MİRAÇ ENGİNLİKLİ İBADET

NAMAZ

M. Fethullah Gülen

MİRAÇ ENGİNLİKLİ İBADET

NAMAZ

M. Fethullah Gülen

Miraç Enginlikli İbadet
Namaz

ISBN
978-1-68236-806-0

Eylül 2018

Süreyya Yayınları
http//www.sureyyayayinlari.com

İçindekiler

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZA HAZIRLIK

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZI OLUŞTURAN UNSURLAR VE HİKMETLERİ

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAMAZ VAKİTLERİ

ALTINCI BÖLÜM

NAMAZIN MEYVELERİ

Bu eser, Muhterem Müellif'in 1980 öncesi vaizlik döneminde cami kürsülerinde yaptığı Namaz konulu sohbetlerden derlenmiştir.

Takdim Yerine

"Namaz mü'minin miracı, miraç yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat yolcusunun ötelere en yakın karargâhı, en son otağı.. gaye ile hemhudut en büyük vesilelerden biridir." (s.17)

Evet, namazı böyle tarif ediyor Hocaefendi… Namaz, mü'minin miracı, Allah'a en kısa yoldan ulaştıran vesile. İslam'ın beş şartından biri, kelime-i şehadetten sonra en önemli rüknü. O kadar önemli ki imanla ikiz kardeş. Ne var ki iman biraz daha önce doğmuş. Gaye Allah'ın rızası, namaz buna vesile. Ancak vesile ile gaye arasında ince bir çizgi var. *"Kur'ân'da, inanmaya ait meselelerin hemen ardından namazdan bahsedilir. Biz, başkaları için öyle düşünmesek de sahabe, kendi aralarında namaz kılmayanın imanından şüphe ederdi."* (s.63) şeklinde anlatıyor müellif iman-namaz kardeşliğini. Öyleyse namaz için ne kadar gayret sarfedilse, ne kadar zorluğa göğüs gerilse değer.

Namazı herkes anlatır da onu, gerçekten namazlaşan insanlardan dinlemek bir başkadır. Namazda yaşadığı tecrübeleri, Allah'ın huzurunda el-pençe divan dururken hissettiklerini, secdeyle nasıl bir kurbet yakaladığını dile getirebilecek ne kadar insan var? Bilhassa günümüzde namazı hakkıyla

kılabilen, kılıp da başkalarına örnek olan kaç insana rastlarız? Namaz, kuru bilgilerle değil de hakikatıyla yaşandığı şekilde anlatılsa nice beynamaz namaz aşığı olacak, nice namaz kıldığını zanneden, vira bismillah deyip bir kere daha namaz kılmaya başlayacak. Tıpkı şu ifadelerde karşılığını bulduğu gibi:

"Mü'min, namazda, olabildiğine zindedir ve bütün gönlüyle Rabbine yönelmenin huzuru içindedir. Zaten ona yakışan eda ve tavır da budur. Gaflet, hiçbir şekilde onun semtine sokulamaz." (s.99)

"Mü'min, kıyamda olduğu vakitte, küfesindeki bu nimetleri hatırlayıp, kendisini, mahşerde hesap vermek üzere Rabbin huzurunda, 'Hayatın boyunca alıp verdiğin nefeslerin hesabını ver!' emrine muhatap olarak tasavvur edecektir." (s.215).

"Rabbinin kendisine yaptığı emir ve teklifi, yine Rabbinin kendisine vaat ettiği şeyi elde etmek için yapan mü'min, namazın bütün erkânında tatlı bir zevk ve sınırsız bir lezzet duyacaktır. Zira bu vaadin arkasında rıza-i ilâhiyi elde etme ve cemal-i ilâhiyi müşâhede vardır." (s.223).

Elinizde tuttuğunuz kitap işte bu duyguların mahsulüdür. Nazarî bilgilerden müteşekkil bir ilmihal kitabından ziyade namazın ruhunu aksettirecek bir rehber. Sıradan bir ilmihal kitabında rastlayabileceğiniz bazı başlıkları içermese de hakkıyla namazı eda etmek isteyenler için işaret nevinden pek çok bilgiyi bulmak mümkün.

Kitabın ana gövdesini, Hocaefendi'nin 11 Ağustos – 13 Ekim 1978 tarihleri arasında İzmir Bornova Merkez Camii'nde seri olarak vermiş olduğu namaz vaazları oluşturmaktadır. Bu vaazlar çözümlenip konuşma dilinden yazı diline çevrildi. Daha sonra ise Hocaefendinin yıllar boyunca namazla ilgili söyleyip yazdıklarından ilavelerle metinler zenginleştirildi.

Bir araya getirilen metinler kendi içerisinde bir tasnife tabi tutulup son tashihler yapıldı. Son olarak Hocaefendi'nin onayından geçtikten sonra sizlerin eline ulaşmış oldu.

Allah'ın inayetiyle, namaz kitabıyla başlamak üzere Hocaefendi külliyatı bir 'ibadet serisi'ne kavuşacak, biz de İslâm'ın erkânı olan ibadetleri Hocaefendi'nin ufkundan temaşa imkânına sahip olacağız. Serinin diğer kitapları olan oruç, zekât ve haccı da en kısa zamanda hazırlayıp sizlerin takdirlerine arz etmek istiyoruz.

Gayret bizden, tevfik Allah'tan...

Süreyya Yayınları

Namaz

Namaz mü'minin miracı, miraç yolunda ışığı-burağı.. yollardaki inanmış gönüllerin sefinesi-peyki-uçağı.. kurbet ve vuslat yolcusunun ötelere en yakın karargâhı, en son otağı, gaye ile hemhudut en büyük vesilelerden biridir.

Kıyamet gününde, ak alınlı, aydın bakışlı; secde ve abdest uzuvlarındaki emarelerle öndekilerden de önde; elleri, yüzleri tertemiz, vicdanları göktekilerin iç âlemleri kadar nezih olmanın yolu da yine namaz ve namaz öncesi amellerden geçer. Aynı zamanda, Allah'a yakınlığın ayrı bir ünvanı da sayılan ve çok farklı derinlikleri bulunan bu namaz ibadetine; kulluk düşüncesine kilitlenip ömrünü Hak karşısında geçirme mânâsına *"ribat"* da diyebiliriz.

Abdest –ileride müstakillen ele alınıp işleme düşüncesi mahfuz– namaz yolunda ilk tembih ve en birinci hazırlık; ezan ise –o da müstakilen anlatılmalı– ikinci uyarı ve önemli bir "metafizik gerilim" yoludur. Abdestle bedeni nâpâk şeylerden ve sezildik-sezilmedik menfiliklerden arınan insan, ezanla vicdan ve tasavvurlarını dinler.. ilk kılacağı namazla da özündeki sesi-soluğu bulmaya çalışır.. ve ancak cemaatle gerçekleştirilebilecek büyük hareketin startını beklemeye koyulur.

İnsanı, arşiyeler gibi döndüre döndüre sonsuzluğun semalarında dolaştıran ve götürüp tâ melekler âlemine

ulaştıran miraç enginlikli bu mübarek ibadet, günde beş defa kendimizi içine salıp yıkanacağımız bir çay gibidir ki her dalışımızda bizi hatalarımızdan bir kere daha arındırır; alır ummâna taşır ve sürekli başlangıçla son arasında dolaştırır ki bu da buudlarımız dışında bir uhrevîleşme ve ebedîleşme temrinatı demektir.

Namazla, gece-gündüz, sırlı bir taksime tâbi tutulur. Hayat, ibadet eksenli bir zaman anlayışına göre tanzim edilir.. ve bu sayede davranışlarımızın, Hak murakabesi altında hüsn-ü cereyanı sağlanır.. derken, ibadet dışı hareketlerimiz de ibadet halini alır.. ibadet rengine bürünür.. ve yeryüzündeki fani hayatımız göklerdekilerin rengiyle tüllenmeye başlar.

Dünyevî gürültüler veya umumi sükût içinden ezanın taşacağı an; saatlerin ibreleri, güneşin yer değiştirmesi, cami çevresindeki sesin-soluğun çoğalması, her yanda ebediyet heyecanının yaşanması, müezzinlerin gırtlak kontrolü ve hoparlörlerin hırıltılı-gürültülü sesleriyle belli olunca, sinelerde sessiz sessiz konuşmalar, henüz uykudan yeni kalkmış insanların dağınıklığı içinde sayıklamalar, dünya-ukbâ arası bir berzah yaşanıyor gibi buudlarımızı aşan sözler duyulmaya başlar.. ayrıca, düşüncelerin yeni bir mecra arayış manevraları ve henüz namaza girilmediği hâlde, namaz yolu mülâhazasıyla daha bir sürü his ortaya çıkar.. dünya kadar şey mırıldanılır.. ve biraz sonra gerçekleştirilmesi plânlanan ibadet adına metafizik gerilim ve konsantrasyon aranır.. ve bütün ruhî melekelerle kıvama erilmeye çalışılır.

Mescide doğru yürüyüş, yol mülâhazası, abdestle gerçekleştirilen ilk gerilim ve akordasyon hep birer kıvama erme cehdi sayılabilirler. Ezan, âdeta harem dairesine alınma daveti, ruhumuzun derinliklerinde bizi konsantrasyona hazırlayan ledünnî bir ses ve duygularımız üzerine inip-kalkan bir mızrap gibidir. Her gün tekerrür ettiğinden kulaklarımız ona alışmış olsa da, düz mantığımız ona karşı bir

kanıksama hissetse de, ezan, her zaman ötelerle aramızdaki tepelerin arkasından tıpkı bir ay gibi birdenbire zuhur eder.. yıldırımlar gibi gürler ve bir anda arzî olan nazarlarımızı semaya çevirir.. ve derken her yanda şadırvanlar gibi ince ince çağlayan, şelaleler gibi ihtişamla coşan yepyeni ilâhî bir fasıl başlar.. ve başlar-başlamaz da ruhlarımıza dünyanın en enfes, en çarpıcı ve en diriltici musikisini boşaltır. Onunla da kalmaz, bizi çağrışımların atlas iklimine çeker ve gönüllerimize aydınlık çağların büyülerini fısıldar. Zaman üstülüğe açık hayallerimizi, tarihin değişik dönemeçlerinde kaybettiğimiz şeyleri bulup, getirip iade etmekle coşturur.. ve her defasında bize taptaze bir demet ses, bir demet şiir, bir demet âhenk bahşeder. Biz, ezanı her zaman, bir musiki banyosu alıyormuşçasına bütün benliğimizle duyar ve her duyuşumuzda, bilemediğimiz bir büyü ile bir başka tat, bir başka letâfet, bir başka hazza uyanırız. Bu duyuş ve bu seziş çok defa bizde, bir sihirli helezonla göklere doğru yükseliyor veya bir balonla çok yukarıda dolaşıyormuş gibi bir his uyarır. Hele bir de ezan, usûlüne uygun ve vicdanın sesi, soluğu olarak icra ediliyorsa.. göklerin nura gark olduğu, ruh-i revân-ı Muhammedî'nin şehbal açtığı ve lisan-ı Ahmedî'nin arz u semayı çınlattığı ezan dakikaları ne nurlu ve hislidir! İnsan o dakikalarda ruhunun derinliklerine inip vicdanını dinleyebilse, ne keşfedilmedik mânâların içine aktığını ve kendi derinliklerinde ne çağrışımların kaynaştığını duyacaktır!

Her zaman kendini yenileyip kalbî ve ruhî hayatı itibarıyla taze kalabilen canlı vicdanlar, her ezan vaktinde, onun ilk gökten indiği dönemin halâvet ve tarâvetini duyar ve minarelerden yükselen sesin içinde peygamberlerin çağrılarını dinlerler.. gönlünde meleklerin tekbir, tehlil, şehadet korosuna erer.. ve âdeta Cibrîl'in dirilten nefeslerini, İsrâfil'in hayat veren soluklarını duyar gibi olurlar.

Ezanla, namaz dışı gerilim ve doyum tamamlanınca, henüz farzla gerçek kurbet enginliklerine açılmadan evvel, ılgıt ılgıt ilâhî rahmet esintilerinin ruhları kuşatma faslı sayılan ilk nafile namaz ve kâmetle, o dakikaya kadar adım adım derinleştirilen konsantrasyon bir kere daha kontrol edilir; nihai huzura ait teveccüh ve temkin bir kere daha gözden geçirilir ve miraca yürünüyor gibi namaza yürünür. O âna kadar gönlümüze çarpan, insanî yanlarımızı alarma geçiren ve bizi ebedî mihrabımıza yönlendiren ses, söz ve davranışlar, vicdan tellerinde gönlümüze ait hakiki nağmeleri bulabilmek için bir akort ameliyesi gibidir. İbadette asıl ses ise o biricik mihrap karşısında, duygu, düşünce birliğine ulaşmış ve bir imam arkasında elpençe divan durmuş; eğilip saygı ve hürmetini ifade eden, kalkıp Hak karşısında temenna duran; yerlere kapanıp baş ve ayaklarını aynı noktada birleştirerek Allah'a yürüyen cemaatin müşterek davranışlarıyla başlar. Bizler cemaat şuurunu vicdanlarımızda duyduğumuz ölçüde, peygamberlerle yaşanmış aydınlık çağların bütün güzellik ve cümbüşünü duyuyor ve hissediyor gibi oluruz.

Evet, namazın göklerdeki âhengiyle bütünleşmiş olanlar için imamın arkasındaki her hareket, her söz, insanoğlu için yitik cennet adına bir hasret ve bir dâussıla sesi verir, bir ümit ve bir vuslat duygusuyla tüllenir. Kendini, namazın miraç budlu havasına salan hemen herkes için o, cennet dönemlerimizin ve ötedeki cennetlerin nazlı, hülyalı günlerinin fecir tepelerine benzer. Bizler, his dünyamızın vüs'ati ölçüsünde, her namaza duruşumuzda, cennet güzelliklerinden tâ bizim altın çağlarımıza uzanan bütün bir ışık kuşağının safvetini, sükûtunu yudumlar ve neşeyle geriniriz. Bu sayede, dünyanın binbir dağdağasıyla dağınıklığa uğramış zihinlerimiz toparlanır.. ruhlarımız cismaniyetin kasvetli atmosferinden sıyrılır ve gönül dünyamız bir kere daha vuslat mülâhazasıyla köpürür. Her namaz vakti ve her farz edasında olmasa bile

ruh ve gönül erleri hiç olmazsa her gün birkaç kez, ezel ve ebed arası gelir-gider.. sık sık geçmişi geleceği birden düşünce menşurundan geçirir.. ve geçmiş gibi görünen zamanın altın dilimlerini, geleceğin ümitle tüllenen yemyeşil zümrüt tepeleriyle bir arada temaşa eder.. ve başkalarının yaşadıkları hayatla bizim ömürlerimizi aynı anda duyar ve yaşar, kevser yudumluyor gibi içimizde binbir lezzet ve mutluluğun hatıralarını buluruz. Tıpkı rüyalarda olduğu gibi mesafeleri aşar.. zamanüstü âlemlerde dolaşır.. fevkalâdeliklerin bütün zevklerini duyar.. duygudan duyguya, fikirden fikre geçer.. her ânı ayrı bir mârifet, ayrı bir muhabbet ve ayrı bir zevk tufanı içinde geçiririz. (Bu mülâhazalar, irfan ufku bu noktaya ulaşanlar içindir.)

Hele bir de ruh ve gönül namazlaşınca, artık bu nuranî keyfiyet evirir-çevirir, her zamanki amelimizin yerine kendi âhengini, kendi şiirini ve kendi semavîliğini getirir ikâme eder.

Günde birkaç defa, düşünce ve hülyalarımızı besleyen namaza ait sırlı ve sihirli hareketler, her zaman bizi maveraîliğe taşıyabilecek bir yol ve bir menfez bulur ve gönüllerimize:

“Mekânım lâ mekân oldu
Bu cismim cümle cân oldu
Nazar-ı Hak ayân oldu
Özüm mest-i likâ gördüm”

(Nesîmî)

dedirtir.. ve böylece ibadet, gönüllerde gizlenen, gizlenip kenzen bilinen o ezelî güzellik ve bütün vâridâtın kaynağını, buudlara sığmayan derinlikleriyle bir kere daha fâş eder. Bu itibarladır ki namazın içinde açıktan açığa bilinen ve net olarak görünen hususlardan daha çok, azamet ve heybet buğulu, kemmiyet ve keyfiyetleri aşan bir his tufanı ve bir duygu anaforu yaşanır. Namazda, hep söylenemez şeyler beyan ufkumuzu sarar.. ifadesi imkânsız hisler ruhumuza garip bir

musiki fısıldar.. gündelik lisana sığmayan engin duyuşlar, düşünüşler benliğimizi işgal eder.. ve maddî aklın, mücerret mantığın sınırlarını aşan gaybûbet renkli bir fetanet, peygamber çizgisindeki meâdî bir düşüncenin kapılarını aralar. Bu açıdan da diyebiliriz ki kulun, namazdan daha büyük bir ibadeti ve namaz içinde köpüren tasavvur ve tahayyüllerden daha sıhhatli ve engin bir hâli yoktur.

İnsan ruhunun, duyuş ve sezişleriyle şuhud ve vücudu aşıp gayb noktasına ulaştığı namaz ufku, onu duyan ruhların bütün hasretlerini, hicranlarını ve dâussılalarını söyler. Aynı zamanda kalbin itminanını, insanî duyguların revh u reyhanını, varlığın ezelî serencâmesini, yıldızların yeryüzünü temaşasını, göklerin sırlarını, ukbânın ışıklarını, cennetin yamaçlarını, yamaçlarda salınan ağaçlarını, ağaçların altında her zaman çağlayan ırmaklarını söyler.. rükünleriyle söyler, içindeki Kur'ân'la söyler, dualarla söyler; söyler ve söylediklerini yepyeni bir eda ve üslupla ruhlarımıza kevserler içiriyor gibi tekrarlar...

Kıyamdan sonra, kulluğa kilitli bu sadık bendeler, saf ruhlarının heyecanlarını, müstakim düşüncelerinin ra'şelerini bir kere de rükû kürsüsünden haykırmak isterler. Azamet ve ceberûtun, rahmet ve lütfun halitasından hâsıl olan bir duyguyla ve heybete bürünmüş bir eda içinde âdeta bir asâ gibi bükülürler.. bükülür ve iliklerine kadar işleyen bir kulluk şuuruyla hep ilâhî azameti mırıldanır ve bir kısım gök sakinlerinin Allah'a yöneliş üslupları sayılan rükû ile "Hazîratü'l-Kuds"ün kapılarını zorlar ve o kapıların aralanması ölçüsünde kendi ruhî âlemlerinin derinliklerine kavuşurlar. Hacda ve başka yolculuklarda, tepelere tırmanılması, tepelerin aşılıp düzlüklere varılması tekbir, tehlil fasıllarıyla seslendirildiği gibi, namaz ünvanı altında ruhun miraç yolculuğu da bir bölümden diğer bölüme geçişte hep aynı mübarek duygu ve düşüncelerle ve hep aynı mübarek kelimelerle ifade edilir. Hemen her rükünde, Allah'a karşı saygılı olmayı en iyi şekilde dile getirmek

üzere söylenilen tekbirlerle, tahmidlerle ve bu kelimelerin çağrıştırdığı mülâhazalarla yüce divanın kapı tokmaklarına dokunulur; sonra da bir eşref saati en mükemmel şekilde değerlendirme dikkat, teyakkuz ve temkiniyle beklemeye geçilir; geçilir ve avını bekleyen bir kedi hassasiyeti, bir örümcek sabrıyla ilâhî vâridât ve tecelliler avlanmaya çalışılır.

Namazda rükû, kıyamdan bir adım daha ileride üzerimize nefehâtını salar, ruhlarımıza hayattan daha güzel, cismanî zevklerden daha enfes ve bu sınırlı dünyada gerçekleştirilmesi imkânsız bir rüyadan, hem de tasavvur edemeyeceğimiz ölçüde bir rüyadan neler neler fısıldar. Gönüllerimize, istediğimiz, beklediğimiz nesnelerin ötesinde zümrütten günler, saatler ve dakikalar vaadeder. Zaten, hepimiz biraz da ümitlerimizin, mefkûrelerimizin, hülyalarımızın, beklentilerimizin çocukları değil miyiz? Hemen hepimiz, bugünkü tersliklerle hırpalanıp da gerçeğe uyanınca, içinde bulunduğumuz zamanı aşar ve ileride elde edeceğimiz hayat ve saadetin ümidiyle "gelecek zaman" der ve tebessümlerle cennetin yamaçlarını süzeriz.

Rükû, Hak karşısında iki büklüm olma mânâsındaki buuduyla, bütün kaddi bükülmüşlerden bir ses alır; yer yer *"Rabbim bana zarar dokundu."*, zaman zaman da *"Dağınıklık ve tasamı sadece sana açıyorum."* der ve bize hayat ırmağından bir çağlayış, Yusuf ilinden de bir gömlek kokusu duyurur.. duyurur, hep hakikatlerin ötesinden gelecek harikulâdeliklerin zuhur edeceği neşesiyle bizleri coşturur. Hem öyle bir coşturur ki, benliğimizden fışkıran bir hamd ü senâ tufanıyla belimizi doğrultur ve O'na, bir ara fasıl minneti daha sunarız. Bu kısacık ayakta duruş, ilkinden farklı ve ayrı bir Hakk'a yürüme limanıdır. Bu nurlu limanda kıyamı, kıraati, rükû tesbihlerini bir kere daha gönlümüzün derinliklerinden geçirir; hislerimizin sınırsızlığını, hayallerimizin sonsuzluğunu bu kısacık tevakkuf içine sıkıştırarak duymaya çalışır ve bütün his gücümüzü vâridât avlamak üzere seferber eder

ve yakaladığımız "kenz-i mahfî" tayflarıyla kendimizi daha engin ve kurbet renkli bir yeni duyuş çağlayanına salıveririz. Namazı rükûda duyup kıyamda dinleyenlerin nasıl bir haz ve lezzete erdiklerini, nasıl bir haşyet ve saygıyla kıvrandıklarını, nasıl bir ümitle gerilip nasıl bir korkuyla ürperdiklerini kestirmek zordur. Bu duyuş, bu dinleyiş, vuslata atılan adımların en ciddilerinden ilki, secde de bunun ikincisidir.

Secde, namazın içindeki mevhibe ve vâridâtın şükür zemini, erimiş gönüllerin kulluk kalıbına tam olarak döküldükleri mehâbet potası, dualarla Hakk'ın kabulü ortasında, iki nokta arasındaki doğru çizgi ve bulunup bilinecek, bilinip sevilecek Zât'a karşı duyguların, düşüncelerin visâl koyu ve buluşma arsasıdır. Bizler, gerçek konumu içinde secdeyi duyup dinledikçe, imandan, İslâm'dan, ihsandan süzülmüş bir usârenin, namazlarımızın kıyam, rükû ve kavmesinden geçerek gönüllerimizin zümrüt tepelerine aktığını hissederiz.

Secdede baş ve ayaklarımızı aynı noktada birleştirerek yusyuvarlak hâle gelir; bir yay gibi gerilir; bir ses, bir soluk olur inler ve ümitlerimizin ameller önündeki her şeye yeten enginliğini, rahmetin her şeye sebkat eden öndeliğini imanımızla birleştirir, bütünleştirir; bir ucu dünyada bir ucu ukbâda âdeta bir gökkuşağına benzeyen bu alâim-i sema altından geçmek suretiyle tâli'imizi değiştirmeye çalışırız.

İnsan, secdedeki duyuş ve sezişlerin kendisini yükseltmiş bulunduğu bahtının zirvesinden bakıp gerçeği temaşa ettiği bu noktada, kalbinin dilini kullanarak, hislerinin bütün kelimelerini ortaya dökerek, dünyayı biraz âhirete doğru yönlendirip, öteleri de biraz ruh dünyasının içine aksettirerek kulluğunun destanını okuyor gibi bir mazhariyeti duyabilir, yaşayabilir.

Evet onun, kulluk şuuruyla coşan duaları, Allah'ın rahmet ve lütuf çağlayanlarıyla karşılaşıp birbirinin içine akıp da dua ve icabet buluşunca, duygularımız cennet hayatı gibi güzel, vuslat gibi engin çağlamaya başlar. Anlayanlar için bu güzelliklerin tadı o kadar keskin, şivesi o kadar büyüleyicidir

ki, onu bir kere duyup yaşayanlar bu nimetlere ve nimet sahibine nasıl şükredeceklerini bilemezler.

Başı yerde ve ışıktan bir helezonla en ulaşılmaz zirvelere tırmanıp ve semavî seyahatle Hakk'a yakınlığı derinleştiren bir kurbet eri, "Hazîratü'l-Kuds"e ermiş olma his, şuur ve mahmurluğuyla vuslatını bir başka buudla daha da renklendirmek üzere Hakk'a tazim ve tekrimini arz ederek saygıyla başını kaldırır ve huzurda bulunmanın bütün âdâbıyla *"et-tahiyyât..."* diyerek vecde gelir ve artık bir yeryüzü varlığı değilmişçesine tabiatüstü bir hâl, bir mânâ ve bir büyüye bürünür.

Öyle ki, bu engin hazlarla coşan namaz kahramanı, doyma bilmeyen bir hisle, kemmiyet ve keyfiyet sınırlarının üstünde, niyetle derinleştirip sonsuzlaştırdığı; yakîniyle Hak'la irtibatlandırıp hulûsuyla ebedîleştirdiği, mal, can ve bütün ilâhî mevhibeler adına Hakk'a karşı minnet borcunu edaya yönelir; gönlünün bütün duyarlılığıyla Allah'ı anar ve inler.. Nebî'yi yâd eder, içi inşirahla dolar.. kendisiyle aynı mutluluğu paylaşan insanları düşünür, hayır dualarıyla gürler.. ve tekbirlerle başlattığı bu miraç yolculuğunu, dinin temeli sayılan şehadetlerle noktalar...

Namaza alışmış ve onunla beslenen insanlar, ona hiçbir zaman doymazlar. Doymak şöyle dursun, her namaz bitiminde *"Daha yok mu?"* der, nafileden nafileye koşar; duhâ ile güneş gibi yükselir, evvâbînle gidip kurbet tokmağına dokunur, teheccüdle berzah karanlıklarına ışıklar gönderir ve ömrünü âdeta ibadet atkıları üzerinde bir dantela gibi örmeye çalışır ve kat'iyen içinde yaşadığı nurlardan, ruhunu saran mânâlardan ayrılmak istemez.. istemez ve hep ibadetin vaat ettiği güzelliklere koşar.

M. F. Gülen, *Sızıntı,* Temmuz 1994

Giriş

Namaz, İslâm'ın beş temel esasından biridir. O, dinin direği, duaların özü ve esası, insanı Allah'a yaklaştırmada hem bir vesile hem de yakınlaşmanın ta kendisidir. Bundan dolayı namaz, mü'min için büyük önem arz eder; o, dünyevî meşgaleler arasında geçiştirilecek bir iş değildir. Bırakın başka bir iş yüzünden onun ihmale uğramasını ya da aceleye getirilmesini, gerektiğinde her şey ona feda edilmelidir. Evet, namaz, insanın, hayatında yapacağı şeylerin en güzelidir ve en güzeli olmalıdır. Hayatın en tatlı hatıraları namazla ilgili bulunmalıdır. Zira miraca namazla çıkılır; Allah'a namazla ulaşılır ve enbiyanın huzuruna da namazla varılır. Ayrıca ferdin, –şuurunun derinliğine göre– günde beş defa Allah'a arz-ı ubûdiyette bulunması onu yücelttikçe yüceltir.

Namazın muhtevası, insanların engince düşünmelerine vesile olacak kadar geniştir. İnsan namaz kılarken kendisini bazen derinlemesine aşk u şevk içinde Allah'ın huzurunda bulur, bazen Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında saf tutan cemaatten bir fert olduğunu hisseder, bazen kendini doğrudan doğruya meleklerin safları arasında görür, bazen de bir hamlede Arş'ın örtüsüne

alnını koyuyor gibi olur. İnsanın buna muvaffak olabilmesinin ilk şartı; namazı bir miraç veya miracın gölgesi gibi bilmesidir.

Mü'min için her namaz bir miraç vesilesidir. Dolayısıyla bu hususta mü'mine düşen şey, her namazda, farklı buudlarda bile olsa, miracını tamamlamasıdır. Namazda gönlün her teli, bamteli olmalı ve tıpkı bamteli gibi ses vermelidir. Öyle namaz kılmalıdır ki herkesin namazı bir diğerine misal olsun ve secde, doyulmaz bir neşveye; dualar, insana bıkkınlık vermeyen bir gıdaya; rükû ayrı bir edaya dönüşsün ve kıraat de tane tane canlı kelimeler armonisi hâlini alsın. Nitekim الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ ۞ وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ *"Allah, Senin, geceye (namaza) kalkıp, secde edenler arasında dolaşmanı / secdede nasıl kıvrım kıvrım kıvrandığını görüyor-biliyor."*[1] âyeti, bize Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazını tasvir etmenin dışında, nasıl namaz kılmamız gerektiğini de öğretmektedir.

Evet, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) nasıl namaz kılıyor idiyse bizim de öyle kılmamız gerekir. Elbette ki bir nebinin kıldığı namazı şekil ve mânâ itibarıyla yakalamamız, O'nun duyduklarını duymamız mümkün değildir. Fakat bu, o yolda olmaya da mâni değildir. Allah Resûlü, bir hadis-i şeriflerinde "ihsan" kavramını anlatırken, *"Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmek"* ifadesini kullanır ve *"Sen O'nu görmesen de O seni görüyor ya!"* buyurur.[2] Namaz, işte böylesine engin bir şuurla eda edildiği takdirde zannediyorum beklenen semereyi verecektir.

---

[1] Şuarâ sûresi, 26/218-219.

[2] Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre* (31) 2; Müslim, *îmân* 5, 7.

Yine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), إِذَا قُمْتَ فِي صَلَاتِكَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ *"Namazını veda namazı olarak kıl."* buyurmuştur.[3] Veda namazı, insanın, namazını, ömrünün son namazıymış gibi kılması demektir. Bir insana, "Bir vakit namaz kılacak kadar ömrün kaldı!" denildiğinde, nasıl o insan bu namazı son namazı olduğu şuuruyla özene-bezene ve kâmil mânâda eda ederse, işte bütün namazların da bu şekilde eda edilmesi gerekir.

Namazın kâmil mânâda edasını, fıkıh kitaplarındaki "kâmilen ve nâkısen eda" değerlendirmelerine has kılmamak gerekir. Bunun mânâsı çok daha genel düşünülmeli ve maddî-mânevî namazın bütün yönlerini içine almalıdır. Evet, namaz kâmil mânâda kılınırsa –pek çok hadiste de işaret buyrulduğu gibi– günahları siler, temizler. Çünkü namazda, tevbenin şuur hâline gelmesi söz konusudur. Tevbe, namazın bütün rükünlerine öyle sinmiştir ki onu namazdan ayrı mütalâa etmek âdeta imkânsızdır. Her namaz elbette tevbe demek değildir. Fakat insanın namazla bütünleşmesi ve bu bütünlük içinde Rabbinin huzuruna çıkması, onda tevbe adına bir şuur mayalar. Yeter ki namaz, istenen ölçüler içinde eda edilmiş olsun.

Bir de Cenâb-ı Hak, namaz için, إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ *"Şüphesiz ki namaz, insanı fuhşiyattan ve münkerattan alıkor."*[4] buyuruyor. Namazın kul üzerinde böyle bir tesir icra edebilmesi için, öncelikle istenen seviyede yerine getirilmesi lazımdır. Kul, günahının ızdırabını yirmi dört saat gönlünde duymalıdır ki bu, o günahların affına bir davetiye olsun. Daha açık bir ifadeyle başta tadil-i erkâna riayet etmeli, uzunca Kur'ân okumalı, kıyamda, rükûda ve secdede

---

3 İbn Mâce, *zühd* 15; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/412.
4 Ankebût sûresi, 29/45.

uzunca durmalı ve her bir rükünde ayrı buudlar yakalamaya çalışmalıdır.

Diğer taraftan bu rükünlerdeki her bir inhiraf, –Efendimiz'in ifadesiyle– insanı sîreten (iç görünüşü itibarıyla) hayvaniyete götürür. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), imamdan önce hareket eden için, *"Sizden biri, rükû ve secdede başını imamdan önce kaldırdığı zaman Cenâb-ı Hakk'ın, onun başını merkep başına veya suretini merkep suretine çevire(rek dirilte)ceğinden korkmaz mı?"*[5]; acelece yapılan secde için, *"Başınızı yem gagalayan karga gibi koyup kaldırmayın!"*[6]; teşehhütte yanlış oturma şekli için, *"Otururken kendinizi köpekler gibi salmayın!"*[7] buyurmuştur. Demek ki namaz, insanın, insan-ı kâmil olmasını ifade etmektedir. Bundan dolayı insan, kıldığı namazları bir kere daha yorumlamalı; kıyam, rükû ve secdeyi derinlemesine bütün benliğinde duymaya çalışmalıdır.

Huşû ve hudûun yanında, namazın şart ve rükünlerine uygun olarak kılınması da çok önemlidir ve hiç kimse bunu basit göremez. Çünkü namazın, dış şekliyle iç muhtevası arasında sıkı bir münasebet vardır. Ne var ki bu mükellefiyeti sadece şekle irca etmek kat'iyen doğru değildir. Şeklin yanında namazın mutlaka mânâ ve muhtevasına da uygun kılınması gerekir.

Kısacası, namaz, ibadet adına çok önemli bir esastır. Hatta içerdiği mânâlar itibarıyla ona "ibadetlerin özü" de denilebilir. Bundan dolayı sahabe, namaz kılmayana münafık nazarıyla bakmış, ulema ise çok defa "amelî nifak" konusuna, namazın terk edilmesini misal vermiştir.

---

5 Buhârî, *ezân* 53; Müslim *salât*, 114, 115.

6 Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *tatbîk* 55.

7 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned,* 2/311; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.338.

Evet, namaz deyip geçmemeli; namazdan geçen, korkarım ki bir gün dinden de geçer. Bir insan şayet namaz kılmıyorsa hayatının en büyük kayıp kuşağında yaşıyor demektir. O hâlde illa namaz, illa namaz!

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HAKİKATİ

1. İslâm'ın Tarifi

"Silm" ve "selâmet" köklerinden türetilen İslâm, kelime olarak; teslim olma, boyun eğme, selâmete çıkarma, selim ve lekesiz kılma gibi mânâlara gelir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), değişik zamanlarda yapmış olduğu tariflerde daha çok İslâm'ın icmalî mânâsı üzerinde durmuş ve ıstılahtaki anlamını nazara vermiştir. İşte Efendimiz'in yaptığı İslâm tariflerinden birkaçı:

Temel hadis kaynaklarının hemen hepsinde rivayet edilen Cibrîl hadisinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'ı icmalî bir şekilde tarif eder. Hadisi, Hz. Ömer (radıyallâhu anh) şu şekilde rivayet etmektedir:

"Resûlullah'ın yanında oturuyordum. Birden elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam çıkageldi. Üzerinde, yolculuğa delâlet eder hiçbir belirti yoktu. Üstelik içimizden kimse de onu tanımıyordu. Geldi, Resûlullah'ın önüne oturup dizlerini O'nun dizlerine dayadı. Ellerini dizlerinin üstüne hürmetle koydu ve sormaya başladı:

'Ey Muhammed! İslâm nedir?' Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'ı şöyle açıkladı: 'İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan orucunu tutman, gücün yettiği takdirde de Beytullah'ı haccetmendir.'

Yabancı, 'Doğru söyledin' diye tasdik etti. (Bu husus dikkatini çeken Hz. Ömer:) Biz onun hem soru sorup hem de söyleneni tasdik etmesine hayret ettik (diyor).

Sonra tekrar sordu: 'İman nedir?'

Peygamber Efendimiz şöyle cevap verdi: 'Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmandır.'

Yabancı yine, 'Doğru söyledin!' diye tasdik etti.

Sonra, 'İhsan nedir?' diye sordu.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): 'İhsan, Allah'ı sanki görüyor gibi ibadet etmendir. Sen O'nu göremesen de O seni görüyor.'

Yabancı: 'Kıyametin vakti ne zamandır?'

Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem): 'Kıyamet hakkında soruya muhatap olan, sorandan daha fazla bir şey bilmiyor.'

Yabancı: 'Kıyametin alâmetleri nelerdir?'

Resûl-i Ekrem Efendimiz: 'Köle kadınların efendilerini doğurmalarını ve yalın ayak, yarı çıplak, fakir deve çobanlarının yüksek binalar yapmada yarıştıklarını görmendir.'

Bu sözlerden sonra yabancı çıktı gitti. Ben epeyce bir müddet kaldım. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), 'Ey Ömer! O zatın kim olduğunu biliyor musun?' dedi. Ben, 'Allah ve Resûlü daha iyi bilir.' dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdular: 'O, Cibrîl (aleyhisselâm) idi. Size dininizi öğretmeye geldi.'''[8]

Görüldüğü üzere hadiste üç önemli husus üzerinde duruluyor. Bunlar, imanın altı erkânı, İslâm'ın beş rüknü ve bunları şuur uyanıklığı ve iç aydınlığıyla yapma mânâsına gelen ihsan şuurudur ki bütün bunlar, mükellef her mü'minin gücü yettiği nispette üzerinde durup yapması gereken şeylerdir.

Hz. Talha'dan gelen başka rivayete göre Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm'ı icmalî olarak tarif eder:

---

[8] Müslim, *îmân* 5, 7. Ayrıca bkz.: Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre* (31) 2.

"Günün birinde mescide Necid ahalisinden bir adam geldi. Saçları darmadağınıktı. Sesi kulağımıza geliyordu ancak ne dediğini bir türlü anlayamıyorduk. İyice yaklaşınca anladık ki İslâmiyet hakkında sorular soruyormuş. Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), 'Gece ve gündüzde beş vakit namaz.' demişti ki, adam tekrar sordu: 'Bu beş dışında bir borcum var mı?'

Resûlullah, 'Hayır, ancak istersen nafile kılarsın.' dedi ve ekledi: 'Ramazan orucu da var.'

– 'Bunun dışında oruç var mı?'

– 'Hayır, ancak dilersen nafile tutarsın.'

Resûl-i Ekrem Efendimiz adama zekâtı da hatırlattı. Adam sordu: 'Zekât dışında borcum var mı?'

– 'Hayır, ama nafile verirsen o başka.'

Adam kalkıp gitti ve giderken şöyle dedi: 'Bunlara ilave yapmayacağım gibi noksan da tutmayacağım.' Efendimiz ise, 'Sözünde durursa kurtuluşa ermiştir (veya sözünde durursa cennetliktir).' buyurdu'''[9]

Görüldüğü gibi Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu ve benzeri hadislerinde kelime-i şehadet, namaz, zekât, oruç ve hac gibi esasları zikretmek suretiyle İslâm'ı icmalî olarak tarif etmiştir. Zannediyorum zikredilen bu hadislerle birlikte Kur'ân âyetleri de bir bütün olarak değerlendirilip bakılsa, inançtan ahlâka kadar bütün yönleriyle İslâm'ın tarif edildiği görülür. Zaten eskiden beri ulema, bu meseleleri ayrı ayrı ele almış ve İslâm'a dair konuları "itikad", "ibadet", "muamelât" ve "ukûbat" başlıkları altında toplamışlardır. Bundan dolayı biz, İslâm derken inançtan ahlâka, âdâptan idare ve siyasete kadar topyekün hayatı

---

[9] Buhârî, *imân* 34; *şehâdât* 26; Müslim, *imân* 8.

kucaklayan bir bütünü görmekte ve bunları bize tebliğ eden Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) itaatten başka bir yol düşünmemekteyiz.

2. Kelime-i Şehadet ve İslâm

Cibrîl hadisinde de görüldüğü gibi kelime-i şehadet, İslâm'ın beş ana esasından birincisidir. Başka bir ifadeyle İslâm'ın ilk şartı, *"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûluhû"* diye ifade edilen kelime-i şehadet veya *"Lâ ilâhe illallah Muhammedun Resûlullah"* sözüyle ifade edilen kelime-i tevhitten ibarettir. Zira bu iki kavram, İslâm'ın özünü ve ruhunu barındıran iki mânâyı içermektedir. Bunlardan biri, iz'ân-ı kalbe tercüman olup kâinatın bütün zerrelerini şahit tutarak, *"Eşhedü en lâ ilâhe illallah"* demek suretiyle Cenâb-ı Hakk'ın, yegâne Mâbud-u mutlak, Maksud-u bi'l-İstihkak olduğuna şehadet etme; ikincisi ise *"Muhammedun Resûlullah"* veya *"Eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûluhû"* deyip Resûl-i Zîşân Efendimiz'in şahsında bütün peygamberlere iman etmedir. Çünkü Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), elçilik manzumesinin kafiyesi, doğruluğu bozulmamış esasların temsilcisi ve tasdikçisi, inhiraflar neticesi bozulmuş değerlerin de tashihçisidir. Bütün sözler gelip kendisinde toplanmış, sikkeyi O basmış, turrayı O kesmiş ve insanlığın terakkisi de ancak O'nunla tamamlanmıştır. Dolayısıyla O, insanlığa kâmil bir dinle, kâmil bir peygamber olarak gelmiş ve Hz. Âdem'den Hz. Mesih'e kadar bütün peygamberlerin peygamberliğine şahitlik etmiştir. İşte, *"Eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûluhû"* sözü bunu ifade eder.

Bu ikisi öyle kutsî kelimelerdir ki, Allah nazarında onlardan daha ağır, daha değerli bir söz yoktur. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bunu, *"Duaların en faziletlisi*

Arafat'ta yapılanı; ben ve benden evvel peygamberlerin söylediği sözlerin en faziletlisi de 'La ilâhe illallah'tır."[10] sözleriyle ifade etmiştir.

Hz. Ebû Zerr'in rivayet ettiği bir başka hadis ise şöyledir: *"Bir seferinde Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına uğramıştım. O sırada uyuyordu. Uyanınca yanına oturdum ve konuşmaya başladık. Konuşmamız sırasında, 'La ilâhe illallah deyip sonra da bu söz üzerine ölen her kul Cennet'e girer.' buyurdular. Ben hayretle, 'Zina etse ve hırsızlık yapsa da mı?' diye sordum. Cevaben, 'Evet, zina etse ve hırsızlık yapsa da!' dedi. Ben dayanamayıp tekrar, 'Zina etse, hırsızlık yapsa da mı girer?' dedim. Resûlullah yine, '(Evet), zina etse de hırsızlık yapsa da!' cevabını verdi. Bu sözünü üç defa tekrar etmişti. Dördüncü seferinde, 'Ebû Zer istemese de Cennet'e girecektir.' buyurdular."*[11]

3. Lâ İlâhe İllallah Hakikati

İslâm'da kulluk manzûmesine ait her şeyi, kelime-i tevhidin mânâsında görmek mümkündür. Mü'min, *"Lâ ilâhe illallah"* derken; Rab olarak bir ve tek Allah'ı tanıdığını, O'ndan başkasıyla tatmin olmadığını ifade etmektedir. Kur'ân, bu mânâyı teyit eder mahiyette şöyle buyurmuştur: أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ *"Dikkat edin! Kalbler ancak Allah'ı anmakla itminana (doygunluğa) erer."*[12] Bunun mânâsı, "Sadece Allah'a kulluk yapın, sığınak ve dayanak olarak O'ndan başkasını tanımayın. Zira Allah'tan başka dayanılacak ve güvenilecek hiçbir güç yoktur. Böylece huzura ermiş olursunuz." demektir ki, "Lafzatullah" bütün bu mânâları içerir.

---

[10] Muvatta, *Kur'ân* 32, *hac* 246; Abdurrezzak, *el-Musannef* 4/378. Yakın ifadelerle bkz.: Tirmizî, *daavât* 123.

[11] Buhârî, *libâs* 24; Müslim, *îmân* 154.

[12] Ra'd sûresi, 13/28.

"Allah" lafz-ı şerîfini başka bir lügatten nakledilmiş kabul etmek ve iştikak ilmine göre şu kelimeden ya da bu kelimeden türemiştir deyip ona bir asıl bulmaya çalışmak gönlüme uygun gelmiyor. Vâkıa, bazıları onu bir kısım kelimelere irca ederek bir temel kelime bulmaya çalışmışlardır. Fakat âcizane diyorum ki: Zât-ı Bârî nasıl ezelî ise, ezelden beri O'nun adı "Allah"tır. "Allah" kelimesine bir temel kelime aramak uygun değildir.

Her şey Allah'a bağlı ve her şey Allah'la ayakta durmaktadır. Kâinatın yüzünün nuru ve ziyası "Allah" kelimesidir. "Allah" kelimesinin mevcut olmadığı yerde, bütün ilimler ve bilgiler; evham, hayal ve seraptan ibaret olur ve iki ucu birleşmeyen bir kısım anlaşılmaz, karmakarışık fikir yığınları olarak kalır.

Cahiliye Arap şairlerinden A'şâ, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) risaletini duyar duymaz hemen yanına gelmiş, Kur'ân'da ifade edilen mânâ ve hakikatleri işitince de âdeta kendinden geçmişti. Fakat bu durum onun için kâfi değildi. Zira o, *"Lâ ilâhe illallah"*ın ifade ettiği mânâya daha derinden inanmak istiyordu. Bu yüzden de Efendimiz'den süre istemiş ve memleketine geri dönmüştü. O, bu hâliyle sanki Efendimiz'e şöyle demek istemiştir: "Benden, bir cümle söylememi istiyorsun; ancak bu cümlenin ifade ettiği mânâ, alabildiğine geniştir. Benim bu engin mânâları sindirmem, vicdanımda duymam ve vücudumun bütün zerrelerine hissettirmem lazım." Demek ki *"Lâ ilâhe illallah"* sözü, alelâde söylenecek bir söz değildir. Bilakis o, söylendiği zaman hayatı bütünüyle kuşatan bir sistem, bir hayat nizamı kabul edilmiş olmakta ve ona hayatın sonuna kadar sadık kalmak gerekmektedir.

Hâsılı, Cenâb-ı Hak, kendini tanıtmak için ortaya bir kâinat, sıfatlarını okutmak için de o kâinata bir düzen

koymuştur. Dolayısıyla düzen O'nu konuşmakta, âhenk O'nu zikretmekte, âlem O'nu anlatıp durmaktadır. Kâinattaki şuurlu-şuursuz bütün varlıklar birer dil hâline gelmiş Allah'ı haykırmakta ve O'nu vird-i zebân etmektedirler. İnsan ise kendisinde hitap çiçeği açmış bir varlık olarak şuur, idrak ve iradesiyle kâinattaki bu konuşmalara tercümanlık yapmakta ve diliyle bu hakikatleri ifade etmektedir.

Allah'ın varlığını haykıran bütün bu dillere, mevsimi gelince her şey iştirak edip O'nu haykıracak, bahar gelince çözülmüş buzlar gibi bir bir çözülüp hak ve hakikatin tercümanı olacaklardır. Buzlar baharda çözülür, diller baharda açılır ve bülbüller baharda şakımaya başlar. Atılan tohumlar, baharda filizlenip başak salar. Biz, bütün bunların adım adım yaşandığı bir baharı idrak etmiş bulunuyoruz. Bugün her taraftan *"Lâ ilâhe illallah"* sadaları yükselmekte, sanki yeni bir "Devr-i Saadet" yaşanmaktadır. Zira o devir, sıkıntı ve ızdırapları göğüsleyenlerin, yüzlerce hâdisenin içine pervasızca dalanların, İslâm'ı yaşamada azim gösterenlerin bağrında doğmuştur. Bir zamanlar putperestlik inançlarıyla karanlık karanlık üstüne bir hayat yaşanan Mekke vadilerinde *"Lâ ilâhe illallah"* nidalarının yükselmesi, yükselip bütün bir dünyayı velveleye vermesi, çekilen bu zorluk ve çilelerin neticesinde olmuştur.

Gönle İman Girince!

Bunlardan bir örnek vermek gerekirse; on üç yıllık zorlu bir hayattan sonra Cenâb-ı Hak, Müslümanlara Medine'nin kapılarını açmıştı. Mü'minler burada her geçen gün kuvvetlenip –kendi gövdesi üzerinde duran bir çınar gibi– kendi ayakları üzerine doğrulmaya başlamışlardı. Bedir savaşında

bunun ilk meyvesini devşirmiş, büyük bir zafer kazanmışlardı. Bu zaferle müşriklerin direnci kırılmış, İslâm'ın, artık ayakları üzerinde durduğu ve bir âhenk içinde işlediği ispat edilmişti. Müşrikler, üç yüz kişilik bir gruba yenilmenin acısını bir türlü içlerine sindirememiş, her fırsatta bunun hıncını almak istiyorlardı. Onlardan Safvan İbn Ümeyye ile Umeyr İbn Vehb, her nefes alış-verişte Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı kin ve gayzla dolan iki amca çocuğu idi. Ortak yaraları ise birinin oğlu esir edilmiş, ötekinin de babası savaşta öldürülmüştü. Bunlar Bedir'in ardından oturmuş dertleşiyor ve Efendimiz'e yapabilecekleri kötülükleri plânlıyorlardı.

Sonunda anlaşıp karara bağladılar; Umeyr İbn Vehb, oğlunu görme bahanesiyle Medine'ye gidecek ve yine bir bahaneyle Resûl-i Ekrem'in yanına kadar sokulacak, sonra da dağladığı zehirli kılıcıyla O'nu şehit edecektir. Böylece hem kendisinin hem de bağrı yanık bütün Kureyş'in intikamını almış olacaktır. Umeyr, bu düşüncelerle dolu olarak Medine'ye gider. Fakat daha mescidin önünde devesini çöktürmeden Hz. Ömer (radıyallâhu anh), "Bu köpek, Allah düşmanı Umeyr İbn Vehb."[13] diye tarif ettiği bu adamı görür ve "Dikkat edin! İzarının altında kılıç belirtisi var, Resûlullah'a bir kötülük yapmasın!" diyerek insanları uyarır. Daha sonra Allah Resûlü'nün yanına gelerek, "Ya Resûlallah! Umeyr geliyor, size bir kötülük yapmasın!" der. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tebessüm buyurup, *"Ey Ömer! Bırak gelsin!"* der. Umeyr, Resûlullah'ın yanına girince ona, *"Niçin geldin, ey Umeyr?"* diye sorar. Umeyr, oğlunun fidyesini verip onu kurtarmak için geldiğini söyler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise, *"Niçin geldiğini istersen ben sana haber vereyim."* der ve Safvan'la beraber oturup kurdukları

[13] İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye* 3/213.

plânı bir bir anlatmaya başlar. "Kureyş'in Şeytanı" denen bu adam, söylenenleri işitince yerinden sıçrar ve *"Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah"* diyerek iman eder. Devran, başka şeyler besteleyince şeytan denen insan bile bir anda Allah Resûlü'nün havarilerinden biri oluverir.

Umeyr, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanında kaldığı süre boyunca İslâmî aşk ve heyecanla dolup taşar, kabına sığmaz olur. O, Efendimiz'i şehit etmek için getirdiği kılıcın hakkını vermek istemektedir. Bu sebeple Allah Resûlü'nden Mekke'ye geri dönmek için izin ister. Allah Resûlü, en az Hz. Ömer kadar kahraman ve cesur olan bu insana, Mekkelilerin bir şey yapamayacağından emindir. Bu sebeple dönmesi için ona müsaade eder. Diğer taraftan Safvan, her gün ellerini ovuşturmakta, Medine'de meydana geleceğini düşündüğü müthiş hâdiseyi beklemekte ve gelip giden her kafileden Medine'nin haberlerini sormaktadır. Zira gelecek olan haber, hem kendisini hem de bütün Mekke halkını sevince boğacaktır. Ne var ki bir gün Umeyr'in de Müslüman olduğu haberi kendisine ulaşır ve bu haberle sanki beyninden vurulmuşa döner.

Umeyr, Hz. Ömer'in Mekke'den ayrılırken yaptığı gibi, herkese meydan okuyarak Mekke'ye girer. Burada günlerini çoğu zaman hak ve hakikati insanlara anlatmakla geçirir. Umeyr, geçen süre içinde Müslümanlığının hakkını gerçekten verir. Zira bir-iki yıl sonra Medine'ye geri döndüğünde arkasında Müslümanlığı seçmiş büyük bir topluluk vardır. Amcazâdesi Safvan ise bütün ısrarlarına rağmen inat etmiş, o kutlular kervanına henüz katılmamış; Mekke'nin fethiyle birlikte de yükünü sırtına vurup denizaşırı memleketlere kaçmıştı. Safvan'ın bu durumuna çok üzülen Umeyr, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve

sellem) gelir, Safvan'ın durumunu anlattıktan sonra kendisinden ona eman vermesini ister. Eman verildiğini teyit için de Efendimiz'in Mekke'ye girerken mübarek başına sardığı ve herkesin müşâhede ettiği sarığını talep eder. Zira o, Safvan'ın ileride İslâm'a faydalı bir insan olacağını tahmin etmektedir.

Umeyr, sonunda Safvan'a ulaşır ve onu Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirir. Safvan, Allah Resûlü'nün huzuruna geldiğinde çok mahzundur ve Efendimiz'in yüzüne bakacak hâli yoktur. Aralarında şu konuşma geçer: "Ya Resûlallah! Umeyr, bana eman verdiğinizi söyledi, bu doğru mudur?" Müsamaha ve hoşgörü insanı kendisine yakışan bir eda ile, *"Evet, doğrudur."* der. Tekrar, "Ya Resûlallah! Senin getirdiğin şeylerin hakkaniyetini kabul ediyorum. Ancak bana iki ay mühlet vermeni istiyorum. Ta ki düşüneyim." der. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kureyş'in bu asil evladının Yermuk'te, Bizans karşısında bir er gibi sergileyeceği kahramanlıkları müşâhede ediyor gibi tebessüm ederek –iki değil– dört ay mehil verdiğini söyler. O ise daha birkaç hafta geçmeden huzura gelir ve Umeyr'i de gözyaşlarına boğacak, *"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Resûluhu"* sözünü söyleyiverir.

4. Bütün Peygamberlerin Öğretisi Olarak İslâm

İslâm, Hz. Âdem'den günümüze kadar insanların düşüncede, tasavvurda, pratik hayatta ve iç âleminde her şeyini tanzim edip bunlara birer ölçü getiren ve vaz' ettiği mizanla da bunları tartan sistemin adıdır. Bu sistem, insanı bir mekanizma hâlinde yaratan ve onu her şeyiyle görüp gözeten bir Zât tarafından ortaya konulması yönüyle

oldukça kapsamlıdır. İslâm, dünyevî-uhrevî bütün meseleleri bir bütün hâlinde kendi bünyesinde toplamış; dünya ile ahiretin omuz omuza gelip kucaklaşmasını sağlamıştır. İnsan, bedeninin küçüklüğüne rağmen İslâm sayesinde, azamet ve ulûhiyetiyle nâmütenâhî olan Allah'la münasebet kurmuş ve kâinatla ilişkilerini ayarlamıştır. Dolayısıyla o, İslâm'da derinleştiği nispette âdeta sonsuz bir mahiyet arz eder. İslâmiyet'e ait bu derinlikler, aslında onun kendi tarifi içinde vardır ve nebilerin dilinde de ifadesini bulmuştur.

Bu tarifi ilk defa Hz. Âdem (aleyhisselâm) yapmıştır. Ondan sonra gelen nebiler, aynı tarif altında insanları İslâm'a çağırmış, ondaki derinlikleri görmeye davet etmişlerdir. Hz. Âdem'den (aleyhisselâm) sonra Hz. Nuh (aleyhisselâm), وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ *"Ben Müslüman olmakla emrolundum."*[14] demiş; Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, insanlığın kıyamete kadar yeryüzünde kıblegâhı, Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar da meleklerin metâfı olan Beytullah'ı taş taş üstüne koyup bina ederken, رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ *"Ey Rabbimiz! Bizi Sana teslim olanlardan kıl. Neslimizden de Sana teslim olan bir ümmet çıkar."*[15] diye yakarmışlardır.

Yine Hz. Yusuf (aleyhisselâm), Mısır'a nâzır olup, annebabasına kavuştuktan ve kardeşlerini açlık ve sefalet sıkıntılarından kurtardıktan, kısaca maddî-mânevî her şeyi elde ettikten sonra, تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ *"Allahım! Beni Müslüman olarak vefat ettir ve salihler zümresine ilhak buyur."*[16] diye dua etmiştir. Hâlbuki onun sahip olduğu bu mazhariyeti elde etmiş ikinci bir insan göstermek mümkün

[14] Yûnus sûresi, 10/72.
[15] Bakara sûresi, 2/128.
[16] Yûsuf sûresi, 12/101.

değildir. Hz. Yusuf'un durumunu anlatırken Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: *"Kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerim, Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ın oğlu Yakub'un oğlu Yusuf'tur."*[17] O'nun bütün dedeleri peygamberdi. O kerim insan, maddî-mânevî bütün müstesna durumları kendi nefsinde topladıktan sonra, son söz olarak bunu söylemiştir. Haddizatında Allah'a gönül vermiş ve O'na ulaşmayı özleyen bir gönlün ideal düşüncesi de bu olmalıdır.

Bir insanın "Müslüman oldum." demesi; "İrademi Allah'a teslim ettim." mânâsına gelir ki bu, Hz. Âdem'in, Hz. Nuh'un, peygamberler babası Halilurrahman'ın, Hz. Yusuf'un ve son olarak Sultanlar Sultanı Fahr-i Kâinat Efendisi'nin söylemiş olduğu sözü söylemesi demektir. Bu söz, bütün insanlık adına peygamberlerin ağzıyla Allah'a karşı söylenmiş bir ahd ü peymân ve bir söz verişin ifadesidir.

Bilindiği gibi inkıyat ve teslimiyet, insanın, düşüncede, tasavvurda, amelde Allah'a boyun büküp itaat etmesi demektir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hitaben şöyle buyurmuştur:

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ

"De ki, şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir, O'na ait, O'nun elindedir. O'nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve buna en başta ben teslim olup inkıyat ediyorum."[18]

Daha geniş mânâsıyla ifade edecek olursak bu hitap, "Ey Habibim! Her şeyin hâkimiyeti Allah'a aittir. Dolayısıyla dünya ve ahiret hâkimiyeti elinde olan, sistemlerden zerrelere kadar sevk ve idare eden Allah'a teslim ol. O'nun eşi-menendi

---

[17] Buhârî, *enbiyâ* 18-19; *menâkıb* 13; Tirmizî, *tefsir (12)* 1.
[18] En'âm sûresi, 6/162, 163.

yoktur. Ulûhiyet ve rubûbiyet dairesinde tektir. İçinizde O'nun söylediği şeyleri ilk kabul eden ve yapan benim ve ben bununla emrolundum de." demektir.

Allah Resûlü'nün, Hirakliyus'a gönderdiği mektupta şu ifadeler yer alıyordu: *"İslâm'a gir, selamet bul."*[19] Bunun mânâsı, "Seni şu korkunç dalgalar arasından sahil-i selamete ulaştıracak geminin kaptanlığını Allah'a ve O'nun nebisi Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bırak. Yoksa kocaman dalgaların vermiş olduğu sıkıntılara maruz kalır, huzur ve itminana eremezsin." demekti. Mektubun devamında ise, *"Allah sana iki kat mükâfat verecektir."* denmektedir ki bu sözün idarecilere bakan ayrı bir hususiyeti vardır. Bu, idareci konumunda olan –bir aile reisinden bir bölgenin idarecisine, ondan devlet başkanına kadar– herkese tevcih edilmiş bir sözdür. Zira baştaki idareci Müslüman olursa, tebaa da ona uyacak ve böylece hem kendi Müslümanlığının hem de tebaasının mükâfatını alacaktır. Eğer o, yüz çevirir, Hakk'a karşı kulağını tıkarsa, idareci olduğu için başkalarının da küfür ve dalâlet içinde bocalamasına sebep olacağından kendi günahıyla birlikte onların günahını da yüklenecektir.

5. Peygamberlere İtaatin Önemi

İnsan, kâinat üzerindeki araştırmalarıyla bir kısım bilgiler elde edebilir ve o bilgiler sayesinde 'Bir yaratıcı vardır.' diyebilir. Fakat bu sözüyle, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmeden önce hayatını "hanîf"[20] olarak devam ettiren

[19] Buhârî, *bed'u'l-vahy* 6; Müslim, *cihad* 74.

[20] *Hanîf:* Cahiliye döneminde, şirke, putperestliğe sapmadan istikamet üzere tevhid inancını koruyan kimselere verilen addır. Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) dininden kendilerine ulaşanlarla amel eden, Allah'a kulluğunu sürdüren kimseler diye de tarif edilmiştir. Cahiliyede Araplar, Hz. İbrahim'in dini üzere olanlara hanîf derlerdi. (İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* 9/58).

Varaka İbn Nevfel ve Hz. Ömer'in amcazâdesi Zeyd'in düşüncelerinden ileri gidemez. Bu, bir bakıma toplu hâlde bir odada otururken kapının çalınması durumunda, ilk akla gelen şeyin, "kapının arkasında birilerinin olduğu" düşüncesi gibidir. İnsan, tokmağın vuruluşundan bir kısım çıkarımlar yapabilir; ritmik bir ses varsa şayet, "Bu, şuurlu bir varlıktır." diyebilir. Zaten gözle görmeden aklın varabileceği sonuç da ancak bu kadardır. Kapının arkasındaki şeyi bilme adına söylenecek olan her ifade sonuçta tahminden öteye gidemez.

Eflatun'un, mağaradaki insanlarla ilgili verdiği örnek, bu hakikatin farklı bir açıklamasını teşkil etmektedir. O, insanın, varlıklar hakkındaki bilgisinin, ancak onların gölgeleri ya da dışarıdan mağaraya yansımaları kadar olabileceğini iddia eder. Hâlbuki dışardaki varlıklar hakkında gerçek bilgi, ancak dışarıdan bir kişinin içeri girip o varlıklar hakkında açık-seçik bilgi vermesiyle elde edilebilir. Burada o kişinin durumuyla peygamberlik müessesesi arasında bir benzerlik kurulacak olursa şöyle söyleyebiliriz: İnsanlar, ancak peygamberlerin tarif ve talimleriyle tam olarak bir yaratıcının mevcudiyetine inanıp O'nun hakkında kesin bilgi elde edebilirler. Mesela O'nun isim ve sıfatları, kendi kullarından ibadet adına istediği şeyler, o ibadetlerin yapılış şekilleri gibi hususlar, ancak bir peygamberin bildirmesiyle bilinebilecek hususlardır.

Kâinat âdeta bir kitap gibi yaratılmış ve insanların gözleri önüne serilmiştir. Orada bulunan esrarengiz varlıklar, hâdiseler bir âhenk içinde birbirini takip edip durmaktadır. Bütün bu olup bitenlerin arkasında, onları evirip-çeviren bir güç ve kuvvetin olduğu muhakkaktır. Eğer nebinin sözüne kulak verilmezse bu güç ve kuvvet hakkında

varılacak düşünce; her şeyi idare eden bir ruh-u küllînin veya her şeye hükmeden bir ukûl-ü aşerenin var olduğu ya da her maddenin içinde bir güç ve kuvvetin bulunduğu şeklinde olacaktır. Bu gibi tasavvurlar ise insanların kafalarını karıştırmaktan öte bir anlam ifade etmez. Hâlbuki kâinatta binlerce hâdiseyle mevcudiyetini bizlere hissettiren Allah (celle celâluhu), kemmiyet ve keyfiyetten münezzehtir. Tasavvufî ölçüler içerisinde, hakkında ne düşünülürse düşünülsün, Zât-ı Bâri, insanın aklına gelen her şeyin ötesinin ötesinin... ötesindedir.[21] O, Zât'ı ile idrak edilemez; sadece isim ve sıfatlarıyla bilinebilir. Bu ise ancak, nebilerin rehberliği sayesinde fikrin, kalbin, ruhun işletilmesiyle hâsıl olur. Bu meselede yanılmazlığın tek çaresi, sırat-ı müstakimin temsilcisi olan nebilerin sözüne kulak vermektir. Hakk'a bağlı olan ve Hak'tan gelen vâridâttan başka hiçbir sermayeye sahip bulunmadığını ifade eden nebiler kâfilesine bağlı bulunma, bizim sırat-ı müstakimde yürümemizin teminatıdır.

Bütün problemler, nebiler âlemine yönelmekle çözülecek ve bütün bilinmezler de onların aydınlık iklimlerinde bilinir hâle gelecektir. Zira onlar, insanlığa örnek ve rehber olarak gönderilmişlerdir. Cenâb-ı Hak, beşerin onlara muhtaç olduğunu bildiğinden dolayı yeryüzünde peygamber göndermediği hiçbir topluluk bırakmamıştır. Dünyanın neresine gidilirse gidilsin, hangi zaman dilimine ulaşılırsa ulaşılsın, bir nebinin, *"Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın."* diyen sesi-soluğu duyulacaktır. Kur'ân, bu hakikati şöyle ifade eder: وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ *"Kasem olsun ki biz, 'Allah'a kulluk edin ve*

[21] Bkz.: Aliyyülkârî, *er-Raddü ale'l-kâilîn bi vahdeti'l-vücûd* 1/16.

O'ndan başkalarına kullukta bulunmaktan sakının!' diye her ümmete bir peygamber gönderdik."[22] Ta ki onlar beşere boyun eğmesin, totemlerin arkasından gitmesin, mâbudlaştırılan insanlara bel bağlayıp boyun bükmesinler. Bunun yerine sadece ve sadece Allah'a kulluk yapsın, O'ndan yardım dilesinler. Hakiki bir mü'min her gün okuduğu Kunut duasında, اَللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتُوبُ إِلَيْكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ *"Allahım! Senden yardım ve bağışlanma diler ve yine Senden hidayet isteriz. Sana inanır, Sana tevbe eder, Sana güveniriz. Seni bütün hayır ile senâ ve zikirde bulunur, nimetlerini ikrar ile Sana şükrederiz. Seni inkâr etmeyiz. Fısk u fücur içinde bulunanları terk eder onlarla alâkamızı keseriz."* diyerek Cenâb-ı Hakk'a karşı bu ahd ü peymâna bağlılığını ifade eder.

Yine Cenâb-ı Hak, gönderdiği her peygamberi, insanlara kolaylık olsun diye kendi kavimlerinden ve kendi dillerinde göndermiştir. وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ *"(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik."*[23] âyeti bu hakikati ifade etmektedir. Başka bir âyet-i kerimede Efendimiz'e hitaben, فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنْذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا *"(Resûlüm!) Biz Kur'ân'ı onunla, Allah'tan sakınanları müjdeleyesin ve inat edenleri uyarasın diye senin dilinle (Arapçayla indirip okutarak) kolaylaştırdık."*[24] buyrularak aynı mânâ vurgulanır. Evet, Arap toplumunun içinde, yine bir Arap olarak zuhur eden Kutlu Nebi'nin Arapça konuşması gerekiyordu. O, hangi milletin içinde zuhur etse, o milletin

[22] Nahl sûresi, 16/36.
[23] İbrahim sûresi, 14/4.
[24] Meryem sûresi, 19/97.

dilini konuşacaktı. Hangi peygamber nerede zuhur etmişse, o kavmin dilini konuşmuştur. Ta ki her mesele herkese apaçık anlatılmış olsun.

6. Son Peygamber Olarak Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem)

Hz. Âdem'le başlayan peygamberlik manzûmesi, Şerefli Nebi Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile kemale ermiştir. Hakikatler, Hz. Âdem'de âdeta birer tohum gibiyken Hz. Nuh'ta başını topraktan dışarı çıkarmış, Hz. İbrahim'de (aleyhisselâm) saçaklar hâline gelmiş ve çiçekler açmaya başlamış, Efendimiz'de (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bütün bütün meyve vermeye durmuş, yeşillikler çemenzâr hâline gelmiş ve dünya bir gülistana dönmüştür. Zira O, âlemşümûl bir peygamberdir.

O'nun âlemşümûllüğü, وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ *"Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*[25] âyetiyle ifade edilmektedir. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu engin rahmetinden herkes istifade etmiştir. O kadar ki bir gün en büyük meleklerden olan ve peygamberliği boyunca Efendimiz'e vahiy getiren Cibrîl'e, *"Sen de bu umumi rahmetten istifade ettin mi Ya Cibrîl?"* dendiğinde o şöyle cevap vermiştir: *"Evet, ettim. Zira ben de âkıbetimden emin değildim. Kur'ân bana "emin" deyince, ben de âkıbetimden emin oldum."*[26] Kur'ân, O'nun hakkında, نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ *"Onu (Kur'ân'ı) Ruhu'l-emin (Cebrail) indirmiştir."*[27] demektedir. Cibrîl'in de istifade ettiği bu rahmetin genişliği, O'nun câzibe-i kudsiye dairesinin genişliğini göstermesi açısından

[25] Enbiyâ sûresi, 21/107.
[26] Kadı İyaz, *eş-Şifa* 1/17.
[27] Şuarâ sûresi, 26/193.

yeterli bir örnek olsa gerek. O hâlde biz mü'minlerin, melekleri dahi kapsamış bir rahmet dairesi içinde bulunan bir ümmet-i merhûme olduğumuz şuurunu kalbimizden hiç eksik etmememiz gerekir.

Evet, İslâm, Efendimiz'le kemale ermiş, insanlık O'nun döneminde gelişmiş, beşer zihninde ve düşüncesinde maddî-mânevî inkılâplar meydana gelmiş, içtimaî yapıda bedevilik adına hiçbir şey kalmamış, her şey mamur ve her taraf umran hâline gelmiştir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamberliğinin ve aynı zamanda hayatının sonlarına doğru Veda haccını yaparken insanlığa son sözlerini söylemiştir. O, bu son sözleri arasında, الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي *"Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'dan razı oldum."*[28] âyetini de okumuş ve dinin tamamlandığını haber vermiştir.

Bu âyetin nüzulü, ümmet-i Muhammed adına öyle bir nimettir ki bir gün Hz. Ömer'le (radıyallâhu anh) karşılaşan bir Yahudi ona şöyle demiştir: "Ey Mü'minlerin Emiri! Kur'ân'da öyle bir âyet var ki, o âyet biz Yahudi cemaatine inmiş olsaydı o günü bayram ilan ederdik." Hz. Ömer, onun hangi âyet olduğunu sorduğunda yukarıdaki âyeti zikretmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, tebessüm etmiş ve: "O âyetin nerede ve hangi hava içerisinde nazil olduğunu ve Efendimiz'in ümmetine tebliğ ettiğini Müslümanlar çok iyi bilir. O gün hem cuma hem de Arefe günü idi."[29] demek suretiyle her iki günün de bizim için bayram olduğuna işaret etmiştir.

Evet, âyetin indiği gün, ümmet için bir bayramdı fakat bu bayramın içinde büyük bir de hüzün vardı. Zira aynı âyet-i kerime, Efendimiz'in vefatını da haber veriyordu.

---

[28] Mâide sûresi, 5/3.

[29] Buhârî, *îmân* 33, *megâzî* 77, *tefsiru sûr* (5) 2, *i'tisam* 1; Müslim, *tefsir* 3, 4, 5.

O (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir din, bir sistem getirmiş, Allah'ın emriyle O'nu tebliğ ve temsilde bulunmuş, görevini tamamladıktan sonra da yine bir emirle Allah'ın huzuruna çağrılmıştı.

"Hz. Muhammed'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) her şey tamam oldu." derken "Diğerlerinde eksik miydi?" sorusu akla gelebilir. Eskiden her topluluğa, her kabileye bir nebinin gönderilmesinde zaruret vardı; (Tabi ki bu zaruret beşer içindi, Cenâb-ı Hak için böyle bir zaruret söz konusu olamaz.) Çin'deki bir peygamber, Hindistan'da aynı vazifeyi eda edemezdi. Aynı şekilde Avrupa'da neş'et eden bir peygamber, Asya'daki peygamberlik vazifesinin altına giremezdi. Zira dönemin şartları çok ağırdı ve bugünkü gibi seyahat vasıtaları yoktu. Vâkıa Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) zuhur ettiği dönemde de beşer aynı durumdaydı; haberleşme atın sırtında ve gönderilen ulaklarla sağlanıyordu. Ancak Efendimiz'in bir mucizesidir ki O'nun ümmeti için haberleşme vasıtaları çoğalmış, dünya âdeta bir şehir hâline gelmiştir. Dolayısıyla Efendimiz'in, beşerin, medeniyet, ilim, teknik ve teknoloji sahalarında gelişeceği bir dönemde gönderilmesi, O'nun bir özelliği olmuştur. Bu sebeple, önceki her peygamber kendi kavim ve kabilesine gönderilirken Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün insanlığa gönderilmiştir. Efendimiz bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir: كَانَ كُلُّ نَبِيٍّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً، وَبُعِثْتُ إِلَى كُلِّ أَحْمَرَ وَأَسْوَدَ *"Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise bütün insanlara gönderildim."*[30]

Evet, haberleşme ve ulaşım imkânlarının gelişmesiyle bugün dünya, sanki global bir köy hâline gelmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir hâdise aynı anda

---

[30] Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesâcid* 3, 5.

tüm dünya tarafından takip edilebilmektedir. İnsanlık artık uzayda dolaşmakta ve gezegenlerden, yıldızlardan haberdar olmaktadır.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir başka hadislerinde kendisinin, peygamberler silsilesinin son halkası olduğunu ne güzel misallendirir: *"Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misali şuna benzer: Adamın biri çok güzel bir ev yapmış fakat bir köşede bir kerpiçlik yer boş kalmıştır. Halk, evi hayran hayran dolaşmaya başlamış ve (o eksikliği görüp), 'Bu eksik kerpiç konulmayacak mı?' demişlerdir. İşte o benim, ben peygamberlerin sonuncusuyum."*[31]

Evet, O, Hz. Âdem'le başlayan bir manzûmenin tamamlayıcısıydı. O gelmese Hz. Âdem'in adını duymak, Hz. Musa'yı bilmek, Hz. İsa'yı doğru tanımak mümkün olmazdı. İnsanlık, geçmiş ümmetler ve hâdiselerle ilgili doğru bilgiye ancak O'nun sayesinde ulaşmıştır. O, nasıl âlemşümûl bir peygamberse peygamberliğinin de bütün âlem tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Çünkü tasdik edilmesi gereken her şeyin anahtarı O'nun elindedir. Ancak O'nun getirmiş olduğu esaslar çerçevesinde Allah'a, peygamberlere, kitaplara, ahirete inanmak mümkündür.

7. İman, Amel ve Kulluk Anlayışı

a. İman-Amel Münasebeti

Dinin, inanılması gereken tasavvurî ve itikadî bir boyutu olduğu gibi pratik hayata dökülmesi gereken bir de amelî yönü vardır. İman, İslâm'ın nazarî yönünü, ibadet ve muameleler ise amelî yönünü teşkil eder. Fakat ameller

[31] Buhârî, *menâkıb* 18; Müslim, *fezâil* 23.

imandan sonra gelir. Bu yönüyle pratiğe dökülecek esaslar, nazarî olarak inanılacak şeylerin bir tamamlayıcısı konumundadır. Amelî hayat olmadan nazarî bir hayatın ayakta durması düşünülemez. Dursa bile uzun ömürlü olamaz. Bediüzzaman Hazretlerinin ifadesiyle, *"İmansız İslâmiyet sebeb-i necat (kurtuluş sebebi) olmadığı gibi, İslâmiyetsiz iman da medar-ı necat (kurtuluş vesilesi) olamaz."*[32] İkisi de tek başına ne dünyevî ne de uhrevî hayata ışık tutamaz. Bu sebeple insan, nasıl inanıyorsa inandığı istikamette yaşamak ve ameliyle inancına payanda vurmak zorundadır. Bir insanın ameli olmadan akidesinin uzun zaman devam ettiğine kimse şahit olmamıştır. İman, ancak mescitlere devam, nefsi oruçla terbiye, gönülden –her çeşidiyle– cimriliğin atılması gibi yol ve metotlarla takviye edilir. Yine iman, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmakla güçlendirilir.

Hâsılı, erkân-ı İslâmiye adına ne varsa hepsi imanın sağında solunda, önünde arkasında bulunan birer payanda mahiyetindedir. Bu yönüyle ibadet ü taat, Allah'a inandığını söyleyen insanların, O'nun önünde bel kırıp boyun bükmelerini ifade eder. Zira inanan bir insanın, inanmayanlara karşı farkını ortaya koyması gerekir. O ancak, yaptığı ibadet ü taatle Allah'la münasebetini ortaya koymuş, O'na gerçekten inandığını ispat etmiş olur.

İbadetler, kul ile Allah arasındaki münasebetin kopmaz ipleridir. İnsan, bu ipleri sağlamlaştırdığı nispette ruhî bakımdan gelişmiş, melekiyet yönünü inkişaf ettirmiş olur ki, ubûdiyetin gerçek mânâsı da budur. Bu bağın bir hayat boyu korunması gerekir. Bundan dolayı Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), إِنَّ أَحَبَّ الأَعْمَالِ إِلَى اللهِ مَا دَامَ وَإِنْ قَلَّ *"Amellerin en*

---

[32] Bediüzzaman, *Mektubat,* s.33 (Dokuzuncu Mektup, Râbian)

faziletlisi, az da olsa devamlı olanıdır."[33] buyurmuşlardır. En az ibadet ise her gün kılınan beş vakit namazdır. O hâlde beş vakit namazı aksatan insan, faziletten mahrum kalmış, dolayısıyla kalbindeki is ve pasları silip Rabbiyle münasebeti temin edecek yola girememiş demektir. Cenâb-ı Hak, Efendimiz'e hitaben, وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ *"Ölüm geleceği âna kadar Rabbine ibadet et."*[34] buyurur. Bunun anlamı da, "Sen, ölünceye kadar ibadet yaparak mahiyetini ortaya koy; ayakları üzerinde emekleyen, yerde sürünen canlılardan olmadığını göster." demektir.

Evet, kalb ve ruhun, lâhut âlemiyle münasebeti ancak ibadetlerle inkişaf eder. Rab'le münasebetin gelişmesi, bu mevzuda o azaların işletilmesine bağlıdır. Nasıl ki el ve ayakla yapılan hareketler, o istikamette el ve ayağın bir kısım şeylere alışkanlığını temin eder; öyle de kalb ve ruh, ibadetlerle bir kısım meselelere karşı yatkınlık kazanır, onlardan bir korku duymaz ve bedende bir yılgınlık meydana gelmez. Ne uykunun ağırlığı ne yemeğin lezzeti ne de hayattaki diğer başka zevkler, ibadetlere engel teşkil eder. Bu vesileyle diyebiliriz ki nasıl ki küfür, bir bakıma alışkanlıklardan ibaretse Allah'a kulluk da alışkanlıklardan ibarettir. İnsan, çoğu zaman uyanık bir şuurla Rabbe kulluk yapma imkânını elde edemez. Fakat kalb ve ruhta kazanılan alışkanlıklar, kulun Rab'le münasebetinde meydana gelebilecek boşlukları rahatlıkla atlatmasını sağlar. Mesela sabahın erken saatinde kalkıp soğuk su ile abdest almak nefsin ağrına gider. Bunun yerine o, rahat bir yatakta istirahat etmeyi tercih eder. Ama insan, kazandığı alışkanlıklarla bütün bu zorlukları aşar ve kalkıp namazını eda eder. Dolayısıyla Rab'le irtibatında bir

---

[33] Buhârî, *libâs* 43; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 218.
[34] Hicr sûresi, 15/99.

boşluğa meydan vermez. Bir başka zaman ise kalb ve ruh, Cenâb-ı Hak'tan gelen meltemlerle ibadetleri duyma ve doyma içindedir, dudakta bin tebessüm gizli hâlde onları eda eder.

İnsan, fıtratında hem hayvaniyetten hem de melekiyetten mânâlar taşır. Onun melekiyet yönünün inkişaf ettirilmesi ancak ibadetlere ağırlık verilip, hayvânî yönün köreltilmesiyle mümkündür. İbadetler, azalarla tekrar edilip içte duyulduğu nispette melekiyet yönü zuhur eder ve insan, kazandığı derecelerle mânevî olarak yükselmeye başlar. Bunun aksine olarak Allah'tan uzak ve dünyaya bağlı kalınarak eda edilen ibadetler, bir kısım formülleri icra etmeden ibaret kalır ve vicdanlardan lâhut âlemine açık bir menfez olma görevini yerine getiremez. Neticede ise Allah'la münasebet geliştirilememiş ve insanın bu yanı güdük kalmış olur.

Kimin iç âlemine yönelik bir gayreti varsa, onun için her zaman bir inkişaf söz konusudur. Bu bir Hindu, Brahman, Hıristiyan mistiği ya da başka biri olabilir, farketmez. O, günlerce yemeden-içmeden durabilir, aylarca şehevî duyguları aklına getirmeyebilir ve lâhut âleminden gelen esintilerle bir ömür geçirebilir. Ama bir Müslümanın bunu yapmasıyla bir başkasının yapması arasında –talep edilen şey itibarıyla– farklılık vardır. Müslüman, yaptığı her amelle bir mesafe alma yolundayken, diğerleri yerinde sayma ya da zıplayıp tekrar aynı yere düşme durumundadır. Onlar, hâsıl olan bir kısım iç müşâhedeler ile kendilerince mesafe aldıklarını zannederler. Fakat yaptıkları, bir kuyunun dibinde zıplayıp durmaktan başka bir şey ifade etmez. Dolayısıyla katedilen mesafe, ancak bir kuyunun boyu kadardır. Bundan maksat ise sükûnete erme, yoklukta huzura kavuşma, geçici

de olsa ebedî yokluğun ızdırabından kurtulma ve ölüm ötesi hesabın ağırlığına çare aramadır.

Bugün doğru ulûhiyet anlayışından mahrum insanlar kendi dar inançlarının dar çerçevesi içinde dönüp durmakta, lâhut âlemine doğru bir türlü mesafe alamamaktadırlar. Onların yaptıkları amellerin amacı, sadece bir iç müşâhedesi elde etmek ve ruha derinlik kazandırmaktır. Buna karşılık, yaptığı ibadetler itibarıyla Müslümanın durumu ise rayına oturmuş bir lokomotif gibidir. O, hayatın her merhalesinde ayrı bir istasyona varır, orada eşya ve hâdiselere nüfuz eder, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyeyi zevk eder ve Zât-ı Ulûhiyet'in azameti karşısında kendinden geçer. Bu seyir, doğrudan doğruya Zât-ı Ulûhiyet'in konuşmasıyla konuşan, görmesiyle gören, duymasıyla duyan, tutmasıyla tutan bir seyirdir ki buna ne akıl ne de idrak yeter!

Bu yolculukta "seyr ilallah" ve "seyr fillâh"tan sonra "seyr minallah" başlar ki bu, Hak'tan yeniden halka dönmedir. Yani Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) takip ettiği yoldan, yeniden beşerin içine girme ve insanların elinden tutup onları olgunluğa taşıma, katedilen mesafelerin bütün haz ve cilvelerini onlara da tattırmadır. Mü'minin, –âdeta bir lokomotif gibi– arkasına taktığı binlerce insanla lâhut âlemine doğru katettiği bu yol, sonsuza uzanır. Çünkü Allah'a doğru yapılan yolculuğun sonu yoktur. Bu seyr ü sülûkta yol alıp iç müşâhedeye eren her insan, ibadet ü taat neşvesi içinde bunu tadar, duyar ve letâif-i Rabbâniye'nin düğüm düğüm çözülmeleri içinde lâhut âleminin tebessümleriyle karşı karşıya kalır.

b. Kulluk Anlayışı

Ruhlar, Allah'a kullukla inkişaf eder ve gerçek gücüne kavuşur. Çünkü Allah'la münasebet, insanlığa has bir keyfiyettir;

hayvanların, O'nunla böyle bir münasebeti söz konusu değildir. Cenâb-ı Hak onları yaratır ve fıtratlarına koyduğu belli şeylere sevk eder. Buna karşılık insandan, mânen bozulmaması için kendisiyle münasebet kurmasını, itaat edip kullukta bulunmasını istemektedir. Zira kulluk, insanın Allah'la münasebeti, yani kendisini yaratan ve ayakta tutanla irtibatıdır. Bu ayakta tutma hem cismaniyet hem akıl hem de iç âlemi itibarıyladır. Bütün bu latifeler, O'nunla münasebet kesildiği zaman ölür. Çünkü şehvet, kin, nefret vb. duygular, tek başına bütün bu latîfeleri öldürmeye yeterli sebeplerdir. Kul, namaza durup onunla Arş-ı Âzam'ı seyredecek ve gerçek kulluğun zevkine ulaşacaktır ki bazen kin, nefret gibi hayvanî garizeler hükmünü icra etse bile melekiyet, bir sünger gibi bu kirli yazıları silsin ve onun asıl hüviyetini nazara versin.

Evet, kulluğunu yaptığı müddetçe insanın Cenâb-ı Hak'la münasebeti devam eder. Kul ile Rabbisinin arasına giren her mâni, bu münasebeti kesici mahiyettedir. Allah (celle celâluhu), Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) hitaben, وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا *"Rabbinin adını an; bütün varlığınla O'na yönel."*[35] buyurmakta ve bu ifadeyle sanki O'na, "Ey Habibim! Evlad ü iyal sevdasından sıyrıl, evli dahi olsan biraz tecerrüt et, kendini Rabbine ver ve kalbinden bütün mâsivâyı temizle. Zira sen bir nebisin. Ve nebinin Allah'a varış keyfiyeti, ubûdiyeti, bu noktalarda kendini gösterir." demektedir. Bu hâl –tasavvufçuların ifadesiyle– Allah'tan başka her şeyle alâkayı kesme; –ehl-i tahkikin ifadesiyle de– Allah'tan alıkoyan her şeyi dünyalık sayma ve geriye atmadır.

Burada âyette geçen تَبَتَّلْ kelimesi üzerinde biraz durmak gerekir. Sarf ve iştikak ilmine göre emir kipinde gelen bu fiil,

[35] Müzzemmil sûresi, 73/8.

"Gönlün istemese de bu hususta kendini zorla." demektir. Yani işin içinde bir tekellüf vardır. İnsan, bu zorlamayı yaptığında iç âlemine ait müşâhedeler artarak gelmeye devam edecektir. Ama işin başında bir zorlama vardır. Başka bir yerde ise, يَاأَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝ قُمْ فَأَنْذِرْ ۝ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ۝ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ۝ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ *"Ey bürünüp sarınan (Resûlüm), kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni temiz tut. Kötü şeyleri terk et."*[36] buyrulur.

Diğer bir âyette de;

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا

"Dünya hayatının süslerini arzulayarak sakın gözlerin onlardan başkasına kaymasın. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."[37] buyrulur ki bu, "Sen, sana yakışanı yap, malamülke ya da mal ve mülk sahiplerine gözünü dikme!" demektir.

Allah (celle celâluhu), bütün bu âyetlerde Habib-i Edibi'ni öyle terbiye etmiştir ki O, (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu terbiye sayesinde on dört asır boyunca bütün insanlığın kalbinde taht kurmuştur. Biz, bütün bunlardan şu mânâyı çıkarabiliriz: Rab'le münasebeti kesecek bütün engeller, gerektiğinde silinip atılabilmelidir.

İbadet ü taat ile insan ruhuna akıp gelen füyûzât Rab'le münasebetin kuvveti nispetinde artar ve vicdanlar ferah-feza bir iklime kavuşur. أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ *"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi; güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte*

[36] Müddessir sûresi, 74/1-5.
[37] Kehf sûresi, 18/28.

olan güzel bir ağaca (benzetti).”[38] ve إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ *“Güzel ve temiz sözler O’na yükselir. Amel-i salihi, güzel ve makbul işi de Allah yüceltir (Güzel ve makbul işler, güzel sözlerin kıymetini artırır).”*[39] âyetlerinde buyrulduğu gibi, kalbden çıkan tertemiz, bulanıksız ve bulaşıksız; kendisiyle sadece rıza-i ilâhî kastedilen söz ve ameller Allah’a yükselir. Arkasında başka düşünceler olan her söz ve hareket ise böyle bir yümün ve bereketten mahrum kalır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurur:

“Kıyamet günü ilk çağrılacaklar arasında üç kimse bulunacaktır: Bunlardan ilki Kur’ân-ı Kerim hafızıdır; ikincisi Allah yolunda öldürülmüş bir kimsedir; üçüncüsü ise dünyada iken zengin bir yaşam süren bir şahıstır. Allah (celle celâluhu), Kur’ân okuyana, ‘Ben, Resûlü’me inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?’ diye soracak. Adam, ‘Evet, Ya Rabbi!’ diyecek. ‘Bildiklerinle ne amelde bulundun?’ diye Rab tekrar soracak. Adam, ‘Ben onu gece-gündüz okurdum.’ diyecek. Allah Teâla, ‘Yalan söylüyorsun!’ diyecek. Melekler de ona, ‘Yalan söylüyorsun!’ diye çıkışacaklar. Allah (celle celâluhu), ona, ‘Bilakis sen, ‘Falanca Kur’ân okuyor.’ densin diye okudun ve bu da söylendi.’ diyecek. Sonra, zengin kimse getirilecek. Allah (celle celâluhu), ‘Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki kimseye muhtaç olmadın?’ diyecek. Zengin adam, ‘Evet, ya Rabbi.’ diyecek. ‘Sana verdiğimle ne amelde bulundun?’ deyince o, ‘Sıla-i rahimde ve tasaddukta bulundum.’ diyecek. Allah Teâlâ, ‘Bilakis sen, ‘falanca cömerttir’ desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi.’ diyecek. Sonra Allah yolunda öldürülen kimse getirilecek. Allah (celle celâluhu),

---

[38] İbrahim sûresi, 14/24.

[39] Fâtır sûresi, 35/10.

'Niçin öldürüldün?' diye sorduğunda adam, 'Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım.' diyecek. Hak Teâlâ, 'Yalan söylüyorsun!' diyecek. Bunun üzerine melekler de, 'Yalan söylüyorsun!' diyecekler. Allah Teâlâ tekrar, 'Bilakis sen, 'Falanca cesurdur.' desinler diye dövüştün ve bu da söylendi.' buyuracak. (Efendimiz, daha sonra Ebû Hüreyre'nin dizine vurarak) 'Ey Ebû Hüreyre! Bu üç kimse, kıyamet günü aleyhlerinde Cehennem'in kabaracağı Allah'ın ilk üç mahlûkudur!' buyurur."[40]

Dolayısıyla kulun, ibadet adına yaptığı şeylerde, yer yer niyetini yoklaması ve onu sabit tutması gerekir. Zira bütün ibadetler, Rabbin rızası istikametinde yapıldığı oranda bir ağırlık ve derinlik kazanır.

Evet, ubûdiyet, itaat ve inkiyat, Rab'le münasebetin ifadesidir. Yalancı heyecanlar ve sahte coşkular bu yolda geçerli akçe olamaz. Bu yolun prim yapan şeyleri; gecenin siyah zülüfleri üzerine bırakılan 'âh'lar, gözyaşıyla ıslatılan seccadeler, *"Ey insanlar! Rabbinize kul olun!"* emrinden hareketle yakılan bağırlardır. Bütün bunlar, insanın çirkinliklerden arındırılıp Cennet'e ehil hâle gelmesine vesile olacak amellerdir. Altın ve gümüşün, posa ve tortulardan ayrılıp som hâline geldiği gibi, insanın tasaffi edip Cennet'e girmesi ve Cemalullah'ı müşâhedeye liyakat kazanması için Allah (celle celâluhu) onları kullukla mükellef kılmıştır. İnsan, o kullukla saflaşıp berraklaşacak, Allah Resûlü'nün ifadeleri içinde, kendisine bakıldığı zaman Allah (celle celâluhu) hatırlanacaktır.[41] Evet, kulluk, insanı saflaştırıp berraklaştırır ve onu duygularında dupduru hâle getirir. Bundan dolayı Allah (celle celâluhu), يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

[40] Tirmizî, *zühd* 48; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/136.
[41] Bkz.: İbn Mâce, *zühd* 4.

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz."*[42] buyurmaktadır.

Yine kulluk, her şekliyle hayatı düzene koyup ona şekil verir, zamanı belli bölümlere ayırma imkânı hazırlar. Biz, zamandaki sırrı, ibadetlerin, onun içine nuranî hatlar hâlinde girip parçalamasıyla anlar ve tanırız. Oruç, seneyi böler, onun sayesinde sene, aylar hâlinde sıraya girer; Recep, Şaban, Şevval, Zilkâde, Zilhicce ayları Ramazan'ın etrafında bir halka teşkil eder; cuma, haftanın günlerine bir renk katar. Hafta, onunla bir taksime tabi tutulur; gün, namazlarla beş parçaya bölünür, her bir saati onunla nurlanır. Böylece hayatımızı kuşatan bütün bir zaman, Allah'a kulluk neşvesiyle dolu hâle gelir.

---

[42] Bakara sûresi, 2/21.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DA NAMAZ

1. Namazın Dindeki Yeri ve Önemi

İslâm dininde namazın yeri çok büyüktür. Kur'ân'da, inanmaya ait meselelerin hemen ardından namazdan bahsedilir. Biz, başkaları için öyle düşünmesek de sahabe, kendi aralarında namaz kılmayanın imanından şüphe ederdi. Bu konuda, إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلَاةِ *"Kul ile şirk ve küfür arasında sadece namazın terki vardır."*[43] hadisi sahabenin bu yaklaşımını destekleyen önemli bir delildir. Namazın huşû içerisinde kılınması ise aşağıda arz edeceğimiz üzere namaz ile gelen mânevî vâridât adına ayrı bir önem arz etmektedir.

Namaz, ibadetlerin en kapsamlısıdır. Bu açıdan denebilir ki o, kâmil insanın en kâmil ibadetidir. Evet, namaz, Allah'a ulaşmaya, varlığı yorumlamaya, değişik ilimlerle kâinatı hallaç etmeye müsait yaratılan bu mükemmel insanın tabiatına en uygun bir ibadettir. İnsan, mahiyetindeki mükemmelliği ancak namaz gibi bir ibadetle ifade edebilir ve Allah'ın kendisinden istediği insan olma özelliğini de ancak onunla ortaya koyabilir.

Evet, insanın maddî-mânevî mükemmelliği tartışma götürmez bir gerçektir. Mesela onun boyu, posu, endamı ve uzuvları arasındaki uygunluk ve insicam, herkeste hayranlık uyandıracak kadar güzeldir. Ondaki bu güzelliği Romalıların sanat dâhileri çok iyi kavramıştır ama tevhide yönelemediklerinden dolayı, bu duygularını müşahhas resim ve heykellerle anlatmaya çalışmış ve meseleyi darlığa hapsetmişlerdir. Ben, insana olan bu hayranlığımı değişik zaman ve zeminlerde, *"Eğer Allah kendinden başka birine secde edilmesine müsaade etseydi bu, insan olurdu."* şeklindeki sözlerimle ifade edegelmişimdir. Bu espriyi, bir yönüyle, meleklerin, Hz. Âdem'e secde etmekle emrolunması da destekliyor gibidir. Tabi meselenin taabbüdî buudu daha ağırdır.

---

[43] Müslim, *îmân* 134; Tirmizî, *îmân* 9; Ebû Dâvûd, *sünnet* 15.

İnsanla yakından irtibatlı olan böyle bir ibadetin kâmil mânâda eda edilmesi, yukarıda ifade ettiğimiz mânevî vâridât adına çok önemlidir. Cenâb-ı Hak, Mü'minûn sûresinde قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۞ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ *"Şüphesiz, namazı huşû içinde eda edenler kurtuldu."*[44] buyurmaktadır. Her şeyden mefhum-u muhalif (zıt anlam) çıkarmak doğru olmamakla birlikte, bu âyetin mefhum-u muhalifini ele alacak olursak "Namazı huşû ile eda etmeyenler kurtulamazlar." mânâsı çıkarılabilir. Biz bu yoruma temayül etmesek de ihtimal dâhilinde bulundurmayı temkinli bir davranış sayıyoruz. Bu açıdan aç bir insanın, yediği yemeği bütün zerreleriyle hissetmesi veya susamış birinin su içerken onu zevk etmesi ya da havasızlıktan sıkışmış bir insanın ferahfezâ bir atmosferde havayı ciğerlerine çekerken onu hissetmesi gibi, namazın da duyarak eda edilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Evet, namaz, halk tabiriyle, verip veriştirilecek ve geçiştirilecek bir şey değildir. O, kendisine hususi bir vaktin ayrılması ve başlamadan önce de mutlaka konsantre olunması gereken bir ibadettir. Aslında namaz ve namaz öncesi hazırlıklar, bu konsantreyi sağlayabilecek güçtedir ve sıralanmaları itibarıyla namaz sürecinin enstrümanları gibidir.

Mesela def-i hâcetle vücuttaki fazlalıklar atılır ve insanda bir rahatlama meydana gelir. Ardından abdestle vücudumuzdaki kinetik enerji dengelenir ve bununla da ayrı bir rahatlama gerçekleşir. Bunu takiben camilerin minarelerinde şehbâl açan ezan-ı Muhammedî bizi ayrı bir teveccühe ve derinliğe çeker. Sonra camiye, âdeta Allah'a vâsıl oluyor gibi huşû içinde yürünür, müezzinin tatlı nağmeleriyle ayrı bir âleme girilir, sünnetler eda edilir ve nihayet müezzinin kâmeti gelir. Evet, bütün bunlar, farzı dolu dolu kılmak için iç derinliğine, Allah'ı duymaya ve O'nu sürekli mülâhazaya almaya

---

[44] Mü'minûn sûresi, 23/1,2.

hazırlayan birer çağrı ve konsantrasyonun sağlanması için önemli birer unsur gibidir.

Namazın bu ölçüde derince duyularak kılınması bir hedeftir ve namaz öncesi yapılan bu hazırlıklar, o duyuşu gerçekleştirecek stratejiler olarak da değerlendirilebilir. Kaba bir tabirle, belli gayeleri gerçekleştirme adına ortaya konan politikalar gibi bunlar da, o kâmil namazı gerçekleştirmek için kullanılan vesileler olarak görülebilir. Ezan, kâmet, abdest, nafile namazlar ve diğer amellerin hiçbiri asıl gaye değildir. Bütün bunlar, varlığın en kâmili, ahsen-i takvîme mazhar insanın, ibadetinin de kendine yakışır olması için ortaya konmuş vesilelerden ibarettir.

İç ve dış yapısı itibarıyla böyle mükemmel bir varlığı Allah'a yaklaştıracak ve gerçekten insan olmasının ifadesi sayılan namaz mutlaka ciddi bir iç derinlik ile eda edilmelidir. Bunu tam eda edememe endişesi veya gerçekten eda edememenin ızdırabının yaşanması, kul adına önemli bir seviyedir. Burada, gaye-i hayal olan böyle bir namazın "çok az" insana müyesser olduğunu da ifade etmeliyiz. Burada kullanılan "çok az" kelimesi izafîdir. Mesela biri başını secdeye koyduğunda kaldırmayı düşünmüyor.. bir başkası namaza durunca, kendini gül bahçesine salmış gibi hissediyor.. bir başkası namazda kendini cennet yamaçlarında sanıyor.. bir diğeri kendini ruhanîlerin önünde görüyor olabilir. Bu, herkesin kabiliyetine göre yakalayabileceği bir ufuktur. Ne var ki biz, niyetlerimizle mükemmelin peşinde olduğumuz müddetçe, hedefe ulaşamasak da niyetlerimizle hedeflediğimiz şeyi her zaman yakalayabiliriz. Unutmayalım ki, *"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır."*[45]

İnsanlar bazen namaz adına her şeyi tam tekmil yerine getirdikleri hâlde, değişik sebeplerden dolayı namazı doya

[45] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/185-186; el-Beyhakî, *es-Sünenü's-suğrâ* s.20.

doya kılamayabilirler. Mesela bulunduğu ortamda namaza durulduğu anda çocuklar gelir sırtına binerler ki bu çok defa Allah Resûlü'nün de başına geliyordu. Veya namaz esnasında büyük bir gürültü duyulur da bütün dikkatler o noktaya kayar. Dolayısıyla da namazda zirveye ulaşılamaz.

Namazda bize ârız olan hâllerin bazıları vardır ki onlar her zaman bizi aşar; bazıları da vardır ki onlar bizim beşeriyetimizden kaynaklanır. Mesela insanın kendi iç dünyasında kurguladığı hayaller gelir namazda insanın içine akar ve namazın önüne geçerek ona perde olur. Bu durumda insan kendisini sürekli bir sisin-dumanın berisinde hisseder. Hz. Ömer gibi semalarla irtibatlı bir insan bile kendisine ulaşan Irak'la ilgili bir problemle zihni meşgulken kıldığı namazda şaşırır.[46]

Bu konunun ayrı bir yönü de namaz kılınan atmosferle alâkalıdır. Hiçbir sıkıntı ve meşakkatin olmadığı bir atmosferde kılınan namaz ile bin bir ızdırap, sıkıntı ve değişik düşüncelerin sıkıştırması altında kılınan namaz arasında çok büyük farkların olacağı açıktır. İkinci türden namazlar, namazdaki derinliğin ayrı birer buudu gibidir. Gerçi her ne kadar huzur, sağdan soldan gelen değişik şeylerle bin bir defa deliniyor ise de bu stres ve sıkıntıların arasında namazı farklı bir zâviyeden tıpkı nefes alma gibi duyma ve hissetme, namaza bizim anlayamadığımız farklı bir renk kazandırır. Bence önemli olan da işte budur.

O sebeptendir ki savaş esnasında kılınan namazlar normal zamanlarda kılınanlardan kat kat daha fazla sevaplıdır. "Salâtü'l-havf"ın kılınış şekline baktığımızda, çok garipsediğimiz tablolar çıkar karşımıza. Nisâ sûresinde bu namaz şöyle anlatılır:

"Sen içlerinde bulunup onlara namaz kıldırdığın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar,

---

[46] Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübrâ* 7/441.

silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde edince (diğer kısım) arkanızda olsunlar. Sonra hemen namazını kılmamış olan diğer kısım gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyalarınızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar..."[47]

İşte bu şekilde, acaba ne zaman bir kurşuna hedef oluruz veya bir bombardımana maruz kalırız gibi mülâhazalar altında kılınan namaz, bu namazın kılınış keyfiyeti bize garip gelse de sair namazlara göre çok daha büyük ve çok daha değerlidir.

Netice itibarıyla sırtında bir yük hissederek zaman içindeki boşlukları kollayıp, "Ne pahasına olursa olsun mutlaka onu eda etmeliyim." mülâhazasıyla kılınan namazda da öyle bir enginlik vardır ki bu noktayı, tekyelerde, zâviyelerde, hatta Kâbe'de namaz kılanların bile yakalayabileceğine ihtimal veremiyorum.

a. Hesabı Sorulacak İlk İbadet

Namaz, mü'minin huzur-u ilâhide hesabını vereceği ilk ibadettir. Ne zina, ne içki ne de başka bir şey! Bundan, diğer ibadetlerin önemsiz olduğu mânâsı çıkarılmamalı, aksine namazın önemi anlaşılmalıdır. Bir insan namaz kılmıyorsa hayatının en büyük kayıp kuşağında yaşıyor demektir.

Oruç, zekât, hac gibi ibadetleri yerine getirmek namaz kılmaya göre daha kolaydır. Namazın kendine göre bir zorluğu vardır. Nitekim sahabe, oruç tutmayana veya hacca gitmeyene değil, namaz kılmayana "münafık" nazarıyla bakardı. Hatta ulema, amelî nifak bahis mevzuu olduğu zaman buna çok defa namazın terk edilmesini örnek verir. İnsanın –şuurunun derinliğine göre– günde beş defa Allah'a arz-ı ubûdiyette

---

[47] Nisâ sûresi, 4/102.

bulunması onun derecesini hayal edemeyeceği kadar yüceltir. Evet, namaz deyip geçmemeli; namazdan geçen, korkulur ki bir gün dinden de geçer. Namazın mânâsında miraç hakikati mevcuttur ama bunu herkes kendine göre hisseder ve kabiliyeti nispetinde o miraca çıktığını duyar. En mükemmel miraç, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) miracıdır.

Kul, ahirete adımını atar atmaz ilk olarak namazlarının hesabıyla karşılaşır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Kıyamet günü kişi, amelleri arasından önce namazın hesabını verecek. Bu hesap güzel olursa kurtuluşa erdi demektir. Bu hesap bozuk olursa hüsrana düştü demektir."*[48] buyurarak bu hakikati ifade etmiştir. Dolayısıyla kulu, bir anda Cehennem'in gayyasına ya da Cennet köşklerinden bir köşke taşıyacak olan şey, namaza verdiği önem olacaktır.

O hâlde mü'min, günlük beş vakit namazını aksatmadan kılmalı ve her fırsatta Rabbiyle irtibatını kuvvetlendirme yollarını aramalıdır. Çünkü burada eda edeceği her namaz, ötede, rezil ve rüsva olacağı bir günde karşısına çıkacak ve imdadına koşacaktır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), o günün dehşetini anlatırken, *"Ahirette kim inceden inceye hesaba çekilirse azaba maruz kalacak demektir!"* buyurur. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) ise, "Nasıl olur? Allah Teâlâ, فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۞ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۞ وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا *'O vakit kimin kitabı sağ eline verilirse kolay bir hesapla muhasebe edilecek ve ehline sevinçli olarak dönecek.'*[49] buyurmadı mı?" deyince de, *"Hayır! Bu arzdır. Kıyamet günü ince hesaba çekilen herkes mutlaka helâk olmuş demektir!"*[50] buyururlar. Cenab-ı Hak, yardımına muhtaç olduğumuz o

---

[48] Ebû Dâvûd, *salât* 144-145; Tirmizî, *mevâkît* 193; Nesâî, *salât* 9; İbn Mâce, *ikâme* 202.
[49] İnşikak sûresi, 84/7-9.
[50] Buhârî, *ilim* 35; Müslim, *cennet* 79.

günde, lütuf ve keremiyle yardımcımız olsun; küçük hayırlarımızı büyük yapsın ve kusurlarımızdan ötürü bizleri sorumlu tutmasın!

Kur'ân, namazlarını terk etmek suretiyle hüsrana uğrayan güruhu şöyle resmeder:

فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءَلُونَ ۞ عَنِ الْمُجْرِمِينَ ۞ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ ۞ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ ۞ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ ۞ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ ۞ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ۞ حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ

"Onlar mutlaka cennetlerde mücrimlerin durumu hakkında kendi aralarında konuşurlar. O suçlulara, 'Neydi bu cehenneme sizi sürükleyen?' diye sorulur. Onlar şöyle cevap verirler: Biz, namaz kılanlardan değildik. Fakirleri doyurmaz, onların ihtiyaçlarıyla ilgilenmezdik. Batıl sözlere dalanlarla beraber biz de dalardık. Bu hesap gününü yalan sayardık. Ölüm bizi yakalayıncaya kadar hep böyle idik."[51]

Burada dikkat çeken bir husus, infak etmeme ile namazı terk etmenin birlikte zikredilmesidir. Bunun aksi ise namaz kılma ve yoksula infakta bulunmadır. Bu iki husus, Kur'ân-ı Kerim'in çoğu âyetinde birlikte zikredilir. Biri, ferdin şahsî hayatını tanzim ve şahsî miracını temin eder; diğeri ise ruh bütünlüğü ve birliği içinde sağlam ve sıhhatli bir toplumun tesis edilmesini ve hep birlikte terakki etmeyi netice verir. Dolayısıyla bunlar, birbirinden ayrılmaz iki önemli ibadettir.

Mü'minlere farz kılınan ilk ibadet, namazdır; dolayısıyla ümmet-i Muhammed arasında en son terk edilecek şey de o olacaktır. İslâm dininin birçok emri belki zamanla terk edilecek; mesela çarşı-pazarda Allah'ın emri istikametinde muamele kalmayacak, fitne ateşi her tarafı saracak ve fitneye atılanların sayısı hadd ü hesaba gelmeyecek. Fakat böyle bir

---

[51] Müddessir sûresi, 74/40-47.

ortamda dahi Allah'a kulluk adına devam edecek olan biricik şey namaz olacaktır. Cenâb-ı Hak, namazın bütünüyle terk edildiği bir dönemi bizlere göstermesin! Bizler, yeni bir bahar ve yeni bir dirilişin eşiğinde olduğumuz zannı ve kanaati içindeyiz. أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي *"Ben, kulumun zannı üzereyim."*[52] sözüyle kendini bize tanıtan Rabb'in rahmetinden ümidimiz o ki, bu baharları ve bu dirilişleri çoğaltsın ve bütün insanları huzuruna koşturup hayatlarının son demlerinde dahi olsa onlara namazla miraç yapma şerefini bahşetsin; öbür âlemde hepimize cemâl-i bâkemalini müşâhede ettirsin.

b. İmanın İkiz Kardeşi

İman ve namaz aynı döl yatağında neş'et etmişlerdir; namaz, imanın ikiz kardeşidir. İman, dinin ve diyanetin nazarî yanını teşkil eder; o nazarî yanın takviye edilmesi ve tabiatın bir derinliği hâline getirilmesi ise ancak namaz başta olmak üzere sair ibadetlerle mümkün olur. Bu itibarla denebilir ki; namaz pratik imandır, iman da nazarî bir namazdır. Dini yalnızca vicdanî bir kabulden ibaret gören ve hayatlarında ibadet ü taate yer vermeyenler hiç farkına varmadan tenakuza düşmekten kurtulamamışlardır. Evet, dinin direği namazdır. Namaz, bir mü'minin günde en az beş defa içine girip temizlendiği sonsuzluğa doğru akıp giden bir tevbe ırmağı ve arınma kurnasıdır. O, savaş meydanlarında mücadelenin kızıştığı en tehlikeli anlarda bile hakkı verilmesi gereken çok önemli bir vazife, emin bir sığınak, mühim bir kurbet vesilesi ve en kısa bir vuslat yoludur. Bu hususiyetlerinden dolayıdır ki Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar Hak dostları onu hayatlarının merkezine koymuş ve farzları ikâme etmekle yetinmeyerek her gün yüzlerce rekât nafile namaz kılmayı alışkanlık hâline getirmişlerdir.

---

[52] Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1.

c. Bütün İbadetlerin Fihristi

Namaz, diğer bütün ibadetlerin mânâsını ruhunda taşıması ve hepsinden bir iz bulundurması sebebiyle âdeta bütün ibadetlerin fihristi gibidir. İnsan, diğer ibadetleri belli zaman dilimlerinde eda ederek Allah'a karşı kulluk borcunu yerine getirir; namaz ise böyle değildir. O, sürekli olarak insanın Allah'la alâkasını temin eder, rahmetle irtibatını devam ettirir. Bu yönüyle onunla boy ölçüşebilecek ikinci bir ibadet tasavvur etmek mümkün değildir. Namaz, rahmet ve kerem sahibi Rabb'e karşı, haşyet ve saygı dolu bir gönülle eda edildiği müddetçe dünyevî-uhrevî bir saadet vesilesi olur. Bu yüzden namaza en büyük ehemmiyeti, büyük bir davayı yüklenerek gelen, beşerin en büyük mükellefi Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) vermiştir. O, günde beş vakitle iktifa etmemiş; namazın ifade ettiği, "Cenâb-ı Hakk'a mülâki olup O'na münacatta bulunma" mânâsını gece de devam ettirmiştir. Hatta –Hz. Âişe'nin ifadesiyle– kendisi için bir mükellefiyet saydığı gece namazını hiç terk etmemiş; rahatsız olduğu zamanlarda, oturarak dahi olsa onu eda etmeye çalışmıştır.[53] Böylece O, Rabbisine ibadet için tahsis ettiği ömründe bir parça karanlığın olmasına fırsat vermemiş, hayatının hiçbir ânını Rabbisinin adını anmadan, gafletle geçirmemiştir.

Namaz, diğer ibadetlerde bulunmayan bazı hususları da içine alan bir ibadettir. O, Rabbin davetine bir icabet ve bu icabetin kendine has formüle edilmiş şeklidir. Bu yönüyle namaz hususiyeti olan bir ibadettir. İbadetlerin hepsi belli vakitlere bağlıdır; dolayısıyla belli zaman dilimlerinde yapılır ve biter; namaz ise aralıksız devam eder. Mesela biz, Ramazan orucuna başlamakla birlikte, bir de bakarız ki ay çekilip

[53] Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 141; Tirmizî, *salât* 348; Ebû Dâvûd, *tatavvu* 26; Nesâî, *kıble* 13, *kıyâmü'l-leyl* 2, 64.

gitmeye yüz tutmuş. Haddizatında oruç, şerefli bir ibadettir ve gizli yapılır. Dolayısıyla aç duranın sırrını ancak Allah (celle celâluhu) bilir ve onun mükâfatını sadece O takdir eder. Ancak ona tekrar kavuşabilmek için bir yıl beklemek gerekir.

Senede bir defa verilen zekât da bir kısım şartların gerekli olması açısından herkesin yapabileceği bir ibadet değildir. Malınızdan zekât için ayırdığınız miktarı, zamanı gelince verilmesi gereken yere verir, borcunuzu eda etmiş olursunuz. Bu yönüyle ona anlık bir ibadet olarak bakılabilir. Esasında zekât, zekâtı verilen mala yıl boyunca bir yümün ve bereket getirir. Belki malınızdan koparıp bir parçasını vermekle sanki canınızdan bir parça gidiyor gibi olur ama Rabbin emri istikametinde hareket ettiğinizden dolayı kalbiniz huzura erer ve onu vermede bir neşe ve huzur duyarsınız.

Hac da öyledir; mü'min, hac vesilesiyle gittiği yerde ihrama girer, Rabb'e gönlünü verir, aşk u şevk içinde,

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ

"Buyur Allahım! Senden başka ilâh yoktur, Sen teksin, ortağın yoktur, bütün hamdler Sana aittir, nimet Sendendir, mülk Senindir, Senin ortağın yoktur." der ve bu sözleriyle emre âmâde olduğunu bildirir. Bütün bunlar, Rabbin huzuruna çıkıp O'nunla konuşma ve içini o âlemden gelen feyizlerle doldurmadır ki yapılan bu ibadetlerin ayrı birer hususiyeti vardır.. ama hepsi muvakkattır; gün gelir, mü'min, o kutsal mekânlardan çıkmak istemese dahi, "Artık çıkmanız gerekiyor." derler, o da gerisin geriye mahzun ve kalbi kırık bir hâlde ayrılmak zorunda kalır.

İnsan, oruçta, yemeden-içmeden kesilmek suretiyle Cenâb-ı Hakk'a karşı bir teveccühte bulunur. Namazda da –geçici de olsa– bir mânâda dünyaya ait malayaniyattan (boş şeylerden) kesilme, tamamen Allah'a teveccüh etme vardır.

Namaz, Arafat'ta dahi zor kazanılabilecek bir huzuru, günde beş defa mücevher taşıyan eteğiyle getirir, mü'minin önüne döküverir. O günde beş defa bu davetle gelir ve mü'minin gözünün önünde kendisini hissettirir. Mü'min de günde beş defa alnını seccadeye kor, şâir-i şehîrimizin ifadesiyle, *"Öp beni alnımdan, sen öp seccadem!"* der.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem):

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ، وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ

"Kul, Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duayı çok yapın!"[54] buyurur. Biz, başımızı yere koyduğumuz zaman, bu yakınlığın doruğuna ulaşırız. Sonra da bu tahayyül ve tasavvur içinde, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى *"Yüce Rabbim, (her çeşit kusurdan) münezzehtir."* deriz.

Yine namaz, her an tekrar edilme mânâsını ruhunda taşır. Bu yönüyle âdeta o, *"Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah"*la omuz omuza gider. Nasıl ki Muhbir-i Sâdık'ın fermanına itaat ederek bazılarımız kelime-i tevhidi akşam-sabah yüzer defa, bazılarımız da her namaz tesbihatında otuz üçer defa zikreder, dilinden düşürmez; aynı şekilde namaz da bizden ayrılmaz, gece tatlı uykularımızın içine dahi girer, تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"Korkuyla ve umutla Rab'lerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için) vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar."*[55] davetiyle karşımıza çıkar. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Cenaze mezara konulduğu zaman kendisini teşyi edenlerin ayak sesleri henüz kesilmemiştir ki melekler gelir, kendisine soru sorarlar. Tam o dakikada nuranî bir şey gelir onun başucuna oturur. Bu onun namazıdır. Bir başka nuranî*

---

[54] Müslim, *salât* 215; Ebû Dâvûd, *salât* 148; Nesâî, *mevâkît* 35, *tatbîk* 78.

[55] Secde sûresi, 32/16.

şey ayakucuna oturur. Bu onun sair hayrat ve hasenatıdır. Bir başka nuranî şey onun sağ tarafına oturur. Bu onun orucudur. Bir başka nuranî şey sol tarafına oturur. Bu da onun zekâtıdır. Bunlar, sağdan ve soldan kabrin onun kemiklerini sıkmasına (canını yakmasına), sıkıntılar hâsıl etmesine karşı onu korurlar."[56] ifadeleri içerisinde o da, dünyada kendisini terk etmeyenleri, bütün dost ve ahbabın, bir çift taş dikerek terk edip gittikleri mezarda yalnız bırakmayacaktır. Çünkü o, her yönüyle mü'minin içine işlemiştir.

İbadetler, malî ve bedenî olmak üzere iki kısma ayrılır. Namaz, her ne kadar bedenî bir ibadet olarak değerlendirilse de –bazı fakihlerin belirttiği gibi– malî yönünün olmadığını söyleyemeyiz. Zira eski dönemlerde insanlar 'zaman değeri' denilen hususu bilmiyorlardı. Kapitalizm ve komünizmin ortaya çıkmasıyla birlikte zamanın değeri insanlar tarafından anlaşılmaya başlanmıştır. Oysaki Müslümanlıkta zaman zaten bir değere sahipti ve kıymeti biliniyordu. İnsan, gerek namaz gerekse abdest için belli bir vakit ayırır. Bir yönüyle namaz kılarken elbisesi aşınır. Bir yönden namaz kılmak için dükkânını kapatmak zorunda kalır. Bunlar bir araya getirildiği zaman namazın mali bir yönünün olduğu da görülür.

Namazın bir de –daha ziyade sufilerin üzerinde durdukları– 'kalb tasfiyesi' 'nefis tezkiyesi' yönü vardır. İnsan, namazda kalbiyle Allah'a yönelir ve nefsini iki büklüm yapar. Nefsinin gururunu secde kancasıyla büker. Dolayısıyla ruhun terakkisi adına namazın ihtiva ettiği bir mânâ vardır.

Namazın bir başka hususiyeti de insanın, meleklerle birlikte aynı safta yanyana durmasıdır. Fakihlerin de kabullendiği bu mevzuyla ilgili olarak namazın sonunda sağa-sola selam verirken yanındaki cemaatle birlikte ruhanilere ve meleklere de selam vermenin niyet edilmesi tavsiye edilmiştir.

---

[56] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/352; 4/287, 295; Abdürrezzak, *el-Musannef* 3/582, 583.

Demek onlar da insanın namazına iştirak ediyorlar. Onların bulunduğu yere ise sekine iner. Namaz, böylece meleklerin ibadetinden de bir çeşni içermektedir.

Melaike-i kiramın bazıları sürekli rükûda, bazıları secdede durur, Cenâb-ı Hakk'a tazimlerini öyle ifade ederler. İnsan da bir yönüyle onların bu ibadetlerini aynıyla temsil eder. Şu kadar var ki meleklerin her bir sınıfı bu ibadet çeşitlerinden sadece birini yerine getirirken insan, namazda bunların hepsini bir arada yapar.

Diğer yandan yeryüzündeki canlılara baktığımızda onların bazılarının iki ayağı, bazılarının dört ayağı üzerinde, bazılarının da yüzüstü durduklarını ve hâl diliyle Allah'a kulluklarını bu şekilde ifade ettiklerini görürürüz. İnsan da namazda onların hepsinin kulluğunu ifade edecek bir keyfiyet sergiler. Ayrıca diğer mahlûkata karşı sahip olduğu özellikleri anlama adına namaz insana yol gösterir. İnsan, kıyamda, "Rabbim sana hamdolsun, beni bir ağaç gibi hareketsiz, dimdik yaratmamışsın. Verdiğin mafsallar sayesinde eğilip kalkabiliyor, her türlü hareketi zahmetsizce yapabiliyorum."; rüku'da, "Sana hamdolsun, beni bir kısım mahlûkat gibi iki büklüm yaratmamışsın."; secdede, "Sana hamdolsun, beni, yüzü yerde sürüm sürüm bir mahlûk yapmamışsın." der ve onların bu hâllerini idrak eder. Bu durumu ifade sadedinde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah her canlıyı sudan yarattı: Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Allah her şeye kadirdir."[57]

[57] Nûr sûresi, 24/45.

Yukarıda saydığımız yönleri itibarıyla namaz, insan için bütün ibadetleri hatırlatan âdeta bir fihristtir.

d. Namaza Hazırlık

Namazın kudsiyetinden ve fevkalâdeliğinden ötürüdür ki namaz yolunda yapılan işler, nezd-i ulûhiyet'te namaz olarak yazılır. Çünkü ciddi ve hassasiyet ifade eden bir işin arkasında koşma, *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır."*[58] fehvasınca, o işi yapıyor gibi bir muameleyi gerektirir. Biz, bu mevzuda Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz rahmetine, sonsuz bir itimatla dayanıyor ve diyoruz ki: Namaza hazırlık için yapmış olduğumuz istibradan, camiye giderken attığımız adımlara kadar bütün işler, namaz gibi değerlendirilecek ve bize namaz sevabı kazandıracaktır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), لاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ *"Namazı beklediğiniz müddetçe namazda sayılırsınız."*[59] buyurur.

Bir başka rivayet ise şöyledir: "Sahabeden Selman, yanında arkadaşlarıyla bir ağacın altında otururken eline bir dal parçası alır ve onu sallayarak yapraklarını dökmeye başlar, sonra da yanındakilere, 'Niçin böyle yaptığımı sormayacak mısınız?' der. Yanındakiler, 'Niçin yapıyorsun?' dediklerinde de şöyle cevap verir: 'Allah Resûlü de böyle yaptı ve bize, *'Niçin böyle yaptığımı sormayacak mısınız?'* dedi. Biz de, 'Niçin ey Allah'ın Resûlü?' dediğimizde şöyle cevap verdi: *'Müslüman bir kişi güzelce abdest alır, sonra da kalkar namaza (giderse), bu yaprakların döküldüğü gibi onun da günahları dökülür.'"*[60]

Evet, mü'min, mescide gitmek için yola çıktığı andan itibaren –henüz gerçek anlamıyla namaza girmemiş olsa

[58] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/185-186; el-Beyhakî, *es-Sünenü's-suğrâ,* s.20.
[59] Buhârî, *ezân* 30. Benzer mânâdaki hadisler için bkz.: Buhârî, *mesâcid* 36, *büyû* 49, *bed'ü'l-halk* 7; Müslim, *mesâcid* 275.
[60] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/437; Dârimî, *tahâret* 45.

bile– manen namaza girmiş sayılır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir başka hadislerinde bu durumu daha açık bir şekilde şöyle ifade ederler:

"Bu gece Rabbim bana en güzel bir surette göründü ve, "Ey Muhammed!" dedi. "Buyur Rabbim, emrindeyim!" dedim. "Mele-i A'lâ(da bulunanların) nelerle yarıştıklarını biliyor musun?" dedi. "Hayır!" dedim. Bunun üzerine elini omuzlarımın arasına koydu. (Hatta onun serinliğini göğsümde hissettim.) Derken semavât ve arzda olanları öğrendim. Sonra, "Ey Muhammed! Mele-i A'lâ (efradı) nelerde yarışır biliyor musun?" dedi. "Evet! Dereceler artıran ve günahlara kefaret olan amellerde." Kefaretler ise; yaya olarak namaza gitmek, şiddetli soğuklarda abdesti tastamam almak, bir namazdan sonra diğer namazı beklemektir. Kim bunlara devam ederse, hayır üzere yaşar, hayır üzere ölür, günah mevzuunda da annesinden doğduğu günki gibi olur" dedim."[61]

Demek namazdan sonra diğer bir namazı bekleme, Mele-i A'lâ'nın sakinleri arasında önemli bir husustur. Mesela öğleyi kıldınız, daha sonra kılınacak başka bir farz da yok. Sizin içinizden, "Ah, bir ikindi vakti gelse de Rabbimin huzuruna dursam ve onu da bir eda ediversem." deyip beklemeniz, melekler arasında çekişmeye sebep olmaktadır. Evet, kul, ibadet ü taate niyet ettiği andan itibaren, ibadet ü taatin içine girmiş demektir.

Mescit yolunda atılan adımların ayrı bir hususiyeti vardır. Zira mescitler, tazarru ve niyetlerin Allah'a yükseldiği mukaddes mekânlardır. Bir kısım kimseler, namazlarını mescit yerine evlerinde kılmak suretiyle hem kâmilâne bir namazdan hem de yirmi yedi kat sevaptan mahrum kalırlar.

Benî Selime oymağı, Allah Resûlü zamanında Medine'nin dış mahallelerinden birinde oturuyorlardı. Namaz vakitlerinde

---

[61] el-Bezzâr, *el-Müsned* 11/42.

Mescid-i Nebevî'ye gelmeleri zor olduğu gibi Efendimiz'in sohbetlerinin hepsine de iştirak edemiyorlardı. Bu sebeple Mescid'in yakınlarına taşınmak için karar almışlardı. Durumdan haberdar olan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Benî Selime, mahallenizde kalın! (Mescide gelirken attığınız) adımların sevabını hesaba katmıyor musunuz?"* buyurdu. Bunun üzerine yerlerinde kaldılar.[62]

Evet, mescide gidip namazımızı eda edeceğiz. Zira mescitler, yeryüzünde, Allah'ın mescidi olan Kâbe'ye teveccüh etmiş işaretçilerdir ve insanlara Allah'a giden yolu gösterirler. Dolayısıyla cemaat hâlinde eda ettiğimiz namazlar, Kâbe'de eda edilen namazlar arasında değerlendirilir. Çünkü Kâbe, Allah'ın vaz' ettiği bir mescit ise öbürü de ona bağlı ve onun etrafını çepeçevre sarmış insanların yapmış olduğu mescitlerdir. Bu mescitlerdeki minberler, mihraplar, Allah mescidinin mihrap ve minberine müteveccihtir. Hepimiz, her zaman namazlarımızı Kâbe'de edaya muktedir olamadığımıza göre, onun izdüşümü olan bu mescitlere devam etmek suretiyle Kâbe'de kılmış gibi sevap kazanabiliriz.

e. Namazın Mükâfatı

Namaz, insanın günde beş defa olgunlaşıp pişmesi ve kendisinden beklenen rengi alması demektir. Başka bir ifadeyle insanın, namazla şeffaflaşarak esmâ ve sıfât-ı ilâhiyeyi gösterir hâle gelmesi ve Cenâb-ı Hakk'ın emirlerinin kendisinde meydana getirdiği hâlin rengini aksettirmesidir. Mesela; Rabbim benden ne istiyor, itaat ve inkiyat içinde huzurunda el-pençe divan durmamı mı? Kıyamımla bunu yaparım. Enaniyet ve gururumu kırmamı mı? Rükûmla bunu yerine getiririm. Kendisine tazim göstermemi mi? Secdemle bunu ifade eder yerine getiririm... deyip daima emre âmâde olduğunu göstermesidir ki bu hâl, tabiri caizse insanın Rabbin

---

[62] Buhârî, *ezân* 33, *fezâilü'l-Medine* 11; Müslim, *mesâcid* 280-281.

boyasıyla boyanmasıdır. Yani iç âleminin, Mevlâ'ya imanla inşiraha kavuşması; alnının pırıl pırıl hâle gelmesi; simasının, سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ *"Onların alametleri, yüzlerindeki secde izidir."*[63] hakikatiyle mütecelli olması ve Efendimiz'in, ahirette غُرّاً مُحَجَّلِينَ، مِنَ الْوُضُوءِ *"Abdest sebebiyle uzuvları, atların alın ve ayaklarındaki beyazlık gibi parlar."*[64] diye tavsif ettiği şekli alarak, lâhut âlemine ait bütün renkleri aksettirmesidir ki, bundan daha güzel bir boya olamaz.

Namaz, onun zevkini idrak edenler için çok zevkli bir amel, muhakeme ve muhasebesini yapamamış kimseler için ise bir ağırlık ve yüktür. Bazıları, onu kılamadığı zaman affedilmez bir günahı işlemiş gibi kendisini hesaba çeker; bazıları da Allah'ın insanlara yüklediği, üstesinden gelinmez bir yük ve def-i bela kabilinden eda edilmesi gereken bir vazife olarak telakki eder ki, bu bir muhasebesizlik örneğidir. Aklı başında bir insan, dünyada ebedî olmadığını, ölümün bir gün mutlaka kendisine de uğrayacağını, ihtiyarlık alâmetlerinin aslında ölüme dair emareler olduğunu düşünür ve Cenâb-ı Hakk'ın kendisine verdiği nimetleri yerli yerince değerlendirmeye çalışır; çalışır da kendisine bahşedilen, günlük yirmi dört saatin büyük bir kısmını ahirete hazırlık için kullanır. O, ruhunun teneffüs etmesini, Allah'ın huzurunda maddî-mânevî temizlenerek ahirete ehil hâle gelmesini ve Rabb'in cemalini müşâhede etmesini; başka bir ifadeyle duyulmazları duymasını ve görülmezleri görmesini sağlayacak olan namaz için günde sadece bir saatini ayırmayı yeterli bulmaz. Beş vaktin arasına bir kısım nafileleri de serpiştirerek semeresini artırmaya çalışır.

---

63 Fetih sûresi, 48/29.

64 Müslim, *tahâret* 39; Nesâî, *tahâret* 110; İbn Mâce, *zühd* 36.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği bir hadiste, إِنَّ أَثْقَلَ صَلاَةٍ عَلَى الْمُنَافِقِينَ صَلاَةُ الْعِشَاءِ وَصَلاَةُ الْفَجْرِ، وَلَوْ يَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَتَوْهُمَا وَلَوْ حَبْوًا *"Münafıklara en ağır gelen namaz yatsı ve sabah namazlarıdır. Eğer bu iki namazdaki hayrın ne olduğunu bilselerdi emekleyerek de olsa onları kılmaya gelirlerdi.."*[65] buyurmuştur. Nifak, karşı tarafı aldatmadan ibarettir ve yapılan işlerin içten gelmemesinin ifadesidir. Münafık, samimiyetini ortaya koyup sabah ve yatsı namazının zahmetine katlanamaz. Çünkü bu iki vakit, rahat ve rehavet vaktidir. Mü'mine gelince o, "Zahmette rahmet vardır." anlayışından hareketle –bir kısım fukaha arasında cemaatle eda edilmesi farz mı, vacip mi diye münakaşası yapılan– sabah ve yatsı namazlarına sürünerek bile olsa iştirak eder, imamın arkasında el-pençe divan durur ve böylece Allah'a kulluğunu arz eder.

Evet, namaz, insanın paha biçeceği şeylerin en değerlisidir. Ama bir kısım insanlar, şu kısacık dünya hayatı için ölesiye çalıştıkları, hatta bazen bu çalışmalarının karşılığını alamadıkları hâlde, Cennet'i ve Cemalullah'ı görmeyi semere verecek olan namaza günde bir saat ayırmazlar. Günümüzde işçisinden memuruna, ondan emeklisine kadar hemen herkes, çalıştığının karşılığını alamadığından, dolayısıyla aldığı paranın azlığından şikâyet eder. Aslında bunların kaynağı, işverenlerin ahde vefa ve hakka riayet konularında hassas olmamalarına dayanır. Söz verir, sözünde durmazlar; vaat eder, vaadini yerine getirmezler. Huzur getireceklerini iddia eder, buna muvaffak olamadıkları gibi bir de insanları tehdit ederler.

Ama vaatte bulunan zat, Allah (celle celâluhu) ise O, vaat ettiği şeyi mutlaka yerine getirir. Mesela O (celle celâluhu),

---

[65] Buhârî, *ezân* 34, *mevâkît* 20; Müslim, *mesâcid* 252.

kullarına, "Eğer namaz kılarsanız, sizi sırat üzerinden berk-i hâtif gibi geçirir, cemalimi müşâhedeyle serfiraz kılar, her gün seccadenize bıraktığınız gözyaşlarınızı mizanın kefesine koyar, ona eşsiz pahalar biçerim." demişse, gücü her şeye yeten ve bize bunu ikrar mahiyetinde günde birkaç defa وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"O'nun gücü her şeye yeter."* dedirten Allah (celle celâluhu), bunu yapar ve yerine getirir. Aynı şeyi, tehditte bulunduğu mevzular hakkında da düşünebiliriz; O, bizi yapmaktan menettiği şeylere belirlediği cezaları yerine getirmeye kadirdir ama af kapısını da daima açık bırakır.

Evet, hiçbir zaman vaadinden dönmeyen Allah (celle celâluhu), namaz kılmaları karşılığında kullarına Cennet'i vaat etmektedir. Mü'min, Rabbisini müşâhede edeceği âleme namaz merdiveniyle yükselir. O, âdeta her gün hayatına beş basamaklı bir merdiven ilave etmektedir. Namazlarına devam eden böyle bir mü'min, vefat edip de Rabbin rahmetiyle yüz yüze geldiğinde gördüğü manzara karşısında sevinçten ne yapacağını bilemez. Mahşerde mü'minin bu hâlini Kur'ân-ı Mucizu'l-Beyan bize şöyle anlatmaktadır: فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ۞ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ *"Kitabı sağ tarafından verilen (Cennetlik kimse sevinçle,) 'Alın, kitabımı okuyun; doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.' der."*[66] Cenâb-ı Hak, bizleri de bu salih zümreye ilhak buyursun!

Bizler, –tıpkı birer asker gibi– talim ve terbiye görüp, uhrevî âlemin yüce makamlarına liyakat kazanma vazifesiyle dünyaya gönderilmiş bulunuyoruz. Buradaki her şey bir talim ve terbiyeden, eksik ve gediğin giderilmesi, arızalı ve pürüzlü şeylerin bertaraf edilmesi, insanın terakki edip kemal noktaya yükselmesi ve böylece Cennet'e liyakat kazanıp

---

[66] Hâkka sûresi, 69/19, 20.

Rabbini müşâhedeye ehil hâle gelmesinden ibarettir. Bu gayeleri en mükemmel şekilde tahakkuk ettirecek ibadet, namazdır. Zira namaz, sair ibadetlerle kıyas edilemeyecek kadar büyüktür. O, dinin direğidir, sefine-i dini (din gemisi) o yürütür. Allah (celle celâluhu), namazı bir miraç, bizleri de o miraç merdivenlerinde yükselen kimseler olarak görmek istiyor. Vefat edip de Cenâb-ı Hakk'ın rahmetine kavuşacağımız âna kadar devam edeceğimiz namaz, bizim mânevî terakkimize en önemli bir vesile olacaktır. O makam ve mevkiye yükseldiğimiz anda da, "Allahım! Bunlar beni dünyada zayi etmedi. Sen de bunları zayi etme!" diyecektir. Bunun aksine, abdesti tastamam almamış, namazı erkânıyla kılmamış, sair hayır ve hasenatımızı yapmamış isek onlar bu sefer, "Bizi zayi ettiğin gibi Allah da seni zayi etsin." diyeceklerdir.

Bir toplulukta, hususiyle o topluluğun okumuş ve aydın kesimlerinde namaza karşı bir meyil yoksa o toplulukta dinî hayat pörsümeye yüz tutmuş demektir. Bugün Müslüman milletlerin nasıl derbeder olduklarına bakılacak olursa, Allah'ın azameti karşısında yüzlerini yere koyup secde etmeye tenezzül etmeyen başların, kendileri gibi nice küçüklerin kapısında eşik öptükleri görülecek ve bunun sebebi daha iyi anlaşılacaktır. Onlar, yaptıkları şeylerin hesabını vereceklerine inanmadıklarından; Allah korkusu ve mesuliyet duygusunun yerini hırsızlık, suistimal, saçıp-savurma gibi hasletler almıştır. Hâlbuki gerçek mü'minlerden meydana gelen bir topluluk böyle değildir; onlar, vicdanlarında en küçük bir şeyin bile hesabını verme endişesi taşır, dolayısıyla attıkları her adımı ona göre atarlar. Günde beş defa mescide gelip Rabbisiyle arasındaki ahd ü peymanı yenileyen bir mü'min, sanki "Senin kulun olduğumu unutmadım Rabbim! Bunu itiraf için yeniden huzuruna geldim. Dışarıya çıktığım zaman da hayatımı ona göre tanzim edecek, Senin mevcudiyetini bir lahza olsun hatırdan çıkarmayacağım. Her an beni müşâhede ediyorsun gibi adımlarımı

atacak; değil insanların hukukuna tecavüz etmek; bir karıncaya dahi basmayacağım." der. O, böyle düşünmeye mecburdur. Aksi takdirde söylediği şeylerle çelişkiye düşmüş ve yalan söylemiş olur. Çünkü o, günde kırk defa Rabbin huzurunda, kırk defa rükû edip, seksen defa başını secdeye koymakta ve Rabbin büyüklüğünü ilan ve itiraf etmektedir ki, böyle bir mü'minin hayatında inhirafların yeri olamaz.

Evet, Allah (celle celâluhu), kendisine kulluk adı altında tevazu gösterdiğimiz nispette bizi yükseltip insanlığın en üst mertebesine çıkaracaktır. Aksine biz, kendi menfaatlerimizin zebunu, çıkarlarımızın esiri olarak yaşadığımız ve gündelik işlerimizle meşgul olduğumuz müddetçe de belki zâhiren kazanacak fakat hakikatte çok şey kaybedeceğiz. Cenâb-ı Hak, her hâlükârda ahireti hatırlamaya bizleri muvaffak kılsın. Öyle işler yaptırsın ki, behemehâl kendisini hatırlayalım; hesabı, mizanı ve defterlerin uçuştuğu ânı hatırlayalım.. hatırlayalım ve hâlimizi ona göre ayarlayalım. Zaten mü'min odur ki, onu gördüğünüz zaman ahireti ve Rabbi hatırlarsınız, kalbiniz istikamet kazanır.

Ne mutlu onlara ki günde beş defa mescide koşar, Allah tarafından akıtılan ve çağlayan hâline gelen namaz deryasına dalar, maddî-mânevî bütün kirlerinden arınır ve sonra da tertemiz olarak Rabbin karşısında el-pençe divan durur, öbür âlemin imarı için dua ve dileklerde bulunurlar.

2. Bir İbadet Olarak Namaz

a. İbadetlerde Taabbüdîlik

Cenâb-ı Hakk'a teveccühte, ibadet ve dualarda bir sırr-ı ubûdiyet (kulluk sırrı) vardır. Yani onlara yüklenen mânâları kul bilemeyebilir; ama sırf emredildiği için onların gereğini eda eder ve böylece emre âmâde bir kul olduğunu gösterir.

Kulluk vesilesiyle kalbin, ruhun, hissin ve sırrın beslenmesi; onların Allah'a (celle celâluhu) teveccühü gibi maslahatlar hâsıl olabilir. İnsan biraz düşündüğünde bunlar dışında başka bir kısım hikmet ve faydaların meydana geldiğini de görebilir.

Mesela zekâtın bir İslâm köprüsü ve fakirlerle zenginleri yan yana getirici, birbirine ısındırıcı, nifak ve şikakı önleyici bir tedbir olduğu akılla anlaşılabilir. Haccın bir seyahat ve tenezzüh olarak insanı dinlendirdiği, ona yeniden kendine gelme fırsatı verdiği ve aynı zamanda onun âlem-i İslâm çapında bir kongre olduğu düşünülebilir. Oruçla, insan nefsinin itaati öğrendiği, insanın bir nevi perhiz yaptığı ve sıhhat bulduğu neticesi çıkarılabilir.

Fakat bir mü'min, ibadetlerini kat'iyen bu fayda ve maslahatlara bağlamaz. Çünkü o bilir ki, ibadetlerde "taabbüdîlik"; yani hikmet ve maslahatları ne olursa olsun, onları anlasın ya da anlamasın, nasıl bildirildi ve emredildi ise ona göre hareket etmek ve o emirde kendi aklının almadığı daha pek çok hikmetler olabileceğini düşünmek esastır. Zekât, oruç ve hacda olduğu gibi, namazın belirli vakitlere tahsisi, rekât sayısındaki farklılıklar, rükû, secde ve kıyam gibi hususi fiiller için de bazı hikmetler ortaya konulabilir. Fakat samimi bir mü'min, namazlarını bu hikmetlere bağlamaz. Bilâkis o, emr-i ilâhiyi esas alır. Fıkıh metodolojisinde ibadetlerde gözetilen bu hususiyete *"taabbüdîlik"* denir.

Taabbüdî olan şeylerin önemli bir yanı şudur: Siz, yaptığınız şeyle, ondan sonra Cenâb-ı Hak tarafından size lütfedilen şey arasında tenâsüb-i illiyet (sebeb-sonuç ilişkisi) prensibine göre bir münasebet göremezsiniz. Mesela namaz kılarsınız, dünyevî-uhrevî, kalbî-ruhî, aklî-hissî öyle matluplarınız hâsıl olur ki, bu nasıl oldu diye şaşırırsınız. Burada ince bir nokta vardır. Taabbüdîlik, taabbüdîlik hesabına işler ve sizde sadece emredildiği için ibadet etme duygusunu geliştirir.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mucizelerini düşünürseniz, yerdeki bir parmağın kalkmasıyla kamer nasıl iki parça oluyor; parmağıyla işaret edince ağaç nasıl yanına geliyor; mübarek elini bir yemeğin üzerinde bir iki defa gezdirince o yemek nasıl bereketleniyor ve on kişilikken yedi yüz kişiyi doyuruyor! Bütün bunlarda tenâsüb-i illiyet prensibine göre, meselenin makul yanı olmadığından öyle anlaşılıyor ki Allah (celle celâluhu), hususi bir lütufta bulunuyor. Aynen öyle de insan kendi ibadetleri ve onlardan hâsıl olan neticeyi gördükçe, tavırları, davranışları, ruhî ve kalbî hayatı açısından lütuf ve nimetlere mazhar oldukça, taabbüdîlik mülâhazası da artar.

Ayrıca taabbüdîlik, kulluk vazifesinin arkasında hiçbir şey aramama ve amelleri sadece Allah'ın (celle celâluhu) emrine bağlama duygusunu ve Allah'a halisâne teveccüh hissini meydana getirdiği için çok önem arz eder. O'nun rıza ve hoşnutluğunu arama duygusunu besler. Hatta sadece farz ibadetlerde değil; insanın ferdî, ailevî ve içtimaî hayatıyla alâkalı vaz' edilmiş esaslarda da bir taabbüdîlik vardır. İnsan günlük hayatında yapageldiği işlerde ve muamelâtta da sadece emredildiği için yapma niyetini gözetebilir. Âdiyât ve muamelâtta akla, mantığa ve hikmete bina edilmiş mânâların olduğu hususu daha çok görülse de onlarda bile "emredilmiş olmaları"nı esas alabilir. Kul, ister ibadetlerini, isterse günlük hayatta yapageldiği şeyleri, taabbüdîlik mülâhazasına bağlı yaparsa kendisini hâlisane kulluk ruhuna alıştırmış olur. Bunu Üstad Hazretlerinin sözüyle irtibatlandırabilirsiniz: İnsan, bir kısım âdetlerini Allah rızası için yapar, onları sağlam bir niyete bağlarsa, mesela Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sünnet-i seniyyesine uyma niyetiyle O'nun gibi yer, O'nun gibi oturur kalkar ve her hareketinde O'na benzemeye çalışırsa âdetlerini dahi ibadete çevirmiş olur.[67]

---

67 Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.64 (On Birinci Lem'a, Birinci Nükte).

Taabbüdîlik esasının temelindeki espri şudur: Cenâb-ı Allah hakiki Mâlik ve hakiki Mutasarrıf'tır. İnsanlar da O'nun kulları ve dolayısıyla mülküdürler. Mülk sahibi, mülkünde istediği tasarrufu yapar. Öyleyse O, bizim tavır ve davranışlarımızı belirlemede de mutlak hâkimdir. Bununla beraber Allah (celle celâluhu), âdiyât içinde insanlara bir hilafet mânâsı vermiş, eşyaya müdahale etme hakkı tanımıştır ki bu, izafî bir mâlikiyettir. İnsanlar, Mutlak Hâkim'e, Mutlak Mutasarrıf'a taabbüdîlik mülâhazasıyla mutlak teslim ve tâbi olmalı; âdiyâtta da eşyaya müdahale etme mevzuunda kendilerine tanınan izafî ve nispî hakkı kullanmalıdırlar. Ama bu hakkı kullanırken de bilmelidirler ki, asıl mal sahibi ve Müsebbib-i Hakiki, Allah'tır.

Allah Teâlâ kâinatta âdât-ı Sübhâniye diyebileceğimiz, itme-çekme, sürtünme, yerçekimi gibi bazı kanunlar yaratmıştır. Mesela otlar ve ağaçlar toprakta kuvve-i inbâtiyesini bulduğu, güneşle temasını devam ettirdiği ve bir de suyla buluştuğu sürece büyür, gelişir ve verimli olur. Bitkilerin su vesilesiyle gelişip büyümesi, meyve ve ürün vermesi de Allah'ın bir kanunudur. Aslında sulamadan hâsıl olacak neticeyi yaratan Allah'tır (celle celâluhu) ama onu bir sebep olarak halk etmiştir. Biz, bu sebebi bilince, devrin şartlarına, ilim, teknoloji ve idrakine göre değişik sulama usûlleri geliştirir ve onları tatbik ederiz. Tohumu atarken, o tohumdan beklenen neticenin en azamî derecede hâsıl olması için nasıl bir ekme metodu uygulamak gerekiyorsa onu arar, bulur ve uygularız.

Fakat daha tohumu atarken de, "Benim yapıp ettiklerim sadece bir sebeptir. Ürünü verecek olan Allah'tır. Bunları büyütürse O büyütür. Bire iki verirse, O verir. Fakat izzet ve azametine sebebleri perde yapar." deriz. *"İzzet ve azamet ister ki esbâb, perdedâr-ı dest-i Kudret ola aklın nazarında. Tevhid*

ve Celâl de ister ki esbâb elini çeksin tesir-i hakikiden."[68] mülâhazasına bağlı kalırız. İşte böyle bir meseleyi dahi taabbüdîliğe bağlayarak Allah'a kulluk ederiz. O, bize, izafî de olsa eşyaya müdahale hakkı ve imkânı verdiği ve bunu da emrettiği için sebepleri yerine getirirsek, asıl kulluk şuurunu yakalamış oluruz.

b. İbadetlerde Beklentisizlik

Ubûdiyet sırrını kavramış bir mü'min, bütün amellerini sadece Allah'ın hoşnutluğuna bağlar. Sadece Allah Teâlâ'nın rızasına giden kapıyı açmaya, o koridoru kullanmaya çalışır. Cenâb-ı Hak, onun ruhuna da kendi gücünü kazandırır ve onu kalbî hayat seviyesine çıkarırsa, bunu Rahman u Rahîm'in ayrı bir lütfu olarak görür. Böyle bir neticeyi hâsıl etse de etmese de o, Yüce Yaratıcı'ya tahsis-i nazar ederek kullukta direnir. Hatta bazı harikulâdeliklere, hâlisane bir tavırla, ehlullahın baktığı gibi bakar: *"Değildir bu bana lâyık, bu bende; bana bu lütf ile ihsan nedendir?* Ben, istenmesi gerekli olan şeylerin en büyüğünü istemiştim. Ben Seni istemiştim. Sen benim ol, başka hiçbir şeyim olmasa da olur. Çünkü ancak Seni bulursam her şeyi bulmuş, fakirlikten kurtulmuş olurum." mülâhazasını seslendirir ve tam bir ubûdiyet şuuruyla yaşar.

Bu çetin yolda yalnızca beklentisiz olanlar takılıp yollarda kalmaz, diğerleri her zaman aldanabilirler. Beklentisiz insanın kalbi hep şu mülâhazalarla atar: "Ya Rabbi, Sen bana meccânen (bedavadan) sonsuz nimetler vermişsin! Ben her şeyi zaten peşinen almışım. Bana hayat nimetini vermişsin, beni insan olmakla şereflendirmişsin, İslâmiyet nuruyla gönlümü aydınlatmış, mârifet ve muhabbet koridorunda yürüme imkânı lütuf buyurmuşsun. Dine, vatan ve millete hizmet

---

[68] Bediüzzaman, *Sözler,* s.552 (Yirmi Dokuzuncu Söz, Birinci Maksat), s.574 (Yirmi Dokuzuncu Söz, İkinci Maksat), s.759 (Lemeât).

etme imkânları bahşetmişsin. Ben alacağımı zaten almışım ve beni bütün bu nimetlere karşı ubûdiyet gibi lezzetli, rahat ve hafif bir hizmetle mükellef kılmışsın. İşte şimdi bana düşen, Senin o ihsanlarını iyi değerlendirmek suretiyle hoşnutluğunu kazanmaktır. Gücümün yettiğince Sana kul olmak, sonra da Senin rahmet ve keremine iltica etmektir."

İşte bu mülâhazalardan dolayı Hak dostları dualarında çok defa şöyle yakarırlar:

"Ya Rabbi! Bizim var olmaya, şuna buna hiç ihtiyacımız yokken Sen bize ihtiyacımız olmayan şeyleri bile nimet olarak verdin. Şimdiyse hâlisane kulluğa ihtiyacımız var. Senin lütf u keremine muhtacız. Biz yoktuk, var olmayı da hiç düşünemezdik, insan olmayı hiç mülâhazaya almamıştık, alamazdık. Bunlar bizim ihtiyacımız değildi. Ama Sen kereminle lütfettin. Oysaki bundan sonra ayakta durabilmek için Sana çok muhtacız; sürçmemek, düşmemek için Sana çok muhtacız... Cennet yolunda kalabilmek için Sana çok muhtacız; zaaflarımıza takılmamak ve rızana yürümek için Sana çok muhtacız! Ey ihtiyacımız olmayan şeyleri nasip eden Allahım! İhtiyacımız olan şeyleri de Senden dileniyoruz!"

Evet, Cenâb-ı Hakk'ı nasıl bilmemiz lazım geliyorsa o ölçüde bilmemiz çok önemlidir. Bize baktığı gibi O'na bakmamız; bize teveccüh ettiği gibi teveccühte bulunmamız çok önemlidir. Bunu da yine O'nun kapısında arıyor, "Ya Rabbi! Bize kendini tanıt, mârifetini gönüllerimize duyur, muhabbetinle ruhlarımızı doyur. Kalblerimiz hiç inhiraf etmesin. Bize şeytan ve nefs-i emmârenin üstesinden gelmemiz için irade gücü ver!" diyoruz.

c. İbadetlerde Şirk ve Riya

Beşerî boşluk ve zaaflardan kaynaklanan ve insanın kalb ve ruh hayatını felce uğratan riya ve süm'a gibi hastalıklar

farklı şekillerde kendini gösterir. Kimi zaman doğrudan doğruya sırf başkaları görsün-duysun diye yapılan ameller vardır. Bu apaçık bir nifak sıfatıdır. Kimi zaman ise yapılan amelin keyfiyetini derin gösterme ve böylece yapılan o amellerde insanların takdir hislerini de nazar-ı itibara alma gibi bir durum söz konusu olabilir.

Münafıkların, âdeta ayaklarını sürüye sürüye namaza gidişleriyle alâkalı Kur'ân-ı Kerim'de resmedilen şu tablo birinci duruma misal olarak verilebilir:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًا

"Münafıklar Allah'ı aldatmaya çalışırlar, Allah da onların hilelerine ve oyunlarına karşılık verir. Onlar namaza kalkarken üşene üşene ve sırf insanlara gösteriş yapmak için kalkarlar. Yoksa aslında Allah'ı pek az anar, pek az hatırlarlar."[69]

Devr-i risaletpenahide Müslümanların hâkim olduğu dönemde münafıklar, ya ganimetlerden istifade etmek ya da kendilerince önemli gördükleri daha başka menfaat ve çıkar mülâhazalarından dolayı namaz kılıyor gibi görünme gayreti içinde bulunuyorlardı. Bundan dolayı mescide isteksizce geliyor, namazı kerhen kılıp apar topar mescitten kaçmanın yoluna bakıyorlardı.Münafıkların bu tavır ve davranışlarında esasında namaz kılma gibi bir dertleri yoktur; sadece öyle görünme, kendilerini öyle gösterme gibi bir gayret söz konusudur. Namaz için söylenen bu hususu diğer ibadetler için de düşünebiliriz. Mesela Cenâb-ı Hakk'ı zikir gibi bir derdi olmayan, saatlerce bir yerde oturup lakırdıya dalan biri, insanların bulunduğu bir yerde, sırf onlara gösterme ve duyurma maksadıyla eline tesbihi alıp birdenbire zikretmeye duruyorsa onun bu hâli de yukarıda resmedilen çerçeveye dâhildir.

[69] Nisâ sûresi, 4/142.

Bazen de ortaya konulan amel, sırf başkalarına gösterme-duyurma gibi bir maksada matuf olmamakla beraber, şahıs o ameli yerine getirirken, amelin keyfiyetini derin gösterme gibi bir inhirafa kendini kaptırabilir. Mesela şahıs, yalnız olduğu bir yerde namaz kılarken tadîl-i erkâna riayet etmeden onu geçiştirivermektedir. Öyle ki bir kere dahi *"Sübhâne Rabbiye'l-Azîm"* deyip demediği anlaşılmayacak şekilde rükûa gitmesi ile kalkması bir olmakta; rükûdan kalktıktan sonra da tam doğrulmadan hemen secdeye gitmektedir. Secdedeki hâli de rükûdan farklı değildir. Yalnız bulunduğu zaman bu şekilde rükû ve secdesini geçiştiren bir insan, başkalarının yanında özene-bezene namaz kılıyor gibi bir tavır içine giriyorsa –hadisin beyanıyla– o şahıs, "gizli şirk" kokan bir davranışta bulunuyor demektir.[70]

Evet, bu tür davranışlara şirk bulaşır. Çünkü Allah ve rıza-i ilâhî gözetilmemiş, sadece başkalarının hoşnutluğu nazar-ı itibara alınmıştır. Oysaki dışa akseden derinlik, kalbde de varsa bir kıymet kazanır. Yoksa kendini beğendirmeye yönelik derin görünme çok tehlikeli bir durumdur ve –hafizanallah– kişi mü'min de olsa onun defterine bu bir şirk ameli olarak kaydedilir.

Hâlbuki Müslümanlık temelde insanları şirkten kurtarmak için gelmiş ilâhî kanunlar mecmuası bir nizamın unvanıdır. Burada bir kez daha ifade edelim ki Allah (celle celâluhu), Allah olduğu için mâbud, mahbûb, maksûd ve matluptur. Yoksa ibadet edildiği için Allah değildir. Dolayısıyla bütün mülâhazalar Zât'ına bağlanarak kulluk edilmesi ve bu kulluk vazifesinde hiçbir şeyin O'na ortak koşulmaması, O'nun hakkı, bizim de vazifemizdir. Bu vazifeyi yerine getirirken başka mülâhazaları işin içine katmak, o işi kirletmek demektir.

---

[70] İbn Mâce, *zühd* 21; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/30.

Yapılan, yapılmaya çalışılan ibadet ve hizmetlerde sadece ve sadece Cenâb-ı Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu mülâhazaya alma, her hâlükârda kulluk borcunu tastamam yerine getirme gayreti içinde olma ve hatta "Acaba ihlâsa zıt bir kısım düşüncelerle kulluğumu bulandırıyor muyum?" düşüncesiyle tir tir titreme, mü'min olarak hepimizin ulaşmak istediği bir ufuk olmalıdır. Bunun yanında bir de Allah'ın rızasını bırakıp başkalarına şirin görünme, "maşallah, bârekallah" dedirtip iltifat ve alkış beklentisi içinde olma gibi bir ruh hâleti vardır ki, bu da hiç şüphesiz mü'mine yakışmayan, şirki çağrıştıran çirkin bir hâldir.

Allah için yapılan her şey –Kur'ân-ı Hakîm'in ifadesiyle söyleyecek olursak– "tayyib" olmalıdır. Tayyib olanın içine "habîs" olanın zerresini bile karıştırmamak iktiza eder. Çünkü o bir zerre kir, temiz olanın da kirlenmesine, belki de çürüyüp gitmesine sebebiyet verecektir. Bu ise nefis ve şeytanı sevindirmekten başka bir şey değildir. Mü'minin gayesi ise nefis ve şeytanı değil, Allah'ı hoşnut etmektir.

Küçük Şirk: Riya

İnsan, namaz kılarken bazen gösteriş izhar edebilir. Allah Resûlü, bir hadislerinde *"Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, küçük şirktir."* buyurur. Sahabenin, "Küçük şirk nedir?" sorusuna Allah Resûlü, *"Riyadır."* cevabını verir.[71] Büyük şirk, Allah'tan başka mâbudlar edinme, O'ndan başka şeylere tapınma, ulûhiyetinde Allah'a eş ortak koşmadır. Öyleyse küçük şirk nedir? O, gösteriş ve kendine bağlı yaşamaktır. İnsanın, namaz kılmasının yanında, nasıl namaz kıldığı ve namaz kılarken hangi duyguları taşıdığı da önemlidir. Öncelikle namaz, Allah rızası için ve Cenâb-ı Hakk'ın şu âna kadar verdiği nimetlere bir şükür olsun diye kılınmalıdır.

[71] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/428, 429; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 4/253.

Allah, hayatının her döneminde insana sonsuz nimetler bahşetmiştir. Evet, Allah bize, mânevî yapımız itibarıyla temiz bir muhit vermiş, ibadete kabiliyet bahşetmiş, gönlümüzü açmış, rüşde ve hidayete erdirmiş.. dahası, kulluğumuzu rahatlıkla yapabilmemiz için işin üstesinden gelme kabiliyeti vermiştir. Yani biz namaz kılmak istediğimizde kılabiliyoruz.

Bazen insan namaz kılmaya niyet etse bile, meflûç olduğundan ve bu yüzden yatağa bağlı yaşadığından dolayı namazını istediği gibi tastamam kılamaz. Veya zindanda/hapiste bulunduğundan dolayı çok istemesine rağmen cuma ve bayram namazlarından, cemaatten uzak kalır. Dolayısıyla elimizde fırsat varken, hayat merdiveninin her basamağında içimiz sonsuz şükranla dolu olarak Mevlâmıza kulluk yapmalıyız.

Aslında mü'min namaza dururken Allah'ın huzurunda evvelâ O'na karşı medyûniyetini ifade etmektedir. Çünkü tepeden tırnağa kadar O'na borçludur. O, kendisine ait olan şeyleri bizden bir alıverse ortada sadece sıfır kalır. Demek ki bizler O'nun karşısında ancak O'nun bizi donattığı şeylerle durabiliyoruz.

Anlaşıldığı gibi namaz bütünüyle Allah'ın bir lütfudur. Allah'ın lütfettiği şeylerle O'nun huzurunda dururken ve O'na karşı şükran vazifesini eda ederken Hakk'ı unutup halka görünme ve gösteriş yapma bir densizliktir. İşte gerçek riya da budur. Riya bu olduğundan ötürüdür ki, bazen insanın iradî riyadan sakınması bile riyadan bir mânâ taşır. Riyadan bu kadar endişe eden insan acaba neden endişe ediyor? Eğer bir insan bilse ki, mal-mülk başkasının; bilse ki, kendisi başkasının ödünç olarak verdiği ayaklar üzerinde duruyor; bilse ki, Hakk'a karşı başkasına ait bir güçle ubûdiyetini izhar ediyor; bilse ki, gönlü başkasının çarptırmasıyla çarpıyor, riyadan sakınmasına lüzum kalmaz. Bu yüzden ehl-i hakikat, riya yapma korkusuyla bir kısım meseleleri terk etmeyi de ayrı

bir riya saymıştır. Halka karşı gösteriş yapmak ise onlar nezdinde şirktir. Avam ve havas burada ayrılır; mesele bir idrak meselesidir.

Tekrar hatırlatalım ki riya, insanın sahip olmadığı bir şeyi göstermesidir. Bu meseleyi, muhaddis Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn* (Gafilleri İkaz) isimli kitabının "ihlâs" bahsinde çok güzel bir misalle anlatır: Amelinde riya ve süm'a yapan insan şuna benzer: Adamın biri çarşıya çıkarken kesesini çakıl taşlarıyla doldurur. Keseyi görenler de "Kesesi ne kadar da dolu!" diye konuşur. Oysaki insanların konuşmaları dışında kesedeki taşların ona hiçbir faydası yoktur. Onlarla birşey satın almak istese alamaz. Riya ve süm'a için amel yapanın durumu da böyledir. İnsanlar, onun hakkında güzel sözler söylerler ancak ahirette onun için bir sevap yoktur.[72]

İnsan, riya ile amel ederken esasen sahip bulunmadığı bir şeyi satıyor demektir. Kendisi için açılan pencereye boyu yetişmediğinden o pencereyi dolduruyor veya parmaklarının ucuna dikiliyor demektir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle; *"Her adam için elbet cemiyet-i beşerde, içtimâî binada, görmek görünmek için şu mertebe denilen bir penceresi var.*

Ger pencere, kamet-i kıymetinden yüksekse, tekebbürle tetavül edecek, uzanacak. Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa, tevâzuyla tekavvüs edecek, eğilecek.

Kâmillerde, büyüklük mikyasıdır küçüklük. Nâkıslarda, küçüklük mîzânıdır büyüklük..."[73]

Kim riya yaparsa, Allah, kime ibadet yaptığını öbür âlemde ona gösterecektir. Kim süm'a yaptıysa Allah onu da Mele-i Âlâ'da ilan edecektir.

---

72 es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn,* s.23.

73 Bediüzzaman, *Sözler,* s.790-791 (Lemaât).

Evet, bir mü'min, nelere nasıl inanıyor, hangi güzelliklere gönül bağlıyor ve ne şekilde düşünüyorsa onları tavır ve davranışlarıyla dışa aksettirmesi icap eder. Mesela Cenâb-ı Hak'la güçlü bir irtibatı, Resûl-i Ekrem Efendimiz'le sağlam bir münasebeti bulunan ve bu durumu tabiatının bir yanı ve derinliği hâline getirmiş bir fert, kalbiyle benimsediği o inanç esaslarını, diğer uzuvlarıyla da ortaya koyacak ve hayatının her ânında, o imanın gereklerini yerine getirecektir/getirmesi gerekir. Bu istikamette o, ibadetlerini tastamam ifa edecek, namazlarını hakkını vererek kılmaya çalışacaktır. Elbette ki bütün bunları, "falan görsün, filan duysun" gibi mülâhazalara bağlı olarak değil, sırf Allah'ın (celle celâluhu) emrini yerine getirip O'nun rızasına kavuşabilmek için yapacaktır.

Namazda Farklılık Ortaya Koyma

Namazda "ah vah" etme, inleme ve ses çıkarma, eğer gayr-i iradî ise bir sakıncası yoktur. Bu, bir derecenin gereği ise ve cezbeden kaynaklanıyorsa buna kimse bir şey diyemez. Yani bir kimse öyle bir hâl yaşayacak ki, kendini kaybedecek ve farkında olmadan ses çıkaracak, inleyecek. Sonra ona "Böyle yaptın." denilince de, "Öyle mi! Ben hiç hatırlamıyorum." diyecek, yaptığının hiç farkında olmayacak. Eğer böyle değilse, değişik sesler çıkarıp da farklılık izhar etmemelidir. Ağlamak da böyledir. İnsan, mümkün olduğunca ağlamasına mâni olmaya çalışmalıdır. Her şeye rağmen engel olamıyor, gayr-i iradî olarak içinden ağlamak geliyorsa, bunun bir mahzuru olmaz.

Üstad'ın, namaza başlarken ve namaz içindeki hâllerini anlatanlar, namazda iken onun gözlerinin bir garip olduğunu ve sesinin de garip çıkmaya başladığını ifade ederlerdi. O, bir seviye işidir. O seviyede olmayan bir kişinin bunu taklit edip bu çeşit hareketler sergilemesi hiç doğru değildir.

İnsanlarla birlikte eda edilen ibadetlerde şirk ve riya tehlikesi vardır. Yalnız başına namazını verip veriştiren adam, başkalarının yanında uzatıp süslüyorsa, bu –Allah muhafaza– gizli şirktir. Yalnızken uzun uzadıya kılan biri, başkalarının yanında kısa kılıyorsa, bunun da bir nevi riya olma tehlikesi söz konusudur; çünkü o davranışta da insanların mevcudiyetini kâle alma ve ona bir değer atfetme vardır. Öyleyse insan yalnızken nasıl namaz kılıyorsa, cemaat içinde de öyle kılmalıdır: Ne uzun ne de kısa. Hiçbir farklılık ortaya koymamalıdır. Âdeta bir çobanın, koyunlarının yanında kıldığı namaz gibi. Teşbihte hata olmasın, bir çoban, kıldığı namazı koyunların görüyor olmasını hiç dikkate alır mı?

d. İbadetlerde Kulluk Şuuru

Cismaniyetten kurtulma, bedenin baskısından sıyrılma, kalb ve ruhun derece-i hayatına yükselme, derecesine göre herkes için söz konusu olabilir. İnsanın, üzerine terettüp eden kulluk vazifelerini yerine getirmesi ve bu arada i'lâ-yı kelimetullah istikametinde, O'nun nâm-ı celîlinin her yerde şehbal açması için gayret göstermesi, cismaniyetin üzerine dökülmüş kezzap gibidir. İnsan, bu sayede, kestirmeden ruhun derece-i hayatına girerek, mânevî terakkisi adına Cenâb-ı Hakk'ın rıza ve rıdvanına ulaşabilir.

Evet, kulluk, mutlaka ciddi bir titizlik içinde yerine getirilmelidir. Nasıl ki misafirlere izzet ü ikram için çataldan kaşığa, en güzel yemeklerden tatlılara kadar âdâb ü erkân adına her türlü ihtimam gösterilir; aynen öyle de ibadet ü taat de en az bunun kadar titizlik ve dikkatle ele alınmalıdır. Bu, hayvaniyetten çıkıp nefsi bırakmanın, kalb ve ruhun derece-i hayatına yükselmenin çok önemli bir yoludur. Şunu kat'iyetle ifade edebilirim ki insan, namazdan oruca, oruçtan nafile ibadetlere kadar her türlü ibadet ü taati en tatlı şeyleri yapıyor gibi eda etmiyor veya edemiyorsa, hususi mânâda hayvaniyetten

çıkıp cismaniyeti bıraktığı söylenemez. Bir insan bu vazifeleri şuursuzca ama erkânına riayet ederek ifa etmekle sorumluluktan kurtulabilir ama böylesi ibadetlerle kalbî ve ruhî hayatın inkişaf etmeyeceği de bir gerçektir.

Ayrıca kalb ve ruhun derece-i hayatına girmek için helâl lokma yenmeli, gözler mutlaka haramlardan sakındırılmalı ve Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَمَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الجَنَّةَ *"İki çene arasını ve apış arasını koruma hususunda bana teminat verin, Cennet'e gireceğinize teminat vereyim."*[74] irşadı çizgisinde, uygunsuz ve gereksiz konuşmalardan ve insanı şehevî davranışlara götüren duygulardan uzak durulmalıdır.

Hâsılı insan, ibadetlerine azamî derecede dikkat etmeli ve mânevî hayatını felç eden günahları işlemektense, ölümü tercih edecek kadar çelikten bir irade ve engin bir ruh hâletine sahip olmalıdır. Bunun yanında kalbler duyarlı hâle getirilmeli, şayet duyarlı değilse buna zorlanmalıdır. Zira ısrar ve gayret neticesinde en katı kalbler bile zamanla duyarlı hâle gelebilir. Bunu kazanmak için belki keyfiyete göre günler, haftalar, aylar belki de seneler gerekecektir. Ama Allah'ın rızasını kazanmak için bu uğurda ne verilse, değer.

3. Namazı Şuurluca Kılma

Şuarâ sûresinde yer alan, وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ *"Allah, senin, secde edenler arasında dolaşmanı / secdede nasıl kıvrım kıvrım kıvrandığını görüyor-biliyor."*[75] âyeti bize, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ibadetini tasvir etmenin dışında, nasıl ibadet etmemiz gerektiğini de anlatmaktadır. Madem, –hadisin ifadesiyle– o nasıl namaz kılıyorsa

[74] Buhârî, *rikak* 23; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/549.
[75] Şuarâ sûresi, 26/219.

öyle namaz kılmakla mükellefiz,[76] o hâlde bu mükellefiyeti namazın sadece şekline irca etmemiz kat'iyen doğru değildir. Namazdaki ruh ve mânâyı kavrama ve o konsantrasyon içinde Allah'a kulluğumuzu arz etme hep bu çerçeve içinde mütalâa edilmelidir. Elbette ki bir Nebî'nin kıldığı namazı şekil ve mânâ itibarıyla yakalamamız, O'nun duyduklarını duymamız mümkün değildir. Fakat bu durum, o yolda olmamıza da mâni değildir. Herkes ibadetlerinde, Allah ile olan irtibatı ve gönlünde O'na ayırdığı yer ölçüsünde mükemmeli yakalayabilir ve yakalamalıdır da.

Mü'min, namaza giderken en mesut bir işe koyulma neşvesi içinde koşar. Biz, bunun en bariz örneklerini Cuma ve bayram namazlarında ve hac ibadetinin yapıldığı Kâbe'de müşâhede ederiz. İnsanlar buraya sanki büyük bir ziyafete icabet ediyor gibi koşar, ibadeti kaçıracağım endişesiyle adımlarını bir pergel gibi açar ve hedeflerine doğru hızla yol alırlar. Gayeleri, kendilerini bir an önce mescide atarak Allah'ın huzuruna varmak ve kulluklarını ifa etmektir. Böyle derin bir mânâ da, insanların Ravza-i Tâhire'ye koşuşturmalarında hissedilir. Onların, omuzlarında seccadesi, ellerinde pabuçları, abdest almış fakat henüz kollarını indirmemiş, saçını sakalını taramaya vakit bulamamış, sağındaki solundaki insanları görmeden O'na doğru büyük bir heyecanla koştuklarını görünce duygulanmamak mümkün değildir.

Namaz, işte böyle bir koşuşun heyecanını taşır mahiyettedir. Ona bakıldığı zaman bu mânâ sezilebilir ve mü'minler bunu duyabilirler. Münafıklar ise o mânâyı duyamadıkları için namaza, def-i bela kabilinden eda etme niyet ve edasıyla gelir, iman yoluyla bu neşveyi elde edemediklerinden de onu angarya kabilinden yerine getirirler. Def-i bela kabilinden kılınan bir namaz ise ancak esneye esneye ya da

[76] Bkz.: Buhârî, *ezân* 18, *edeb* 27, *temennî* 9; Dârimî, *salât* 42.

uyuklaya uyuklaya eda edilir ki, Allah (celle celâluhu) münafıkların bu hâlini tarif ederken: إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ إِلَّا قَلِيلًا *"Münafıklar –hâşâ– Allah'ı kandırmaya çalışırlar. Allah ise onların hilelerini boşa çıkarır. Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler."*[77] buyurur. Evet, münafık, daima bir meskenet ve uyuşukluk içindedir; tabiri caizse boynunu düşürüp gerdan kıra kıra huzur-u ilâhiye gelir ve "Ah şu namazı bir bitirsem de dışarıya çıksam!" der. Çünkü hep dual bir hayat yaşamış, dolayısıyla da gönlü hep namazın neşvesinden mahrum kalmıştır. Cenâb-ı Hak, mü'minin kalb simasında büyük bir leke sayılacak ve kendisini mahcup edecek böyle bir duygunun kalblerimizde otağ kurmasına imkân vermesin!

Yine Allah (celle celâluhu): فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۞ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ *"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar."*[78] buyuruyor. Namazda sehv, Rabbin huzurunda dururken O'ndan uzak olma mânâsına gelir ki, zayıf bir hadis-i şerifte bu durum şöyle açıklanır: يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَجْتَمِعُونَ وَيُصَلُّونَ فِي الْمَسَاجِدِ، وَلَيْسَ فِيهِمْ مُؤْمِنٌ *"Bir zaman gelir ki, (binlerce kişi) mescitleri doldurur, namaz kılarlar fakat içlerinde mü'min yoktur."*[79] Cenâb-ı Hak'tan ümidimiz, bizi böylesine baş aşağı gelmeden muhafaza buyurması ve ferden ferda hepimizi, beraber oturup kalktığımız duası makbul iyi insanlar hürmetine affetmesidir. Zira O, yeryüzünde toplanıp kendisini anan bütün bir topluluğa mağfiret ettiği zaman, meleklerin, *"Ya Rabbi! İçlerinde bir tanesi vardı*

[77] Nisâ sûresi, 4/142.
[78] Mâûn sûresi, 107/4-5.
[79] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/163, 7/505.

ki, maksadı Seni anmak değildi, oraya başka bir şey için gelmişti!" demesi karşısında, *"Ben onu da affettim. Onlar öyle bir topluluk ki, onlarla oturup kalkan bedbaht olamaz."* buyuracaktır.[80]

Evet, mü'min, namazda, olabildiğine zindedir ve bütün gönlüyle Rabbine yönelmenin huzuru içindedir. Zaten ona yakışan eda ve tavır da budur. Gaflet, hiçbir şekilde onun semtine sokulamaz. O, *"Allahu ekber"* deyip aşk u şevk içinde Rabbin huzuruna gelirken kulluğa ait bütün hakikatleri hatırlar. Rabbin, Ma'bud-u Mutlak olduğunu kabulle birlikte kendi acz ve fakrını da itiraf eder. Mesela o, إِيَّاكَ نَعْبُدُ dediğinde şu mülâhazaları taşır: "Rabbimiz! Kalbimizi temizleyip huzura geldik. Sadece Sana ibadet eder ve sadece Senden yardım dileriz. Dünyada arkasından koştuğumuz her şeyi bıraktık ve mâsivâyı bütünüyle nazarımızdan sildik. Şimdi rahmetini talep etmekteyiz. Belki ağır bir işin altına girdik. Dolayısıyla bu yükü götürmede oldukça zorlanacağız; haddizatında baştan sona kalbimizi Seninle beraber tutup Senin mehâbetin altında titrer hâle getirmek çok çetin bir vazife! Ancak şu an lâhut âleminin ufuklarına teveccühle kalbimizin dudağı mütebessim."

Daha sonra o, "Rabbimiz! Devrin, belimizi bükecek, bizi secdeye ve rükûa getirecek hâdiselerine karşı yardımı Senden istiyoruz. Bize destek ol ve bu işi tamamına erdir. Namazın mânâsını, hayatımızın bütün safhalarında devam ettirmeye muvaffak kıl." düşünceleri içerisinde وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ der.

Ardından o, اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *"Bizi doğru yola; nebilerin, sıddıkların, şehitlerin yürüdüğü ve Senin de ana yol dediğin sırat-ı müstakîme hidayet eyle!"* sözleriyle Allah'a sığındıktan sonra, O'nun büyüklüğü karşısında rükûa gider.

[80] Buhârî, *daavât* 66; Müslim, *zikr* 25.

Aynı şekilde o, rükûda da, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيم *“Ey yüce Rabbim! Senin kullarına ikramlarda bulunan ve onlara karşı latif olduğunu itirafla Seni tesbih ederim.”* der ve bir ahd ü peymân yenilemesi daha yapar.

Rükûdan doğrulurken, “Hesabın ağırlığı altında belim bükülüp rükûa gittikten sonra yeniden doğrulmaya muvaffak kılmandan dolayı Sana hamdolsun Allahım!” mânâsına سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ *“Allah, Kendine hamdedeni işitir.”* der. Bir “elif” gibi dimdik ayakta doğrulunca da, *“Evet doğru, hamd ve minnet Sanadır Allahım!”* der. Bazen de sadece bunu söylemeyi az bulur ve اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ كَثِيرًا وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا *“Allah, uluların ulusudur, Allah’a hamdimiz çoktur, sabah-akşam tesbihimiz Allah’adır.”* der. Rükûdan kalktığı zaman bunu bir sahabi söyleyince Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *“Bu sözleri söyleyen kimdi?”* demiş, sahabinin, “Bendim, ya Resûlallah.” demesi üzerine de şöyle buyurur: *“O sözler hoşuma gitti. Sema kapıları onlara açıldı.”*[81]

Hâsılı namaz, hayatın bütün mânâları kendisine serpiştirilmiş bir ibadettir. Ve o, baştan sona kulluğu itiraftır. Dolayısıyla kul, ezandan namazın bitimine kadar onu aşk u şevk içinde duyar ve idrak eder.

a. Namazın Hakikati

Namazın, şart ve rükünlerine riayet etme gibi zâhirî (görünen) yüzü bulunduğu gibi, onun bir de bâtınî (görünmeyen) yönü vardır. Namazı; şartlarına, rükünlerine, vaciplerine ve müstahaplarına riayet ederek kılan bir kimsenin namazı sahih sayılır. Onun bu şekilde namaz kıldığını görenler de, o kimsenin namazlarını doğru kıldığına hükmederler. Niyetin sağlam yapılması, ihlâslı olunması ve huşû içinde eda

[81] Müslim, *mesâcid* 150; Tirmizî, *daavât* 127; Nesâî, *iftitâh* 8.

edilmesi ise namazın bâtınıyla ilgili meselelerdir. Bazı âlimler huşû ve hudû'u namazın erkânından, bazıları da vaciplerinden saymışlardır.

Zâhirî şartları namazın kalıpları gibidir, onlar olmadan bâtinî şartlar yerine getirilemez. İnsan, gerekli şartları yerine getirerek namazın zâhirini tam olarak yerine getirebilir. Ancak bâtını için böyle birşey söylemek mümkün değildir. Nitekim Efendimiz'in, Hz. Ebû Bekir'in veya Bediüzzaman gibi büyük zatların namazlarına baktığımız zaman, zâhiren onların namazları ile sıradan bir insanın namazları arasında bir benzerlik görülse bile, bâtını itibarıyla onların namazları çok farklıdır. Namazın zâhirinin kalıpları bellidir ancak bâtınına ait bir kalıptan söz edilemez. Diyelim ki abdest alırken yüzünüzü üç kere yıkarsanız, bu rüknü tam olarak eda etmiş olursunuz. Ancak namazın bâtınına ait böyle bir şey söyleyemezsiniz. Bu durum tamamen kulun Rabbisiyle münasebetine bağlıdır.

Hakiki namaz, mahiyet-i insaniyeyi aksettirme ve ortaya koymadır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyururlar:

"Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih (sübhânallah) bir sadakadır. Her tahmid (elhamdülillah) bir sadakadır, her tehlil (La ilâhe illallah) bir sadakadır, her tekbir (Allahu ekber) bir sadakadır. Emr-i bi'l-maruf bir sadakadır, nehy-i ani'l-münker bir sadakadır. Kişinin kuşluk vaktinde kılacağı iki rekât namaz bütün bu sadakalara muadil gelir."[82]

İnsan, sabahleyin dinç olduğu ve işinin de yoğun olduğu bir zamanda kemerbeste-i ubûdiyet içinde Rabbinin huzuruna koşmak suretiyle Allah'ın kendisine verdiği mafsalların değerini derinlemesine hisseder. İşte insanın, kuşluk vakti

[82] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 84.

kılacağı bu namaz bütün mafsalların şükrüne mukabil gelebilir. Beş vakit namaz da yine evveliyetle bu şükre karşılık gelebilir.

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın, üzerindeki bütün nimetlerini namazıyla ortaya koyar. Bu sebeple namaz ahirette, insan suretinde temessül edecek, kişi kabre konulduğu an güzel simalı, gökçek yüzlü birisi yanında belirecek ve ona rehberlik edecektir. Namazlarının ahirette karşısına düzgün bir insan olarak çıkmasını arzu eden kimse, şartlarına, hususiyetlerine ve iç derinliklerine riayet ederek namazlarını kılmalıdır.

Mesela *"et-Tahiyyat"*ın mânâsı, bu kadar nimetleriyle bizleri perverde eden Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluk lisanıyla ve O'nun yüceliğine, celâline ve cemaline uygun şekilde selam verme demektir. Ben kendimin sıfır, O'nun ise sonsuz olduğu, verdiği nimetlere karşı alacaklı gibi değil de borçlu biri gibi ubûdiyet ve şükürle mukabelede bulunmam gerektiği mülâhazasıyla Allah'a karşı *"et-Tahiyyat"* demem O'nun hakkıdır. İnsan, tek başına namaz kılarken bu mülâhazaları tam duymazsa, bu cümleleri on defa bile tekrar edebilir ki namazı hissederek kılmış olsun. Bu, benim vazifem, Allah'ın da hakkıdır. Bunu böyle söyleme gayret ve cehdim yoksa çok büyük bir hakkı yiyor, bir vazifeyi ihmal ediyorum demektir. Bu, *"et-Tahiyyat"*ta böyle olduğu gibi namazın diğer rükünlerinde de böyledir. Üstad, kendi kendine namaz kılarken her kelimeyi içinde duyup-hissedinceye kadar tekrar edermiş. Ancak bir insan imamsa ve halkın önündeyse böyle yapması halkın kafasını karıştırabilir.

Cenâb-ı Hak, قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ *"Mü'minler felah buldular..."* buyuruyor. Devamında ise, kurtuluşa eren bu mü'minlerin ilk vasfı olarak, namazlarını ciddi bir huşû, kalplerini Allah'a vermişlik içinde, ihsan şuuruyla, görülüyor olma mülâhazasıyla eda etmelerini zikrediyor. Herkes meseleyi

bu çerçevede eda edebiliyor mu diye kendi vicdanına bakmalıdır. İnsanın bu seviyeye ulaşabilmesi için öncelikli olarak amellerinin ahirette arz edileceğine inanıyor olması gerekir. وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللّٰهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ *"Amel edin, öyle amel edin ki, o amelinizi Allah görecek, Peygamber de, mü'minler de görecek."*[83] âyet-i kerimesi bize bu konuda yol göstermektedir. Öyle amel edin ki onlar Allah'ın, Peygamberin ve gerçekten inanmış mü'minlerin görüşüne arz edilecek şekilde olsun. Âyet-i kerimeden anlaşılacağı gibi insan, gerek dünyevî gerekse uhrevî amellerini elinden geldiği kadar sağlam yapmaya çalışmalıdır. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) uygulaması da bunu teyit eder mahiyettedir; Hz. Âişe Validemizin ifadeleri içinde O, bir iş yaptığı zaman itkan üzere yani hiçbir boşluk bırakmayacak şekilde sağlam yapardı.[84] Peygamberine ittiba ile mükellef olan bir mü'min, amelini, tenkit getirmeyecek, sorgulanmayacak şekilde yapmalıdır. Amellerin en güzeli namaz ise ve namazdan daha büyük bir şey yoksa, eksik ve hatalı olarak kılacağımız her namaz bizde bir gedik açıyor demektir.

Buna böyle inandıktan sonra namazlarımızı özene-bezene kılmak zorundayız. Belki ilk başlarda biraz tekellüfe girecek, kendinizi zorlayacaksınız. Ne var ki o, zamanla sizin tabiatınızın bir parçası hâline gelecektir. Ümmeti için daima kolay olanı tercih eden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) tek başına namaz kıldığı zaman –İbn Mesud'un ifadeleri içinde– öylesine uzatıyor, öylesine mükemmel yapmaya çalışıyordu ki, diğer insanların bunu yapması epey zordu.[85] Ama insanlara namaz kıldırırken meseleyi daha hafif tutuyordu.

---

[83] Tevbe sûresi, 9/*105*.

[84] Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 141; Tirmizî, *salât* 348; Ebû Dâvûd, *tatavvu* 26; Nesâî, *kıble* 13, *kıyâmü'l-leyl* 2, 64.

[85] Bkz.: Buhârî, *teheccüd* 9; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 204.

Evet, namazlarını hakiki mânâda eda etmek isteyen bir insan ilk başlarda biraz zorlanacaktır. Bazen hareketleri yapmacık bazen zorlama olacaktır. Ne var ki bir müddet sonra Kur'ân'da *"ikâme"* kelimesiyle anlatılan, namazı hakikatine uygun şekilde eda etmeye muvaffak olacaktır.

b. Namazda Derinlik

İnsan, melekler veya ruhanilerden farklı olarak cismaniyet sahibi bir varlıktır. Üzerinde bazen ruhun hâkimiyetinden söz edilse bile çoğu zaman cisim ve bedeninin baskısı altında yaşar. Bu sebeple de namaz başta olmak üzere ibadetlerini eda ederken onları her zaman derince duyup hissedemez.

Aslında Nâmütenâhî istikametinde nâmütenâhî bir duyuş, seziş ve görüş söz konusudur. Allah'a ulaşma, O'nu hissedip duyma, bu mülâhazalarda derinleşme istikametinde yapılacak şeylerin sınırı yoktur. Zira Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ı sonsuzdur ve O'na taalluk eden meselelerde de sonsuzluk söz konusudur. İnsanın, kıldığı her namazda farklı şeyler hissetmesi mümkündür. O'na ulaşma yolunda kılınacak namazlarda bir doygunluk, bir ülfet ve alışkanlık, bir nihayete ulaşmadan söz edilemez. Eğer böyle birşey söz konusu ise bu durum bize ve nefsimize aittir. Namazla ilgili nazarımızda meydana gelebilecek bir matlaşma, namazdan değil, bizim bakışımıza ait bir zafiyet ve özürden ötürüdür. Bizler, bakış, duyuş ve seziş özürlüsü insanlarız. O, her an farklı bir tecelli ile kendisini bize ifade etmektedir. Fakat biz, bunları düşünmediğimizden –ki mesleğimizin bir esası da tefekkürdür– ve meseleye öyle bakmadığımızdan dolayı en canlı, en cazip ve en renkli şeyler bile nazarımızda birdenbire matlaşıverir. Dolayısıyla onlardan duyulacak şeyleri duyamayız; her şey şekillere takılır kalır. Sureten namaz kılar, yatar-kalkarız ama kıldığımız namaz hakiki mânâda namaz değildir. Asıl mesele, namazı, herbir rüknünü kendine has derinliği ile duyarak kılmaktır.

İnsanın, bir taraftan abdest azalarını yıkarken, diğer taraftan mülâhazalarında da derinleşmesi gerekir. O, azalarından akan suyla birlikte günah kirlerinden de kurtulduğunu düşünür. Öyle ki bu suyun –bir bakıma günahlarla kirlendiği mülâhazasıyla– üzerine sıçramaması için son derece hassas davranır. Yüzünü yıkarken, "Öbür dünyada yüzümün karası olabilecek şeyler siliniyor ve yüzüm aklaşıyor. Allahım, bir kısım yüzlerin bembeyaz, bir kısmının da kapkara olacağı o günde yüzümü bembeyaz eyle!" diye düşünmelidir.

Bütün bunları derinlemesine duyma, hususiyle namaza konsantrasyon açısından çok önemlidir. Böyle derinlemesine bir duyma ile namaza durursanız hergün karşınıza farklı bir kapı aralanabilir. Bir yerde meseleyi sizin gördüklerinizin dışında farklı bir derinlik içinde duyarsınız. Bazen kıyamda dururken bir kapı aralanır, bazen rükûda, bazen kavmede, bazen secdede. Fakat hep peşinde olmak lazım ki o kapı aralansın. Eliniz kapının tokmağında kalbiniz sürekli O'nunla beraber olmazsa kapılar aralanmaz. "Bunları hissetmeden kıldığımız namazlar hiçbir şey ifade etmiyor mu?" diye sorarsanız, böyle bir namazla Allah'a karşı borcunuzu eda etmiş olursunuz ve –inşâallah– ötede sorumlu olmazsınız. Fakat namazın hakikatına ulaşmamış olursunuz. Oysaki namaz, duyularak, âdeta bir şerbet yudumlar gibi kılınmak üzere Allah tarafından vaz' edilmiş; yerdekilere göklerin bir armağanıdır.

Bir de namazın ruh ve mânâsı hemen inkişaf etmeyebilir. Kendisinde namazın ruhu inkişaf eden bir insan, en tatlı bir işle meşgulken fırlayıp namaza durmak ister ve namazdan zevk alır. Her zaman olmasa bile çok defa şöyle der: "Keşke ömür hiç bitmese de ben hep böyle ayakta dursam!" Ama bunun inkişaf etmesi için insana bazen yirmi, bazen otuz, bazen kırk sene lazımdır. Kırk sene kemerbeste-i ubûdiyet içinde o kapıda durursun ve namaz ancak o zaman inkişaf eder.

Âyet-i kerimede وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا *"Bütün varlığınla O'na yönel!"*[86] buyruluyor. Fiil *"tefa'ul"* babında olduğu için bir zorlama ifade etmektedir. Başlangıçta Peygamberimize (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu şekilde hitap ediliyor. Ama Efendimiz zamanla o hâle geliyor ki, *"Sizin yeme-içme ve cinsî münasebete karşı duyduğunuz arzuyu ben namaza karşı duyuyorum."* buyuruyor.[87] Aynen öyle de insan, bu hususta gereğince ısrarlı olsa, sabretse namazın mânâ peçesinin onun için de açılmasını beklese, sonunda ona, "Cennet'te sofralar hazırlanmış." deseler, buna rağmen o, "Namazımı kılayım ondan sonra geleyim. Namazımı feda edemem ben." diyecektir. Hatta ruhunu almak üzere Azrail (aleyhisselâm) gelse, ona bile, "Müsaade edersen vakti giren namazımı kılayım, kaçmasın. Ondan sonra ne yaparsan yap." diyecektir. Yani insanda zamanla namaza karşı öyle bir ruh hâleti hâsıl olur ki o, ölüm gelip çattığı anda bile namazını eda etmeye çalışır.

Namazın her rüknü son derece cazip ve son derece endamlıdır. Zannediyorum namaza bir abide yapacak olsanız, dünyada hiçbir heykelin boy ölçüşmesi mümkün olmayan bir eda ve bir endam karşınıza çıkar. Ömür boyu gözlerinizi diker, hep ona bakarsınız. Konuyla ilgili şu hadis de bu mülâhazamı teyit eder mahiyettedir: Namaz, berzah ve misal âleminde insana temessül edecektir. Eğer o, arızasız ve kusursuz eda edilmişse, orada güzellerden güzel bir şekilde sahibinin karşısına çıkacaktır.[88]

Başka bir hadis-i şerifte anlatıldığına göre bedevînin biri Mescid-i Nebevî'ye gelerek namaz kılıyor. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona, *"Namaz kılmadın sen."* buyuruyor. Bedevî, kalkıyor ve namazını aynı şekilde tekrar

---

[86] Müzzemmil sûresi, 73/*8*.

[87] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/84.

[88] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 3/263.

kılıyor. Efendimiz yine *"Namaz kılmadın sen."* buyuruyor. Adam, "Ya Resûlallah başka türlü bilemiyorum." deyince Allah Resûlü, ona; kıyamda, rükûda, secdede nasıl hareket etmesi gerektiğini izah etmek suretiyle namazı eda keyfiyetini öğretiyor.[89] Zira gerçek mânâsı –eskilerin ifadesiyle mahiyet-i nefsü'l-emriyesi– ile onu ortaya koymazsanız namazı zayi etmiş olursunuz. Böyle bir durumda namazın, sizden ayrılırken mânevî ruhuyla "Beni zayi ettiğin gibi Allah da seni zayi etsin!" demeyeceğinden emin olamazsınız.

Birkaç kişiye namaz kıldıran kimse, arkasındaki cemaatte zayıfların, hastaların, kadınların ve çocukların da olabileceğini hesaba katarak namazı belki asgari seviyede tutabilir. Fakat bu asgari seviyeden kasıt günümüzde bazılarının yaptığı gibi, *"Sübhânallah, Sübhânallah, Sübhânallah"* yerine "sub, sub, sub" demek değildir. Mesela rükûda hakkını vere vere, kelimeleri güzelce telaffuz ederek –bazı fukahaya göre– bir kere *"Sübhâne Rabbiye'l-Azîm"* demek şarttır. Bazı fukahaya göre ise onu en az üç defa söylemek gerekir. Onun için, rükû ve secdede en az üç defa, yavaş yavaş, kelimeleri tam telaffuz ederek bu tesbihi söylemeliyiz. Pek çok kimsenin hızlı hızlı okuduğu Fâtiha, Kur'ân değildir. Çünkü Kur'ân öyle inmemiştir. Dolayısıyla böyle alelacele okunan Fâtiha ile kılınan namaz da namaz değildir. Bir nefeste, o nefes bitmeden sûreyi sona erdirme telaşıyla, soluğun tıkandığı yerde hızlıca ve can havliyle alınan ara nefeslerle okunan Kur'ân'la kıraat farzı yerine getirilmiş sayılmaz. Lafızlar mânâların kalıbıdır ama kalıbın mânâya uygun olması lazımdır.

Namazda kıraat, kelimelerin hakkını vererek okumak ve mânâsını duymaya çalışmak demektir. Eğer bu gerçekleşmiyorsa, mânâsı duyuluncaya kadar aynı kelimeler 3-5-7-9-11 kere tekrar edilebilir. Hz. Huzeyfe, Efendimiz'in (sallallâhu

---

[89] Buhârî, *ezân* 95, 122, *ist'zân* 18, *eymân* 15; Müslim, *salât* 45.

aleyhi ve sellem) namazını anlatırken şöyle der: "Rükûya gitti; rükûsu kıyamından daha az değildi. (Kıyamda Bakara, Nîsâ ve Âl-i İmrân sûrelerini okumuştu.) Ayağa kalktı, kavmesi rükûsundan az değildi. Secdeye kapandı, secdesi kavmesinden az değildi."[90] İnsan, kendi kendine namaz kılarken böyle kılmaya gayret etmelidir. Madem namaz çok önemli bir ibadettir, madem o mü'minin miracıdır, madem sefine-i din namazla yürür; öyleyse namaz, hakkını vererek eda edilmelidir. Zira o işin hakkını vermek, aynı zamanda iradeli olmanın da hakkını eda etmek demektir.

c. Haşyet ve Saygı Dolu Namazlar

Namaz, içinin doluluğu ve duruluğu nispetinde Allah nazarında duru ve berrak bir hâle gelir. İçi haşyet ve saygıyla dolu olarak eda edilen her namazın kıyam, rükû, secde gibi her bir rüknü, Allah indinde miraç yaparken atılan birer adım hâline gelir. Biz, meselenin dış yönünü izah ederken "yatıp-kalkma" ifadelerini kullanıyoruz ve haddizatında namazda yaptığımız şeyler de bundan ibarettir. Ne var ki bu yatıp-kalkmalar, onlara katılacak iç saygı ve haşyetle birlikte Allah indinde büyük bir kıymet kazanır ve değerler üstü değere yükselir. Çünkü namaz, Allah katındaki en değerli ameldir; şayet ondan daha değerli bir şey olsaydı Allah (celle celâluhu), kullarını günde beş defa onunla mükellef kılardı.

Cenâb-ı Hak, göklerde mükerrem ibadı olarak yarattığı meleklerden her birini, namazın sadece bir rüknüyle tavzif etmek suretiyle ona verdiği değeri göstermiştir. Öyle mükerrem melekler vardır ki, bunlar sadece kıyamda durmakla tavzif edilmişlerdir. Sadece bu kıyam bile onların Allah indinde yüce bir makama sahip olmaları için yeter de artar. Yine öyle melekler vardır ki, onlar sadece huzur-u ilâhide bel kırıp rükû etmekle görevlendirilmişlerdir. Ve bu görev,

---

[90] Müslim, *salât ü'l-müsafirin* 203; Ebû Davud, *salât* 155.

onların kâmetlerini Arş-ı Âzam'a çıkaracak mahiyettedir. Ve yine öyle melekler vardır ki, onlar sadece secde ederler.

Hâsılı her bir melek topluluğu, namazın bir rüknüne sahip çıkmak suretiyle arş-ı kemalata veya Rabbin hoşnut olacağı istikamete doğru yüzüp gider. İşte Cenâb-ı Hak, bu melekler topluluğunun Kendisine karşı kulluklarını ifade etmelerine bir vesile kıldığı namazı, bütün erkânıyla ümmet-i Muhammed'e vermiştir. O hâlde insan, namazda yerine getirmeye çalıştığı her bir rüknü, âdeta arşiyesini tamamlarken merdiven basamaklarına tutunma havası içinde yapıp yerine getirmelidir. Çünkü melekleri arş-ı kemalâta yükselten bu ibadet, onların da o makama yükselmelerini temin edecektir. Dolayısıyla kul, kendisini böyle bir makama taşıyacak olan namazı, bir kısım formalitelerden ibaret görmemeli ve âdeta bir yükü sırtından atıyor havası içinde eda etmemelidir. Aksine çok ciddi bir meseleyi eda etme havası içinde, ezan okunduğu zaman huzur-u ilâhiye gelip el-pençe divan durmalı, huzurda olduğu müddetçe de hiçbir şekilde gaflete dalmamalı ve böylece namazı bir tefekkür ve bir iç heyecanı içinde tamamlamalıdır.

Namaz, bir huşû, bir iç saygısı ve bir edeb işidir. Bu mânâ ile eda edildiği müddetçe iç âlemimize daima bir duruluk getirir, fikirlerimize bir istikamet kazandırır. Bu şuur ve anlayış içinde eda edilmeyen namaz, insanın sırtında bir yük ve insan için bir yorgunluktur; kurbete vesile olması bir yana, kulun Allah'tan uzaklaşmasına bile sebep olur. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلاَتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، لَمْ يَزْدَدْ مِنَ اللهِ إِلَّا بُعْدًا *"Kimin namazı onu fuhşiyat ve kötülükten men etmezse, o namazın, o insana, kendisini Allah'tan uzaklaştırmaktan başka bir katkısı olamaz."*[91] buyurmuştur. Haddizatında namaz, kişiyi Allah'tan uzaklaştırmaz; ama o gafletten sıyrılamadığı, nisyandan kurtulup kendini

---

91 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 11/54.

aşamadığı, dolayısıyla gönlünü sahibine vermesi gerektiği yerde dahi veremediği için, Rabbinden uzaklaşmasına sebep olur. O hâlde kul, namazını eda ederken, âdeta nuranî bir ipe tutunuyor gibi onu eda edecek ve dikkatli davranacak; ayağı sürçüp bir lahza gaflete girse hemen nazarını yüceler yücesi âleme çevirecek, onu seyre dalacak ve böylece kulluk vazifesini eda edecektir.

Halef İbn Eyyûb, hadis ve fıkıh sahalarında yetişmiş büyük zatlardandır. O, namaza durduğu an, arılar sokarken bile elini kaldırıp hareket ettirmez; namazdan sonra kendisine, "Arı soktu, elini dahi hareket ettirmedin; sinek yüzüne kondu, başını bile çevirmedin." dendiğinde de: "Ben bir zamanlar, bir kısım fasık ve facirlerle görüşmüştüm; onlar, fısk u fücurları sebebiyle padişahın kendilerini kamçılatması karşısında "gık" bile demediklerini birbirlerine karşı iftiharla anlatıyorlardı. Ya ben Allah'ın abd-i âcizi, namaz gibi bir miracı eda ederken başıma konan sinek ve arılardan nasıl müteessir olurum ki!" demiştir.

Hz. Ali (radıyallâhu anh), cephede hasımlarının karşısına çıkarken bile ayağı, namazda olduğu kadar titrememiştir. Oysa Hendek'te Amr İbn Abdivüdd, "Yok mu benimle savaşacak?" dediğinde, daha çocuk denecek yaşta olmasına rağmen, onunla savaşmak için Allah Resûlü'ne defalarca müracaat etmiş, karşısına çıkınca da onun, "Bana karşı seni mi gönderdiler, yok muydu senin büyüklerin? Senin ağzın süt kokuyor!" şeklindeki tahriklerine kapılmamış, yapılan hamleler karşısında kalkanının ikiye parçalanmasına ve alnından aldığı yaraya rağmen hiç fütur getirmemiş; Allah Resûlü'nün kendisine takdim ettiği Zülfikar'la hasmını alt edivermişti. Hz. Ali, bu kadar tereddütsüz, kuşkusuz ve endişesizdi. Ama namaza giderken rengi sararır ve ayaklarının bağı çözülürdü. Kendisine: "Ey mü'minlerin emiri! Nedir bu hâlin?" dendiğinde de, "Bilmiyor musunuz, emaneti yerine getirmeye gidiyorum." derdi.

Allah (celle celâluhu), Kur'ân-ı Kerim'de, إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ *"Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yüklendi."*[92] buyurmaktadır. Bunun mânâsı, "Benliği, şuuru ve idraki; eşya ve hâdiselerin içinden Allah'a ait mânâlar çıkarma ve bu mânâlarla bir mârifet peteği meydana getirme işini insan yüklendi." demektir. Biz, günde beş defa namaza çağrılırken işte bu vazifeyi eda etmek üzere Rabbimizin huzuruna geliyoruz. Haddizatında Hz. Ali'nin ayaklarını titreten düşünce de bu idi.

Abdullah İbn Ömer (radıyallâhu anh), namaza giderken –vazifenin ağırlığını duyma havası içinde– o kadar yavaş yürürdü ki, onu görenler, "Eğer bir karınca onunla birlikte yola çıksa mutlaka onu geçerdi." derler. Aslında ciddi mânâda bizi endişeye sevk edecek ehemmiyetli bir iş karşısında etrafımızı görmez olur, hiç kimseyi tanımayız. Ezan, ruh dünyamız üzerinde böyle bir kıyamet koparır; Rabbin huzuruna davet vâki olmuş gibi yerimizden kalkar, tastamam abdest alır, üzerimizdeki gafleti atmaya çalışırız. Zira birkaç dakika sonra, hayatın hesabını verme mânâsında Rabbimizin huzuruna duracağız. O huzurda, elbette gaflet içinde bulunmak uygun değildir. Rabbin huzurunda dururken, O'na karşı dönüşümüzün nişan taşı olsun diye, Kâbe'ye yönelecek, onu karşımızda tahayyül edeceğiz. Başka bir ifadeyle, bütün gönlümüzü Rabbimize verecek, kalb ve hayalimizle Kâbe'ye teveccüh edecek, sonra da rahmet ve rıza-i ilâhiyi avlamaya çalışacağız.

Evet, ezan şuuruyla namaza koşan bir mü'min, Kâbe'yi tam karşısında tahayyül ederek rahmet ve rıza-i ilâhiyi

---

[92] Ahzâb sûresi, 33/72.

avlamaya çalışacaktır. Her devirde nice sultanlar gelip geçmiştir! Bizlerin de aynı payeye ulaşması her zaman mümkündür. Zira öyle bir zemin ve zamanda bulunuyoruz ki, etrafımızda daima Allah, Peygamber, Kur'ân diyen insanlar pek çoktur. Böyle bir ortamda kendimizi muhafaza etmemiz mümkündür. Ama bununla birlikte, henüz o zatların ulaştığı seviyenin yüzde birine dahi ulaştığımız söylenemez.

Bir devlet reisi olarak iyi mü'min olma, çirkinlikler arasından gözünü lâhut âleminin güzelliklerine dikme, makama mansıba takılıp kalmama çok zordur. Yine bir padişah olarak, hem ordu komutanlığı yapıp fatih orduları idare etme hem de devlet kurup insanları memnun etme çok zordur. Rivayete göre Murat Hüdavendigar Hazretleri, tekbir alıp namaza duracağı zaman, birinci tekbirde Kâbe'yi göremediğinden ikinci ve üçüncü tekbirleri alır, onu karşısında müşâhede edene kadar da devam edermiş. Bir gün hocasının karşısına çıkıp şöyle demiş: "Hocam! Acaba benim bir günahım mı var ki, ilk tekbir aldığımda Kâbe'yi müşâhede edemiyor, ikinci ve üçüncü tekbirde ancak görebiliyorum." Murat Hüdavendigar Hazretleri zanneder ki, hocası dâhil herkes, daha *"Allahu ekber"* dediği anda Kâbe karşısında beliverir ve bu hâli yakalayamayan da sadece kendisidir!

Evet, salih kimselerin namazdaki havası budur. Onlar, Rabbin rahmetiyle münasebet kurabilmek için, bir nişan taşı mesabesindeki Kâbe'yi iki kaşlarının arasında, alev alev kabaran ve kıvılcımları dağlar büyüklüğünde olan Cehennem üzerinden Cennet'e geçişi sağlayan ve bu dehşetli manzara karşısında nebilerin dahi "Selamet ver Allahım!" dediği Sırat'ı ayaklarının altında tahayyül ederler. Bütün revnaktarlığıyla Cennet'i sağ taraflarında, bütün dehşetiyle Cehennem'i sol taraflarında, kendisine bir pençe atmak üzere elini uzatmış ve nerede yakalayacağı belli olmayan ölümü arkalarında tahayyül eder, ciddi bir korku ve bunun yanında alabildiğine

bir ümitle Rablerine karşı kulluklarını eda ederler. Mü'min, namazda bu havayı yakalayıp devam ettirdiği sürece her türlü fuhşiyattan ve münkerattan uzak kalacaktır. Değilse, رُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّهَرُ *"Nice (gece kalkıp) namaz kılanlar vardır ki, onların bu namazlarından ellerinde kalan sadece uykudan mahrumiyettir."*[93] fermanının tokatını yiyecektir.

Netice olarak namaz, bir şuur derinleşmesi, bir iç aydınlığı ve Rabbin rızasını kazanmadır. Korkuyla birlikte ümidin; ümitle birlikte dehşetin; mehâbetle birlikte azametin insanın içini doldurduğu, râşelerin ürpertileri takip ettiği bir hâl ve eda, namazın iç huşûunu teşkil eder. İnsan, bir an olur kalbi ağzına gelir ve canı çıkacak gibi olur; bir an olur büyük bir ümide kapılır ve tebessüm eder; bir an olur o hâlini Rabb'e karşı bir edepsizlik sayar ve hayâsını takınır, "Ben naz makamında değilim." der ve bu hava içinde namazını eda eder.

Huşûun zâhirine gelince o, insanın, namazda, söyleyeceği ve yapacağı şeyleri ciddi bir edep içinde yerine getirmesi demektir. Mesela okunan âyetlerde ne söylendiğini bilerek onları okuma; rükûyu, fıkıh kitaplarında anlatıldığı şekilde ifa etme; secdeyi, celseyi, kavmeyi aynı şekilde yapıp yerine getirme. Mü'minin, ancak bu duygularla dolup taşarak eda edeceği namaz, namaz olacak ve beden gemisini bu suretle sahil-i selamete çıkarma imkânını elde edecektir.

d. Namazda Üç Mühim Unsur

Namazın kıyam, kıraat, rükû ve sücûd gibi rükünleri, onun sadece şekil yönünü ifade ederler. Oysa namazda ve onun rükünlerinde asıl olan, muhteva ve ruhtur. Nasıl ki yeme-içme cismaniyetimiz için bir ihtiyaçtır: namaz da mânevî hayatımız ve ruhumuz için bir gıdadır. Namaz, fıtratımızın bir

[93] İbn Mâce, *sıyâm* 21; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/373.

gereği hâline getirilmelidir. Ruh, gıdasını ancak bu şekilde kılınan bir namazdan alabilir.

Namazda dikkat edilecek bir diğer husus da şudur: Nasıl vücud geliştirme çalışmalarında kalbi yormamak için fikir dünyasından uzaklaşmak gereklidir. Aynen öyle de ruhu geliştirmek için dünyevî düşünceleri devreden çıkarmak, bütünüyle kalb ve ruh insanı hâline gelmek şarttır. Tabi ki namazın dış şekillerini özenle yerine getirmek ile bu muhteva arasında sıkı bir münasebet vardır.

Namazda dikkat edilecek bir diğer husus da bazılarının namazına bakıp değişik tavır ve uygulamalara gidilmemesidir. Başkaları namazlarında elini, kolunu, başını sallayıp değişik tavırlar içerisine girebilirler. Bu durum kimseyi ilgilendirmemeli, herkes kendi namazını kılmalıdır. Ayrıca bu insanların, namazlarını nasıl eda ederlerse etsinler, Allah'a karşı borçlarını ödemiş olacaklarından şüpheye düşülmemeli, neticesinde insana günah yükleyecek olan suizan kapısı kat'iyen açılmamalıdır. Kaldı ki biz, kimsenin davranışlarına hakem de değiliz.

Bir diğer husus da şudur: İnsanın içinde bulunduğu ruh hâlinin ve etrafında cereyan eden hâdiselerin namazına tesir edeceği muhakkaktır. Fakat o, bütün bunun şuurunda olarak, iradesiyle bu şartları aşmalı ve kalbi kemal noktasına yönlendirmelidir. Feyiz ve berekete en açık olduğu anlarda bile sadece O'nu mülâhazaya almaya çalışmalı. Mesela Allah'la arasına, o anda arş-ı Rahman'a ulaştıracak bir cezbe bile girecek olsa, hemen "Hayır, Rabbim ben bunu istemem, şu namaz kılanlardan birisi gibi olayım, yeter." diyebilmeli.

Son bir husus da herkesin namazı, içinde bulunduğu mertebe ve dereceye göre farklılık arz eder. Siz, kılmış olduğunuz namazı İmam Rabbânî'ye anlatsanız, belki size gülecektir. Veya İmam Rabbânî kendi namazını İbn Arabî'ye

anlatsa o da ona gülecektir. Zira onların her birinin buudları birbirinden farklıdır. Burada önemli olan nokta, namaz konusunda avamca düşüncelere sahip olan kimselere hakiki namazla ilgili mülâhazaların yolunu açmaktır. Bir zerre iken kendini deryaya salıverme ve damla iken derya olma... Bunun ötesinde de, Rabbim lütfederse şu anda mahiyetini dahi bilmediğimiz o mertebelere ulaşmayı yine O'nun rahmetinden bekleyebiliriz.

e. Namaza Konsantre Olma

Abdest suyuyla beraber günahlarının da döküldüğüne inanan bir mü'min, abdestle kazandığı metafizik gerilimi, ezan-ı Muhammedî'yi dinlerken de devam ettirir; hatta daha da artırır. Ezanı müteakiben bir de sünnet namaz kılarak iç içe bir derinliğe ulaşır. Madem sünnet ve nafile namazlar *"cebren li'n-noksan"*dır; yani farz namazlardaki noksanları tamamlar, eksiği gediği giderir.. ve madem Cenâb-ı Hak nafileleri edaya ekstradan bir yakınlık vaadinde bulunmuş ve, *"Kulum bana, kendisine farz kıldığım ibadetlerden daha sevimli bir amelle yaklaşamaz. Farzları eda eden kulum nafilelerle bana yaklaşmaya devam eder. Öyle ki nihayet ben onu severim. Ben kulumu sevince de artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli... olurum."* demiştir. [94] İşte o da, bunları düşünerek ve sürpriz bir yakınlık talebini hâliyle seslendirerek sünnet namazı tamamlar. Böylece konsantrasyon adına çok önemli bir adım daha atmış, namazla bütünleşme yolunda son mesafeyi de katetmiş ve farzı kılmaya hazır hâle gelmiş olur.

Böyle dikkatli ve hassas bir kul için namazı bekletme söz konusu değildir: her zaman namazı bekleme esastır. O, namazdan, hatta ezandan evvel abdestini alıp "Tam tekmil hazırım Allahım! Sen bana teveccüh buyurduğun an, nazarlarımın

[94] Buhârî, *rikak* 38; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256.

Sana müteveccih olduğunu göreceksin." duygusuyla gerilmiş olarak "Haydi, şimdi huzuruma çıkabilirsin." komutunu bekler. Zaten abdest öncesinden başlayıp ezan ve sünnet namaza kadar sürüp giden hazırlıklar silsilesinde insan böyle bir metafizik gerilimi yakalayamamışsa, o işte bir eksiklik var demektir. Fakat öyle olsa da farzdan önce kâmet getiren müezzin, insanı ibadet düşüncesinden alıkoyup mâsivâullaha çeken her şeye son darbeyi indirir ve böylece konsantrasyonunu tamamlayan kul, en derin mülâhazalarla *"Allahu ekber"* deyip namaza durur.

Meselenin bir diğer yanı da şudur: Asr-ı Saadet'te, yüce dinimiz İslâm'ın emirleri birer semavî sofra gibi ter ü tâze iniyordu. Sahabe efendilerimiz her gün farklı farklı ibadetlerle tanışıyorlardı. Mesela bir gün namazı öğreniyor, ertesi gün ezanı duyuyorlardı. Ezan kulaklarında tın tın edip içlerine bambaşka bir ürperti ve heyecan salınca, namazı da işte o huzurla kılıyorlardı. O dönemin Müslümanları, duyup öğrendikleri her meseleyi böyle orijinal, çok süslü ve pek cazip buluyor; bu göz alıcı güzelliklerin cazibesine kapılıyor ve âdeta büyüleniyorlardı. Onlar, her an gökler ötesinden haber alıyor, her gün yeni bir sürprizle karşılaşıyor ve bir nevi kesintisiz sürprizler kuşağında yaşıyorlardı. Sürekli yeni bir sûre ya da âyet duyuyor, dinliyor; onunla yunuyor, yıkanıyor ve böylece ulvî hislerle donanıyorlardı.

İşte bu semavî ve ilâhî donanımla da Allah'ın huzuruna çıkıyorlardı. Dolayısıyla onlar, metafizik gerilim elde etmek, gereken konsantrasyonu yakalamak ve ibadete hazır hâle gelmek için ziyade bir cehd ve gayrete ihtiyaç duymuyorlardı. Sürekli maiyyet solukladıkları için farkına varmasalar da, gayr-i iradî olarak sürekli öteler düşüncesiyle ve mânevî duygularla dolu bulunuyorlardı. "Şimdi huzura varma zamanı!" dedikleri an bütün hislerini ve latifelerini ibadet üzerine yoğunlaştırabiliyorlardı.

Bize gelince, semanın sağanak sağanak vahiy boşalttığı Asr-ı Saadet'ten uzak bulunduğumuzdan dolayı, o konsantrasyonu ve mânevî donanımı gayr-i iradî olarak elde edemeyiz. Bu itibarla da biz, o asırla aramızda bulunan uzaklığı, cehdimizle, gayretimizle, irademizdeki uyanıklıkla ve kararlılığımızla aşmak zorundayız. Dinin özündeki orijinalliği, iradî olarak mülâhazalarımızı canlandırmamız ve tetiklememiz sayesinde duymaya çalışmalıyız. Sahabe ve selef-i salihîn efendilerimizin yaptığı gibi en ulvî duygularla ve engin mülâhazalarla namaz kılmak istiyorsak, bu konuda da irademizin hakkını vermek mecburiyetindeyiz.

Evet, biz, her zaman temiz duygu ve düşüncelerle dolu olmaya bakmalıyız; namaza yürürken de abdest öncesinden başlamak suretiyle hep bu nezih mülâhazalar istikametinde yol almalıyız. Mesela namaza durmadan önceki son sözlerimizi mutlaka sohbet-i Cânan etrafında örgülemeli; yürekleri şahlandırmaya mâtuf, O'nunla alâkalı bir mevzu hakkında konuşmalıyız. Allah dostlarının namazla alâkalı dile getirdikleri hususları düşünmeli ve böylece, iradî olarak his ve fikirlerimizi namaza kilitlemeliyiz.

Bu zaviyeden, bizim mâsivâdan uzaklaşmamız ve güzelce hazırlanarak namaza yoğunlaşmamız oldukça zor görünüyor. Fakat unutulmamalıdır ki, bir işte ne kadar çok meşakkat bulunursa ve o şey ne kadar zor tahsil edilirse, onda o kadar çok sevap vardır. Bundan dolayı, "Meşakkat ölçüsünde mükâfat elde edilir." sözü darb-ı mesel olmuştur. Evet, ne kadar zorlu işlerle meşgul olursak, ne kadar sarp tepelere tırmanırsak, mükâfatımız da o kadar büyük olur. Dolayısıyla güzel hislerle dolma ve ibadetleri tam duyma yolunda, iradî olarak zorluklarına katlanıp tastamam alacağımız bir abdestin mükâfatı da o ölçüde büyük olacaktır.

f. Veda Namazı

İnsan, öyle namaz kılmalı ki herkesin namazı bir diğerine misal olsun ve secde, doyulmaz bir neşveye, dualar, insana bıkkınlık vermeyen bir gıdaya; rükû ayrı bir edaya; kıraat de dane dane canlı kelimeler armonisine dönüşsün.

Muhbir-i Sadık, إِذَا قُمْتَ فِي صَلَاتِكَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُوَدِّعٍ *"Namazını veda namazı gibi kıl!"*[95] buyuruyor. Size, "Sadece bir vakit namaz kılacak kadar ömrünüz kaldı." deseler, o namazı nasıl özene-bezene kılarsınız. İşte her namazı böyle kılmalısınız. Evet, "Bu benim son namazım olabilir." mülâhazasıyla kılınan namaz, veda namazıdır.

Evet namaz, insanın hayatında yapacağı şeylerin en güzelidir ve en güzeli olmalıdır. Hayatın en tatlı hatıraları namazla ilgili bulunmalıdır. Zira miraca namazla çıkılır. Allah'a namazla ulaşılır.. enbiyanın huzuruna namazla varılır.

g. Namazdaki Üç Mertebe

Namazı üç farklı mertebede değerlendirebiliriz:

1. Mükellefiyet olarak eda edilen namaz: Ülfet alaşımlı ve sadece Cenâbı Hakk'ın emrini yerine getirmiş olmakla sınırlı kalan namazlar bu mertebeye dâhildir. Hiç namaz kılmamaya göre elbette ki bu da bir mertebedir. Ancak böyle namaz sahipleri, namazı terk etme mesuliyetinden kurtulsa da namazdan elde edilebilecek feyizlere tam mazhar olamazlar.

2. Kötülüklerden koruyan namaz: Namaz, insanları fuhşiyattan ve dinin çirkin gördüğü bütün kötülüklerden korur. Evet, Cenâbı Hak, namaza böyle bir hususiyet vermiştir. Ne var ki namazdan bu ölçüde istifade edebilmek, namazın ruhunu yakalamakla mümkündür. Şuurla eda edilmiş her namaz, sahibini koruyucu bir atmosfer gibi kuşatır ve münkeratın yol

---

[95] İbn Mâce, *zühd* 15; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/412.

bulup ona ulaşmasına mâni olur. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), namazdaki bu hususiyeti, kapısının önünden geçen nehirde her gün beş defa yıkanan insanın kirlerinden temizlenmesi teşbihiyle anlatır.[96] Zaten namazdaki bu hususiyettir ki, sel sel olup üzerimize gelen münkerattan bizleri koruyup muhafaza etmektedir. Aksi hâlde bu kadar çirkinliğe ruhumuzun direnç göstermesi nasıl mümkün olurdu ki!

3. Miraç buudlu namaz: Her dakikası seneler kazandırabilecek çapta kılınan namaz, miraç televvünlü namazdır. Böyle bir namazı yakalamak çok zordur ve ancak seçkin ruhlara mahsustur ama yine de mümkündür. Madem mümkündür, herkes gayret etmeli ve hiç olmazsa hayatının belli dönemlerinde böyle bir namazı yakalamaya çalışmalıdır.

Burada şu hatırlatmayı yapmakta da fayda var: Namaz her şeyden evvel bir mükellefiyettir; dolayısıyla da istenen seviye ve keyfiyette eda edilemese de mutlaka kılınmalıdır. Seviyeli namaz kılamıyorum diye namazı terk etmek, bir şuur emaresi değil aksine şeytana maskara olmanın ifadesidir; mü'minler bu oyuna gelmemelidir.

Diğer taraftan namazın belli rükünleri ve belli vakitleri vardır. Hiç kimsenin bunlarda keyfî tasarrufta bulunmaya hakkı ve salâhiyeti yoktur. Kendisinde böyle bir hak görenler de kesinlikle sağdan gelen şeytana yenik düşmüş kişilerdir. Dedikleri de söyledikleri de ilmin, bilginin değil, bu yenilginin delili ve işaretidir.

h. Namaz Âşıkları

Evrâd u ezkâr, dua, nafile namaz gibi ibadetler, sürekli olarak ve ısrarla yerine getirilmelidir ki bunlar, zamanla bizde ikinci bir fıtrat hâsıl etsin. Mesela iki rekâtlık bir nafileyi dört rekât kılmaya alışır, bir daha da bırakmazsanız, gün

[96] Bkz.: Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 6; Müslim, *mesâcid* 283-284.

gelip bırakmaya kalktığınızda, "Eyvah, bugün de falso yaptık!" dersiniz. Böyle bir anlayış, insanda zaten mevcut olan birtakım kabiliyetlerin kullanılarak inkişaf etmesi ve insan ruhuna hâkim olmasından kaynaklanır.

Âbidlerin Rehberi Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza göstermiş olduğu alâka, O'nun izini takip edenlerin gönüllerinde de "ibadetlerin özü"ne karşı derin bir iştiyak uyarmıştır. *"Namaz benim gerçek göz aydınlığımdır."*[97] diyen, başkalarının, bir kısım şeylere arzu duymasının çok ötesinde namaza karşı arzu duyduğunu her hâliyle ortaya koyan, mübarek ayakları şişene kadar kıyamda duran, bazen bir rekâtta bir kaç cüz okumadan rükûya varmayan, haşyet dolu yüreğinden el değirmeninin ya da kaynayan tencerenin sesi gibi hıçkırıklı ağlama sesi duyulan ve secde ederken Hak karşısındaki saygısından dolayı kıvrım kıvrım kıvranan Resûl-i Ekrem'in (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), namaz ibadeti üzerinde hassasiyetle durması Ashâb-ı kirâmın da birer namaz âşığı hâline gelmelerine vesile olmuştur.

Öyle ki Fudayl İbn İyâz'ın ifadeleriyle söyleyecek olursak, sahabe efendilerimiz, benizleri atmış, yüzleri sararmış bir şekilde sabahı karşılarlardı. Çünkü gecenin çoğunu namazda geçirirlerdi. Bazen saatlerce kıyamda kalırlar, bazen de uzun müddet secdeye kapanırlardı. Cenâb-ı Hakk'a içlerini dökerken, rüzgârlı bir günde sallanan ağaçlar gibi sallanır; gözlerinden, elbiselerini ve yeri ıslatacak kadar yaş dökerlerdi. Namazın lezzeti onlara bedenî yorgunluklarını unuttururdu da artık o vuslat dakikaları hiç bitmesin isterlerdi. Sabah olunca, yüzlerine yağ sürer, gözlerine sürme çekerler ve halkın içine sanki geceyi hep uykuyla geçirmiş ve iyice dinlenmiş gibi çıkarlardı.

---

[97] Nesâî, *işretü'n-nisâ* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/128, 199, 285.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), sinesinden yediği hançerle baygınlık geçirirken kendisine, "Namaz ya emire'l-mü'minin!" dendiği zaman, "İşte kalktım!" deyip zorla doğrulmaya çalışıyor fakat her hareketinde kaybettiği kanla daha bir bitap düşüyordu. Namaz âşığı insanın vuslatı yine namazda oluyor, yüzünü yere koyup Rabbisine yakaracağı anda sinesinden yediği hançerle feryat ediyordu.

Hz. Ali'nin (radıyallâhu anh) hâli ondan farklı değildi; o da namaza giderken sararır solar, kendisine: "Bu ne hâl ya emire'l-mü'minin?" diyenlere de "Emaneti eda etmeye gittiğimi bilmiyor musunuz?" derdi. O da tıpkı Hz. Ömer gibi, namaz yolunda hançerlenmiş ve ruhunu o yolda Allah'a teslim etmiştir.

Huzur-ı ilâhîde bulunmanın mânâsını idrak etmiş ve Kur'ân'ın tadını almış bir sahabînin şu hâli onların namaza karşı iştiyaklarını göstermesi açısından ne kadar müthiştir: Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Zâtü'r-Rikâ gazvesinde Ammâr İbn Yâsir ile Abbâd İbn Bişr'i bir konak mahallinde gece nöbeti için vazifelendirmişti. Hazreti Ammâr'ın istirahati tercih ettiği bir sırada Abbâd İbn Bişr kalkıp namaza durmuştu. O sırada bir müşrik bu iki sahabîyi farketmiş ve hemen üzerlerine ok yağdırmaya başlamıştı. Oklardan iki-üç tanesi Hazreti Abbâd'ın vücuduna isabet ettiği hâlde o, namazını bozmamış, ancak rükû ve secdesini yaptıktan sonra arkadaşını uyandırmıştı. Hazreti Ammâr, sıçrayıp kalkarken bir taraftan kaçan müşriğin ardından bakakalmış diğer yandan da merak ve heyecanla Abbâd İbn Bişr'in vücudundan akan kanı ve isabet eden okları göstererek kendisini neden uyandırmadığını sormuştu. Hazreti Abbâd ise ancak bir namaz âşığının söyleyebileceği şu cevabı vermişti:

"Bir sûre (Kehf) okuyordum, (ayât ü beyyinât o kadar tatlı idi ki) onu bitirmeden namazı bozmak istemedim. Fakat oklar peşpeşe atılınca namazı tamamlayıp seni uyandırdım.

Allâh'a yemin ederim ki Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), korunmasını emrettiği bu gediği kaybetme endişesi olmasaydı sûreyi yarıda bırakarak namazı kesmektense ölmeyi tercih ederdim."[98]

Evet, mü'min, namaza durunca etrafını bütünüyle unutur;

"Öyle bilmezdim ben kendimi
O ben miyim ya ben O mu?
(Gedâî)

anlayışı içinde kendinden geçer ve kendi şahsını tanıyamaz hâle gelir. Zaten bir insanın, bu vazifeyi yapmak üzere Rabbin huzuruna geldiğinde başka şeyleri düşünmesi mümkün değildir; düşünüyorsa şayet, huzura gelse bile o huzurun hakkını veremiyor demektir. İnsan, ya bütün bütün ağyara sırtını dönüp huzur-u kalble Rabbe müteveccih olur ya da kalbi başka bir vadide, cesedi başka bir vadide dolaşıp durur ve yaptığı şeyin semeresini elde edemez.

İşte namaza duruş da bu muamma içinde mânâsını bulur. Rable başbaşa kalma.. dünya ve mafihayı kalbden çıkarıp atma.. hatta nefsini dahi unutup kendinden geçme.. ve bir kerecik olsun böyle bir namaz kılmaya muvaffak olmaya çalışma.

i. Her Gün Yüzlerce Rekât Namaz

Evet, sahabe efendilerimiz ibadete, özellikle de namaza asla doymazlardı. Onların rahlesine oturmuş Hak erleri de birer namaz kahramanı olarak yetişiyorlardı. Mesela, Atâ İbn Ebî Rebâh (radıyallâhu anh) yaşlandığı, zayıfladığı ve tâkatsiz düştüğü günlerde bile bir rekâtta Bakara sûresinden yüz âyet okuyordu. Namazdaki konsantrasyonu ona bedenindeki yorgunluğu hiç hissettirmiyordu.

---

[98] Ebû Dâvûd, *taharet* 79; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/258.

Müslim İbn İbrahim, tebe-i tabiînin büyük imamlarından Şu'be İbn Haccac (radıyallâhu anh) hakkında şu ifadeleri kullanıyor: "Ne zaman Şu'be'nin yanına girsem –kerahet vakitleri dışında– onu hep namaz kılarken görürdüm."[99] Ebû Katan da şu ilavede bulunuyor: "Şu'be'nin rükûda beklediği süreye şahit olsaydınız 'Herhalde secdeye gitmeyi unuttu.' derdiniz; onu iki secde arasında otururken izleseydiniz bu defa da 'Galiba ikinci secdeyi unuttu.' diye düşünürdünüz."[100]

İşte bu namaz sevdalılarının yaşadığı zaman diliminde günde yüz rekât nafile namaz kılmak âdeta sıradan bir iş gibiydi. Onlar o kadar çok namaz kılıyorlardı ki, çoğunun ötelere yolculuğu seccadede başlıyordu. Mesela tabiîn neslinden Ebû Ubeyde el-Basrî vefat ettiğinde namazda kıyamdaydı. O dönemde, otuz-kırk sene, yatsının abdestiyle sabah namazını eda eden Vehb İbn Münebbih, Tâvus İbn Keysân, Saîd İbn Müseyyeb ve İmam Âzam gibi Hak dostlarının sayısı hiç de az değildi. Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri, otuz sene cemaatle namazı ve hatta ilk tekbiri hiç kaçırmamıştı. Kalbine biraz da olsa dünya düşüncesinin dolduğunu ve namazın hakikatini duyamadığını hissetse o namazı tekrar kılardı. Her gün dört yüz rekât nafile kılmayı âdet edinmişti. Otuz yıl boyunca yatsı namazından sonra hiç uyumadan ibadetle meşgul olmuştu. Muhadramûn'dan (Allah Rasûlü'nün çağına yetişmesine rağmen O'nu göremeyenlerden) Ebû Osman en-Nehdî de akşam ile yatsı arasında yüz rekât namaz kılardı. Bişr İbn el-Mufaddal ve Bişr İbn Mansur gibi gönül âleminin sultanları da her gün dört-beş yüz rekât nafile kılanlar arasındaydı. Dahası onca dünyevî ve idarî işle meşgul olması gereken Abbasi devletinin seçkin halifelerinden Harun Reşid'in de hilafet süresi dâhil ölene kadar her gün yüz rekât namaz kıldığı nakledilmektedir

---

99 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 9/261.

100 ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 7/207.

ki bu, o devirlerde ruhları saran ibadet iştiyakını göstermesi açısından önemli ve güzel bir misaldir.

Aslında tabakat kitaplarına bakılsa bu konuda daha pek çok örnek bulmak mümkün olacak ve selef-i salihîn arasında günde yüzlerce rekât namaz kılanların sayısının hiç de az olmadığı görülecektir.

Bu arada şu hususu da ifade etmeliyim: Dinde zorluk yoktur; İslâm, yüsr (kolaylık) üzere vaz' edilmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhi's-salâtü vesselam) kendisi ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı hâlde ümmetine güçlerinin yettiği kadarını teklif etmiş ve onlara ibadet nev'inden bile olsa altından kalkamayacakları işleri üzerlerine almamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Bu açıdan hem namazı tam duyma hem de çokça namaz kılma meselesi bir seviye ve gönül işidir. Bütün mü'minler, ibadet konusunda hem keyfiyet hem de kemmiyet itibarıyla her zaman daha ileri ufuklara teşvik edilirler ama bu hususta bir zorlama söz konusu değildir.

Nitekim Nur Müellifi, *"Bir tek saat, beş vakit namaza abdestle kâfi gelir."*[101] derken dinin özündeki bu kolaylığa işaret etmiş ve objektif olan kaideyi göstermiştir. Yani bütün insanları bağlayan bir hüküm söz konusu olduğunda, en zor şartlar altındaki kimselerin de nazar-ı itibara alınması gerektiği esasına binaen, nâmüsâit şartlara maruz kalan bazı mü'minlerin abdest de dâhil bir saate sıkıştırmak suretiyle de olsa namazlarını mutlaka kılmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Hazreti Üstad, *"Benim namazım nerede.. şu hakikat-i namaz nerede!" Zira bir hurma çekirdeği, bir hurma ağacı gibi, kendi ağacını tavsif eder. "*[102] buyurarak, namaz kılarken onun mânâsını anlamayan ve gönlünde hissetmeyen avamdan bir insanın bile amel defterine bir ibadet hissesi kaydolacağını belirtmiştir. Bir hurma çekirdeğinden tâ mükemmel

---

[101] Bediüzzaman, *Sözler,* s.21 (Dördüncü Söz).
[102] Bediüzzaman, *Sözler,* s.290 (Yirmi Birinci Söz, Birinci Makam).

bir hurma ağacına kadar pek çok mertebeler bulunduğu gibi, namazın da derece derece olduğunu ama her mertebedeki namazın mutlaka ibadetin nurundan pay aldığını söylemiştir. Hazreti Bediüzzaman'ın bu ifadeleri, bizim gibi ümmilerin ümidini bütün bütün kırmamak, insanları ye'se düşürmemek ve objektif olanı öne çıkarmak içindir. Evet, Cenâb-ı Hak herkesin namazına bir mükâfat ihsan eder; fakat bizim burada üzerinde durduğumuz husus, namazın hakikati, ruhu ve özüdür.

Bu itibarla bir mü'min hiç olmazsa farz namazlarını mutlaka *"ikâme"* keyfiyetiyle eda etmelidir. Yani *İşarâtü'l-İ'caz*'da da belirtildiği üzere, *"Namazda lâzım olan tâdil-i erkân, müdavemet, muhafaza gibi "ikame"nin mânâlarını mürâat etmek..."*[103] suretiyle namazın bütün rükün ve esaslarını usûlüne uygun olarak yerine getirmeli, onu matlaşmaya ve renk atmaya maruz bırakmadan hep ilk günkü neşve içerisinde devam ettirmeye çalışmalıdır. Günde en az beş defa o tatlı su kaynağına koşmalı, onunla yunup yıkanmalı, hatalarından ve günahlarından arınarak tertemiz bir ruh hâletiyle Mevlâ-yı Müteâl'e yönelmeli ve âdeta her vakitte bir kere daha miraç yapmalıdır.

4. Namazın Çekirdekleri

Tekbir *(Allahu ekber)*, tesbih *(Sübhânallah),* tahmid *(Elhamdülillah),* Fâtiha ve Tahiyyat gibi hususi cümleler, namazın çekirdekleri mahiyetindedirler. Ondandır ki namazdaki bütün hareket ve zikirlerde *"Sübhânallah"*, *"Elhamdülillah"* ve *"Allahu ekber"* sözlerinin mânâları gizlidir. Bediüzzaman Hazretlerinin de ifade ettiği gibi, iftitah tekbirinden selâm vereceğimiz âna kadar biz, hemen her an söz,

[103] Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz*, s.42.

hâl ve tavırlarımızla ya *"Sübhânallah"* deyip Cenâb-ı Hakk'ı takdîs eder ya *"Elhamdülillah"* sözüyle hamd ü senâ hislerimizi seslendirir ya da *"Allahu ekber"* diyerek O'na ta'zimde bulunuruz.

Namaza başlarken söylenen tekbire, ibadete onunla başlandığı için "iftitah (başlangıç, açılış) tekbiri" dendiği gibi; namaz içinde bazı şeylerin yapılması bu tekbirle haram kılındığı için ona "tahrim tekbiri" ya da "ihram tekbiri" de denmiştir. Aslında bu tekbir, mâsivâya ait her şeyi kendine haram kılarak harem dairesine adım atma, bütün dünyevîlikleri kapının arkasında bırakma ve yalnızca Sultan-ı Kâinat'a teveccühte bulunma adına bir söz vermedir. O andan itibaren, namazın bütün dakikalarına, saniyelerine ve saliselerine tesbih, tahmid ve tekbir ruhunu işleme, bir mânâda bütün bütün namaz kesilme ve âdeta namazlaşma ahdi demektir. Melekler, bu sözün gereğini yerine getirerek namazını ikâme eden bir âbidin âlem-i misale yansıyan resmini çizseler, ihtimal ortaya namaz çıkar; o insan ancak mücessem bir namaz kesilmiş olarak resmedilebilir.

Evet, namazı hakkıyla ikâme etmek istiyorsanız, tekbirle beraber mâsivâdan sıyrılmalı, gönlünüzü sadece O'na açmalı ve dudaklarınızdan dökülen her kelimeye şuurunuzun mührünü basmalısınız. Mesela, *"Elhamdülillah"* derken, bu sözün ne mânâ ifade ettiğini iyi bilmeli, onu derinlemesine mülâhazaya almalı, "Kimden kime olursa olsun bütün hamd ü senâlar, bütün minnet ve şükürler Allah'a (Tebâreke ve Teâlâ) aittir; bu hakikati ilan benim vazifem, Hâlık-ı Kâinat'ın da hakkıdır." diye gürlemelisiniz. Böylece o söz, Cenâb-ı Allah'a yükselirken üzerine yüklediğiniz o derin mânâlarla beraber yükselmelidir.

O'nun Rahman ve Rahîm olduğunu ilan ederken yine aynı derin duygularla dolmalısınız. *"Mâlik-i yevmi'd-din"* hakikatini dile getirirken onun ihtiva ettiği mânâları da üzerine

bir damga gibi vurmalı ve Cenâb-ı Hakk'a o yüküyle beraber göndermelisiniz. Namaz, sizin için de bir miraç olmalı ve siz Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Miraç'ta duyduğu hakikatleri kendi idrak ufkunuzdan duymaya çalışmalısınız.

Namazın bütün mânâlarını yudumlayarak adım adım yükselmeli, âdeta birinci kat semada Hazreti Âdem'le, ikinci kat semada Hazreti Yahya ve Hazreti İsa ile üçüncü kat semada Yusuf Aleyhisselamla derken diğer katlarda Hazreti İdris, Hazreti Musa ve Hazreti İbrahim'le görüşmeli, herbirinin hayatından ibretler almalı, huzurlarının insibağına ermeli ve bir adım daha atınca kendinizi haremgâh-ı ilâhîye girmiş gibi hissetmelisiniz. Namazın sonunda selam verir vermez de huzurun adabına riayet edememiş olma endişesiyle bir kere daha ellerinizi kaldırmalı, yine tesbih, tahmid ve tekbir cümleleriyle dergâh-ı ilâhîye nazar etmeli ve namazın mânâsını tekit eden o mübarek kelimeleri otuz üçer defa tekrarlamalısınız.

Namazın ardından yapılan tesbihatta şöyle bir mülâhaza gözetilebilir: Namazda tafsilatıyla zikrettiğim bu kelimeleri, namaz sonrasında icmalen (özet mahiyetinde) tekrar zikrediyorum. Her ne kadar bu ifadeleri namazda zikretmiş olsam da bunlara henüz doyamadım. Hele namazdan sonra bir kere daha Allah'ı bu ifadelerle anayım.

İşte namazı böyle engin duygu ve düşüncelerle ikâme etmek gerekiyorsa onu geçiştiremezsiniz; öncesinde yapılması icap eden hazırlıkları tam yapmalı ve onu mânâsına uygun bir tarzda eda etmelisiniz.

Namazın Tefekkür Boyutu

Namazın çekirdeği mahiyetinde olan bu ifadeler aynı zamanda kulluğun da esaslarıdır ve mü'minin tefekkür dünyası için çok önemli unsurlardır. Diğer bir ifadeyle mezkûr

ifadeler, mü'minin tefekkürle dolduktan sonra boşalmasını dillendiren çok mühim cümlelerdir. Ayrıca bu ifadelerden her biri, mü'minin, kâinattaki hakikatler karşısındaki hayranlığını seslendirirler. Şimdi isterseniz icmalî (özet) olarak yaptığımız bu değerlendirmeleri biraz daha açalım:

Güzel bir sözde, *"Namaz, mü'minin miracıdır."* buyrulmuştur.[104] Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), cismiyle ve ruhuyla semalara çıkmış, mertebeler üstü zirvelere ulaşmış, görmesi gerekli olan şeyleri –Allah'ın lütfuyla– görmüş ve daha sonra da geriye dönüp gelmiştir. Mü'min bu ufku, iyi konsantre olursa her zaman hayalinde, ruhunda ve zihninde yakalayabilir ve hakiki miracın gölgesinde izafî miracı yaşayabilir.

İnsan, bahsini ettiğimiz bu fikrî ve ruhî miracını yaparken tekvînî (kâinatla alâkalı) ve enfüsî (insanın iç dünyasıyla alâkalı) âyetleri müşâhade eder, Kur'ân'ın âyetleriyle bunlar arasında münasebetler bulur. Yerde bulunduğu aynı anda başının atmosferi aştığını, gidip ta ötelere ulaştığını duyar gibi olur. Evet, insan, ruhunu biraz dinlese o atmosferi her zaman yakalayabilir.

Bundan sonra karşınıza, Kur'ân'ın âyetlerinin de yardımıyla rengârenk tablolar çıkar ki bu tablolar, sizin nefsinize karşı, nefsinizden çıkabileceği gibi, kâinattan doğma tablolar da olabilir.. ve siz bu tabloların her birinde ne rengârenk şeylerle karşı karşıya kalırsınız! Aslında topyekün kâinat, eşya ve insan vücudunda, insanla kâinat arasındaki münasebetlerde öyle bir âhenk vardır ki dahası olamaz.

İşte böyle bir manzara karşısında siz, "Buna karışan başka el olamaz. Bu nizam ve âhengin arkasında sadece Allah var!" der ve takdis makamında, iliklerinize kadar duyarak, *"Sübhânallah!"* sözleriyle haykırırsınız. Tekbir alır almaz,

---

[104] Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 1/214; es-Suyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce,* s.313.

"Sübhânekallâhümme ve bihamdik" diyerek, hamd ü tesbihi beraber yâd edip, "Bize bunu duyurduğundan dolayı Sana hamd olsun. Seni tesbih u takdis ve ilan ederiz ki Sen varsın, şerîkin yok ve Sen münezzeh ve mukaddessin!" dersiniz. Bunlar gönlün ses ve solukları olarak çevrede tınladıkça insan kendini vecd ü istiğrak zemzemesi içinde sanır.

Bazen bu derin mülâhazaları, kâinatta o baş döndürücü hâdiselerin duyulması takip eder. Bu konuda bir ilim adamı mealen şunları söyler: "Şu koca kâinatta öyle müthiş bir âhenk vardır ki, bir denizde akıp giden bir vapurun başka bir denizde yüzen herhangi bir vapurla çarpışma ihtimali olmadığı gibi güneş sistemimizin başka bir sistemle veya herhangi bir gök cisminin bir diğeriyle çarpışması kat'iyen bahis mevzuu değildir."

Evet, insan, kâinattaki bu muhteşem nizam ve intizamı görünce, "Bu ne müthiş, ne büyük bir kuvvet eseridir!" demekten kendini alamaz. Arkasından bir kere daha tefekkürle derin bir soluk almak için *"Allahu ekber"* der, iki büklüm olur. Durumuna göre ve tilâvet ettiği âyetlere bağlı olarak ya Cenâb-ı Hakk'ın gökten ve yerden indirdiği veya bitirdiği nimetleri düşünür ve hamd ü senâ hisleriyle köpürür ya da verilen şeyleri, verileceklerin referansı sayar ve sevinir. Böylece o, duygu ve düşünceleri itibarıyla hep O'na doğru yol alıyor gibi bir ruh hâletiyle gürler, tilâvet ettiği kelimelerle duyuş ve sezişleri arasında münasebetler kurar, hislerini namazın münasip bir rüknünde ona uygun *"kelimât-ı tayyibe"* ile seslendirir ve daha da derinleşerek seyahatini devam ettirir.

Evet, namazın içinde çokça zikredilen *Sübhânallah, Elhamdülillah* ve *Allahu ekber* gibi mukaddes kelimeler, bir bakıma kulluğun sesi-soluğu, miraç hakikatinin de farklı fasıllarının işaretleridir.

Biz, Cenâb-ı Hak karşısında kulluğumuzu icra ederken bütün müşâhede, duyuş ve hissedişlerimizi tesbih, tahmid ve

tekbirler şeklinde dile getiririz. Vermiş olduğu maddî-mânevî, cismanî ve ruhanî bütün nimetlerine karşı *"Elhamdülillah"*; hiçbir şekilde şerîkinin bulunmaması karşısında tesbih sadedinde *"Sübhânallah"*; küçüklüğümüzü teslim, O'nun büyüklüğünü ilan sadedinde *"Allahu ekber"* diyerek umum rubûbiyetine karşı küllî bir ubûdiyette (kullukta) bulunmaya çalışırız.

Fâtiha sûresi, Kur'ân'ın hulâsası ve özüdür. Kur'ân'daki hakikatlerin hepsini, mücmel (özet) olarak Fâtiha'da görmek mümkündür. Binaenaleyh biz orada, yerinde Cenâb-ı Hakk'ın azametini görüp dehşete kapılarak "Büyüksün Allahım!" mânâsına *"Allahu ekber!"* deriz. Yerinde Cennet'in nimetleri içinde yüzüyor gibi olur, o nimetlere bizi ulaştıracak vesileler içinde bulunduğumuzu hisseder ve Allah'ın lütfuyla bir mânevî merdivende yükseltildiğimizi görerek –aynı şeyler oruç, zekât, hac gibi ibadetlerde de söz konusudur– *"Elhamdülillah"* deriz. Yerinde de bütün bunları, "Dünya-ukbâ münasebetini hazırlayan Allah'tır." diyerek yâd ederiz ki bu mânâların hepsi icmalen Fâtiha'da yer alır.

Tahiyyat'a gelince o, miracı bize daha net olarak hatırlatır. Miraç, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'a olan kulluğu ve –tabir-i diğerle– kendisinden istenen kulluğu çok geride bırakıp evc-i kemale çıkmasının ifadesidir. Evet, Cenâb-ı Hak, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) kulluk adına bir kapı aralamış ve geçiş adabına uygun olarak geçmesini istemiştir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de hiç kimseye müyesser olmayacak şekilde, قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنٰى *"İki yay arası kadar hatta daha da yakın..."*[105] âyeti ile işaret edilen bir derinlik ve mükemmeliyet içinde o kapıdan geçmiştir.

[105] Necm sûresi, 53/9.

Miraç, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğinden daha ziyade kulluğunun neticesidir. Miraç, en zor şartlar altında dahi kulluğundan fedakârlıkta bulunmayan Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) insanların bütün bütün sırtlarını döndüğü, sebeplerin bir bir sukût ettiği bir dönemde sırr-ı vahidiyet içinde nur-u ehadiyetin tecellî etmesinden ibarettir.

Kureyş'in, "Bütün Hâşim oymağı Şi'b-i Ebî Talib'de mahvoluncaya dek bunlarla kız alıp-vermeyecek, çarşı-pazarda bir şey satmayacaksınız ve her türlü ilişkinizi keseceksiniz." dedikleri bir uğursuz dönemde, yani zâhiren hiçbir sebebin görünmediği anda Allah Teâlâ, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kalbini taltif etmek ve kırılan onurunu tamir etmek için O'nu özel bir muameleyle katına yükseltmişti.

Bu dönem aynı zamanda, onca olumsuzlukların yanında Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki büyük musibete maruz kaldığı dönemdi. Bunlardan biri amcası Ebû Talib'in vefatı, diğeri de biricik zevcesi Haticetü'l-Kübrâ'yı kaybetmesiydi. Cenâb-ı Hak, O'nun bu yaralarının tedavisi için, "Herkese ve her şeye rağmen, bütün dünyalara bedel Ben varım!" diyerek Efendimiz'i Miraç'la taçlandırmış ve tesellide bulunmuştur.

O'nun bütün namazları, niyazları, oruçları ve çileleri; namazın, niyazın, orucun mânâsını halka anlatması, anlatıp bütün bunları birer merdiven yapması, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mirac'a yükselmesine vesile olmuştu. Böyle bir şeref, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka ikinci bir peygambere nasip olmamıştır. Her nebi belki kendi ruhunda Allah'ın huzuruna çıkmış, kurb-u huzura müşerref olarak iltifat görmüştür. Ama bütün gökleri ve cennetleri bilemediğimiz keyfiyetleriyle temaşa ikramı sadece Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallâhu aleyhi ve sellem) müyesser olmuştur. İşte bizler de böyle kadri yüce, civanmert bir nebinin arkasında bulunma mazhariyetiyle namaz sayesinde o miracı duymaya çalışıyoruz.

5. Namazın Zikir ve Tevbe Boyutları

Zikir, mü'mini Allah'a en hızlı şekilde yaklaştıran bir ibadet ve gaflet bulutlarını dağıtan en tesirli bir rüzgârdır. Zikir, anma-hatırlama ve insanın hayatı duyarak yaşaması ya da varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alması demektir. Bu mânâda zikir ile namaz arasında sıkı bir irtibat söz konusudur. Hatta diğer ibadetlerdeki zikir, namazdaki zikrin yanında ancak tâli derecede kalır. Zaten o ölçüde Allah'ı hatırlatacak ve insanın görme, düşünme, anlama ve değerlendirme ufkundan gafleti izale edecek başka bir ibadet olsaydı Allah, namazın yerine o ibadetin her gün beş defa yapılmasını emir ve tavsiye buyururdu.

Namaz, zatında potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Kur'ân-ı Kerim, وَأَقِمِ الصَّلاَةَ لِذِكْرِي *"Beni hatırlamak için namaz kıl."*[106] âyetiyle bu hakikati hatırlatır. Evet, âyette de ifade edildiği gibi hatırlama (zikir) ile namaz arasında sıkı bir münasebet vardır. Namazın bu ölçüdeki öneminden dolayı Kur'ân'da Allah (celle celâluhu), günde beş vakit namazı sık sık vurgulamıştır.

Mesela oruç, gizli bir ibadettir ve bir kimsenin oruçlu olduğunu başkası bilemez. Vâkıa oruç, gizliliğinden ötürü nezd-i ulûhiyette ayrı bir hususiyet arz eder ki, Allah (celle celâluhu), kudsî bir hadiste onu tebcil ederken, الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ *"Oruç Bana aittir ve mükâfatını da Ben veririm."*[107] buyurur. Eğer oruçta da namazdaki gibi bir devamlılık söz konusu olsaydı Allah (celle celâluhu), bize savm-i Davud gibi gün aşırı oruç tutmayı farz kılardı. Bu itibarla denebilir ki namazın bu çok güçlü hatırlatma tesiri, kat'iyen başka bir ibadette mevcut değildir. Belki Cuma namazı veya hac gibi küllî

---

[106] Tâhâ sûresi, 20/14.

[107] Buhârî, *tevhid* 35; Müslim, *sıyam* 160.

ibadetlerde böyle güçlü bir tesirden söz edilebilir ve bunların hatırlatıcılığı önemli seviyede bir zikir sayılabilir. Ancak bunların da, namaz gibi her gün ve günde beş defa olmadığı için namazın yerini tutmaları mümkün değildir.

Namaz, insanları günahlardan arındıran ve onlardaki isipası temizleyen bir kurna gibidir. Her gün kıldıkları beş vakit namazda manen yıkananlar, günahlarından arınır ve tertemiz hâle gelirler. وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ *"Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl! Muhakkak ki iyilikler kötülükleri giderir. İşte bu, (Allah'ı) ananlar için bir hatırlatmadır."*[108] âyeti, bu gerçeği dillendirmektedir. Bu âyetten anlaşılan mânâ, kılınan her namazın, yekûn bir hasenat teşkil etmesi ve bu hasenatın seyyiatı silip gidermesidir. Ayrıca âyet-i kerimenin sonunda, ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ *"İşte bu, Allah'ı ananlar için bir hatırlatmadır."* denilerek, namazın hatırlatıcı gücü bir kere daha nazarlara verilmektedir.

Zikir ile namaz arasındaki münasebeti bu şekilde tespit ettikten sonra tevbe ile namaz arasındaki irtibata gelelim. Tevbe, kişinin Allah'a yönelmesi ve kendi içini Allah'a (celle celâluhu) açıp dökmesidir. Tevbe, Allah'ın, bizim mahiyetimize yerleştirdiği ve günahlarla deformasyona uğrayan temiz ve latîf duygularda yeniden bir yapılanma meydana getirme ameliyesidir.

Günah işleyen her insan, küfre doğru bir adım atmış sayılır. Evet, Üstad Hazretleri'nin de ifadeleriyle, *"Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var."*[109] Öyleyse her günah işleyen, bir adım Allah'tan uzaklaşmış ve bir adım da şeytana

---

[108] Hûd sûresi, 11/114.
[109] Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.9 (İkinci Lem'a, Birinci Nükte).

yaklaşmış demektir. İşte bu insan, tevbe ile tekrar Allah'a dönmüş olur ki, böyle biri aynı zamanda seyyiatını da hasenata çevirmiş sayılır. Üstad'ın yaklaşımı ile tevbe, insanın kötülüklere açık olan kabiliyetlerini hayra tevcih etmektedir ki bu da insanın hayır yapma potansiyelini kazanması demektir.[110]

İşte namazda da bu durum söz konusudur. Zira namaz, insanda gerçek mânâda bir tevbe şuuru meydana getirir. Her ne kadar insan, günde beş defa kavlî olarak tevbe etmese de kılmış olduğu namazlar, fiilî bir tevbe yerine geçmektedir. Kaldı ki namazda okunan evrâd u ezkârda, tevbe-istiğfar mânâsı taşıyan birçok dua ve âyet vardır. Mesela, mü'min namaza, *"Allahu ekber"* sözüyle başlar. Tekbirle, başka işlerden kopma ve kesilme adına âdeta eldeki fikir ve şuur balyozu mâlâyânî şeylerin üzerine indirilir ve Allah'a (celle celâluhu) teveccüh edilir. Evet, namazda, mâsivâdan kopma ve Hakk'ın davetine icabet edip O'na yönelme söz konusudur. Ne var ki böyle bir teveccühü, herkes ancak kendi kâmet-i kıymetine göre gerçekleştirebilir.

Daha sonra kul, سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ der. سُبْحَانَكَ "Şu varlık içinde Sana şerik koşulabilecek hiçbir şey yoktur. Sen, Zât'ında, sıfatlarında ve icraatında teksin. Ne benim fiillerim ne de kâinatta cereyan eden hâdiseler Senden başkasına verilemez. İşte ben, böyle bir şirk düşüncesine sırtımı dönüyor, Seni tesbih ve takdis ediyorum." demektir.

وَبِحَمْدِكَ ise, "Sana hamdediyorum." anlamına gelir. سُبْحَانَكَ sözünde, Cenâb-ı Hakk'ı bütün noksanlıklardan tenzih ederek vâhidî tecellîye karşı tam bir ubûdiyet ortaya koyma mânâsı vardır. Böyle bir tenzih ifadesinden sonra gelen وَبِحَمْدِكَ ile de insan, "Ben, bu mânâyı ihata edemem ama Sen, bana bunu duyuruyorsun. Zira Sen, bunları bana

[110] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler,* s.509 (Yirmi Altıncı Söz, İkinci Mebhas, Yedincisi).

duyurmazsan ben duyup hissedemem. Öyleyse ben Seni bir taraftan tesbih ederken, aynı zamanda hamdle medyûniyet ve şükranlarımı da sadece Sana takdim ederim." demektedir.

Daha sonra gelen, وَتَبَارَكَ اسْمُكَ ifadesinin mânâsına gelince o da, "Senin ismin bereket kaynağıdır. Benim gibi boynu tasmalı, ayağı prangalılara da o engin hazinenden bir şeyler veriver! Zira Sen, Seni inkâr edip, şirk koşanlara bile nice nimetler bahşediyorsun. Ben de bütün günah ve inhiraflarıma rağmen Sana teveccüh ederek, Senin bereket kaynağı mübarek ismine sığınıyor ve Alvar İmamı edasıyla, *'Kerem kıl, kesme Sultanım keremin bînevâlerden / Kerem kesmek yakışır mı Keremkâne gedâlerden'* diyerek huzurunda inim inim inliyorum." demektir.

وَتَعَالَى جَدُّكَ cümlesinde ise, "Senin şanın mütealdir. Nitekim sultana sultanlık, gedâya da gedâlık yaraşır. Ben, çok düşüp kalkmış olabilirim ancak şimdi iki büklüm olup kapına geldim. Zira Senden başka gidecek kapı yoktur. Günah bana yaraşmaz, doğru, fakat af da Senin şanındır." mânâsı vardır.

Bu duanın son cümlesi olan وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ifadesinde, "Başkasına nasıl dönebilirim ki; Senden başka Mâbud-u bi'l-Hak ve Maksud-u bi'l-İstihkak yoktur." demektir.

Evet, namazda *"Allahu ekber"*den başlayıp selâm verene kadar hep böyle tevbe yörüngeli bir teveccüh söz konusudur ve işte bu teveccüh, kulu zamanla, adım adım ihsan yamaçlarına doğru götürebilir.

6. Kalb İnceliği ve Namaz

Kalb inceliği bir iman emaresidir. Kalb inceliğinin dili olan gözyaşı da bağrı yanık, ciğeri dağlı sevgi kahramanlarının bir boşalma ameliyesidir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve

sellem) şöyle buyurur: *"Bir mü'minin gözünden Allah korkusuyla bir damla yaş çıkar da yanaklarına süzülürse o yanakları Allah Cehennem'e haram kılar, Cehennem ateşi dokunmaz onlara."*[111] Evet, gözyaşları ötede Cehennem alevlerini, burada da hasret ve hicran yangınlarını söndürebilecek tek iksirdir.

Kur'ân-ı Kerim de, yer yer kalb inceliğini tebcil ve takdir ederek, hakiki mü'minlerin Allah'ın âyetlerini duydukları zaman çeneleri üstü yere kapanacaklarını bildirir.[112] Bir başka yerde ise فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا *"Az gülsünler, çok ağlasınlar."*[113] ihtarında bulunur. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu duası da kalb inceliğinin önemini göstermektedir: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ *"Ürpermeyen kalbden Sana sığınırım Allahım!"*[114]

İnce bir kalb, ürperen bir gönül, muhasebe ve murakabeye açık olur. Kendisini sık sık sorgular. Elde ettiği başarıları kendinden bilmediği gibi yaptıklarını da sürekli az görür. Hayır ve hasenat adına doyma bilmeyen bir *"Hel min mezid (Daha yok mu?)"* kahramanı olur.

Kalbi ince bir insan için ibadetler konusunda da doyma ve yeterli bulma diye bir husus söz konusu değildir. Farzları yerine getirdikten sonra, daha ne kadar ibadet edeceği şahsın kanaatine kalmış bir meseledir. Bir insan, kıldığı namazlar hakkında "Ben şunları huzur-u kalble kılamadım, gereğince eda edemedim. Bari yerlerine nafile kılayım veya dikkatsiz kıldığım bu namazları kaza edeyim." diyebilir. Belli miktarlar tayin eder. Ölümün ne zaman geleceği belli olmadığı için kısa zamana sıkıştırır ve mesela her gün birkaç günlük de kaza namazı kılarak eksiğini gediğini kapatır.

---

111 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/491.
112 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/107.
113 Tevbe sûresi, 9/82.
114 Müslim, *zikr* 73; Ebû Dâvûd, *vitr* 32; Tirmizî, *daavât* 68.

Nafile ibadetler için *"cebren li'n-noksan"* yani "kırık-çıkık için sargı" ifadesini kullanıyor; onlarla farz ibadetlerimizdeki eksik-gediği kapama, kırık-çıkığı sarmayı hedefliyoruz. İşte bu husus, şahsın vicdanına kalmış bir meseledir. Mesela bir kişi belli bir müddet, kalbini Cenâb-ı Hakk'a tam tevcih edemeden farza durmuştur. Bir gün niyetin hakikatini anlar ve niyete, kalbin kastı ve teveccühü şeklinde bir tarifle yaklaşır. Teveccühü de mâsivâyı tamamen kalbden silme, o anda her şeyi unutup sadece Allah (celle celâluhu) mülâhazasına girme olarak anlar. Niyeti böyle anlayan birisi, bu şekilde bir niyetle namaza durmamışsa namaza hiç durmamış, namaz kılmamış sayılır. Ama bu meselede herkesin kendi seviyesine göre davranması gerekir.

Bazı Hanefi fıkıh kitaplarında, hangi delile dayandığı belli olmasa da, "Niyeti ağızla söylemek daha evlâdır." diye kaydedilmiş ve bu âdet hâline gelmiş. Bu sebeple insanlar namaza dururken *"Neveytü en usalliye lillahi..."* diyerek veya bunun Türkçesini söyleyerek "Niyet ettim Allah rızası için..." demek suretiyle sesli niyet ediyorlar. Eğer bu şekilde kalbin Cenâb-ı Hakk'a teveccühü sağlanabiliyorsa ne âlâ! Ama lafızda kalınıyor ve ne dendiğinin bile farkına varılmadan bazı kelimeler söylenip namaza duruluyorsa ve kalb, yönelmesi gereken tarafa yönelemiyorsa, istenen şey yerine gelmiyor demektir.

İşte niyeti bu şekilde öğrenen ve böyle bir irtibat içinde yaşamaya başlayan bir insan, "Bugüne kadar bütün namazlarımı eksiksiz kıldım. Fakat bunların hakkını verebildim mi bilemiyorum. Bu sebeple bu namazlarımı yeniden kaza etmeliyim veya '*cebren li'n-noksan'* olması adına nafile namaz kılmalıyım." diyebilir. Allah (celle celâluhu) bir süre daha ömür verirse –her gün bir günlük kaza kılmak suretiyle– eksik ve gediğini kapamış olur.

Ayrıca Hanefilerde beş vakit farz namaz çok dikkatle kılındığı gibi, beş vakit namazın sünnetleri de kılınmalıdır. Bunların on iki rekâtı Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tekitle (kuvvetli bir şekilde) emredilmiş müekked sünnettir. İkindinin sünneti için böyle bir tekit yoktur. Ama o da faziletli kabul edilen amellerdendir. Yatsının ilk dört rekât sünneti de böyledir. O da *Kütüb-ü sitte*'de yoktur; fakat Aliyyülkârî'nin *Fethu Babi'l-İnâye* adlı kitabında, Said İbn Mansur'un *Sünen*'indeki bir hâdise dayanarak kaydettiği üzere, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) yatsıdan önce de dört rekât sünnet namaz kılmıştır.[115]

Teheccüd namazı da çok önemlidir. Gecelerini teheccüd feneriyle gündüz gibi aydınlatmış olanların berzah hayatları da ışıl ışıl olacaktır. Teheccüd, berzah karanlığına karşı bir zırh, bir silah, bir meş'ale ve kişiyi berzah azabından koruyan bir emniyet yamacıdır. Her namaz, insanın öbür âlemdeki hayatına ait bir parçayı aydınlatmayı tekeffül etmiştir. Teheccüd ise berzahın zâd u zâhiresi, azığı ve aydınlatıcısıdır.

Kur'ân'da birkaç yerde teheccüde işaret edilmektedir:

يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ۞ قُمِ اللَّيْلَ إِلاَّ قَلِيلاً ۞ نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً ۞ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً ۞ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلاً ثَقِيلاً ۞ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلاً ۞ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلاً ۞ وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً

"Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve bir kısmı hariç geceni ibadetle geçir. Gecenin yarısını ya da bundan daha az veya daha fazlasını. Kur'ân'ı tertil ile, tane tane, teemmülle oku. Biz Sana pek ağır bir söz vahyedeceğiz. Muhakkak gece ibadeti daha tesirlidir, daha düzgün bir Kur'ân tilaveti sağlar. Hâlbuki gündüz Seni meşgul edecek yığınla iş var. Rabbinin

[115] Aliyyülkârî, *Fethu Bâbi'l-İnâye* 1/467.

yüce adını zikret, fanilere bel bağlamaktan kurtul ve bütün gönlünle yalnız O'na yönel!"[116]

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

"Yaptığın ibadetlere ilave olarak gecenin bir kısmında kalkıp Kur'ân oku, teheccüd namazı kıl. Böylece Rabb'inin seni 'Makam-ı Mahmûd'a (yüce bir makama) eriştireceğini umabilirsin."[117]

تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

"Yataklarından kalkar; ümit-endişe arası duygularla Rabb'lerine dua edip yalvarırlar ve kendilerine nasip ettiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar."[118]

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا

"Sabah akşam Rabb'inin adını zikret! Gecenin bir kısmında da O'na secde et, namaz kıl ve geceleyin uzun bir süre O'nu tesbih ve O'na ibadet et."[119]

Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre, Abdullah İbn Ömer, rüyasında iki dehşetli kimsenin gelip, kollarından tutarak kendisini derin, alevli bir kuyunun başına getirdiklerini ve atacaklar diye korkunca da "Korkma, senin için endişe yoktur." dediklerini Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) anlatır. Allah Resûlü, *"İbn Ömer ne güzel insandır; keşke, teheccüd namazını da kılsa!" şeklinde tabir ve tevcihte bulunurlar.*[120] Allah, rüyasında İbn Ömer'e, Cehennem'e ait bir berzah levhasını göstermiş ve ona hazırlık yapmasını işaret buyurmuştur.

---

116 Müzzemmil sûresi, 73/1-8.
117 İsrâ sûresi, 17/79.
118 Secde sûresi, 32/16.
119 Dehr sûresi, 76/25-26.
120 Buhârî, *teheccüd* 2, 21, *fezâilü ashâbi'n-nebi* 19, *tabir* 35, 36; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 139, 140.

Bunlara ilaveten, "duhâ" ve "evvâbîn" gibi diğer nafile namazlar da farz namazlardan kalan eksik ve gediklerimize sargı vazifesi görecek, onları tamamlayacaktır. Allah (celle celâluhu) farzlardaki boşluklarımızı nafilelerle dolduracaktır.

Bunu teyit eden bir hadis-i şerifte anlatıldığı üzere, ahirette ilk defa sorgulanacak konuların başında namaz gelir. Cenâb-ı Hak *"Kulumun namazı tamam mı?"* diye sorar. *"Tamam"* derler, *"O zaman o geçsin."* buyurur. Eğer *"Namazları eksik."* denilirse, *"Nafileleri var mı?"* diye sorar. *"Var"* denilince *"Nafileleriyle eksiklerini tamamlayın."* buyurur. İlâhî rahmetin bir tecellisi olarak, nafileler farzlardan noksan olanların yerine konur.[121] Bunu da isterseniz, "Cebren li'n-noksan, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın iradesi ve meşîetiyle oluyor; yani, sargıyı ahirette Allah (celle celâluhu) sarıyor." diye yorumlayabilirsiniz.

Hâsılı, kalb inceliğimiz, farzı ve nafilesiyle namazlara dikkat etmemiz, bu dünyada kulluk vazifesini yerine getirmemiz için bir aşk, şevk, güç ve moral kaynağı; ötede de ölümle başlayan ve Cennet'e uzanan tehlikeli yolda sadık bir yol arkadaşı ve şefaatçi olacaktır. Namaz, bizi Yüce Yaratıcı'ya yaklaştıran bir vesile ve yerimizde durmamız için tutunacağımız kopmaz bir ip, çok sağlam bir tutamak ve bir kulptur. Namazın bizler için nezih bir hayat kaynağı ve fuhşiyâttan alıkoyan bir sur olduğunu da hatırlatıp, bunu ifade eden âyet-i kerimenin mealiyle bu bahsi kapatalım:

"Sana vahyedilen 'Kitab'ı okuyup tebliğ et ve onunla amel et, namazı hakkıyla ifâ et. Muhakkak ki namaz, insanı, ahlâk dışı davranışlardan, meşru olmayan işlerden uzak tutar. Allah'ı namazla anmak, elbette en büyük fazilettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir."[122]

---

[121] Tirmizî, *salât* 188; Ebû Dâvûd, *salât* 144; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 202.
[122] Ankebût sûresi, 29/45.

7. Efendimiz'in Namazı

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaza giriş ve onu eda ediş keyfiyetini doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak anlatmaktadır: وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ *"Allah, senin secdede nasıl kıvrım kıvrım kıvrandığını biliyor."*[123] Yüce Allah bu sözleriyle, Resûlü'nün kıyamını, secdede nasıl ızdırap çektiğini ve rükûnleri eda ederken bulunduğu yerin bilincini sırtında taşıdığını, dolayısıyla nasıl ağır bir kulluk vazifesiyle mükellef tutulduğunu, bu mükellefiyeti eda edebilmek için de iki büklüm kıvrandığını haber vermektedir.

Allah Resûlü'nün bütün bu kıvrım kıvrım kıvranması, Cenâb-ı Hakk'a yapılması gereken bir tazimin ifadesi; Cenâb-ı Hakk'ın bu ifadesi de O'na karşı bir takdirdir. Esasında namaz, Rabbin huzurunda olunduğu müddetçe namaz olarak yazılır; iç ve sır âlemi huzurdan uzak kaldığı müddetçe de o, namaz olmaktan çıkar ve semeresiz hâle gelir. Çünkü Cenâb-ı Hak, bedenlere değil; kalbe, ondaki aşk ve heyecana bakar, hükmünü ona göre verir. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ), namaz kılarken Efendimiz'in sinesinin değirmen taşının çıkardığı ses gibi veya bir tencerenin içinde yemek kaynaması gibi ses çıkardığını haber verir.[124] Evet O (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ın huzuruna geldiği zaman buhurdanlık gibi kaynar, sonra da azamet kokusu tütmeye başlardı. Elbette bu hâl, O'nun en yüksek seviyede kulluğunu ifade edebilme gayretinden ileri geliyordu.

Namaz, O'nun kuvvetle arzuladığı bir işti. Başka hiçbir şey, O'na namazın verdiği zevki vermiyordu. O'nun içindir ki bir gün şöyle buyuracaktı: جُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ *"Namaz benim gözümün nurudur."* [125]

---

[123] Şuarâ sûresi, 26/219.

[124] Ebû Dâvûd, *salât* 161; Nesâî, *sehv* 18.

[125] Nesâî, *işretü'n-nisâ* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/128, 199, 285.

Bu hadisi takviye eden Taberânî'nin rivayet ettiği başka bir hadislerinde de Efendimiz şöyle buyurmaktadır: إِنَّ اللّٰهَ جَعَلَ لِكُلِّ نَبِيٍّ شَهْوَةً، وَإِنَّ شَهْوَتِي فِي قِيَامِ هٰذَا اللَّيْلِ *"Allah, her nebiye, bir şeye karşı kuvvetli bir arzu ve istek vermiştir. Benim arzu ve isteğim ise gece ibadetinedir."*[126]

Allah Resûlü'nün kulluğu ve Cenâb-ı Hak'la olan irtibatı ve aynı zamanda tevhid-i ulûhiyeti ilan ve itirafı öyle derindi ki şimdiye kadar bu derinliğe çok kimse akıl erdirememiştir. İşte yukarıda naklettiğimiz hadis de bunun en açık örneğidir.

Hz. Âişe Validemiz (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Bir gece uyandığımda, Allah Resûlü'nü yanımda göremedim. Aklıma, diğer hanımlarından birinin yanına gitmiş olabileceği ihtimali geldi. El yordamıyla etrafı yokladım. Elim ayağına dokundu. O zaman Allah Resûlü'nün namaz kılmakta olduğunu anladım. Başı secdedeydi. Kulak verdim, hıçkıra hıçkıra ağlıyor ve şöyle yakarıyordu:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

"Allahım! Senin gazabından yine Senin rızana sığınırım. Cezalandırmandan affına sığınırım. Allahım! Başka değil, Senden yine Sana sığınırım. (Celâlinden cemaline, gazabından rahmetine, azamet ve heybetinden, şefkat ve re'fetine sığınırım.) Zâtını senâ ettiğin ölçüde Seni senâ etmekten âciz olduğumu itiraf ederim."[127]

Ardından da şunları söylemişti:

عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلاَ يُهْزَمُ جُنْدُكَ وَلاَ يُخْلَفُ وَعْدُكَ وَلاَ اِلَهَ غَيْرُكَ

"Senin yakınlığın izzet sebebidir, Sana yakın olan aziz olmuştur. Senin şanın yücedir. Senin ordun mağlup edilemez.

---

[126] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/84.

[127] Müslim, *salât* 221-222; Ebû Dâvûd, *salât* 148.

Sen vaadinden dönmezsin. Senden başka ilâh, Senden başka mâbud da yoktur."[128]

Ebû Zer (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Allah Resûlü bir gece إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *"Eğer onlara azap edersen onlar Senin kulların (haklarında istediğini yapabilirsin). Ama onları bağışlarsan, mutlak ve yegâne galip Sensin, hüküm sahibi ve her yaptığını hikmetle yapan da yine Sensin."*[129] âyetini okuyarak sabaha kadar ağlaya ağlaya namaz kıldı."[130]

İbn Mesud (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir gün Allah Resûlü'yle beraber gece namaz kılmaya azmettim. Geceyi O'nunla geçirecek ve yaptığı ibadeti yapacaktım. O, namaza durunca peşi sıra ben de durdum. Fakat bir türlü rükûa gitmiyordu. Hatta bir ara aklıma kötü bir şey geldi..." Yanındakilerin, "Aklına ne geldi?" diye sorması üzerine İbn Mesud, "Namaz esnasında o kadar yoruldum ki bir ara namazdan ayrılıp O'nu namazıyla baş başa bırakmayı düşündüm." dedi.[131]

Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Allah Resûlü'nün benim yanımda kaldığı bir gece beraberce yatağa girmiştik. Bir müddet sonra, *'Ya Âişe! Bana müsaade et, Rabbime ibadet edeyim.'* dedi. Ben, 'Vallahi yanımda olmanı isterim ama Allah'a kulluk etmeni daha çok isterim.' dedim. Bunun üzerine kalktı, duvarda asılı duran kırbadan abdest aldı ve namaza durdu. Namazda sakalı ıslanıncaya kadar ağladı. Secdeye vardı, ağladı. Gözyaşlarıyla yer ıslandı. Sonra yan tarafına dayandı ve ağlamaya devam etti. Yanına Bilal geldi, sabah namazının girdiğini bildirdi ve, 'Ya Resûlallah! Namaz vaktidir.' dedi. Bilal, Allah Resûlü'nün ağladığını görünce, 'Ya

---

128 Tirmizî, *daavât* 90; Ebû Dâvûd, *edeb* 97; Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 10/124.
129 Mâide sûresi, 5/118.
130 Müslim, *îmân* 346; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/373.
131 Buhârî, *teheccüd* 9; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 204.

Resûlallah! Neden ağlıyorsun. Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmedi mi?' dedi. Allah Resûlü şu cevabı verdi: *'Ey Bilal! Neden ağlamayayım, bu gece bana:*

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ۝ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gece-gündüzün gidip gelişinde elbette sağduyu sahipleri için ibretler vardır. Onlar ayakta da, otururken de, yatarken de Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünürler: "Rabbimiz, bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi Cehennem azabından koru!" derler."[132] *âyetleri indi. Bu âyetleri okuyup da bunlar üzerinde düşünmeyenlere yazıklar olsun!"*[133]

Hz. Âişe Validemiz (radıyallâhu anhâ) O'nun kıldığı namazı anlatırken, "Öyle kıyamda dururdu ki sorma gitsin. Öyle rükûa varırdı ki sorma gitsin. Öyle secde ederdi ki sorma gitsin!"[134] demiş ve Allah Resûlü'nün kıldığı namazın güzelliğini bu ifadelerle anlatmaya çalışmıştır.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), başladıktan sonra ara verdiği bir ibadetini göstermek mümkün değildir. O, ümmetine kolaylık olsun diye bazı nafileleri terk etse de gece onun kat katını eda etmek suretiyle o boşlukları fazlasıyla doldurmuş ve kul bir peygamber olma vazifesini hakkıyla yerine getirmiştir. O (sallallâhu aleyhi ve sellem), bütün hayatını dopdolu bir ruh ve şuur içinde yaşamış, muttasıl Allah'a doğru kanat çırpmış ve yükselmeye çalışmıştır. Tabi ki vefat ederken de başka şey düşünecek değildir. Zaten

---

132 Âl-i İmrân sûresi, 3/*190-191*.

133 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/442.

134 Buhârî, *teravih* 1; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 125.

O'nun saadet hanesi mescidin içine açılıyordu. Zira O, bir ayağının daima mescit içinde olmasını istiyordu. İtikâfa girdiği zaman, mescidin içinde girerdi. Ara sıra başını saadet hanesine uzatır ve âdeta ikiye bölünür; yarısı evinde, yarısı da mübarek mescidinde kalırdı. Yine bir yere giderken mescidin içinden geçer, namazını kılar öyle ayrılır; dönerken de aynı şeyi yapardı. Namaz, O'nun için bir yol olmuştu; mescit, bir uğrak yeri, imkân-vücub arası âleme ulaşması için bir rampa idi âdeta.

8. Namaza Musallat Olan Hastalıklar

a. Şeytanın Vesvese Vermesi

Şeytan, Allah'ın emrine isyan ettiği anda söylediği, فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ *"Beni rahmetinden uzaklaştırmana karşılık, and içerim ki ben de onları (kullarını) saptırmak için Senin doğru yolunun üstüne oturacağım."*[135] sözüne sadâkat içinde yaşar ve her daim önden, arkadan, sağdan, soldan yaklaşmak suretiyle mü'minleri baştan çıkarmaya çalışır. Şeytan, bu sözü her türlü iyilikten mü'mini alıkoyma adına söylemiştir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), onun bu sinsiliğini, إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ *"Şeytan, Âdemoğlunun damarlarında dolaşır."*[136] sözüyle ifade eder.

Şeytan, mü'mine daha çok namazda yaklaşır. Çünkü namaz, diğer bütün ibadetlerin ihtiva ettiği mânâları kapsar. Dolayısıyla hiçbir ibadet onun seviyesine ulaşamaz. Onun bu hususiyetinden dolayı da şeytan namazda insana musallat

[135] A'râf sûresi, 7/16.

[136] Buhârî, *i'tikâf* 11, 12, *bed'ü'l-halk* 11, *edeb* 121, *ahkâm* 21; Müslim, *selâm* 23, 24.

olur; mü'minin kalbine vesvese, kafasına da şüphe ve tereddüt okları atar; onu dünyevî meselelerle meşgul eder ve bu şekilde namazını ifsat etmeye çalışır.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Bir yerde ezan okunduğunda şeytan oradan bir hınçla uzaklaşır; ezanı duyamayacağı yere kadar koşar. Ezan bitince tekrar gelir. Kâmete başlanınca yine uzaklaşır, kâmet bitince geri dönüp kişi ile kalbinin arasına girer ve 'Şunu hatırla, bunu düşün!' diye aklında daha önce hiç olmayan şeylerle vesvese verir. Öyle ki (buna kapılan) kişi kaç rekât kıldığını bilemeyecek hâle gelir."*[137] hadisiyle, şeytanın daha çok, namaz vesilesiyle miraç yapan insanlara musallat olacağını; mâneviyat adına boş ve harap gönüllere uğramayacağını bildirmektedir.

Evet, şeytan, mâneviyatsız insanlara musallat olmaz. Zira onlar, zaten şeytanın, "Tamamen orduma iltihak ettiler." deyip yakalarını bıraktığı, dolayısıyla hayatlarında namazın, orucun, haccın, hatta bazıları itibarıyla Allah inancının yeri olmayan insanlardır. Bu hâlleriyle onlar, kendi kendilerinin şeytanı olmuşlar ve birbirlerini baştan çıkarmakla meşguldürler. Bu yüzden o, hep mâneviyatla dopdolu gönüller arar ve onu yağma etmek için etrafında döner durur. Kendisini ibadete vermiş insan ne büyük insandır ki merede-i şeyâtîn (şeytanların en azılıları) kendisine musallat olduğu hâlde, diğerlerinden daha iffetli, daha namuslu yaşayabilmekte ve ahlâken daha mazbut olabilmektedir. Onun tek düşüncesi, gece-gündüz mescit yolunda olmak, uyanık bir kalb ve gönülle Rabbin huzurunda durabilmektir. Zaten böyle olabilenler için şeytan, إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ *"Senin has kulların hariç (diğer bütün insanları yoldan çıkaracağım)."*[138] demektedir. Yani başta nebiler olmak üzere kendilerini aşmış, dünya ve içindekileri

[137] Buhârî, *ezan* 4, *el-amel fi's-salât* 18, *sehv* 6, *bed'u'l-halk* 11; Müslim, *salât* 19, *mesâcid* 83.
[138] Hicr sûresi, 15/40; Sâd sûresi, 38/83.

ayağının altına almış, sürçtükten sonra tekrar kalkmasını bilmiş ve yoluna devam etmiş, günde beş defa kalbî huzuru temin etmiş, başkalarıyla meşgul olma yerine kendi nefsiyle kavgayı seçmiş insanlara dokunamayacağını, onları saptıramayacağını ve bu husustaki aczini itiraf etmektedir.

Evet, şeytan, mamur gönüllere musallat olacaktır. Namazda başını yere koyup aczini, fakrını ve küçüklüğünü itiraf içinde, "Sana geldim Rabbim!" diyen insanlara sokulacak, onlara vesvese vermek suretiyle namazlarını ifsat etmeye çalışacaktır. Ancak bu mevzuda bir hadis-i şerif karşımıza şu müjdeyle çıkar: *"Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan oradan ağlayarak ayrılır ve: 'Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti, mukabilinde ona Cennet var. Ben de secdeyle emrolundum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var!' der."*[139]

Biz, kendimizi bütün bütün sıfırlayıp secdeye kapandığımızda belki o, sinek kanadı kadar bir değer ve kıymeti haiz olmayan ve Cenâb-ı Hakk'ın vaaat ettiği şeylerle teraziye dahi konmayacak olan makam ve mevkimizi, memuriyetimizi, harmanımızı, dükkânımızı, malımızı, mülkümüzü nazara verecek, onlara dikkatimizi çekmeye çalışacak ama biz, bir miraç yaptığımızı düşünecek, bir an evvel merdivenin başına çıkma heyecanıyla soluk soluğa koştuğumuzu ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmetiyle yüz yüze geldiğimizi hatırlayacağız. Sonra da, "Ey mel'ûn! Rabbimiz bize Cennet ve Cemalullah vaat ediyor, ya senin sermayen nedir?" deyip secdede daha bir derinleşmek suretiyle bu vesveselerden kurtulmaya çalışacağız.

b. Şeytanın Namazdan Hırsızlaması

Namazda sağa-sola bakmaya, şeytanın namazdan hırsızlaması denir. Yani o, namazı tamamen çalamıyor da bir

[139] Müslim, *îmân* 133; İbn Mâce, *ikâme* 70; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/442.

kısmını hırsızlıyor. Erkânı çalamıyor. Son kozunu, nazarları çalma ile kullanıyor. "Sağa baktırabilir miyim, sola baktırabilir miyim?" diye çabalıyor.

Namazdan hiçbir şey çaldırmamak lazım. Şeytan, hiçbir şey çalmamalı namazdan. O bir emanettir. Tam tekmil namaz emanetinin emini olan insanlar, hakikat-ı namaz, misal âlemindeki mahiyeti itibarıyla neden ibaretse, namazlarını ona uygun şekilde eda etmelidirler. Orada rahatsızlık yaşamamak için sizin burada namaza rahatsızlık vermemeniz ve hırsız elinin ona uzanmasına mâni olmanız gerekir. Bütün kalbiniz, hissiyatınız ve letâifinizle Allah'a (celle celâluhu) müteveccih olmalı; namazın hiçbir yerinden hiçbir şey çaldırmamalısınız. İşin henüz başındakilerin o meseleyi duyarak yapması zordur. Fakat Allah bir gün o kapıyı aralayabilir. Hele siz dişinizi sıkın, en önemli, en müsait vaktinizi namaza verin ve zorlayın kendinizi. İnşâallah bir gün gelir, onu güzel bir şekilde eda etme imkânı doğar.

c. Namazlara Karşı Tembellik

Her meselenin başı ve esası iman olduğuna göre, namazlara karşı tembellik gösterme meselesine de öncelikli olarak bu çerçeveden yaklaşmak gerekir. Şöyle ki, imanın şartları arasında sayılan esaslar, ferdin dünyaya bakışını şekillendirir. Buna göre Allah'a iman, kalbî huzurun yegâne esası ve teminatıdır. Allah'a imandan nasibi olmayan kalbler, bu boşluğu kat'iyen başka bir şeyle kapatamazlar. أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ *"Dikkat edin. Kalbler başka değil ancak Allah'ı zikir ile tatmin olur."*[140] âyeti bu hakikati hatırlatır.

Peygamberlere iman, maziyi karanlık, geleceği ise endişeler içinde görme bahtsızlığından kurtaran önemli bir faktördür. Biz, onlara ve hususiyle de Nebiler Sultanı'na iman

---

[140] Ra'd sûresi, 13/28.

sayesinde, dünya ve ukbânın en tehlikeli yerlerini berk-i hâtif gibi geçeceğimize inanır, O'nun şefaat-i uzmâsı ile hayal ufuklarımızı aşan nimetlerle serfiraz olacağımıza iman ederiz.

Kitaplara iman, semavî kitaplarda yer alan bilhassa ahirete ait tablolar, Cennet ve Cehennem tasvirleri, bunlara inanan insanların sürekli bir metafizik gerilim içinde kalmasını sağlar. Hesap gününün dehşetini kitaplardan takip eden biri hayatının her ânını en iyi şekilde değerlendirmeye çalışır.

Meleklere iman, bize, tek başına kaldığımız anlarda dahi onlarla beraber olduğumuz, onların kontrol ve gözetimi altında bulunduğumuz hissini verir. Bu mülâhaza ile davranışlarımızı kontrol altına alır ve hayatımızı duyarak, hissederek yaşarız.

Kadere iman, musibet veya müjde televvünlü başa gelen her şeyin O'ndan olduğuna, aksine ihtimal vermeyecek kat'iyette inanma demektir.

Ahirete iman, iman esasları içinde yer alan ve davranışlarımızı murakabe altına almamızı sağlayan en önemli bir unsur olmanın yanında, hadd ü hesaba gelmeyen nice dünyevî faydalar da sağlamaktadır. Ayrıca her bir mü'minin gaye-i hayali olan, Allah Resûlü ile yüz yüze görüşme ancak ahirette olacaktır. Enbiyâ-i izâm, selef-i salihîn, evliyâ-ı kiram, asfiya-i fihâm hazerâtının hemen hepsi ahirettedir. Dolayısıyla bunlara kavuşma aşk u şevki içinde bulunan mü'minlerin, ahirete imanları ve o imanın kazandırdıkları daha bir başkadır.

Şimdi bu esasların bütününe iman etmek, kişiyi, öncelikle akide konusunda oturması gereken yere oturtacak ve onu gerçek huzura kavuşturacaktır. Bundan sonra da bu huzuru ihlal eden unsurlar iradî olarak def edilecek ve yine huzurun devamını sağlayacak ibadetler yerine getirilecektir. Dolayısıyla namazlara karşı tembellik göstermenin sebebi, ibadet öncesindeki icmalen arz ettiğimiz iman esaslarında

aranmalıdır. İmanı tam tekmil olanlar için böylesi problemler asla bahis mevzuu olamaz.

Namaz, yukarıda kısaca üzerinde durduğumuz iman esaslarını teker teker hatırlatan bir ibadettir. Namazda her zaman, potansiyel bir hatırlatma ve derin bir zevk vardır. O, Rab karşısındaki acz ve fakrımızı hatırlatır. Üstesinden gelinmesi mümkün olmayan ya da öyle gözüken problemleri çözme yollarını gösterir ki, bunun aslı ve esası da her şeye gücü yeten bir Kadîr-i Mutlak'a imandır. Bu son hususu, Fâtiha sûresinin âyetleri üzerinde durarak biraz daha açabiliriz:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Hamd, zerrelerden sistemlere kadar her şeyi yaratan, terbiye eden, yetiştiren, olgunlaştıran Allah'a mahsustur."* Binbir hâdise karşısında insanın elinden tutan ve boğulmaktan kurtaran böyle bir Rabbe inandıktan sonra insan ne için ümitsiz olsun ki?

اَلرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *"O, dünya ve ukbâda, kâfirlere de mü'minlere de merhametlidir."* Rahmeti, gazabını aşkındır. Öyleyse ne diye ümitsizliğe düşülsün ki?

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ *"O, hesap gününün tek sahibidir."* Her kulun burada yapmış olduğu en küçük amelleri dahi kendisine arz edecek ve hesabını soracaktır. Ama rahmeti gazabını geçmiş olan Allahım bana orada da yardım elini uzatacaktır.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *"Kulluğumuzu sadece Sana hasrettik ve sadece Senden yardım diliyoruz."* Rubûbiyetin, ulûhiyetin karşısında Sana köle olduğumuzu ilan ve itiraf ediyoruz. Fakat bu ne şerefli bir kölelik! Sultanımız, Sultanlar Sultanı olan Sensin Allahım. Bizler, hiçbir mahlûka boyun eğmeyecek kadar aziz ve şerefliyiz. Senin hoşnutluğunun olmadığı her şeye başkaldırmaya hazırız ve biz sadece Seni dileriz.

اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

"Bize hidayet ver, bizi doğru yola sevk et. Kendilerine lütuflarda bulunduklarının yoluna.. gazaba uğramışların ve yoldan çıkanlarınkine değil!"

İnsan, kendisi için en önemli yardımın ne olacağını bilemediğinden, Allah (celle celâluhu), rahmetinin eseri olarak ona en evvel istemesi gerekeni öğretiyor ve kuluna اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ demesini buyuruyor.

Şimdi her tarafından tevhid inancı sızan ve şuurla yapılan böyle bir kulluğun Allah'a arz edilmesi ve O'ndan yardım dilenmesi, aslında Allah'ın lütuf ve ihsanları karşısında yapılması gerekli olan şükür ve ibadetin tam yapılamadığının bir itirafı, acz ü fakrının şuurunda olan insanın, Hâlık-mahlûk münasebetini kavramış olmanın esprisi içinde Ganîyy ü Kerîm ve Kadîr u Zü'l-Celâl olan Rabbine sığınışının beyanıdır. Bu anlayış ve bu düşünce içinde bulunan bir insan nasıl ümitsiz olur ki?

Evet, bu duygu ve düşüncelerle namaz kılmaya muvaffak olabilen bir insanın, dünyevî işlerini bahane ederek namaz kılmaması düşünülemez. Öyleyse imanın yanı sıra namaz hakikatinin de bu insanlara anlatılması ve mümkünse bunları duymasına yardımcı olunması şarttır.

İnsan, namaz ibadeti ile tıpkı günebakan çiçeklerinin güneşe bakarak gelişimlerini tamamlamaları gibi gelişmesini tamamlayabilir. Günde beş defa Rabbine teveccüh ederek, pörsüyen duygularını, solan şuurunu yeniden canlandırabilir. Zindeliğini yeniden kazanıp O'na olan ahd ü peymânını yenileyebilir.

Bu yönüyle namaz, Allah'ın bizlere en büyük bir lütfudur. Onun yokluğu, güneşin yokluğu gibidir. Güneş olmadığında

–sebepler plânında– günebakan çiçekleri de olmayacağı gibi, ibadet olmadığında bir anlamda insan da olmayacaktır. Öyleyse ibadete gerçek anlamda muhtaç olan bizleriz.

Öte yandan namaz kılan ve Rabbinin huzurunda manen dolan bir insan, atılacağı ticarî hayatında da mahzurlu şeylerden olabildiğine kaçınır. Özellikle gün ortasında kıldığı öğle ve ikindi namazları, insanın murakabe ve muhasebe hislerini coşturur; o mekanizmayı harekete geçirir ve insanı yanlışa düşmekten korur. Akşam, yatsı, teheccüt ve sabah namazları ise;

"Nâçar kaldığın yerde
Nâgâh açar ol perde
Derman olur her derde..."
(İbrahim Hakkı)

dizeleriyle anlatılmak istenen esrarın tecellî merkezleridir.

Ayrıca namaz, Müslüman'ın günlük hayatını düzen ve intizam altına alan cebrî bir faktördür. Günde beş defa Rabbin huzuruna çıkan insan, ister-istemez, hayatını bir düzen içine sokar. Sabah namazından sonra işine başlar, altı-yedi saatlik yoğun bir mesai ile yorulunca öğle namazı ile yeniden zindelik kazanır. İkindiye kadar tekrar çalışır. İkindi namazı ile yeniden zihnî ve bedenî bir dinlenme faslı yaşar. Namazdaki bu esasları bilemeyen ve sezemeyen insanlar huzursuzluk girdabına kapılır ve bunalımdan bunalıma sürüklenir giderler.

Hâsılı, işlerinin çokluğundan namaza vakit bulamayanlar, ilâhî gerçeklere gözleri kapalı olanlardır. Buna göre imandaki zafiyet, iman esaslarına inanılması gerektiği ölçüde inanmama ve bir-iki noktasına temas ettiğimiz namaz hakikatini kavrayamama, maalesef insanımızı bu türlü düşünceler içine sokabilmektedir. Bunlardan kurtuluş yolu ise yukarıda kısmen izah etmeye çalıştığımız gibi, yakîn derecesinde bir iman ve onun hayata yansıtılmasıdır.

d. İbadet Yorgunluğu

Müslümanlar olarak bizim en büyük dertlerimizden birisi de ibadetlerimizin çehresindeki solgunluktur. Ne acıdır ki camilerimiz ve camilerde saf tutan insanlarımız hazan yemiş yapraklar gibi; kimisi esniyor, kimisi uzanmış yatıyor, kimisi mihrapta bile dünya konuşuyor, kimisi bir an önce namazın bitmesini ve kendisini dışarıya atmayı bekliyor. Suizan etmek istemiyorum ama dışa akseden görüntü, –istisnalar olsa da genel itibarıyla– Allah'la tam alâkası olmayan, Peygamberini iyi tanımayan, dedesinin camiye gittiğini gördüğü için mescidin yolunu tutan, babasınının namaz kıldığına şahit olduğundan dolayı onu takliden safta yerini alan ve sadece şekil ve surette kalan kimselerin hâlini andırıyor. Bundan dolayı da caminin ve camideki cemaatin hâli başkalarına bir şey ifade etmiyor; ibadet, İslâm'a çağıran bir hâl dili olarak vazife görmüyor. Şayet biz tam bir inanmışlık hâli ortaya koysak, Hazreti Pîr-i Mugân'ın beyanıyla, *"Eğer biz ahlâk-ı İslâmiye'nin ve hakâik-i imaniyenin kemâlâtını ef'âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri, elbette cemaatlerle İslâmiyet'e girecekler. Belki küre-i arzın bazı kıtaları ve devletleri de İslâmiyet'e dehalet edecekler."*[141] Fakat maalesef, biz İslâmiyet'i kendi cazibesiyle yansıtamıyoruz.

Aslında Müslümanlık bir farklılığın sesi ve soluğudur. Bu açıdan hakiki bir mü'minin rükûuna bakan ona hayran olmalı, secdedeki hâlini gören neredeyse bayılmalı, Mevlâ-i Müteâl karşısında inlemesini duyan kimse kendinden geçmeli ve onunla beraber secdeye kapanmalıdır. İşte İslâm bu şekilde temsil edilmeyince karşı tarafta da mâkes bulmuyor; hiç kimse şekle bağlı yatıp kalkmalarda namazın ruhunu ve onun kutsî cazibesini göremiyor.

---

[141] Bediüzzaman, *Emirdağ Lahikası* 2/142.

Biz, aslında kulluktan yana bir yorgunluk yaşıyoruz. Hepimiz yorgun askerler gibiyiz, âdeta ibadetlerden yorulmuşuz. Bir bıkkınlık var üzerimizde. Müslümanlığa avamca bakıyoruz, kalblerimizde İslâm'ı çok daraltıyor, sığlaştırıyoruz. Ülfetin zebûnu hâline geldiğimiz için değerler, gözümüzde renk atmış, matlaşmış; içimizde heyecan uyarmıyor. İbadetleri şeker-şerbet yudumlar gibi eda edemiyoruz. Her namazda cemaatten bir iki insanın içi geçse bu konsantrasyon ruhlarda çok şey ifade edebilir.

Nasibi Yorgunluk Olan Namaz

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ، وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّهَرُ *"Nice oruç tutanlar vardır ki, açlık ve susuzlukları yanlarına kâr kalır. Nice namaz kılanlar da vardır ki, çektikleri zahmet ve yorgunlukları yanlarına kâr kalır"*[142] buyurmaktadır.

Namazın ifade ettiği mânâ, bilhassa onun iç ifadesi, insanın iç derinliğiyle yakından alâkalıdır. Kur'ân'da da namazın anlatıldığı her yerde, onun bu iç derinliğine dikkat çekilmektedir. Mesela Mü'minûn sûresinde, felâh bulan insanlar anlatılırken, قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۞ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ *"Namazlarında huşû duyan mü'minler kurtuluşa ermişlerdir."*[143] denilerek, namaz-huşû münasebeti nazara verilmektedir. Evet, huşû, gerçek mânâsını ancak namazda bulur. Öyleyse insan namazda, namazdan başka bir şey görmemeli, duymamalı ve düşünmemelidir.

İnsan, namazla, muhtaç olduğu ve elinin yetişemediği ihtiyaçların temini için, fiilî ve kavlî duaya geçmiş, Allah'ın yüceliği karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde durmuş demektir. Namaz, kalbin gıdası, ruhun da miracıdır. Bütün

[142] İbn Mâce, *sıyâm* 21; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/373.
[143] Mü'minûn sûresi, 23/1-2.

sıkıntılara karşı o, ruhu dinlendirir ve kalbi kanatlandırır. Efendimiz, dünyevî işlerinden sıkılınca, يَا بِلَالُ أَقِمِ الصَّلَاةَ أَرِحْنَا بِهَا *"Kamet getir de bizi bir ferahlandırıver ey Bilal!"*[144] diyerek ondan namaza çağrıda bulunmasını isterdi. Namaz, tembel ve uyuşuk insanın yapabileceği bir şey değildir. O, daima hüşyâr bir gönlün, uyanık kalb ve duyguların Rab karşısında eda edeceği bir vazifedir.

Namazda dünyaya ait işlerin muhasebesini yapan, onların matematiğiyle meşgul olan bir insan için, sadece namazın yorgunluğu yanına kâr kalacaktır. Rabbim, –sonsuz rahmetinden dileyelim– kimsenin yorgunluğunu yanına kâr bırakmasın. Kalbimizi, duygularımızı O'na karşı daima hüşyâr ve huşû içinde kılsın!

Okuduğumuz Kur'ân-ı Kerim ve yaptığımız evrâd u ezkârın şuursuzca yapılması matlup değilse de böyle yapılırsa da bir kısım duygularımıza hitap eder ve bu itibarla istifade etmiş oluruz. Ümit ederiz ki o kadarcık bir gayret bile tıpkı yağmur taneleri gibi, toprağın bağrındaki tohumların uyarılmasına vesile olur. İnsana düşen ise namazından daha derince istifade edebilmesidir. Daha derin mülâhazalara açılabilmek için de insanın kendini biraz zorlaması lazımdır. Her kelimeyi, her ifadeyi bir idrak ve şuur içinde, bir cehd ile kalbin derinliklerine indirmek gerekir. Şuurluca duyabilme, biri bin yapar.

Ne var ki "Şuurluca okuyamıyorum, ibadetlerimden zevk alamıyorum." diyerek namazın terk edilmesi de hatadır. Zira böyle bir düşünce nefsin aldatmacasıdır. Önemli olan, içinde bulunulan en olumsuz şartlara rağmen, gerek şahsî, gerekse içtimaî vazifelerimizi eksiksiz yerine getirmektir. Bazen uzun bir sükût, uzun bir hutbeden daha beliğdir ve daha çok mânâ ifade eder. Her türlü ağır şart altında aşkımızı, şevkimizi devam ettirebilme, belki de aynı şartlarda dolu dolu ibadet

---

[144] Ebû Dâvûd, *edeb* 85.

etmekten daha hayırlıdır. Mesela, camide, yüreklerimiz hoplayarak kılınan bir namaz mı, yoksa tek başımıza bir yerde alnımızı secdeye koyup, hiçliğimizi idrak mi daha hayırlıdır, bilemeyiz. Bu sebeple belki de devamlı huzur içinde bulunanlar yanılıyorlardır. Zira Cenâb-ı Hakk'ın nelerden razı olacağını tam olarak kestirmemiz mümkün değildir.

Bir Hatıra ve Namazda Dikkat

Hiç unutamayacağım insanlardan birisi, Muhterem Mehmet Kırkıncı Hocanın rahmetli babası Celâl Efendi'dir. Celâl Efendi, Medine'de *mücâvir*[145] kıymetli bir insandı. Orada vefat etti ve oraya defnedildi. Ziyaretine gittiğimde çok yaşlıydı. İlerleyen yaşına ve rahatsızlıklarına rağmen namazlarını aksatmıyor, sünnetleri de ayakta kılıyordu. Ama oturup kalkmakta zorlandığı için namazlarını yatağının yanında kılıyor, ayağa kalkabilmesi için yatağa tutunması gerekiyordu. Bu şekilde tamamladığı bir namazdan sonra bana demişti ki, "Hocam, ben böyle namaz kılarken yatağa tutunarak kalkıyorum, oluyor mu namazım?" Bu tabloyu hiç unutamayacağım. Bu ne güzel şuur! Her şeye rağmen kulluğunu gereğince eda etmeye çalışmak; ama yine de yaptığıyla yetinmemek ve daha iyisini aramak.

Evet, namaz, bizi ahirette kurtaracak bir sermayedir. Onun için namaz hususunda çok hassas davranmak gerekir. Allah (celle celâluhu) onun kıymetini ruhlarımıza duyursun ve eksiğiyle gediğiyle namazlarımızı kabul buyursun!

9. İ'la-yı Kelimetullah ve Namaz Dengesi

Her ibadetin kendine göre bir yeri ve ağırlığı vardır. Usûlünden fürûuna, en temel konularından teferruat

---

[145] *Mücâvir;* mübarek bir yerde inzivaya çekilip ibadet eden, kendini o yerin hizmetine adayan kimse.

meselelerine kadar bir mü'minin bütün mükellefiyetleri, ciddi bir tenasüp içindedir ve aralarında hiçbir uyumsuzluk yoktur. Namazsız ve oruçsuz bir cihad tesirli olamayacağı gibi cihadsız bir namazın da hakikatine uygun edası mümkün değildir. Evet, bunlar birbiriyle omuz omuza ve diz dizedirler. Mevcudiyetlerini tıpkı bir kubbede baş başa vermiş taşlar gibi beraber sürdürürler.

Akide mevzusu da böyledir; imansız İslâmiyet olamayacağı gibi İslâmiyet'siz iman da tam olmaz. İnsan, inanılması gereken şeylere sağlam inanacaktır ki sağlam Müslüman olabilsin. Bir insan, sağlam bir şekilde iman etmeden İslâmiyet'in emirlerini yerine getirse ya kendisi ya da nesli bir noktadan sonra o emirler hususunda tembellik göstermeye başlar. İnsan, hem sağlam iman etmeli hem de tam tekmil amel etmelidir. Amelle desteklenmeyen iman yavaş yavaş zayıflar ve çözülür ki günümüz nesli bunun canlı bir misalidir.

Binaenaleyh cihadla namaz birbirinden ayrılmamalıdır. Sahabe-i kiram hem Allah yolunda cihad eder hem de namaz kılarlardı. Çünkü namaz, kulun günde beş defa Allah'a karşı ahd ü peymânını yenilemesi, cihadla beraber sair vazifeler ise Allah nezdinde mükemmeliyete yürümesi demektir. Aslında insan, günde beş defa değil belki beş yüz defa ahd ü peymânını yenilese yeridir. Zira ancak bu sayede aşk u şevk, samimiyet ve ihlâsla cihad vazifesini de yapma iz'anına sahip olur.

Kur'ân-ı Kerim'de salât-ı havf (korku namazı) tafsilâtıyla anlatılır.[146] Bu namazla bize, düşmanın bizi oka tuttuğu, savaşın en çok kızıştığı zamanlarda dahi namazın ve cemaatin aksatılmaması gerektiği gösterilir. Evet, düşmanın okları altında dahi namaz kılınacak, hem de cemaat hâlinde. Şöyle ki cemaatin bir kısmı düşman karşısında dururken diğerleri gelip imamla birlikte namaza dururlar. Birinci rekât

---

[146] Bkz.: Nisâ sûresi, 4/101-103.

tamamlandıktan sonra cemaat hemen ayrılır ve cepheye vazife başına giderler; bu defa da düşman karşısında duranlar gelir ve ikinci rekâtta imama uyarlar. Bunlar da imamla birlikte ikinci rekâtı kılarlar. İkinci rekât da bitince bu sefer yine cemaattekiler ve cephedekiler yer değiştirirler. Bu şekilde dönüşümlü olarak cemaat hâlinde namazlarını kılmış olurlar.

Evet, düşman karşısında savaşırken dahi namaz kılınacak ve Allah hiçbir şekilde hatırdan çıkarılmayacaktır. Yümün ve bereket olması için insanlar bu vazifeyi yerine getirirken bunu O'nun emrinden dolayı yapacaklardır. Evet, namaz ve mücahede birbirinden ayrılmayan şeylerdir. Sahabe, savaş esnasında düşmanın karşısında namaz kılıyordu. Dolayısıyla da Cenâb-ı Hak onları hep destekliyordu. Bu itibarla destek görmeyenler, bunun sebebini Allah'la (celle celâluhu) münasebetlerinde aramalıdırlar.

Günümüzde, gece ibadeti olmayan bazı insanlar vardır ki bunlar işin sadece edebiyatını yapmaktadırlar. Oysaki bizim daha çok ruh sıhhatine, gönül selâmetine, iç temizliğine ve saflığına ulaşmaya ihtiyacımız vardır. Kur'ân, عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ *"Siz kendinizi düzeltmeye bakın!"*[147] diyor. Allah, Kendi rızası istikametinde ibadet yapan ve Rabblerine karşı saygılı insanları sever. Kolaycılar ise hem "Ben, Allah'ın kuluyum, Allah'ın bana yüklediği vazifeleri yapıyorum." derler hem de bin türlü isyan içinde bulunurlar.

Hakiki mü'mine gelince o, Allah'ın kendisine yüklediği vazifeleri yapmayı başkalarına müessiriyet adına önemli bir esas kabul eder. Çünkü Allah, bu hususta يَا عِيسَى عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلَّا فَاسْتَحْيِ مِنِّي *"Ey İsa! Önce kendi nefsine nasihat et. Eğer öğüt alırsa, sonra insanlara nasihatte bulun. Aksi takdirde Benden hayâ et."*[148] diyerek Hz. İsa'ya dahi

[147] Mâide sûresi, 5/105.
[148] Ahmed İbn Hanbel, *ez-Zühd* 1/54; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/382.

tembihte bulunur. İnsanın asıl vazifesi, sorumluluklarını önce kendisinin yapması, sonra da fırsat buldukça bunları anlatmasıdır. Böyle birisi, misali başkalarından verse de hep yaptığı şeyi anlatıyor gibi olacaktır. Evet, bir insan mesela teheccüt kılmıyorsa, ona başlamadan başkalarına tavsiye etmeye ürpermelidir. Zira yaşanmadan anlatılan böyle bir şeyin tesiri olmayacaktır. Keza bir insanın "Haftada pazartesi ve perşembe olmak üzere iki gün oruç tutun!" diyebilmesi için önce kendisinin tutması lazımdır. Zira Allah يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ *"Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz?"* buyuruyor.[149] Sanki "Utanmıyor musunuz?" der gibi.

Evet, namazı cihaddan ayıramayız. Cihad, nasıl mühim bir farz ise namaz da insanın nefsine karşı en mühim cihadıdır. Allah Resûlü bir savaştan dönenlere, *"Şimdi küçük cihaddan büyük cihada döndünüz!"* buyurmuş, sahabe büyük cihadın ne olduğunu sorunca da Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Nefis ile olan cihaddır."*[150] cevabını vererek asıl büyük cihadın nefisle boğuşma olduğunu ifade etmiştir. Namaz kılmayan insan nefsine yenik düşmüş demektir.

Diğer taraftan şayet kendinizi i'lâ-yı kelimetullaha adadığınıza inanıyorsanız, böyle bir vazifenin ve ona adanmışlığın ne ifade ettiğini de iyi düşünmeli ve ona göre bir tavır belirlemelisiniz. İ'lâ-yı kelimetullah, Allah'a imana çağrıdır; Peygamber Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem), sâir erkân-ı imaniyeyi ve İslâmiyet'i kabule davettir. İ'lâ-yı kelimetullah, Allah'ın yüce adının her yerde duyulması, bir bayrak gibi dalgalanması ve ruh-i revân-ı Muhammedî'nin en karanlık köşelerde bile şehbal açması için çok ciddi cehd ü gayret ortaya koymaktır.

---

[149] Saf sûresi, 61/2.

[150] el-Beyhakî, *ez-Zühd* 1/165; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 13/523.

İ'la-yı kelimetullah, zatında yüksek ve pek yüce olan *"Lâ ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah"* hakikatini yükseltme; onu dünyanın dörtbir yanında gökkuşağı gibi görülür ve herkes tarafından duyulur hâle getirme demektir.

Öyleyse şayet siz, insanları Allah'ı bilmeye, O'nun mesajını dinlemeye, varlığın çehresindeki ilâhî tecellileri okumaya ve Ma'bud-u Mutlak'a kulluğa çağırıyorsanız, önce kendiniz o ilâhî mesaja kulak vermeli, o tecellileri okumalı, hakiki ve halis bir kul olmalı değil misiniz? Başkalarını kulluğa çağırdığınız hâlde, kulluğun esası ve özü olan namaz gibi bir ibadeti tam eda etmiyorsanız, size yalancı demezler mi? Her defasında "Hele şu işten bir sıyrılalım." düşüncesiyle namaza duruyor, onu aradan çıkarma duygusuyla kılıyor ve sadece sizin için bir kısım formalitelerden ibaret olan hareketleri yapmakla yetiniyorsanız, kendi kendinizi yalanlamış olmaz mısınız? Hemen aradan çıkaracak kadar değersiz gördüğünüz bir şeye başkalarını çağırmanız mânâsız bir iş sayılmaz mı? Herkesi çağırdınız bir hakikatin sizin nazarınızda çok ciddi bir mesele olması lazım değil mi? Siz, herhangi bir mesele üzerinde kemal-i ciddiyetle durmuyorsanız, onun kıymetli olduğuna başkalarını nasıl inandıracaksınız ki!..

Tesir, Allah'la Münasebete Bağlıdır

Ayrıca i'lâ-yı kelimetullah yolunda ortaya konulan gayretlerin muvaffakiyetle neticelenmesi ancak Allah'ın kabulüne ve O'nun değerlendirmesine vâbestedir. Cenâb-ı Hak, kendisiyle irtibatı kuvvetli olmayanları kat'iyen tesirli kılmaz. O'nunla derin bir münasebet içinde bulunmayanlar, ne anlatırlarsa anlatsınlar hiç kimsenin ruhuna giremez, hiç kimseyi doğru yola iletemez ve tek kişiyi bile sıradan bir insan olmaktan çıkarıp kalb ve ruhun hayat derecesine

yükseltemezler. Allah (celle celâluhu), Kendi yolundakilerin sesine-soluğuna değer atfeder; onların söz ve tavırlarına tesir lütfeder.

Bu açıdan da Kur'ân'ın hâdimleri, Hak nezdindeki kıymetlerini Allah'la münasebetlerinde aramalı ve sadece şekilden ibaret olan şeylerin dergâh-ı ilâhîde bir kıymet ifade etmediğini bilmelidirler. Evet, bir hadis-i şerifte de vurgulandığı gibi, Allah Teâlâ sizin şekillerinize, zâhirî hâllerinize, görünüşte yatıp-kalkmalarınıza değil, kalbî heyecanlarınıza, iç derinliklerinize ve gönlünüzden doğup gelen, içinizin yansıması olan samimi davranışlarınıza bakar ve onları değerlendirir.[151] Şayet davranışlarınızda kalbî bir derinlik yoksa ve onlar gönlünüzden kopup amel sahasına dökülmüyorsa, o zaman bütün cehd ü gayretiniz beyhûdedir.

Öyleyse iman hizmetine adanmış ruhlar, hem يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ *"Ey iman edenler! Niçin yapmadığınız şeyleri söylüyorsunuz?"*[152] itâbına (azarlama) muhatap olmamak hem de "Neden insanları çağırdığınız hakikatleri hakkıyla temsil etmemek suretiyle yalancı durumuna düşüyor ve İslâm'ın çehresini karartıyorsunuz?" sualine maruz kalmamak için azamî gayret göstermelidirler. Konumuzla alâkalı olarak da farz namazları hakkıyla ikâme etmenin yanı sıra, tam bir namaz kahramanı hâline gelebilmek için şu hususlara çok dikkat etmelidirler:

'Namaz Kahramanı' Olabilmenin Üç Şartı

1. Allah Resûlü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) bize bir hedef gösterirken, Cennet'te yüz mertebe bulunduğunu ve Firdevs'in, makam bakımından en yüksek derece olduğunu belirttikten sonra, *"Allah Teâlâ'dan Cennet'i istediğiniz*

---

[151] Bkz.: Müslim, *birr* 34; İbn Mâce, *zühd* 9.
[152] Saf sûresi, 61/2.

zaman, Firdevs'i isteyiniz."[153] buyurarak, himmetimizi âli tutmamız gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca Firdevs talebinden de öte isteklerde bulunma edebini öğretmiş ve Cenâb-ı Hak'tan neler isteyebileceğimizi gösteren dualar talim buyurmuştur. Ondan öğrendiğimiz dualar sayesindedir ki sabah-akşam *"Allahım, Cemâlini seyretme arzusuyla içimizi doldur, Sana kavuşma şevkiyle gönlümüzü coştur ve ötede Cemâlinle bizi serfiraz kıl!"* diyoruz; Cemalullah'ı müşâhedeye, rıza-i ilâhiyi tahsile ve rıdvâna ermeye talip olduğumuzu ilan ediyoruz. Evet, Peygamber Efendimiz'den öğrendiğimiz bu dualar, himmetimizi hep âlî tutmamız gerektiğini salık veriyor.

Dolayısıyla namazın hakikatini idrak etme hususunda da yüce himmetli olmalı; Cenâb-ı Hak'tan, selef-i salihînin ibadet aşk u iştiyakını, onlardaki kulluk temkinini dilenmeli ve namazı şuurluca ikâme edebilmek için inâyet-i ilâhiyeyi talep etmeliyiz. Belki herbirimiz şöyle demeliyiz: "Allahım! Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) namazı hangi enginlikte ikâme ediyor idiyse, bana da o idraki lütfeyle; namazın mânâsını benim ruhuma da duyur. Rabbim, ben de Peygamber Efendimiz'in eda ettiği gibi namaz kılmak ve onu benliğimin bütün zerrelerinde duymak istiyorum.. namaz esnasında Sen'den başka bütün mülâhazalara karşı kapanmayı ve tamamen namazlaşmayı arzu ediyorum.. Ne olur Allahım, bu lütfunu bana da nasip eyle!.."

Evet, peygamberâne bir ibadet ufkuna mazhar olmayı istemek peygamberlik istemek değildir. Bu talep, her hususta takip edilmesi gereken İnsanlığın İftihar Tablosu'nu, ibadet hayatı itibarıyla da örnek alma ve namazda daha bir derinleşme talebidir. Sizin bu şekildeki bir duanız kat'iyen boşa

---

[153] Buhârî, *cihâd* 4; Tirmizî, *cennet* 4; İbn Mâce, *zühd* 39.

gitmez. Bu duada istekli ve ısrarlı olursanız Allah sizi mahrum etmez; inşâallah o sayede maiyyete ulaşırsınız. Siz, bu kadarcık bir istek izhar edince Sultan-ı Ezelî de kendi ululuğu, azameti ve rahmetinin enginliği ölçüsünde Zât'ına yaraşır bir mukabelede bulunur. Bu açıdan yüce şeylere karşı iştiyaklı olmak ve ulvi hedeflere göz dikmek himmeti âlî tutmanın ifadesidir. Namazı ikâme hususunda da insan hep daha yükseğine talip olmalıdır.

2. Namazın hakikatini idrak etme isteği kavlî ve kalbî bir duadır; bu duanın fiilî yanını ise, en başta bu mevzuda yazılmış eserlerin okunması teşkil eder. Namazı şuurluca kılmak isteyen bir mü'min şayet onunla alâkalı üç-beş kitap okumamış, büyüklerin bu konudaki mütâlaalarını öğrenme gayretinde bulunmamış ve meselenin nazarî yanını dahi ihmal etmişse onun bu talebinde samimi olduğu söylenemez. Öyleyse namaz yolcusu ikinci adım olarak, gönlüne ibadet iştiyakı salacak, onu namazın nurlu iklimlerinde dolaştıracak ve mânâ âleminin büyüklerinin namazla alâkalı engin anlayışlarını, derin duyuşlarını aktararak içine haşyet dolduracak makaleleri ve kitapları okumalıdır. Hazreti Üstad, bazı risaleleri önemli gördüğünden dolayı yüz on beş defa okumuştur. Bir mü'min, Zât-ı Ulûhiyet hakikatiyle, iman esaslarıyla ve ibadetlerin mânâ buuduyla alâkalı birkaç eseri hiç olmazsa birkaç defa gözden geçirmeli değil midir? Evet, Kur'ân talebeleri, Hazreti Gazzâlî, Hazreti Mevlâna ve Hazreti Bediüzzaman gibi Hak dostlarının namazla alâkalı mütâlaalarını ve günümüzde kaleme alınmış namaza dair makaleleri mutlaka okumalı ve konuyla alâkalı müzakerelerde bulunmalıdırlar.

3. Hem kavlî hem de fiilî duada ısrarlı olma, matlubu elde etme mevzuunda kararlı ve istikrarlı bir tavır ortaya koyma ve aktif sabırla, adım adım hedefe yürüme de neticeye

ulaşma yolunda çok önemli diğer bir şarttır. Namaz sevdası tâlibin gönlüne hemen düşmeyebilir; insan birkaç günde, birkaç ayda, hatta birkaç yılda namaz hakikatini duyamayabilir. Dolayısıyla talepte ve neticeye götürecek sebepleri yerine getirme mevzuunda ısrarlı olmak pek mühimdir.

Şayet namaz kahramanlığına adaysanız, sizi o ufka taşıyacak hiçbir argümanı kullanmayı ihmal etmemelisiniz. Hangi ses, hangi soluk sizi şahlandırıyor ve kalbinizi coşturuyorsa bir kere değil, belki yüz kere aynı vesileye başvurmalısınız. Belki bir kitabı onlarca kez okumalı, bir kaseti birkaç kere dinlemeli, bir büyüğün sözlerine defalarca kulak vermeli ve oturup-kalkıp hep gözünüzü diktiğiniz hedefi düşünmelisiniz. "Olmuyor!" diyerek, yoldan dönmeyi asla aklınıza getirmemeli ve kat'iyen aceleci davranmamalısınız. Unutmamalısınız ki bu yolda belki senelerce sular gibi çağlayacak, pek çok kayaya çarpacak ama her seferinde biraz daha arınacak ve sonunda ummana ulaşacaksınız. Niyetinizin derinliği ve gayret ü himmetinizin yüceliği nispetinde ötede siz de herbiri bir namaz âşığı olan "ilkler"in hemen arkasında yerinizi alacaksınız.

10. Mescitlerin Fonksiyonu

Müslümanlar nezdinde mescidin ayrı bir yeri vardır. Bundan dolayı onun imar ve inşası büyük önem arz eder. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), dünyada bir mescit yapana, Allah'ın (celle celâluhu) Cennet'te bir ev bina edeceği müjdesini vermiş[154] ve kendisi daha Medine'ye teşrif eder etmez, hem askerî ve sivil şuranın toplanıp devletle ilgili işlerin istişaresinin yapılacağı hem de bütün mü'minlerin topluca Allah'a kulluklarını arz edecekleri bir mescidin inşasına koyulmuştur. Hem öyle koyulmuş ki, ashabıyla birlikte kendisi de âdeta bir amele gibi çalışmış..

---

[154] Buhârî, *salât* 65; Müslim, *mesâcid* 24, 25, *zühd* 43-44.

yerinde sırtına kerpiç alıp taşımış, yerinde eline manivela, kazma, kürek almış ve her türlü bürokratik anlayıştan uzak olarak toprak kazmış, taş kırmış.. insanlardan bir insan olarak iş yapmıştır. O'nun bu davranışı, kendisinden sonra gelen ümmeti arasında sünnet kabul edilmiş; İslâm ordularının komutanları, fethettikleri her yerde, ilk önce bir mescit açarak, öncelikle halkın toplanıp dua dua Allah'a yalvaracağı, semaya el kaldırıp arz-ı ubudiyette bulunacakları bir yer hazırlamışlardır.

Günümüzde mescitler, maalesef çoğu fonksiyonunu kaybetmiş ve sadece kulluğumuzu şeklen icra edebileceğimiz binalar hâline gelmiştir. Hâlbuki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), askerî, adlî ve idarî bütün meselelerini mescitte görmüş ve Müslümanlar bu sünneti uzun zaman devam ettirmişlerdir. Bütün işlerin mescitte yürütüldüğü dönemlerde insanlar, Rabb'e hesap verme havası içinde önce başını yere koymuş, sonra da kalkıp işlerini görmüşlerdir. Belki istemeden tekrar günahlara girmişler, ancak diğer vakit namazlarında da tekrar Rabb'e müracaat edip arınmışlardır.

Namazın bu arındırma özelliğini, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahih bir hadislerinde şöyle ifade eder:

الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ، وَالْجُمْعَةُ إِلَى الْجُمْعَةِ، وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ،
مُكَفِّرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ

"Beş vakit namaz, Cuma namazı, diğer Cuma namazına kadar, Ramazan diğer Ramazan'a kadar hep günahlara kefarettirler. Büyük günah irtikâp edilmedikçe aralarındaki günahları affettirirler."[155]

Başka bir hadislerinde ise; *"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve o kişi bu nehirde her gün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"* diye sormuş. Ashabın, 'Bu hâl, onun kirlerinden hiçbir şey

---

[155] Müslim, *tahâret* 10, 15, 16; Tirmizî, *salât* 46; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359.

bırakmaz!' demesi üzerine de Efendimiz; *"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah, onlar sayesinde bütün günahları siler."* buyurur.[156]

İnanıyoruz ki mescitler eski fonksiyonlarını ifa ettiği zaman, insanlar, vicdan duruluğu ve iç dinamizmiyle Allah'a hesap verme havası içinde iş yapacak, adımlarını ona göre atacak, cahiliye devrine ait şeyleri arkalarında bırakacak ve İslam'a bir adım daha yaklaşmış olacaklardır. Belki bu mevzuda şimdiye kadar bir takım adımlar atıldı ve hamleler yapıldı; ancak beklenen semere henüz elde edilemedi. Ümit edilir ki bundan sonra bu istikamette bir kısım kararlar alınarak camiler sadece bir kısım ibadetlerin yapıldığı yerler hâlinden çıkarılır ve topluma yönelik bazı vazifelerin de ifa edildiği mekânlar hâline getirilir. Kur'ân'ın ifadesiyle mescitlere gerçek fonksiyonunu kazandıracak ve oraları maddî ve mânevî açıdan imar edecek kimseler, Allah'a hakkıyla iman edenlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللهِ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى
الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللهَ

"Allah'ın mescitleri ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimselerle mamur olur."[157]

Osmanlı hanedanından Sultan Ahmet cennetmekân, yani *kadem-i pâk-ı Nebevî* (Efendimiz'in ayak izi) diye İstanbul'da teşhir edilen o mübarek cisme, *"N'ola tâcım gibi başımda gezdirsem kadem-i pâkini"* diye temennada bulunan büyük hünkâr iliklerine kadar İslâm şuuru işlemiş bir insandır. Onun, Sultan Ahmet camiinin yapımı esnasında bir işçi gibi eteğine doldurduğu kumu-çakılı taşıdığı ve sonra da, "Allahım! Fakir Ahmet kulunun bu kadarcık hayrını kabul buyur, zâd-ı ahiret

---

156 Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 6; Müslim, *mesâcid* 283-284.
157 Tevbe sûresi, 9/18.

yap!" diye duada bulunduğu rivayet edilir. İnsan nasıl yaşarsa öyle ölür; nasıl ölürse öyle dirilir. Eteğini taş ve çakılla doldurup, yaptırdığı mescitte Efendimiz'in çalıştığı gibi çalışan bu büyük insanı seneler sonra torunu rüyasında Cennet'te gezerken görür ve "Nasılsın dedeciğim?" der. O ise şu cevabı verir: "Cenâb-ı Hak yaptığım şeyleri kabul buyurarak beni mağfiret etti ve Cennet'ine koydu."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZA HAZIRLIK

1. Abdest

Allah (celle celâluhu), hayatımızı bütünüyle nefsimiz hesabına kullanmamızdan razı değildir; O (celle celâluhu), zamanın belli aralıklarında huzuruna varıp kemerbeste-i ubûdiyet içinde kulluğumuzu arz etmemizi emretmektedir. Bu emirlerin başında ise beş vakit namaz gelir. Dolayısıyla beş vakit namaz mü'minin en mühim meselesidir. Ancak namaza girmeden evvel, ona bir hazırlık olarak yapılan temizlik üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Namaza girmeden evvel yerine getirilen temizlik, namazın anahtarı gibidir. Dolayısıyla bu temizliği yapamamış insan, namaza girememiş demektir. لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ *"... İlk günden takva üzerine kurulan mescitte (Kuba mescidi) namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven insanlar vardır. Allah da (maddî-mânevî) temizliğe önem verenleri sever."*[158] âyeti, namaza hazırlık babında temizliğe, dolayısıyla abdeste çok önem veren Kuba ehli hakkında nazil olmuştur.

Evet, iç nezafet ve temizliğin, abdest hâlinde dışa taşmasını sağlayan mü'min, netice itibarıyla Allah'ın sevdiği insandır. O, sadece Rabb'e inandığından ötürü kollarını sıvar, abdest alır. Rabbin huzuruna giderken duyduğu mânâları hazmetmenin ifadesi olarak, dudaklarında acı bir tebessüm ve burukluk belirir; Hz. Ali (radıyâllahu anh) misali vücudunda bir titreme ve endişe hâsıl olur.

Yapılıp yerine getirilen temizlikle bir taraftan el-ayak, saç-sakal gibi uzuvlar kirden pastan temizlenirken diğer taraftan da dopdolu bulunduğu mânâ ile kalb, kötü ahlâka ait hususiyetlerden sıyrılıp yükseklere pervaz eder. Derken sır, Cenâb-ı

---

[158] Tevbe sûresi, 9/108.

Hak'tan gelen vâridât karşısında parlak bir ayine hâline gelir ve safiyetini muhafaza eder. İşte böyle bir temizlikle imanın yarısı elde edilmiş olur ki Allah Resûlü'nün, الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ *"Temizlik imanın yarısıdır."*[159] sözünün hakikati burada ortaya çıkar. Geriye kalan yarısı ise imanın gönülde yaratılması meselesidir ki o da tamamıyla Cenâb-ı Hakk'a aittir. Zannediyorum insan, Rabbine ibadet etme niyetiyle böyle bir temizlik içerisine girince, içindeki kir-pas silinecek ve imana hazır hâle gelen bu kalbde de Cenâb-ı Hak iman nurunu tutuşturuverecektir.

Namaz Yolunda İlk Tembih

İbadetlere mânen ve ruhen hazırlanmaya vesile olan ve onlardan azamî istifadeyi sağlayan abdest, özellikle namaz yolunda ilk tembih ve birinci hazırlıktır. Abdest, her amel ve ibadet için değil, başta namaz olmak üzere bazı ibadetler için farz kılınmıştır. Namaz kılmak, tilâvet secdesi yapmak veya Kur'ân-ı Kerim'i elle tutmak için abdestli olmak farzdır; Kâbe'yi tavaf etmek için alınan abdest vacip; ezan okumak, kâmet getirmek ve din ilimlerini okuyup okutmak gibi maksatlarla abdest almak ise menduptur; yani din kat'î olarak emretmese de yapıldığında sevap kazanılan bir ameldir. Ayrıca Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi vesellem) her zaman abdestli olmaya özen gösterdiği ve abdest almadan hiçbir işini yapmadığı malumdur. Bu itibarla da bir Müslüman'ın sürekli abdestli bulunması sünnettir.

Abdest tabiri, su mânâsına gelen "âb" ile el demek olan "dest" kelimelerinden teşekkül etmiş Farsça bir isimdir. Bu kelimenin Arapçadaki karşılığı ise *"vudû"*dur. Güzellik ve temizlik mânâlarını ihtiva eden vudû kelimesi, ibadete

---

[159] Müslim, *tahâret* 1; Tirmizî, *daavât* 86.

niyetlenen insanın, kalbini mâsivâ düşüncesinden kurtarıp mânevî duygularla donatmasını ve el-ayak gibi azalarını yıkayıp iyice temizlemesini, böylece hem ruh hem de beden itibarıyla arınıp güzelleşerek dergâh-ı ilâhîye çıkmaya hazır hâle gelmesini ifade etmektedir.

Bilindiği gibi namazın şartlarından biri de *"hadesten tahâret"*tir. Hadesten tahâret, hükmî kirlilik sayılan abdestsizlik hâlindeki bir kimsenin abdest alması ve guslü gerektiren bir durumdaki insanın da gusül etmesi (boy abdesti alması) demektir. Abdest ve gusül, maddî kirleri giderme ve beden sağlığını koruma gibi pek çok zâhirî faydayı beraberinde bulundursa da esas itibarıyla *"taabbüdî"*dirler; yani sırf Allah emrettiği için yerine getirilen ve bilemeyeceğimiz başka hikmetlere de mebni olan dinî muhtevalı ve ibadet niyetine bağlı bir temizliktirler.

Allah Teâlâ, *"Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde, yüzlerinizi ve ellerinizden dirseklerinize kadar kollarınızı yıkayın. Başınızı meshedip, topuklarınızla birlikte ayaklarınızı da yıkayın."*[160] mealindeki âyetle abdesti teşrî kılmıştır. Kulluğun en önemli alâmeti sayılan namazdan önce abdest almanın farz olduğunu bildiren bu âyetin devamında Cenâb-ı Hak insana, şayet cünüp ise ilk fırsatta gusletmesini, yani tastamam yıkanıp boy abdesti almasını, su bulamadığı takdirde toprakla teyemmüm yapmasını emretmiş ve ancak ondan sonra namaza durabileceğini belirtmiştir.

Mülâhazalardaki Derinlik

Abdest, namaz yolunda ilk ikaz ve birinci hazırlıktır. Ne var ki onun istenilen semereyi verebilmesi, insanın mülâhazalarındaki derinliğe bağlıdır. Aslında insan, duygu ve düşüncelerindeki samimiyet ölçüsünde, yaptığı bütün

---

[160] Mâide sûresi, 5/6.

işleri derinleştirebilir ve başından geçen her hâdiseye bambaşka bir mahiyet kazandırabilir. Mesela maruz kaldığınız bir belaya öyle ya da böyle katlanırsınız. Fakat o belayı, mecburen tahammül etmeniz gereken, sıradan bir musibet olarak görürseniz, o esnada çektiğiniz acıları ve yaşadığınız sıkıntıları o yanlış telakkinizin darlığına hapsetmiş olursunuz. Şayet o musibetin dış yüzüne takılır kalır ve arka plânına dair bazı meseleleri hiç düşünmezseniz, hem o hâdiseyi içinde bulunduğunuz zamana sıkıştırmış ve böylece hayatınızı daraltmış hem de bin bir ızdırabı boşu boşuna çekmiş sayılırsınız.

Oysa musibetle karşı karşıya geldiğiniz ilk andan itibaren onu bir arınma vesilesi ve sevap kazanma fırsatı olarak değerlendirmeniz de mümkündür. Şayet belanın ötesinde, onu vereni görebilir ve kainâtta meydana gelen hiçbir hâdisenin başıboş ve mânâsız olmadığını düşünürseniz, içinizde rıza yörüngeli bir sabır duygusu hâsıl olur. Hemen Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eder ve dergâh-ı ulûhiyetle irtibata geçersiniz. O'nun her şeyi gördüğü ve her işinde binlerce hikmet bulunduğu mülâhazasıyla,

"Hoştur bana Senden gelen,
Ya hıl'atü yahut kefen ;
Ya taze gül, yahut diken,
Lütfun da hoş, kahrın da hoş" dersiniz.

Karşı karşıya kaldığınız o bela beyninize bir balyoz gibi inse ve belinizi bükse de, "Demek ki günah ve hatalarımdan arınmam ve ciddi bir metafizik gerilime ulaşmam için bu sıkıntıları çekmem lazımmış; zaten benim kusurlarıma da ancak böyle bir dert kefaret olurdu. Rabbim, Senden gelen bu musibete de razıyım; yeter ki beni affet!" der ve mecbur olduğunuz için değil Cenâb-ı Allah'tan geldiğine inandığınız için gönül hoşnutluğuyla sabredersiniz. Bu sayede, öyle bir musibeti bile çok iyi değerlendirmiş ve engin mülâhazalarınızla

onu da derinleştirmiş olursunuz. Hatta bu hislerinizi açığa vurmasanız ve hiç dile getirmeseniz de gayet yumuşak bir tavır ortaya koymanız ve sabrınızı hâlinizle ifade etmeniz bile içinizde bir huzur esintisinin hâsıl olmasına zemin hazırlar ve o çirkin yüzlü hâdise bir musibet olmaktan daha ziyade bir mağfiret vesilesine dönüşür.

İşte namazı daha derince duyabilmek için de henüz abdeste teşebbüs ederken aynı gönülden mülâhazalarla dolu olmak gerekir. "Allahım, Senin huzuruna dünyevîliklerden arınmış bir insan olarak çıkmam için bana abdest kurnasını işaret ettin; bu işaret ve emrine binaen abdest alıyorum." deyip abdesti, Cenâb-ı Hakk'ın emri olan bir vazife bilmek ve onu, Allah Teâlâ'nın tayin ve tespit ettiği bir nevi ibadet kostümü şeklinde değerlendirmek icap eder. Çünkü abdestin ne ifade ettiğini, nasıl bir temizliğe vesile olduğunu ve bizi misal âlemi itibarıyla hangi hüviyete büründürüp nasıl güzelleştirdiğini sadece O bilir ve O görür. Bir de O'nun izniyle Mele-i A'lâ'nın sakinleri ve hafaza melekleri görürler. Dolayısıyla Hazreti Rahman'ın, "İstediğim keyfiyet şudur..." deyip bize emir buyurduğu temizlenme tarzı ne ise ve O bizi nasıl görmek istiyorsa, onu o şekilde kabul edip uygulamak mü'min olmanın gereğidir. Abdestin vaat ettiklerine ulaşabilmenin ilk şartı da ona her şeyden önce sırf Allah emrettiği için değer vermek ve maddî-mânevî temizleyiciliğine inanıp onu dinin belirlediği esaslar çerçevesinde ele almaktır.

Abdestin, mânevî kir ve lekeleri de yuyup yıkayan bir temizleyici olduğunu vurgulayan Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Bir mü'min abdest alırken yüzünü yıkayınca, gözüyle işlediği bütün günahlar, yanaklarından damlayan o su ile –veya suyun son damlasıyla– dökülür gider; ellerini yıkayınca elleriyle yaptığı hataların vebali abdest suyuyla beraber düşer kaybolur; ayaklarını yıkayınca da harama yürümek

suretiyle ayaklarının sebep olduğu bütün günahlar parmaklarının ucundan süzülen en son damlayla akıp tükenir. Böylece eksiksiz abdest alan bir kul, günahlarından bütün bütün arınmış ve temizlenmiş olur."[161]

Demek ki sağdan-soldan üzerine bulaşan maddî kirleri temizleyen insan, abdest sayesinde mânevî lekelerden de arınmış, Allah'ın huzuruna en uygun ibadet kisvesine bürünmüş ve Hazreti Sultan'ın yüce dergâhına çıkmaya tam hazırlanmış olur.

Camiye gelen her mü'min, abdest alırken Rabbin huzuruna çıkma havası içinde abdestini alır ve belki dış temizliğinden çok iç temizliğine önem verir. Zira o, dışın temiz olması nispetinde, içte bir karanlık kendini gösterir ve hissettirirse, iç ve dış bütünlüğü sağlanamadığından münafık olma endişesini taşır. Elini-yüzünü üçer defa yıkayıp onlardaki tozu-toprağı izale etmenin yanıbaşında, içinde mânevî bir kısım eracif ve çirkefle Rabbin huzuruna çıkmayı O'na karşı bir saygısızlık sayar. Cenâb-ı Hak, cesetten ziyade kalbe bakar; dıştaki temizliğe karşı içte bir fersûdelik ve köhnelikle kendi huzuruna gelenleri huzurundan kovabilir. Bu yüzden dış temizliği, mü'min için aynı zamanda bir iç temizliği mahiyeti de taşır.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şerflerinde: *"Sizden hiçkimse, uykudan uyanınca, ellerini, üç defa yıkamadıkça su kabına daldırmasın. Çünkü o, ellerinin gece boyunca vücudunun nerelerinde dolaştığını bilemez."*[162] buyurur. Günümüzde, uzmanların haber verdiğine göre mikroplar vücudumuzun bilhassa nemli bölgelerinde yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Ellerin gece boyunca bu yerlerde dolaşması ve burada bulunan mikropların da ellere bulaşması her zaman ihtimal dâhilindedir. İnsan, gece farkına varmadan elinin, koltuk altında ya da vücudunun başka herhangi

---

[161] Müslim, *tahâret* 32; Tirmizî, *tahâret* 2; Ebû Dâvûd, *tahâret* 51.

[162] Buhârî, *vudû* 25; Müslim, *tahâret* 87-88.

bir yerinde dolaştığını bilemez. O hâlde, mesele ister hekimlik açısından ele alınsın, ister namaz için tahârete vesile sayılsın, isterse bunlar hiç düşünülmeden Resûl-i Ekrem'in fermanına inkiyat havası içinde, "O emrettiği için yapıyorum." denilsin farketmez; zira bu bir temizlik meselesidir. Yanlış iş ve hatalardan ancak Allah'ın affetmesi hâlinde kurtulmak mümkündür. Kirli elin hatası ise onun güzelce yıkanmasıyla zail olur. Dolayısıyla günde beş defa abdest alan bir insan, ne iç duruluğunu bulandırmak suretiyle Rabbine karşı hata eder ne de herhangi bir şekilde vücuduna mikrop bulaştırma hatasına maruz kalır. Abdest, bütün bunlara kefaret olur ve aynı zamanda mü'minin derecesini yükseltir.

Evet, abdest, âdeta huzura çıkmak için giyilmesi gereken en uygun kostümdür. Âdâbına riayet edilerek tastamam alınan bir abdest o kostümü eksiksiz, arızasız ve en şık bir şekilde giyinmek, namaz isimli kabul salonuna girmek için hazır hâle gelmek demektir. Kim bilir, abdestin kare kare misal âlemine aksedişine şahit olsak, mülâhazaların enginliğine ya da sığlığına göre ötelere ne kadar farklı kılık kıyafetlerin yansıdığını görürüz. Belki bir yandan, onu ibadet neşvesi içinde ele alan insanın abdestinin ne güzel bir kaftana dönüştüğünü, diğer taraftan da abdesti, ibadet maksadıyla yapılsa da sıradan bir el-ayak yıkama gibi gören kimsenin elbisesinin yırtık-pırtık bir vaziyette olduğunu müşâhede ederiz.

Meşgalelerden Uzaklaşılmalı

Namaza duracak insanın önce abdest kostümünü giyinmesi gerektiği gibi, kalbini ibadetin ruhundan uzaklaştırabilecek bütün meşgalelerden de âzâde olması icap eder. Onun içindir ki insanın tuvalet ihtiyacına sıkıştığı bir durumda namaza durması çirkin görülmüştür. İnsan, evvela atması gerekli olan şeyleri atmalı, ibadet turnikesine sadece ibadet

duygusuyla girmeli ve kendisini meşgul edebilecek bütün menfi tesirlerden kurtularak namaza öyle durmalıdır. Zaten fıkıh kitaplarında bu mesele ele alınırken hüküm, kalbin meşgul olup olmamasına bağlanmış ve şayet insan tuvalete gitme ihtiyacı içinde ise onun namaza durması mekruh sayılmıştır. Çünkü kalb ve zihin bir işle meşgulken insan diğer bir işe konsantre olamaz. Zihni bir ihtiyaca yoğunlaşan insanın ikinci bir meseleye himmetini yoğunlaştırması çok zor, hatta imkânsızdır. Dolayısıyla böyle bir ihtiyaçla meşgul olan kimsenin namazı şuurluca kılması, onun hakkını vermesi ve ibadetini derince duyması mümkün değildir.

Dahası öyle bir vaziyette namaza durmada, namaza hakaret de söz konusudur. Zira o, hemen geçiştiriliverecek kadar basit bir iş değildir. Namaz, hemen aradan çıkarılıverilsin diye değil, hem o ânı nurlandırsın hem de bütün hayatı aydınlatsın diye vardır. Bütün bu hususlardan dolayıdır ki kimi fıkıhçılar, abdeste niyetin, daha tuvalet ihtiyacını görmeye giderken yapılmasını uygun bulmuşlardır. Çünkü böyle bir niyet sayesinde, huzur-u kalble namaz kılmak için yapılan bütün ön hazırlıklar ibadet kategorisinde değerlendirilir; abdest öncesi hazırlıklardan başlayıp namaza durma ânına kadar geçen her merhale insana sevap kazandırır.

İbadet havasına bürünme ve namaza konsantre olma açısından da abdest çok önemlidir. Ne havanın soğukluğu ne de sıcaklığı, bir mü'minin tastamam abdest almasına mâni değildir. Şartlar nasıl olursa olsun, o bir yolunu bulur ve miraca yükselecek bir yolcu edasıyla maddî-mânevî temizliğe koyulur. Daha ellerini suyun altına götürürken, çoktan Rabbin mehâfet ve mehâbeti altında bir ibadeti eda ediyor olma havasına girer ve dünyaya ait fuzulî sözleri terk eder. Sonra da her uzvunu yıkayışıyla biraz daha mesafe alır, farklı bir aydınlık idrak eder ve daha ayrı bir canlılığa erer. Abdest esnasında okunması tavsiye edilen duaları bilir ve zikrederse ya da

onların ihtiva ettiği mânâları zihninden geçirip bir de o yüce duygularla Cenâb-ı Hakk'a yönelirse, işte o zaman bütün bütün ruhanîleşir ve bambaşka bir metafizik gerilim içine girer.

a. Abdestte Diş Temizliği

Mü'min, abdest almaya başlamadan önce ona hazırlık mahiyetinde dişlerini temizlemelidir. Bunu misvakla yapabileceği gibi diş fırçasıyla da yapabilir. Bu temizlikten maksat ister yemek artıklarını gidermek, isterse diş etlerindeki bakterileri izale edip onları korumak olsun farketmez. Biz, en başta Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir sünneti olması hasebiyle bunu yaparız. Bir diğer yandan insan, her ne kadar kendi işlerinde hür görünse de Allah'ın kulu olması itibarıyla O'nun izni dairesinde olmadan kendi nefsinde dahi bir kısım müdahalelerde bulunamaz. O, Allah'ın kuludur; kul ise ancak efendisinin izni dairesinde hareket eder.

Mesela siz, "Bu benim parmağımdır, istediğim tasarrufta bulunabilirim." düşüncesiyle kendi parmağınızdan bir parça kesip atamazsınız. Bu size haramdır ve yaptığınız takdirde tevbe etmeniz gerekir. Yine insan, hataen bir kişinin ölümüne sebep olursa, onun kan bedelini vermesi gerekir. Bu diyet, Efendimiz tarafından bin koyun veya yüz deve olarak tespit edilmiştir ki, günümüzde bu çok büyük meblağlarla ifade edilmektedir. İbn Abbas'a göre ise haksız yere kasten adam öldüren kimsenin Cennet'e girmesi hiçbir şekilde mümkün olmaz.[163] İşte İslâm'da insanın ve onun canının, bedeninin bu denli kıymetli kabul edilmesinden hareketle, insanın ağzındaki dişlerin korunması ve şu ya da bu şekilde işe yaramaz hâle gelmesine fırsat verilmemesi de ciddiyetle üzerinde durulması gerekli olan bir husustur. Demek ki insan vücudundaki en küçük şeyler bile değersiz değildir; onların herbiri ayrı bir nimet ve ayrı bir değere sahiptir. Bu nimetlerin başta insana

---

[163] Bkz.: Tirmizî, *tefsîr* 5; Nesâî, *tahrîm* 2, *kasâme* 48.

bahşedilmesi onun iradesine bağlı olmamasına rağmen; onların devamı ise kulun iradesine, bu hususta sarf edeceği gayrete bağlıdır. Peki, nedir bu gayret?

Bu gayret, günde en az birkaç defa dişlerin çok ciddi şekilde fırçalanıp temizlenmesidir. Rivayet edilen bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

"Dişlerinizi fırçalayın. Çünkü dişlerin fırçalanması, ağız için temizlik sebebidir ve Allah'ın rızasına vesiledir. Cibrîl her gelişinde bana misvak kullanmamı tavsiye etti. Öyle ki bana ve ümmetime onun farz kılınacağından korktum. Ümmetime zorluk veririm diye endişe etmeseydim onlara bunu zorunlu kılardım. Ben öyle çok misvak kullanıyorum ki, zaman zaman öndeki dişlerimin (veya diş etlerimin) diplerinden kazınacağı endişesine kapılıyorum."[164]

Hadis, kırk küsür sahabi tarafından rivayet edilmiş olmasına rağmen Müslümanlar bu meselenin üzerinde ciddi bir şekilde durmamış ve gereken önemi vermemişlerdir. Koruyucu hekimlik adına günümüzde bu konu üzerinde hassasiyetle durulduğu gibi gelecekte de hassasiyetle durulacaktır. Fakat biz bu meselenin önemini anlatan, Allah Resûlü'nün sözü seviyesinde başka bir söz bilmiyoruz.

Diğer bir hadis-i şeriflerinde ise Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), şöyle buyurmaktadır: إِنَّ أَفْوَاهَكُمْ طُرُقٌ لِلْقُرْآنِ، فَطَيِّبُوهَا بِالسِّوَاكِ *"Muhakkak ki ağızlarınız Kur'ân'ın yollarıdır, onları misvakla temizleyin."*[165] Evet, Allah (celle celâluhu) güzeldir, güzel olanı sever; latiftir, latif olanı sever. O, çirkin şeyleri sevmez. Siz, ağzınızı temiz tutacaksınız ki Allah da sizden hoşnut olacak. Değilse O'na hesabını verirsiniz.

Burada son olarak bir şeye daha işaret etmek istiyorum: Biz her ne kadar "misvak" kelimesini belli bir ağacın

---

[164] İbn Mâce, *tahâret* 7.

[165] İbn Mâce, *tahâret* 7.

dalından edinilen ve eskiden beri diş temizliğinde kullanılan eski tarz diş fırçası mânâsına kullanıyorsak da, hadislerde geçen "sivâk" kelimesinden kastedilen, mutlak mânâda dişlerin temizlenmesidir. Bu temizlik, o ağacın dalından yapılan fırçayla yapılabileceği gibi, günümüzde üretilen diş fırçalarıyla da, hatta elle ovularak, iple ya da herhangi başka bir şeyle de yapılabilir. Bir de bu temizlik Allah'ın rızası ve hoşnutluğu gözetilerek yapılıyorsa, dinin, insan hayatı ile alâkalı emirlerinin ciddiyeti daha iyi anlaşılmış olur.

b. Abdest Dualarının İfade Ettiği Mânâlar

Abdest dualarını okumak, bir kısım fukahaca abdestin âdâbından kabul edilmiştir. "Edeb" kelimesinin çoğulu olan âdâb, fıkıh ıstılahında; bir işin en güzel şekilde yapılmasını sağlayan, bu niyetle işlenmesine sevap terettüp edip dinen güzel kabul edilen ama terkine günah taalluk etmeyen amellere denir. Yani yapılması sevaptır ama yapılmaması günah değildir. Aslında abdest duaları, bizzat Resûl-i Ekrem Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivayet edilen dualar değildir ama öz itibarıyla ya bazı âyetlere ya da Efendimiz'in mübarek sözlerine dayanmaktadır. Bunlar, selef-i salihînin, bazen ilavelerde bulunarak bazen de biraz kısaltarak, zaman zaman daha farklı ifadelerle seslendirdikleri dualardır. Fakat şu muhakkaktır ki Hak dostlarının dilinden dökülen ve onların engin mülâhazalarının seslendirilmesinden ibaret olan bu içli niyazlar, okuyan kimseleri çok farklı iklimlere çeker götürür, onların gönüllerini en samimi hislerle doldurur ve içlerini ibadet aşk u şevkiyle donatır.

Samimi bir kul, abdeste başlarken, dergâh-ı ilâhîden kovulmuş ve sonsuz rahmetten nasipsiz kalmış şeytandan Allah'a sığınır; her zaman olduğu gibi abdeste de engin rahmet sahibi ve yegâne merhametli Rahman ü Rahîm'in adıyla başlar. Sonra suya temas ederken, İslâm nimetinin büyüklüğünü

düşünür, onu bir ışık kaynağı ve mânevî lekelerden kurtulma vesilesi kılan ve suyu da maddî kirlerden arınmak için bir vasıta yapan Allah'a şükreder.

Mazmaza (ağza su verme) ânında, اَللّٰهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ *"Allahım! Kur'ân-ı Kerim'i okuma, Seni her zaman gönülden anma, Sana layıkıyla hamd ü senâda bulunma ve en güzel şekilde kulluk yapma hususlarında yardımını dilerim."* اَللّٰهُمَّ اسْقِنِي مِنْ حَوْضِ نَبِيِّكَ كَأْسًا لَا أَظْمَأُ بَعْدَهَا أَبَدًا *"Allahım! Bana, Resûl-i Ekrem'in havzından kana kana içmeyi nasip eyle; öyle içeyim ki bir daha ebediyyen susamayayım."* der, avuç avuç Kevser yudumlayacağı bir güne erişme ümidiyle dolar.

İstinşak (burna su verme) sırasında, daha dünyadayken ötelerin rayihasını duymayı diler, ahirette de Cennet'in kokusunu koklamak ve onun nimetlerinden rızıklanmak için dua eder.

Yüzünü yıkarken, اَللّٰهُمَّ بَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ *"Allahım! Dostlarının yüzlerini ağartıp nurlandırdığın, hasımlarının çehrelerinin ise kapkara olduğu gün yüzümü ağart, beni de nurlandır."* diyerek bir kere daha nazarlarını Cennet yamaçlarına diker.

Ondan sonra yıkadığı ya da meshettiği her uzuvla beraber ayrı bir isteğini daha dile getirir: Hesap gününde muhasebesinin kolaylaştırılmasını, amel defterinin sağ taraftan verilmesini, saçının ve cildinin ateşten korunmasını, Cenâb-ı Hakk'ın arşının gölgesinden başka sığınılacak bir yer bulunmayan mahşer gününde Arş-ı A'lâ'nın himayesine alınmayı, hayatı boyunca sadece faydalı sözleri dinleyip en güzeline uyanlardan olmayı, Cehennem ateşinden âzâde kılınmayı, ayakların kaydığı o gün Sırat köprüsünde ayaklarının

kaymamasını ve Cennet'e yürürken yolda kalmamayı talep eder. Abdesti tamamlarken, "Allahım! Sa'y ü gayretimi bol ihsanlarınla mükâfatlandır; günahlarımı affeyle, beni bağışla, amellerimi makbul kıl, bana kârlı bir ticaret lütuf buyur ve hiç zarar ettirme!" der, sürekli tevbe eden ve temizliği tabiatının bir yanı hâline getirip günahlarından arınan kullardan olmayı diler. Abdestin her safhasında bu mülâhazalara bağlı kalan bir insan adım adım tam bir konsantrasyona yürür.

Zahmetine Rağmen Abdesti Tastamam Almak

Resûl-i Ekrem (aleyhi ekmelü't-tehâyâ), ashab-ı kirama: *"Allah'ın, hatalarınızı silip temizlemeye ve sizi derece derece yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri söyleyeyim mi?"* dedikten sonra şunları saymıştır: *"(Şartların alabildiğine ağırlaştığı ve) abdestin zorlaştığı durumlarda, zahmetine rağmen eksiksiz abdest almak, arası çok olsa da mescitle ev arasında gidip gelmek ve bir namazın ardından bir sonraki namazı beklemeye koyulmak."* Peygamber Efendimiz, sonra da şu ilavede bulunmuştur: "İşte sınır boylarında nöbet tutma seviyesinde kendini Hak'la irtibatlandırma *(ribat)* budur."[166]

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hadis-i şerifte abdest almayı *"isbâğ"* kelimesiyle ifade etmiştir ki bu kelime, abdestin gereklerini eksiksiz yerine getirmek, ağza ve burna dolu dolu su vermek, elleri, kolları, yüzü ve ayakları iyice yıkamak demektir. Hadiste kullanılan diğer bir ifade de *"ale'l-mekârih"* sözüdür. Bu da, bütün zorluklarına rağmen, soğuk-sıcak demeden suyun başına koşup tastamam abdest alma mânâsını ihtiva etmektedir.

Şartlar ne olursa olsun abdest alma meselesi ve arz ettiğim bu nebevî söz bana hep Erzurum'un kışında, her yanı donmuş şadırvanın başında, buz tutmuş kurnalardan akan

---

[166] Müslim, *tahâret* 41; Tirmizî, *tahâret* 39.

buz gibi suyla abdest alan insanları hatırlatır. O namaz yolcularının, insanın içine işleyen uhrevî hâlleri bugünkü gibi gözümün önüne gelir. Her tavır ve davranışlarından Cenâb-ı Hakk'a tam inanmışlık dökülen bu samimi kulların iç çekişlerinin su çağıltılarına karışıp Allah'a yükselişi hatıralarımda hâlâ canlıdır. Onlar başka uhrevî bir edayla kollarını sıvayıp, paçalarını katlar ve muslukların başına geçerler. O esnada hava o kadar soğuktur ki parmaklarına değen su dirseklerine gelene kadar neredeyse buz kesilir. Dışarının soğuğu suyun sertliğiyle birleşince, daha ellerini yıkarken bütün hücreleri tir tir titrer. Hele o titremeye bir de iç titreme inzimam edince semaya doğru bir ses yükselir: اَللّٰهُمَّ أَعْطِنِي كِتَابِي بِيَمِينِي وَحَاسِبْنِي حِسَابًا يَسِيرًا *"Allahım! Hayatımın hesabını soracağın gün muhasebemi kolaylaştır ve amel defterimi, salih kullarına yapacağın gibi sağ tarafımdan ver!"*

Evet, mü'minler her şeyle imtihan oldukları gibi böyle zorluklarla da imtihan olduklarının farkındadırlar. Kulluk karnelerindeki bir kısım boşlukları o konsantrasyon cehdiyle ve tamamıyla O'na yönelme gayretiyle dolduracaklarına inançları tamdır. İşte bu iman ve inançla abdeste de bambaşka bir kıymet verir ve onu yedi hatta yetmiş veren bir tohum gibi değerlendirirler. Amel defterlerine bir abdest yazdırırlar ama kat kat fazlasıyla mükâfat görecekleri ümidini taşırlar. Neden olmasın ki, ذَلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ *"Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine ihsan eder."*[167]

Nitekim Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ رَفَعَ نَظَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فُتِحَتْ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ *"Âdâb ve erkânına uymak*

[167] Hadîd sûresi, 57/21.

suretiyle abdest alıp semaya el açıp, 'Şehadet ederim ki Allah'tan başka Maksud-u bi'l-Hak, Maksud-u bi'l-İstihkak yoktur, O tektir, eşi-ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed Aleyhissalâtü vesselâm O'nun kulu ve peygamberidir.' diyen bir kul için Cennet'in sekiz kapısı birden açılır da dilediğinden içeri girer."[168] buyurmuştur. Belki böyle büyük bir mükâfatı, abdest alan herkesin elde etmesi pratik itibarıyla söz konusu değildir. Çünkü her mü'minin, namaz yolunda aynı derin mülâhazalarla dolması ve abdesti kendi enginliğiyle duyması mümkün olmayabilir. Fakat abdest sayesinde böyle bir mükâfata nail olmak potansiyel olarak hemen herkes için mevzubahistir ve kendilerine Cennet'in bütün kapıları açılacak olan bu tali'lilerin abdestin hakkını veren kimseler arasından seçileceği muhakkaktır.

Baştan bu yana arz etmeye çalıştığım hususlardan dolayıdır ki Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem), her vakit namaz için ayrı ayrı abdest almıştır. Hatta Mekke fethine kadar neredeyse bir abdestle iki vakit namaz kılmamıştır. Sahabe efendilerimiz de kıyamet gününde ak alınlı, aydın bakışlı, eli-yüzü tertemiz ve vicdanı göktekilerin iç âlemleri kadar nezih olmanın yolunun namaz ve namaz öncesi amellerden geçtiğine inanmış ve hep bu inanç üzere yaşamışlardır. Mesela Ebû Hüreyre (radıyâllahu anh), abdest alırken ellerini neredeyse omuzlarına kadar, ayaklarını da dizlerine kadar yıkamayı alışkanlık hâline getirmişti. Kendisine bunun sebebi sorulunca da, "Ben Rasûlullah'ın, إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ *'Ümmetim kıyamet günü çağrıldıkları vakit, âzâlarındaki abdest izinden dolayı nur gibi parlar hâlde gelirler.'* dediğini duydum. Öyleyse kimin imkânı varsa nurunu artırsın."[169] cevabını vermiştir. Diğer bir

---

[168] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/19, 4/150.
[169] Buhârî, *vudû'* 3; Müslim, *tahâret* 34-37.

rivayette ise Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: تَبْلُغُ الْحِلْيَةُ مِنَ الْمُؤْمِنِ، حَيْثُ يَبْلُغُ الْوَضُوءُ *"Mü'minin zineti, abdest suyunun ulaştığı yere kadar ulaşır."*[170]

Secde ve abdest uzuvlarındaki emarelerle öndekilerden de önde olma ve ötede Peygamber Efendimiz tarafından tanınma meselesi bir başka hadis-i şerifte şöyle bir müjdeyle anlatılmaktadır:

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün, Bakî' kabristanına gidip orada medfun bulunan kutlu insanları ziyaret etmiş ve, *"Selâm size ey mü'minler diyarının sakinleri! İnşâallah bir gün biz de size katılacağız."* buyurmuştu. Daha sonra da *"Kardeşlerimi görmeyi çok arzu ederdim."* demişti. Bunun üzerine ashab-ı kiram, *"Ya Rasûlallah, bizler Senin kardeşlerin değil miyiz?"* diye sorunca, Resûl-i Ekrem Efendimiz, *"Siz benim ashabımsınız; kardeşlerim henüz gelmediler; onlar sonra gelecekler."* cevabını vermişti. Bunun üzerine sahabe efendilerimiz *"Ümmetinden henüz gelmeyenleri ötede nasıl tanıyacaksın ya Resûlallah?"* dediklerinde, o Şefkat Peygamberi şunları söylemişti: *"Düşünsenize, bir adamın alnı ak ve ayağı sekili atları olsa ve onlar yağız ve doru atların arasında bulunsa, o adam kendi atlarını tanıyamaz mı? İşte benim kardeşlerim abdestten dolayı yüzleri nurlu, el ve ayakları parlak olarak gelecekler. Ben havzımın başında onları bekleyeceğim..."*[171] buyurmuştu.

İşte abdest hem bu dünya hem de öteler hesabına çok büyük mükâfatlar vaat etmektedir. Fakat onun vaat ettiklerine ulaşmak için aşılması gerekli olan bir sarp yokuş vardır. O yokuşun geçilmesi ise insanın iradesine bağlanmıştır. Demek ki bu mevzuda kullara düşen vazife, ibadet konsantrasyonunu yakalama adına iradî bir cehd ve gayret göstermektir.

---

170 Buhârî, *libâs* 90; Müslim, *tahâret* 40.

171 Müslim, *tahâret* 39; Nesâî, *tahâret* 110; İbn Mâce, *zühd* 36.

Başlangıç itibarıyla zor ve ağır gelmesine ve bazen şartların çok elverişsiz bir hâl almasına rağmen dişinizi sıkıp sabretmeniz sayesinde zamanla abdestten öyle bir lezzet alırsınız ki artık onu gözünüzün nuru sayar ve hiçbir şeye değişmezsiniz. *"Bismillah"* deyip yola çıktıktan ve sabırla o sarp yokuşu aştıktan sonra onun öyle bir tadı, öyle bir lezzeti ve öyle bir şivesi ile karşı karşıya gelirsiniz ki abdest ve namaz arası bu mekik dokumalarınızın hiç bitmemesini dilersiniz.

İbadetlerde İfrat ve Tefrit

Kulluk anlayışımızdaki dengesizlik bazen iç temizliği iddiasıyla, bazen dünyevî bir kısım meşgaleleri mazeret görerek, bazen de başka bahaneler ardına sığınarak ibadet ü taati aksatma veya tamamen terk etme şeklinde tezahür edebilmektedir. Mesela dinî mevzularda gayr-i ciddi bir kısım insanlar, kalb temizliğinin esas olduğunu iddia ederek ibadet yapmaya gerek olmadığını söylerler. Bu yanlış anlayışın karşısında bir de ibadetlere ifrat derecesinde hassasiyet gösteren insanlar vardır. Bu mânâda mesela bazı kimseler abdest alacağım diye suyu aşırı israf etmekte veya istibra yapacağım düşüncesiyle sevimsiz hâllere girmektedirler ki bütün bunlar ne Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ne selef-i salihin ne de fukaha-i izamda görülmeyen davranışlardır.

Ebu Saîd el-Hudrî (radıyâllahu anh) anlatıyor: "Biz Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile birlikte Ramazan'ın ikinci on gününde itikâfa girdik; yirminci günün sabahı eşyalarımızı (evlerimize) taşıdık. Resûlullah (bir hutbe irad etti ve) sonra şunları söyledi: *"İtikâfa girmiş olanlar, itikâf mahallerine dönsünler. Zira bu gece bana Kadir gecesinin hangi gece olduğu gösterilmişti, sonra unutturuldu. Siz, son on günde ve tek gecelerde onu arayın. Ayrıca bu gece kendimi su ve çamur içinde secde eder gördüm."* Resûlullah (sallallâhu aleyhi

ve sellem) itikâf mahalline dönünce o günün sonuna doğru hava bozdu, yağmur yağdı. Mescit o sıralarda (üzeri dallarla örtülmüş) çardak şeklindeydi (zemini de topraktı). Allah Resûlü'nün burnuna, alnına (toprak üzerinde secde etmesi sebebiyle) hafif çamur bulaştığını gördüm."[172]

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), yanında namaz için bir hasır taşımıyordu, zira yeryüzü kendisi için mescit kılınmıştı. Yine fukahadan bazılarına göre, abdest aldıktan sonra kurulanmak bile mekruhtur. Demek onlar, işin dışından ziyade içiyle meşgullerdi; temiz ve duru bir gönülle Rabb'e müteveccih olduklarından, O'ndan aldıkları feyiz de o nispette duru ve ayan-beyandı.

Evet, işin dışıyla fuzulî meşgul olan kimseler –kuvvetle muhtemeldir ki– içiyle o kadar meşgul değildirler ve kalblerinin zamanla pas bağladığından haberleri yoktur. Şu kat'iyen bilinmelidir ki insan, diyelim ki istibrâ yapacağım diye ne kadar hoş olmayan durumlara girerse girsin; ayağım kuru kaldı, yüzümün her tarafına su ulaşmadı diye ne kadar ovalarsa ovalasın, şayet iç âleminden ve yaptığı şeylerin muhtevasından habersiz olarak yaşıyorsa, yaptığı şeylerin hiçbir değeri olmayacak ve bu gayretleri öbür tarafta yüzüne çarpılacaktır.

Dinimiz kolaylık dinidir; onu zorlaştıranlar, onu hakiki mânâda anlamayanlardır. Allah Resûlü, aşırılıklara kaçmak suretiyle dini zorlaştıranları, *"Bu din kolaylık dinidir. Kimse aşırılıklara girmek suretiyle dini geçmeye çalışmasın, (başa çıkamaz, yine de eksik bıraktığı şeylerle birlikte) galibiyet dinde kalır"*[173] şeklinde uyarır.

Evet, din yaşanabilir bir şeydir; o, hem 'kalbim temiz' diye ibadet ü taati terk etme gibi tefrit anlayışından hem de seccadesiz yere secde etmeme gibi ifrat anlayışından çok uzaktır.

---

[172] Buhârî, *fazlu leyleti'l-kadr* 2; Müslim, *sıyâm* 213.
[173] Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28.

Haddizatında bir insanın Rabbine karşı kulluğu, içinde taşıdığı heyecanı kadardır. O, bu heyecanın üzerinde yapmacık bir takım hareketlere kesinlikle girmemelidir. Aksi hâlde dengeyi bozmuş olur. İnsan, işin dış yüzüyle ne kadar uğraşırsa uğraşsın eğer iç-dış bütünlüğüne sahip değilse başı açık, yalın ayak bu vadide dolaşır fakat eli boş geri döner. O hâlde, peygamberlerin bile başlarını yere koyup gururlarını ayaklar altına aldığı yerde, şeytanî bir hava ve eda içinde başını yere koymama gibi bir gurur ve kibir içine kesinlikle girilmemelidir. Umumi bir muvazene içinde, sen de başını yere koy ve secde et.. et ki, alnındaki toz-toprakla birlikte Rabbinin huzuruna gel.

İşte o zaman Allah (celle celâluhu) senin yardımcın olacaktır. Peygamberler, her şeyde olduğu gibi ibadetler hususunda da toplum hayatına belli bir muvazene getirmişlerdir. Bizler, onlara uyup talim ettikleri şekliyle ibadetlerimizi yaptığımız müddetçe istikametimizi muhafaza etmiş oluruz.

c. Abdestle Tamamlanan Nimetler

Cenâb-ı Hak, insan vücudu adına yarattığı mekanizmada başdöndürücü gayeler takip etmiştir. İmam Gazzâlî Hazretleri, insan vücudundan daha garip bir şey olmadığını söyler. İnsan vücuduna öyle hassas dengeler yerleştirilmiş ve bunlar o kadar yerindedir ki, onlardan birini değiştirmeye kalksanız, isabetsizlik etmiş ve bütün bir bedenin fesadına sebebiyet vermiş olursunuz. Mesela, vücutta, yerinde emme-basma tulumbası gibi görev yapan kalb ve damar sistemleri vardır. Bu sistem her an nabzımızı tutmakta ve vücudumuzun en ücra yerlerine kadar kan pompalamaktadır. Hayatımıza canlılık kazandıran bu sistem, biz hiç farkına varmadan, hayat boyu "Allah" deyip atar. Dervişler, *"La ilâhe illallah, La ilâhe illallah..."* ritminin, kalb atışlarına denk geldiğini söylerler. İnsan, *"La ilâhe illallah"* demeye başladıktan sonra kalb

de o ritme uyar, *"La ilâhe illallah, La ilâhe illallah..."* demeye başlar ve vücudu ayakta tutan kanı, bedenin en ücra yerlerine kadar pompalar. Kanın buralara taşınmasında kılcal damarlar vazife görür. Bu damarlar tıpkı su boruları gibidir; su boruları zamanla kireçlenip kapandıkları gibi damarlar da, oluşan yağ tabakalarıyla zamanla sertleşir ve görevini yapamaz hâle gelirler. Bu durumdan en çok etkilenecek olan uzuvlar ise el ve ayak parmaklarının uç kısımları, beynin son noktası gibi kalbe en uzak olan uzuvlardır. Bu uzuvların sağlıklı olabilmesi için vücutta kan dolaşımının sıhhatli bir şekilde işlemesi gerekmektedir. İşte abdest suyu, buna yardımcı olur ve kalbe en uzak noktadaki kılcal damarları harekete geçirir. Bu ise biyolojik olarak kirlenen kanın kalbe geri dönüp akciğerlerde temizlenmesi ve yeniden süzülerek o uzuvlara ulaşıp onların canlılığını koruması açısından çok önemlidir. Bütün bunlar Allah'ın birer nimetidir. Allah (celle celâluhu), yukarıda zikrettiğimiz, abdesti emreden âyetinin sonunda, مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *"Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemiyor; sizi tertemiz kılmak ve size verdiği nimetini tamamlamak istiyor, umulur ki şükredersiniz."* buyurmaktadır.[174]

"Peki, bu tamamlanmak istenen nimet nedir?" denecek olursa; Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği her şey bir nimettir. Fakat bu nimetlerin tamamlanması, bir açıdan kulun kendi iradesine bırakılmıştır. Zira ilk yaratılış cebridir; Allah (celle celâluhu) yaratır ve sevk eder; kimseye sormaz. Ama bu nimetlerin devam ve temadisi kulun kendi iradesine bağlıdır. Mesela bugün, hekimlerin de ifade ettiği üzere, damar sistemlerinin elastikiyetinin korunmasında önemli amillerden biri, onların bazen sıcak, bazen de soğuk su ile yıkanmasıdır. Sıcak su, damarların açılmasına yardım eder; soğuk su ise

174 Mâide sûresi, 5/6.

onları büzer. Dolayısıyla insan, abdest aldığı sürece, onların sürekli büzülüp tekrar açılarak görev yapmalarını kendi iradesiyle temin etmiş olur.

Yine abdest ve gusül, vücudun kan dolaşım mekanizmasına katkıda bulunduğu gibi lenf sisteminin uyarılıp harekete geçirilmesine de yardımcı olurlar. Bu sistemin çalışması, yaraların tedavisinde ve mikroplara karşı vücudun korunmasında önemli bir faktördür. İslâm'ın emirleriyle tıp ilmini telif etme adına yazılmış kitapların çoğunda, bu lenf sisteminin uyarılmasının ancak burun ve boyun etrafına verilen su ile mümkün olduğu ifade edilir. İşte Cenâb-ı Hak abdeste bu vazifeyi gördürmektedir.

İnsan vücudunun bütününde olmak üzere statik bir elektrik dengesi vardır. Bu elektrik dengesinin sürekliliği vücut sağlığı açısından çok önemlidir. Bu açıdan vücuttaki bu dengenin korunması gerekir. Bilhassa günümüzde psiko-somatik rahatsızlıklar dediğimiz ruhsal hastalıklar, büyük oranda bedeni de baskı altına almakta ve ona etki etmektedir. Mesela mide ülseri gibi rahatsızlıklar, bu tür etkileşimin bir neticesidir.

Günümüzde insanın ruh yapısını etkileyecek ve ondaki elektrik dengesini bozacak olumsuzluklar bir hayli fazladır. Kirletilen hava, giysilerde ve kaplarda kullanılan insan sağlığına zararlı maddeler, kimyasallar vs. bütün bunlar vücuttaki elektrik dengesini bozacak ve insanı dengesizliğe itecek birer faktördür. Bütün bu dengesizlikleri izale edip vücut elektriğini ayarlayacak şeylerin başında ise su ve toprak gelir. İnsanın günde beş defa abdest alması, su bulamadığı takdirde de –âyetin ifadesiyle– temiz toprakla teyemmüm etmesi, vücuttaki elektriği regüle edip ayarlar, fazlasını dışarı atar. İşte Kur'ân, bu hususa da dikkat çekiyor; namaza kalktığımız zaman abdest almamızı, cünüp isek gusletmemizi ve su bulamadığımız durumlarda da teyemmüm etmemizi emrediyor. Bütün bunlar, Cenâb-ı Hakk'ın, kulları üzerindeki nimetlerini tamamlaması içindir.

Aynı şekilde hayat da bir nimettir. Bu nimetin devam ve temadisi, başka bir ifadeyle ebediyet kazanması, onun ebediyet yolunda harcanmasına bağlıdır. Allah (celle celâluhu), bu imkânı vermiş; fani bir hayatı, ebedî bir güneş hâline getirme imkânını kulun kendi iradesine sunmuştur. Bu çerçevede –tedrici dahi olsa– insan sağlığını tehdit eden maddeleri haram kılmıştır.

Evet, İslâm kolaylık dinidir. Allah (celle celâluhu), hiçbir zaman kulunu zora sokmak istemez. Bir âyet-i kerimede ifade ettiği gibi, يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ *"O sizin için kolaylık murad buyurur, zorluk istemez."*[175] Bu yüzden "Niçin zor şartlarda da olsa abdest almamız isteniyor?" denemez. Çünkü O, üzerimizdeki nimetlerini tamamlamak istemektedir ve abdest de o nimetlerin devamında önemli bir faktördür.

d. Namazda Temizlik Mertebeleri

Namaz, dört mertebe temizliği içeren muhteşem bir ibadettir:

Birinci mertebe: Namaza hazırlık adına yaptığımız necasetten ve hadesten tahâretle, en başta, elbisemize bulaşmış pisliklerden, azalarımızı kirleten şeylerden temizlenmiş oluruz.

İkinci mertebe: Abdest almak suretiyle maddî kirlerden temizlenen göz, harama bakmaz; ağız, kötü söz söylemez; el, fena iş yapmaz; ayak, kötülük istikametinde adım atmaz ve bütün azalar bu şekilde günahlardan uzaklaşmış olur.

Üçüncü mertebe: Temizliğin bu mertebesinde kalb, kötü duygu ve düşüncelerden uzaklaşır. Ötesinde ise Rabbin rızasına kilitlenir.

Evet, Cenâb-ı Hak, emir buyurduğu şeylerle insanlara nazar ve teveccühte bulunuyor ve onların kendisine

[175] Bakara sûresi, 2/185.

teveccühünü, bu teveccühe vesile kılıyor; “Siz Bana teveccüh edin, Bana yönelin ki Ben de size yöneleyim.” diyor. Başka bir ifadeyle bir insan namazla Allah karşısında iki büklüm ise Allah da ona bakar, teveccüh eder. O, namaz vesilesiyle karşısında bükülmeyen bellere, secde etmeyen başlara, kirli alınlara hiçbir zaman nazar atfetmez.

Râbiatü’l-Adeviyye bu nazar ve teveccühü, “Allah bana teveccüh etmese, ben abdest alıp namaz kılamaz, oruç tutamaz, bu gece Miraç’tır deyip kalkıp onu ihya edemezdim. O’nun teveccühüdür ki beni bu hâle getirdi.” şeklinde ifade eder.

Bunu şöyle bir kıyasla açmak mümkündür: Ayçiçekleri, güneşi, güneş onlara baktığı için mi yoksa sebepsiz yere kendiliklerinden mi takip ederler? Elbette onlar güneş olmasa yüzlerini ona çeviremezlerdi. O hâlde esas olan, onlara müteveccih olan güneşin varlığıdır. Aynen öyle de, kul için Şems-i Ezel ve Ebed’in nazar ve teveccühü esastır. O bakmasa insan, yüzüne bakılmayacak bir hâle gelir ve caminin yolunu bilemez, seccadesini bulamaz, mihrabını tanıyamaz ve takılır yollarda kalır. Oysa Allah (celle celâluhu), yaşlısı ve genci ile herkese hidayet etmiş, bize camiye giden yolları göstermiştir. Demek biz O’na bakacağız, O da bize bakacak; O bize bakacak, biz de O’na bakacağız. Teveccüh, teveccühü netice verir. Zaten فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ *“Beni anın ki Ben de sizi anayım.”*[176] âyeti de bunu ifade etmektedir. Yani siz geniş ânınızda Beni anın ki sıkıntılı anlarınızda sizi anayım; dünyada Beni anın ki kabirde, mahşerde, sıratta, Cehennem kıvılcımları üzerinize geldiği zaman Ben de sizi anayım.

Evet, kul, –pervane misal– döne döne O’nu aramalıdır ki bir gün bulsun. İşte namaz, bu teveccühü temin ediyor. Namaza hazırlık yapan bir mü’min, ister istemez abdestle

---

[176] Bakara sûresi, 2/152.

kendisini yenileyip ter ü taze bir hâl alacak, sonra da O'nun huzuruna koşarak O'na yönelecektir. Cenâb-ı Hak da bu yönelişe bigâne kalmayacak ve bütün kapıları ardına kadar açacaktır.

Dördüncü mertebe: Bir de tahâretin, temizliğin son mertebesi olan nebilerin tahâreti vardır ki, o da kalbin mâsivâullahtan tecerrüdü (Allah'tan başka her şeyden sıyrılması), dünyaya ait meşru şeylerin dahi kalbden çıkarılıp atılması ve kalbde Allah'ın mütecelli olmasıdır.

İşte Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve diğer nebilerden istenen temizlik ve onların temizlikte ulaştıkları nihai nokta budur. Bu mertebeye ulaşabilmek için, baştan başlayıp sırayı sonuna kadar takip etmek gerekir. Mesela kalb temizliğinden geçip kötü ahlâktan tecerrüde mazhar olmadan, mâsivâullahtan temizlenme mümkün olmaz. Zira kalb, kötü ahlâktan sıyrılıp dünyayla alâkalı şeylerden kopmadıktan sonra Allah'la münasebet kuramaz. Yine uzuvlar günahtan tecerrüd etmeden, kalbde bir ışık yakılamaz. Başka bir ifadeyle, ancak iç ve dış uzuvların günahtan uzaklaşması sayesinde, insanın kalbinde iman lem'ası parlayacaktır.

Demek oluyor ki sırasıyla bu mertebelerden biri geçilmeden öbürüne ulaşmak mümkün değildir. Tıpkı merdivenin basamakları gibi, kademe kademe yükselip istenilen noktaya ulaşılacak ve neticede rıza-i ilâhî elde edilecektir. Peygamberler, bu muvazeneye dikkat ederek o makama yükselmişlerdir. Mesela Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), hem abdestte hem de namazda alabildiğine titiz davranmış, kalb temizliği adına günde yüz defa istiğfar etmiş ve bunu ifade sadedinde, إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ *"Ben Allah'a günde yüz sefer istiğfar eder (affımı dilerim)."*[177] buyurmuştur. Yine O'nun sabah-akşam birkaç defa, يَا مُقَلِّبَ

[177] Müslim, *zikr* 41; Tirmizî, *tefsîru sûre* (47) 1; İbn Mâce, *edeb* 57.

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ *“Ey kalbleri evirip çeviren Allahım! Kalbimi dinin üzere sabit kıl!”*[178] şeklinde dua ettiği bildirilir.

2. Ezan-ı Muhammedî

Namaza konsantre olma adına abdestten sonra ikinci basamağı ezan teşkil eder. Mü’min, şeytanî duygu ve düşüncelerden sıyrılmaya abdestle adım atar fakat ezanla daha bir derinleşir, inşiraha erer ve içinde tatlı cennet esintileri esmeye başlar. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ أَدْبَرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ ضُرَاطٌ *“Namaz için ezan okunmaya başlayınca şeytan, duyduğu sıkıntı ve stresten dolayı kerih sesler çıkararak kaçar.”*[179] buyurur.

Demek ezan, şeytan ve şeytanî ruhların rahatsızlığa gömülmesine vesile olan çok mübarek bir çağrıdır. İnsanın, şeytan ve şeytanî düşüncelerden arınıp gözyaşları ile namazını eda edebilmesi ve ona konsantre olabilmesi için şuurlu ve içten okunacak bir ezanı dinlemesi çok önemlidir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz vakti geldiğinde çoğu zaman Hz. Bilal’e doğrudan, “Ezan oku!” demez; *“Bizi bir ferahlandır ya Bilal!”* derdi.[180] Bunun mânâsı, “Şu dünya işleri bizleri sıktı. Hele içimize bir su serp de omuzlarımızdaki bu yükleri atıp bir rahatlayalım ve nefsimize fısıldanan şeytanî vesveselerden bir temizlenelim.” demekti.

Ezan teşrî kılınmadan önce namaza çağrı için boru öttürme, çan çalma gibi şeyler teklif edilmişse de Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onları kabul etmemişti. Çünkü madem namaza çağrı yapılacak, o hâlde bu çağırma işi, namazın ruh ve çekirdeğini ifade edebilecek bir kısım kelimelerle

---

178 Tirmizî, *kader* 7, *daavât* 89, 124; İbn mâce, *duâ* 2.

179 Buhârî, *ezân* 4; Müslim, *salât* 19.

180 Ebû Dâvûd, *edeb* 78; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/364, 371

yapılmalı ve insanlar onu duyduğu zaman ürpermeli, yüce bir huzura çıkacaklarını anlamalıydılar. Bu çağrı herhangi bir sözle değil yine Allah'ın ilham edeceği mübarek kelimelerle olmalıydı. Neticede Allah (celle celâluhu), ilham ettiği lafızlarla ezanı ayrı bir güzelliğe ulaştırmıştır. Bu yüzden âlimler, ezanın kelimelerine, onun rükünleri nazarıyla bakmışlardır. Yani iftitah tekbiri, kıyam ve kıraat gibi ameller nasıl ki namazın bir rüknü, bir parçasıdır, onlar olmadan namaz olmaz; ezanın kelimeleri de onun rükünleridir, onlardan biri olmazsa ezan da olmaz.

Ezanı farklı lafızlarla seslendirme de aynı hüküm içinde değerlendirilebilir. Çünkü mesela اَللّٰهُ أَكْبَرُ *"Allah en büyüktür"* sözüyle vicdan, bir hususa uyarılıyor. Bilindiği gibi, *"ekber"* kelimesinin, Türkçe mânâsı, "en büyük" demektir. Fakat bu, "Başka büyükler de vardır ama Allah (celle celâluhu) onların en büyüğüdür." demek değildir. Sadece kelime kıtlığından dolayı bu kelimeyle tercüme edebiliyoruz. Bunun ifade ettiği gerçek mânâyı verecek olursak şöyle diyebiliriz: "Büyük, sadece ve sadece Allah'tır. Mâbud-u bi'l-Hak ve Maksud-u bi'l-İstihkak O'dur. Halledilemeyen müşkiller sadece O'nun kapısında halledilir; aşılmaz görünen şeyler, ancak O'na müracaatla çözülür. Bu yüzden kulluk sadece O'na yapılır." İşte bütün bu mânâlar, *"Allahu ekber"* sözüyle ifade edilir.

Bu hususa, daha sonra da, أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ *"Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur."* diyerek tanıklık edilir. Sonra, أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ *"Yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed, O'nun elçisidir."* denilerek bir de Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğine tanıklık edilir. Çünkü bu mesajı bize getiren O'dur. Sonra da, حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ *"Haydin (bunalımlardan, binbir çeşit sıkıntıdan kurtulmak için) namaza koşun."* çağrısı yapılır. Yapılan bu çağrı,

حَيَّ عَلَى الْفَلَاح *"Felaha (kurtuluşa) koşun"* kelimeleriyle bir kere daha tekrar edilir. Çünkü felah, kendisinden başka büyük olmayan Zât'ın kapısındadır. Namazın bir kurtuluş vesilesi olduğunu Kur'ân-ı Kerim, قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۝ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ *"Mü'minler kurtuluşa ermiştir; onlar ki namazlarında huşû içindedirler."*[181] âyetleriyle teyit eder.

En sonunda ise اَللّٰهُ أَكْبَرُ اَللّٰهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ sözleriyle Allah'ın büyüklüğünü bir kez daha haykırdıktan ve kelime-i tevhidi okuduktan sonra sanki bu derinleşmede belli bir doygunluğa ulaşılamamış gibi, اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الوَسِيلَةَ وَالفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ *"Ey bu eksiksiz davetin ve kılınan namazın sahibi! Hz. Muhammed Aleyhissalâtü vesselâm'ın Cennet'te makamını yükselt ve O'na fazilet ver. O'nu, kendisine vadettiğin yüce makama ulaştır."* denilerek namazla birlikte ezanı da Allah'tan getiren Hz. Muhammed'e dua edilir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), müjde verir ve, *"Ezandan sonra kim bu duayı okursa kıyamet günü şefaatime nail olur."*[182] buyurur. Kul, yapmış olduğu bu dua ile kılacağı namazın, Peygamber Efendimiz'in elinin kendisine ulaşmasına vesile olmasını, O'nun da (sallallâhu aleyhi ve sellem) Makam-ı Mahmud'a ulaşmasını ister. Çünkü o makamda *"Livaü'l-hamd"* (Hamd Sancağı) vardır ve ancak Efendimiz'in o makamı elde etmesi hâlinde ümmet-i Muhammed orada, o kutlu sancağın altında toplanabilecektir.

Netice itibarıyla ezan çok önemlidir. Bu yüzden ezan okunurken her ferdin, bu mübarek kelimelerin mânâlarını mülâhaza ederek tekrar etmesi sünnettir. Hatta selef-i salihîn,

---

181 Mü'minûn sûresi, 23/1, 2.

182 Buhârî, *ezân* 8, *tefsîru sûre* (17) 11; Tirmizî, *salât* 157; Ebû Dâvûd, *salât* 28.

bu yapılırken fazla gezip hareket edilmemesinin, ezanın sözlerinin, sükûnet ve huzur-u kalble takip ve tekrar edilmesinin güzel olacağını ifade etmişlerdir. Çünkü namaza konsantre olmak için ezanla ve ezanın getirdiği vâridât-ı sübhâniye ile bütünleşmek gerekir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahabenin ileri gelenlerinden olmasına rağmen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman gibi kimselere ezan okutmamıştır. Oysa Hz. Ebû Bekir'in yanık bir sesi vardı, Kur'ân okuduğu zaman kendisini dinletirdi. Demek ezan, ayrı bir ses, ayrı bir eda istiyor ki onu Ebû Mahzûre, İbn Ümmi Mektûm ve daha çok da –ihtimal insan ruhuna tesir eden bir sesi olduğu için– Hz. Bilal'e okutmuştur. Ona, kendi güzelliğine uygun bir elbise giydirilmesi, kulak tırmalayıcı çığırtkanlıklarla geçiştirilmemesi gerekir ki insanlar bir taraftan kelimelerin kendi gücünü, kendi müessiriyetini, diğer taraftan da eda ve icradaki güzelliği bir arada duyup namaz için çok iyi bir hazırlık ve konsantrasyona girebilsinler.

3. Sünnet Namazlar

Farz namazlara konsantre olma adına önemli olan bir diğer şey de onlardan önce eda edilecek olan nafile (sünnet) namazlarıdır. Nafile namazlar, insanın yüreğinin, namazda daha bir dolup ayrı bir dolgunluğa ulaşması adına atılan adımların bir diğerini teşkil eder. Başka bir ifadeyle henüz farzla gerçek kurbet enginliklerine açılmadan evvel, nafileler sayesinde ılgıt ılgıt ilâhî rahmet esintileriyle ruhlar bir kere daha kuşatılmış ve o âna kadar abdest ve namazla adım adım derinleştirilen konsantrasyon bir kere daha kontrol edilmiş olur. Böylece insan, nafilelerle biraz daha mesafe almış ve Allah'a biraz daha yaklaşmış olacaktır.

Bilindiği gibi farz ve vacip ibadetlerin dışındaki ibadetlere nafile denir. Nafile namazların bir kısmı günlük beş vakit

namaza bağlı olarak kılınır ki bunlar sabah namazının sünneti, öğle namazının ilk ve son sünnetleri, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının sünnetleridir. Cuma namazının sünnetlerini de katmak suretiyle bunlara *"revâtib sünnetler"* denir. Revâtib sünnetler, farz namazlara bağlı olarak kılınan nafile namazlara verilen isimdir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), çeşitli hadislerinde, bu nafileler üzerinde durarak önemini uzun uzadıya anlatır. Revâtib sünnetlerle ilgili bir hadis-i şeriflerinde, مَنْ ثَابَرَ عَلَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ بَنَى اللّٰهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ *"Sünnette gelen on iki rekât namaza kim devam ederse Allah ona Cennet'te bir ev bina eder."* buyurduktan sonra bu on iki rekâtı şöyle sayar: *"Dördü öğleden önce, ikisi öğleden sonra, ikisi akşamdan sonra, ikisi yatsıdan sonra, ikisi de sabahtan önce."*[183]

Diğer bir hadislerinde ise bu nafilelerin faziletlerini ayrı ayrı anlatır. Mesela sabah namazının iki rekât sünnetiyle alâkalı, رَكْعَتَا الفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا *"Sabah namazından önce kılınacak iki rekât nafile namaz dünyanın tamamından daha hayırlıdır."* buyurur.[184]

Böyle bir şeyi kazanmak herkes için mümkündür fakat her kılan kazanır mı, kazanmaz mı ancak Allah bilir. Kazanmak için kılmak gerekir. Kurb-u huzura ermek için, o ânın avlanması şarttır. Bizler, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanlarından, yine ancak O'nun gösterdiği yolla istifade eder, kurb-u huzura O'nun gösterdiği yolla müşerref olabiliriz. Bizi bütün bu nimetlere ulaştıracak, kurtuluşumuzu gerçekleştirecek, kalb ve ruhumuzu inkişaf ettirip ebedî âlemlere layık hâle getirecek olan bu caddenin adı "sırat-ı müstakim"dir. Bu yolun erkânı karşısında ümitsizliğe düşmeden yol alan insan, maksatlarına er-geç nail olacaktır. Haddizatında bu yolu bütün erkânıyla

---

183 Tirmizî, *salât* 306; İbn Mâce, *ikâme* 100.
184 Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 96; Tirmizi, *salât* 307; Nesâî, *kıyâm* 56.

yaşamak çok kolay değil, aksine çok ağırdır. Zaten Allah (celle celâluhu), وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ *"Şüphesiz o, Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelir."* buyurur.[185]

Yine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), öğle namazı nafileleri için, مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ *"Kim öğleden önce dört, öğleden sonra da dört (rekât nafile) kılarsa Allah onu Cehennem ateşine haram eder."* buyurur.[186] Hakeza ikindi namazı sünneti için, رَحِمَ اللهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا *"İkindiden önce dört rekât nafile kılan kimseye Allah rahmetini bol kılsın."*[187]; akşam namazı sünnetini anlatırken de, مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ كُتِبَتَا فِي عِلِّيِّينَ *"Kim, akşam namazından sonra hiç konuşmadan iki rekât namaz kılarsa bu namazı, (yüce bir divan olan) 'illiyyûn'a yükseltilir."*[188] buyurur.

Bunlar dışında kalan nafileler ise teheccüd, kuşluk, evvâbîn, teravih, hüsûf, küsûf, istiskâ, tahiyyetü'l-mescid, istihare, hâcet ve tesbih namazı gibi namazlardır.

4. Kâmet

Abdest, ezan ve eda ettiği sünnetlerle üçüncü adımını atan insan, nâmesi sûzişin bir müezzinin kalkıp kemal-i samimiyetle Allah'a teveccüh ederek getirdiği kâmetle son hazırlığını yapar ve onunla son bir kere daha çoşar. Burada bir hususu istidradi olarak arz etmek gerekirse, kâmet getirme esnasındaki ses ve sadâ, bizdeki ürperme buudunu biraz daha

---

185 Bakara sûresi, 2/45.
186 Tirmizî, *salât* 317; İbn Mâce, *ikâme* 108.
187 Tirmizî, *salât* 318; Ebû Dâvûd, *salât* 296.
188 Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/70; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 2/16.

derinleştirmek için bir esas teşkil ediyorsa makbuldür; yoksa musikinin akışına kişinin kendisini kaptırıp gitmesi matlup ve makbul değildir. Bir ilâhi ya da mevlid okurken de alınacak ölçü budur. Önemli olan sesin gırtlaktan aşağı inmesi, sesle birlikte insanın içinin ve vicdanının inlemesidir. İşte bu esaslar çerçevesinde müezzin tarafından getirilecek kâmet, sizin imdadınıza koşacak ve farza durma ânında bir kere daha sizi coşturacaktır.

Evet, müezzin kâmetle birlikte yeniden bir kere daha ezanı tekrar eder ve ilave olarak, قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ *"Dikkat edin, namaz başlıyor!"* uyarısını yapar ve farza başlanır. Farz ise kulun, Cenâb-ı Hakk'ın tecellileri ile bütünleşeceği bir an ve bir keyfiyettir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZI OLUŞTURAN UNSURLAR VE HİKMETLERİ

Bir bütün ne kadar kıymetli ise, o bütünü meydana getiren parçalar da o nispette kıymet arz eder. Bir topluluk ya da bir millet düşünün ki ferden ferda kafaları, kalbleri, hisleri olması gereken seviyede ileridir; işte böyle bir topluluk, gelişmiş ve ileri bir topluluktur. Demek bütünün mükemmeliyeti, o bütünü oluşturan parçaların mükemmeliyetine bağlıdır. Namaz da öyle mükemmel bir bütündür ki, onun için bir hazırlık mahiyeti taşıyan temizlenme safhasından selam verip ayrılacağımız âna kadar eda edip yerine getireceğimiz fiillerin her biri başlı başına kendi yerinde ve kendi sahasında paha biçilemez bir değere sahiptir. Dolayısıyla mü'min, namaz için yapacağı şeyleri bilerek yapmalı, namaz dışındaki şeylere gözünü, kulağını tıkamalı, namaz dışında hiçbir şeyin hayalini bulandırmasına izin vermemelidir. Öyle ki tamamen onda fani olup her hâliyle namaz kesilmelidir. Yine onun, yatışında, kalkışında, *"Sübhânallah"* deyişinde Allah'ın tecelli ettiği görülmelidir. Zaten namazda haşyet ve saygı dediğimiz şey de budur. Ve bu hâl insanı her türlü gafletten, anlayışsızlıktan ve levsiyattan uzaklaştırır; namazın hakiki mânâda namaz olmasını netice verir.

Evet, namazı oluşturan her bir unsurun ayrı ayrı hikmetleri vardır. Namaza başlamak için söylenen tekbirden namazdan çıkmak için verilen selama kadar yapılan her hareket namazın bir yanını teşkil eder ve her birinin kendine has mânâları vardır. Dolayısıyla bunların hepsinin hassasiyetle yerine getirilmesi gerekir. Bir jimnastik salonu düşünelim; orada hareket yaptıran şahıs, salondaki insanlara, "Elini, kolunu, bacağını şöyle tutacaksın; böyle hareket ettireceksin." şeklinde komutlar verir ve yapılan hareketlerin jimnastik tekniğine uygun şekilde yapılmasını sağlar. Çünkü hususiyle bir kısım arızalara sebep olması muhtemel hareketlerde, işin tekniğine behemehâl riayet etmede zaruret vardır.

Namazı tamamen jimnastiğe kıyas etmek ve bazı hareketlerden ibaret görmek yanlıştır. Fakat namazı eda ederken

de yerine getirilmesi gereken bazı şartlar ve fiiller vardır ki, onlara kemal-i hassasiyetle riayet etmek şarttır. Âlimlerimiz, namazın olmazsa olmazı olan unsurları, "namazın şartları" ve "namazın rükünleri" şeklinde ikiye ayırmışlardır. Namazın rükünleri, namaz ibadetini oluşturan temel yapı taşlarıdır; namazda mutlaka yapılması gereken fiillerden her birine namazın rüknü diyoruz. Namazın şartlarına gelince, onlar, namazı oluşturan hareket ve fiiller değilse de, namazın namaz olmasının şartı olan bazı durumlardan ibarettir. Biz, imkân ölçüsünde bunlara değinmek istiyoruz.

1. Namazın Şartları

a. Hadesten Tahâret (Abdest ve Gusül Alma)

Hadesten tahâret, kısaca gözle görülmeyen (mânevî) kirlerden temizlenme demektir. Abdest almak, gusül abdesti almak, bunların mümkün olmadığı zamanlarda teyemmüm etmek gibi. Hades, genel olarak hükmî kirlilik, hadesten tahâret de bu hükmî kirlilikten temizlenme demektir. Bu tahâret, maddî kirleri giderme, beden sağlığını koruma gibi birçok faydayı temin etse de esas itibarıyla ibadet eksenli bir temizliktir. Hadesten tahâret, namaz abdesti olmayan bir kimsenin abdest alması, gusül etmesi gereken bir kimsenin gusül yani boy abdesti alması anlamına gelir. Cünüp olan kimseler, boy abdesti almadan namaz kılamazlar. Boy abdesti almak için su temin edemeyen veya su bulunduğu hâlde bu suyu kullanma imkânı bulamayan kimseler bu şartı teyemmüm ile yerine getirirler.

b. Necasetten Tahâret (Pis Sayılan Şeylerden Temizlenme)

Namazın şartlarından olan necasetten tahâret kısaca gözle görülen pisliklerden temizlenme demektir. Namaz kılacak

kimsenin, vücudunu, elbisesini ve namaz kılacağı yeri, necasetten yani dinimizde pis sayılan şeylerden (insan kanı ve idrarı, at, koyun gibi hayvanların idrar ve dışkıları gibi) temizlemesidir.

c. Setr-i Avret (Örtülmesi Gerekli Olan Yerleri Örtme)

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın mükerrem bir kuludur. İnsanı en mükemmel surette yaratan Allah, onun şerefli bir hayat sürmesi için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. O, hayvanlar gibi yaşayamaz. Zira bu şekilde bir hayat sürmek isteyenlerin karşısına Kur'ân'ın أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ *"Onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da şaşkındırlar."*[189] hükmü çıkar.

İnsanın izzet ve şerefini muhafaza etmesinin yollarından birisi de onun örtünmesidir. Hayvanlar, Cenâb-ı Hakk'ın, onlara bahşetmiş olduğu fitrî elbiseleriyle örtünürken insan böyle değildir. Hayvanların elbise giymemesini kimse yadırgamaz ancak insanın elbisesiz olması, bozulmamış vicdanlar nazarında son derece kerih görülür.

Cenâb-ı Hak, insana, insanca yaşayabilmesi için örtünmesini emretmiştir. Örtünmek, insanı, Allah katında değerli kıldığı gibi başta diğer insanlar olmak üzere tüm canlılar nazarında da izzetli kılan bir davranıştır. Bu sebeple insanın başkalarının yanında edep yerlerini örtmesi farz olduğu gibi, örtünme, namaz ve tavaf gibi ibadetlerin şartlarından da birisi olmuştur. Zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Bulûğa ermiş kadının başörtüsüz kıldığı namaz kabul edilmez."*[190] gibi beyanlarıyla erkek ve kadının namaz esnasında avret sayılan yerlerini örtmelerini emretmiştir.

Avret yerlerini örtmesinin yanında her Müslümanın israf etmemek şartı ile ibadet esnasında en güzel ve temiz

---

[189] A'râf sûresi, 7/179.

[190] Tirmizî, *salât* 277; Ebû Dâvûd, *salât* 85; İbn Mâce, *teyemmüm* 132.

elbisesini giymesi sünnettir. يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ *"Ey Âdem'in evlatları! Her namaz vaktinde mescide giderken, süsünüz olan elbisenizi giyinin."*[191] âyetinin, Kâbe'yi, avret yerleri açık hâlde tavaf eden Araplar hakkında nazil olduğu ve bu âyetle, tavaf ve namaz gibi ibadetlerin ifası sırasında öncelikle avret yerlerinin örtülmesinin emredildiği, başta İbn Abbas olmak üzere birçok müfessir tarafından bildirilmiştir.[192]

d. İstikbal-i Kıble (Kıbleye Yönelme)

Mü'min, namaz için bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra kıbleye yönelir. Zira o, buna mani durumlar müstesna bütün namazlarında Kâbe'ye yönelmekle memurdur. Bu emir, وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ *"Her ne taraftan yola çıkarsan çık, yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür. Her nerede olursanız olun ona yönelin."*[193] âyetiyle sabittir. Çünkü Kâbe, sırf Allah rızası için yapılmış bir Beyt-i Atik (eski yapı, mescit); yeryüzündeki diğer mescitler de ona teveccüh ve işaret eden birer yapıdırlar. Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in, beşerin kıyamete kadar yeryüzünde kıblegâhı, Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar da meleklerin metâfı (tavaf yeri) olan Beytullah'ı taş taş üstüne koyup bina etmelerine atıfta bulunarak:

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

"Biz, Beyt'i (Kâbe'yi), insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e, 'Tavaf

---

191 A'râf sûresi, 7/31.

192 Bkz.: Müslim, *tefsir* 25; Nesâî, *menâsik* 161.

193 Bakara sûresi, 2/150.

edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için evimi temiz tutun.' diye emretmiştik." buyurur.[194] Bu yüzden Kâbe'nin Müslümanlar nazarında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), mescidin kıble duvarında bir balgam parçası görür. Bu şekilde bir davranış ağırına gider, kalkıp balgamı kazır ve sonra da şöyle buyurur: *"Sizden biri namaza kalkınca Rabbine hususi hitapta bulunur, sanki Rabbi onunla kıblesinin arasındadır. Zinhar kıble cihetine tükürmeyin. (İlla tükürecekseniz bari) sol tarafınıza veya ayağınızın altına tükürün!"*[195]

Mü'min, bu kudsiyetteki Kâbe'ye teveccüh etmekle sanki Allah'ın huzurunda, içindeki bütün kötülükleri dökmüş, kendisini de o günahların başında ağlıyor görür ve düşüncede bir adım daha ileri atarak, kendisini ahirete gidiyor ve orada hayatının hesabını vermek üzere dimdik kıyamda duruyor gibi tasavvur eder. Böyle bir düşünce ve tasavvur içinde eda edilen namaz ise has kulların namazını teşkil eder. Bu hâl, gözlerin ve kulakların kapanıp kalbin duracak hâle gelmesi ve varlığın sâmit infiali (sessiz hareketliliği) içinde Rabb'e teveccüh etmesi hâlidir. Yani kişi kendisi âdeta silinip gider, geride kalan sadece O'dur (celle celâluhu) ve *"La ilâhe illallah"* (Allah'tan başka ilâh yoktur) derken bu tevhidi bütün enginliğiyle kalbinde hisseder. Onun içindir ki çoğu büyük zat ellerini kulaklarına götürdükten sonra, bu kalbî bütünlüğü kazanabilmek için kıvrım kıvrım olmuşlardır.

Hâsılı mü'min, namaza durduğu zaman, yerin merkezinden ta Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar meleklerin metafı olan Kâbe'yi, tebeî bir nazarla karşısına alıp hayalen onu gözünün önüne getirir, kendisinin mübarek bir cemaat içinde, Allah'ın huzurunda durduğunu tasavvur eder ve, "Ben öyle bir cemaat içinde duruyorum ki, Kâbe'ye gözümü diktiğim zaman, bu

---

194 Bakara sûresi, 2/125.

195 Buhârî, *salât* 34-36, 38-39, *mevâkît* 8; Müslim, *mesâcid* 52, 54.

cemaatin içinde yerde sürüm sürüm sürünen mahlûkatla birlikte benim gibi insanlar ve onların peygamberleri var. Yine bu cemaat içinde Rabbin huzurunda yüzünü yere koyan melekler var. Ben bu muazzam cemaat içinde kıbleye dönüyor, vazifemi eda ediyorum." der ve bu duygular içerisinde namaza girer.

e. Vakit

Namazın şartlarından birisi de vakit yani her namazın kendi vakti içinde kılınmasıdır. Namaz, günün belli zaman dilimlerinde yerine getirilmesi gereken bir farzdır. Bu itibarla farz namazlar için vakit şarttır. Bir farz namaz, vakti girmeden önce eda edilemeyeceği gibi vakti çıktıktan sonra da eda edilemez. Bir namazın özürsüz olarak vaktinde eda edilmemesi ve ileriki bir vakitte kaza edilmek üzere ertelenmesi doğru olmadığı gibi, kazaya bırakan kimse için de günahtır.

f. Niyet

Namaz için iç ve dış temizliğini tamamlayan mü'min, kalbi ile huzura gelir ki bu durum kulun hangi makamda olduğunu ve nasıl davranması gerektiğini çok iyi bilmesi demektir. Bu aynı zamanda bir niyet mânâsı da taşır. Zira niyet, kalbin kastıdır; dilin söylemesi değil. Kalb, Rabb'e teveccüh edecek ve O'nun dışındaki şeyler kalbden silinip atılacaktır. İçte bu kazanıldıktan sonra dil onu ister söylesin ister söylemesin fark etmez. Sadece lisanla, "Niyet ettim öğle namazının ya da ikindi namazının sünnetini kılmaya." demek, niyet mânâsına gelmez. İdeal niyet, daha namaza dururken mâsivâyı kalbden silme, yapacağınız işi Allah'a karşı yaptığınızı düşünme, bunun farkında olmadır. İnsan, ağzı ile ne kadar niyet ederse etsin kalbi bu teveccühü kazanmadıktan sonra namaza durmuş sayılmaz; onun yaptığı, yatıp-kalkmaktan ibaret olur. Bu yüzden İmam Rabbânî gibi âlimler, ağızla niyet etmeyi

mahzurlu sayarlar.[196] Fakat kanaatimce bazı mü'minler niyetlerini dil ile yapıyorlarsa, "Fukahadan bazılarının kavline binaen yapıyorlar." demeli, ihtilâfa yol açacak şekilde meseleye yaklaşılmamalıdır.

Herkesin niyeti, Cenâb-ı Hak'la münasebeti ölçüsündedir. Bu açıdan insanlar için farklı farklı niyetlerden bahsedilebilir. Niyetin ilk basamağı, taklidî iman ve İslâm telâkkisiyle yaşayan, işin daha başındakiler için, kişinin, namaz kılacağını, zihin ve kalbinden geçirmesidir. Havassa göre niyet ise insanın, yapacağı işe kilitlenmesi, münhasıran o mülâhazaya bağlı kalması ve bütün duygu ve düşünceleriyle ona konsantre olması demektir. Bunun üstünde, hasların hası diyebileceğimiz insanların niyetine gelince; o, namazın içinde de devamını sağlamak üzere kalbi bütün mâsivâdan (Allah'tan gayrı her şeyden) arındırma demektir. Çünkü maksut O ise, bir kasıtta iki maksut olamaz. Yani kişi, O'nu kastetmiş, maksut olarak sadece ve sadece O'nu hedeflemişse O'nun dışındaki izafî ve hakiki ne kadar maksut varsa hepsini kalb ve kafasından söküp atması gerekir. Bu esnada akla başka bir mülâhaza gelirse o seviyenin insanları döner yeniden tekbir alırlar ve kalblerini boşaltacakları âna kadar da kendilerini zorlarlar. Bediüzzaman Hazretleri ve onun ilk saftaki talebelerinde böylesi bir gayret görülür. Fakat unutulmamalıdır ki bu gayret, şekilde kalmamalıdır. Eğer taklitle, şekil ve suret itibarıyla böyle bir tavır içine girilirse bunun o şahsa kazandıracağı hiçbir şey yoktur.

Niyet mertebeleri içinde daha üst bir seviye olan *fenâfillâh* ve *bekâbillâh* mertebesinde kendini dahi unutma hâli vardır. Evet, esmâ ve sıfât dairesini aşıp sübühât-ı vech karşısında erimiş insanların niyetleri belki de böyle bir ufukta kendini bile görmeme, duymama, hissetmeme şeklindedir. Bu ufku

---

[196] Bkz.: İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/160 (186. Mektup).

paylaşanlara göre namazda iken kendini hissediyorsan hâlâ başka şeylerle meşgulsün demektir. Bu kimseler kendi seviyelerine göre bu durumu ‘şirk’ endişesiyle karşılarlar. Hâsılı, niyet enginliği, derece derece, mertebe mertebedir. Kim, Allah’ı ne ölçüde biliyor, ne ölçüde bir mârifetullah ufkuna sahipse namaza başlarken de kalbî alâkasını ona göre temin ve tesis edecek, ona göre namaza duracaktır.

Niyet Amelin Ruhudur

Bediüzzaman Hazretleri, “Yirmi İkinci Mektub”un Hâtimesi’nde أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ *“Hangi biriniz, ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır? İşte bundan hemen tiksindiniz!”*[197] âyeti ışığında kelime kelime, gıybetin ne kadar çirkin bir fiil olduğunu izah ederken, âyetin başındaki soru mânâsı veren *“hemze”*nin âyetin bütün kelimelerine bir su gibi sirayet ettiğinden bahseder. Belki de bir nur ve ruh gibi.[198] İşte niyet de aynen böyledir. Mü’min, niyetiyle Cenâb-ı Hakk’a teveccühünü, hakiki maksud, hakiki mahbub ve hakiki mâbudun yalnız O olduğunu âdeta namazın her rüknüne yayar/yaymalıdır. O, namazda okuduğu her şeyde bu niyetine sadık kalmalıdır. Bilhassa ferdî olarak eda edilen nafile namazlarda tekellüf denebilecek ölçüde bu hususa dikkat edilse yeridir. Ancak cemaatle kılınan farz namazlarda böyle bir tavır içine girmek doğru değildir. Zira bu, dini zorlaştırma mânâsına gelir. Ama kendi kendimize kıldığımız nafile namazlarda başından sonuna kadar meseleyi elden geldiğince huzur-u ilâhî mülâhazasına bağlı götürmek için böyle bir niyet gayreti ve arayışı içinde bulunmakta mahzur olmasa gerek.

Namaz, mü’minin miracıdır. Cenâb-ı Hak, miracı anlattığı yerde إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *“Hiç şüphesiz O, hakkıyla işiten,*

[197] Hucurât sûresi, 49/12.
[198] Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat*, s.312 (Yirmi İkinci Mektup, Hâtime).

hakkıyla görendir." buyurur.[199] Âyette geçen zamirle ilgili iki tevcih söz konusudur. Bu tevcihlerden birine göre zamir Cenâb-ı Hakk'a döner; bu tevcihe göre, hakkıyla işitip gördüğünden bahsedilen Allah'tır. Fakat diğer tevcihe göre buradaki semî' ve basîr sıfatları Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hâlini ifade eder. Şimdi semî' ve basîr gibi esmâ-i hüsnadan olan iki isimle Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhissalâtü vesselâm) tavsif buyrulmuşsa burada önemli bir hakikate dikkat çekiliyor demektir. Demek ki Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Miraç esnasında gözüne, kulağına arz edilen her şeyi âdeta iliklerine kadar duyup hissetmiştir. Başka bir ifadeyle Mirac'ı çok iyi sağıp çok iyi doymuştur. Mirac'ın saniyesini, salisesini, âşiresini bile kaçırmamıştır. Başından sonuna kadar, her şey âdeta O'nun şuur süzgecinden geçmiştir.

Alvar İmamı, *"Sefine-i dini namaz yürütür, namaz cümle ibadetin pîridir."* buyurur. Süleyman Çelebi ise, *"Ümmetin miracını kıldım namaz."*[200] sözüyle bu mazmunu ifade eder. Namaz, mü'minin miracı olduğuna göre mü'min, orada kulağına ve gözüne hâkim olmak durumundadır. O kulak ve göz sadece duyulması gerekli olanı duymalı, görülmesi gerekli olanı görmelidir. Üstad Hazretleri bunu "On Yedinci Söz"de Mevlâna Câmî'nin şu ifadeleriyle anlatır:[201]

يَكِي خَواهْ، يَكِي خَوانْ، يَكِي جُويْ، يَكِي بِينْ، يَكِي دَانْ، يَكِي گُويْ

"Sadece Bir'i iste, Bir'i çağır, Bir'i talep et, Bir'i gör, Bir'i bil, Bir'i söyle."[202]

Buna göre bir mü'min, sadece Bir'i görmeli, Bir'i bilmeli, Bir'i duymalı, Bir'i aramalı, Bir'i çağırmalı, Bir'i hissetmeli, Bir'in dışında her şeye karşı kapalı kalmalı ve namazın bütün erkânında

[199] İsrâ sûresi, 17/1.
[200] Süleyman Çelebi, *Mevlid (vesiletü'n-necat)*, s.118.
[201] Bediüzzaman, *Sözler,* s. 231 (On Yedinci Söz, İkinci Makam).
[202] Molla Câmi, "Yusuf ile Züleyha" *Heft Evreng,* 2/22 (59. Beyit)

bunu yakalamaya çalışmalıdır. Yakaladığı zaman da, "Bu böyle yakalanmaz. Asıl kendimi unutacak şekilde yakalamalı ve kendimi duymamalıydım. Ben var mıyım, yok muyum unutmalıydım." demeli ve bu ölçüde âdeta kendinden geçmelidir.

Ölesiye Bir Gayret

Bir kez daha ifade edelim ki bütün bunlar, birer seviye meselesidir. Alıştırma yapmadan, nefsi zorlamadan bu seviyelerin yakalanması mümkün değildir. Yani başta tekellüf olmazsa daha sonra teklif olmaz. İşin başında zorlama olmazsa daha sonra nefse öyle bir şey teklif edemezsiniz. Bu açıdan gözünü bu seviyelere dikmiş bir insanın kendisini ölesiye bir gayretle zorlaması gerekir. Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri bir yerde, "Ben altmış sene kendimi zorladım. Altmış sene sonra Allah lütfetti, namaz kılmaya başladım." mânâsına gelecek bir ifadede bulunuyor. O hâlde bizim gibi hayatında hakiki namazı tatmayanlar, hiç olmazsa beş-on sene kendilerini namaz kılmaya zorlamalıdırlar.

Bu arada, yukarıda ifade edilen hususlara bakıp da bizim, yarım yamalak da olsa kıldığımız namazların Allah (celle celâluhu) tarafından kabul edilmediği/edilmeyeceği zannedilmesin. Öyle ümit ediyoruz ki sonsuz lütuf ve merhamet sahibi Rabbimiz, bu seviyede kılınan namazları da kabul buyurur. Öyle ki bu namazlarımızla dahi bizi Cennet'ine koyar, onları berzahta bizim için bir dost, sıratta bir Burak hâline getirir, belki de bir şimşek yapıp ufkumuzu aydınlatır. Bu açıdan hiçbir zaman namazdan geri durmamalı, namaz asla hafife alınmamalıdır. Fakat diğer taraftan himmetler de her zaman âlî tutulmalıdır. Celâl ve azamet sahibi Rabb-i Kerimimize karşı eda edeceğimiz ibadet O'nun büyüklüğü ile doğru orantılı olmalıdır. Yapacağımız ibadet O'nun bize sayamayacağımız kadar çok olan lütuf ve ihsanlarına karşı bir şükür mânâsı

taşımalıdır. Dolayısıyla bir mü'min ömür boyu hep hakikat-i namazı bulmaya çalışmalıdır.

Niyette önemli bir husus da ibadetin bütün rükün ve cüzlerinde onun canlı ve hüşyâr bir hâlde varlığını hissettirmesidir. Mü'min, tam bir konsantrasyonla başta ettiği niyetini, yani o mutlak kast, mutlak teveccüh ve mutlak nazarını namazın her rüknünde vicdanında duymalı ve bunların dışında kalan şeylere karşı da isyan etmelidir. Evet, mü'min namazda iken, O'ndan başka her türlü mülâhaza ve düşünceye karşı rahatsızlık duymalı ve bu rahatsızlığını iç dünyasında bir tepki şeklinde göstermelidir. Mesela bir insan, اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ *"O, Rahman'dır, Rahîm'dir."*[203] derken O'nun sonsuz rahmetinin değişik tecellî dalga boyunun kendisine kadar gelip her şeyi kuşatmasını vicdanında duyamıyorsa içten içe kendi kendini kınayabilmelidir.

Bunların hiçbiri, gerçekleşmesi imkânsız şeyler değildir. Zira bütün bunları, binler ve milyonlar yaşamıştır. Aynı şekilde binler ve milyonlar da yaşamaya namzettir. مَنْ طَلَبَ وَجَدَّ وَجَدَ *"Bir kimse bir şeyin arkasına düşer ve o mevzuda ciddiyet gösterirse, mutlaka aradığını bulur."* Bu sözün mefhum-u muhalifi ise, şayet bulmamışsa, arkasına düşmemiş, ciddiyet göstermemiş demektir.

2. Namazın Rükünleri

a. İftitah (Başlangıç) Tekbiri

Kalbe bütünlük kazandırmak, bulunduğu buudların üstüne çıkıp ayrı bir âleme girmek ve âdeta nefsini boğazlayarak *"Allahu ekber"* demek, namaz kılmak için bir başlangıç teşkil etmektedir.

---

[203] Fâtiha sûresi, 1/3.

Dikkat edilirse, ilâhlaştırılıp takdis edilen ve boyun eğilen kuvvetlerin, kendilerine körü körüne itaat edilen liderlerin ortak özellikleri, hep azamet, kibir, üstünlük ve yükseklik duyguları olmuştur. Bu yüzden *"Allahu ekber"* diyerek namaza başlayan mü'min, bütün cebbar ve mütekebbirlerin üstesinden gelmiş, onları dize getirmiş ve Allah'tan başka bir güç tanımadığını bildirmiş olur. Dolayısıyla kendisini Allah'tan alıkoyan her şeyi arkaya atar, nazarını lâhut âleminin menfezlerine diker ve oradan gelecek şeyleri beklemeye durur. O, başka bir sözle namaza giremez. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem). مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ *"Namazın anahtarı temizliktir. (Namaz dışı şeylerle meşguliyeti) haram kılıp namaza başlamayı ifade eden şey iftitah tekbiridir. (Namaz dışı meşguliyeti) helâl kılıp namazı bitiren şey de sonundaki selamdır."*[204] buyurur ve bu hususa dikkat çeker. Başka bir hadislerinde ise, *"Abdesti yerli yerinde almadıkça.. hiçbirinizin namazı tam olmaz."*[205] buyurur. Bu yüzden namaza tekbirle girmek farzdır.

b. Kıyam (Ayakta Durma)

Mü'minin, Rab karşısında el-pençe divan durarak huzura gelmesi ona, yeryüzünde, iki ayağı üzerinde isbat-ı vücut eden ilk varlık olduğunu hatırlatır. Kimi mahlûkat yerde sürünüp, kimisi de dört ayağı üzerinde iki büklüm yürürken, Cenâb-ı Hak insana âdeta bir *"elif"* gibi dimdik ayakta durmayı ve yürümeyi lütfetmiştir. Yerde emekleyen ve yüzü yerde sürünen hayvanlar, eğer iki ayağı üzerinde yürümeleri mümkün olsaydı, niçin yerde emekleyeceklerdi? Onlar, insanların sahip olduğu nimetlere sahip olmadığından, şeriat-ı fıtriyenin cebrî kanunları karşısında iki büklüm yürümekte,

---

[204] Tirmizî, *tahâret* 3, *salât* 176; Ebû Dâvûd, *tahâret* 30, *salât* 74; İbn Mâce, *tahâret* 3, 30, *salât* 75.

[205] İbn Mâce, *tahâret* 57; Dârimî, *salât* 78.

ya da sürüm sürüm sürünmektedirler. Şayet insan, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine verdiği nimetleri saymaya kalksaydı –âyetin ifadesiyle– bu mümkün olmazdı.[206] Bu sebeple insan, Allah'a ne kadar şükretse azdır. O, en başta içi ve dışıyla ahsen-i takvîme mazhar bir varlık olarak yaratılmıştır. Cenâb-ı Hak, onu cansız bir varlık olarak yaratmamış; canlılar arasında şuursuz bırakmamış; şuurlular arasında ona bir de akıl ve irade vermiştir. Mü'mine gelince Allah onu kâfir topluluklar içine dâhil etmemiş; aksine temizleyip tasfiye ede ede insanlık mertebesine, ondan da mü'minlik mertebesine yükseltmiştir ki bu hâliyle âdeta onun her tekâmülünde sırtında taşıdığı sepete bir nimet daha koymuştur. İşte mü'min, kıyamda olduğu vakitte, küfesindeki bu nimetleri hatırlayıp, kendisini, mahşerde hesap vermek üzere Rabbin huzurunda, "Hayatın boyunca alıp verdiğin nefeslerin hesabını ver!" emrine muhatap olarak tasavvur edecektir.

c. Kıraat (Kur'ân Okuma)

Kul, *"Allahu ekber"* deyip Allah'ın büyüklüğünü ilan ve itiraf ettikten sonra, kılacağı namaz ve okuyacağı Kur'ân'ın önemine binaen ve yine onlarda şeytanın bir payı olmaması arzusuyla, أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ *"Rahmetten kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım."* der. Bu söz, daha ilk başta insanın kendi aczini itiraf etmesi demektir. Ardından, olup biten her şeyin, yapılan her hareketin Allah'ın adıyla olduğunu/olması gerektiğini ifade eden *"besmele"*yi okur. Namazda bu şekilde aczini itiraf eden bir insan, kırık kalbiyle Allah'a teveccüh eder ve, "Allahım! Bana verdiğin organları bir makine gibi çalıştırıp idare ettin; en küçük canlı varlıklar olan hücreler başbaşa verdi, benim vücudumu meydana getirdi. Şimdi ise o uzuvlarımın her birisi ayrı birer fert kesildi;

---

[206] Bkz.: İbrahim sûresi, 14/34; Nahl sûresi, 16/18.

kendi hareket ve ifade ettikleri mânâlarla Sana kulluk yapıyorlar. Ben ise bunların kulluğuna sadece sözlerimle tercüman oluyor, namazda hareket ettirdiğim uzuvlarım sayısınca minnet ve şükranlarımı takdim ediyorum." mânâsına الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ der.

Sonra da, "Bütün bu acz ve fakrıma binaen şu kâinatı büyük bir kitap gibi gözümün önüne serdi ve onu okuma, okuduğum o kitaptan alacağım hüzmeleri kalbimde iman hâline getirme iradesini verdi. Yine onunla kâinatın sırlarını aşma, esmânın sahiline yanaşma, sıfatların keyfiyet ve ahvalini kurcalama ve Zât-ı Bârî'yi düşünmemi mümkün kıldı." mânâlarını ifade eden الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ der.

Niçin O'nun bu kadar hamd ve şükre layık olduğunu açıklar mahiyette de مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (hesap gününün sahibi) der ve Cenâb-ı Hakk'ın, koca bir kâinatı var etmenin yanında, zâhirî ve batınî, dünyevî ve uhrevî her türlü nimetle canlıları donatmasını ve herkesin hesaba çekileceği, mükâfat ve cezaların verileceği gün olan ahiretin tek hâkimi olduğunu ikrar ve tasdik eder.

Sadece bu vasıfları haiz olan bir Zât'a kulluk yapabileceğini ve bu uğurda uzuvlarını kullanabilme güç ve kuvvetini yine O'ndan isteyeceğini bildirmek için de, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *"Yalnız Sana kulluk eder, yalnız Senden yardım dileriz."* der ve mârifet-i ilâhiye adına O'na "Sen" diye hitap edebileceği bir makama yükselir. Çünkü o, kulluk mükellefiyetinin altından ancak böyle bir yardım talebiyle kalkabilir. Ve sanki insan, bu makamda kendisine bir fırsat ve selahiyet verildiğini keşfeder gibi olur ve hiç vakit kaybetmeden gözünü-kulağını, dilini-dudağını, elini-ayağını doğru yola hidayet talebi sadedinde, اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ

عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ *"Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanların, yolunu sapıtmış dalâlet vadilerinde dolaşanların yoluna değil!"* der. Zira o bilir ki bütün bu azaların her biriyle alâkalı pek çok inhiraf ihtimali söz konusudur.

Ebû Hüreyre (radıyâllahu anh) tarikiyle gelen bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Şüphesiz Allah Teâlâ, âdemoğluna zinadan nasibini yazmıştır."*[207] buyurur. Evet, gözün zinası bakmak, kulağın zinası ahlâksız şeyleri dinlemek, ağzın zinası ahlâksızlığa ait laflar etmek, ayağın zinası ahlâksızlığa doğru gitmektir. Görüldüğü gibi bütün bunlar eğri yollardır. İşte bu noktada rahmet-i ilâhiye, rahmet ve şefkate çok muhtaç olan insanın yüzüne güler; kulun gören gözü, tutan eli, işiten kulağı, konuşan dili olur ve ona yanlış adım attırmaz, yanlış iş yaptırmaz, yanlış yere baktırmaz, yanlış söz söyletmez.

Diğer taraftan kul, okuduğu bu âyetlerle âdeta Allah'la (celle celâluhu) konuşur. Bir kudsî hadiste Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hakikati şu şekilde ifade eder:

"Allah (celle celâluhu) buyurdu ki, "Ben, kıraati, kulumla kendi aramda iki kısma böldüm; yarısı bana diğer yarısı da ona aittir. Kuluma istediği verilmiştir. Kul, الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *'Âlemlerin rabbi Allah'a hamd ü senâlar olsun.' deyince, Azîz ve Celîl olan Allah, 'Kulum bana hamdetti.' der.* الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *'O Rahman'dır, Rahîm'dir.' deyince, Allah, 'Kulum bana senâda bulundu.' der.* مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ *'Hesap gününün sahibi.' deyince, Allah, 'Kulum beni tebcil ve ta'ziz etti (yüceltti).' der.* إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *'Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım isteriz.' deyince, Allah, 'Bu*

---
[207] Buhârî, *isti'zân* 12, *kader* 9; Müslim, *kader* 20-21.

benimle kulum arasında bir (sözleşmedir). Kuluma istediğini verdim.' der. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ *'Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerin değil.' dediği zaman, Allah (celle celâluhu), 'Bu da kulumundur; kuluma istediği verilmiştir.' buyurur."*[208]

Evet, Fâtiha sûresi, insan vicdanının heyecanlarının ifadesidir. Kul, namazda Fâtiha'yı tilâvet etmekle bir taraftan vicdanlara tercüman olup, istikamet içinde bir cemaatin haritasıyla karşı karşıya kalırken, diğer taraftan da sırtında âdeta Cenâb-ı Hakk'ın kudret elini hisseder hâle gelir. Yine o, Fâtiha dışında tilâvet ettiği âyetlerle çeşitli mahfillerde dolaşır, çeşitli sahnelerle karşı karşıya gelir. Bazen vecd içinde kendinden geçer bazen ağlar-sızlar bazen de içinde burkuntular duyar ve kıraati devam ettirecek gücü kendisinde hissedemez de hemen rükûa gidiverir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) namaz kılarken çoğu zaman uzun uzun Kur'ân okurdu. İbn Mesud böyle bir anısını şu şekilde anlatır: "Bir gece Resûlullah'la birlikte namaz kıldım. Namazı öylesine uzattı ki içimden kötü bir şey yapmak geçti. 'Ne yapmak istemiştin?' diye sorduklarında da, 'Namazı yarıda kesip oturmayı düşündüm.' diye cevap verir."[209]

Müslim'in Hz. Huzeyfe'den rivayet ettiği bir hadis ise şöyledir: "Bir gece Efendimiz'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) birlikte namaz kıldım. Bakara sûresine başladı, ben (içimden), 'Yüz âyeti tamamlayınca rükûa gider.' dedim. Yüz âyeti geçince içimden, 'Herhalde bütün sûreyi bir rekâtta okuyacak.' dedim. Fakat O yine devam etti. Ben, 'Bu sûre ile rükûa gider.'

[208] Müslim, *salât* 38; Tirmizî, *tefsir* 2; Nesâî, *iftitah* 23.
[209] Buhârî, *teheccüd* 9; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 204.

dedim; sonra Nîsâ sûresine başladı. Onu da okudu. Sonra Âl-i İmrân sûresine başladı, onu da okudu. Ağır ağır okuyor, içinde tesbih bulunan bir âyete gelince tesbih ediyor; talep âyetine gelince talepte bulunuyor; Allah'a sığınma ile ilgili bir âyet geldiğinde Allah'a sığınıyordu. Sonra rükûa gitti ve orada, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ *'Yüce Rabbimi her türlü noksanlıklardan tenzih ederim.'* demeye başladı. Rükûu da kıyâmı kadar uzundu. Sonra, سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ *'Allah kendisine hamd edenin hamdini işitir. Ey Rabbimiz! Sana hamd ü senâlar olsun.'* deyip rükûdan doğruldu ve rükûuna yakın bir müddet ayakta durdu. Sonra secdeye gitti ve, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى *'Ulu Rabbimi tesbih ederim.'* dedi. Secdedeki durması dahi kıyamdaki duruşuna yakındı."[210]

Evet, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), namazın içinde yakaladığı sahnelerle her fırsatta Allah'a münacat ve duada bulunuyordu. Bizler, cemaatle kıldığımız farz namazlarda belki bunu yapamayız fakat hususi kılacağımız nafile namazlarımızda her türlü menfezi değerlendirmek suretiyle Rabb'in huzuruna çıkıp içimizi şerh edebiliriz. Zannediyorum bu dert dökme ve Rabbimiz'den günahlarımıza ve yaralarımıza derman dilenme, içimize su serpecek, bizde bir inşirah hâsıl edecektir. Haddizatında, her gün namaz kıldığını düşündüğü hâlde bir türlü namaza giremeyen ve sofada dolaşan bahtsızlar, Rabb'in huzurunda kendinden geçip bütün gönlüyle O'na yönelmenin ne demek olduğunu bilemezler. Zira onlar namazı, bir kısım kuru formüllerden ibaret, eda edilmesi gereken bir ağırlık zannederler. Hâlbuki hakiki bir mü'min, namaza giderken yemeğe gider gibi, daha ötesinde Cennet'e gider gibi zevk ve inşirah içinde gider.. gider ve namazda meydana gelecek menfezlerle, bir an evvel Rabbisiyle mülâkat temin etmeye, O'nunla münasebet

---

[210] Müslim, *salâtü'l-müsâfirin* 203; Nesâî, *tatbîk* 74; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/384.

kurmaya gayret eder. Cenâb-ı Hak bütün bu mânâları bizlere duyursun. Zira O duyurmadığı müddetçe üzerimizdeki gafletten kurtulamayacak, rehavet ve miskinliği kendimizden uzaklaştıramayacağız. Namazda olsak bile kaç rekât kıldığımızı bilemeyecek, ne dediğimizin farkına varamayacağız.

d. Rükû

Sırtında taşıdığı nimetlerin hesabını vermek için huzur-u kibriyaya varan mü'min, أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ۝ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ۝ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ ۝ فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ *"Biz insana iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Ona iki yolu (doğru ve eğriyi) göstermedik mi? Fakat o, sarp yokuşu aşamadı."*[211] âyetiyle yani, "Biz sana her türlü nimeti verdiğimiz, nebilerin açtığı büyük ve doğru caddeye hidayet ettiğimiz hâlde sen, gafleti aşamadın, verilmesi gerekeni veremedin, dolayısıyla Rabbin yoluna giremedin.. bütün bunların hesabını şimdi ver." mânâlarıyla, âdeta ayaklarının bağı çözülür, ayakta duramayacak hâle gelir ve rükûa eğilir. Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve O'nun verdiği bütün nimetleri ikrar içinde, "Evet, bana çok şey verdin Rabbim! Zira efendiler, büyükler hep verir; küçükler ve köleler ise suistimal eder. Ben, Senin yüceliğin karşısında kendi küçüklük ve kusurumu itiraf ediyor, فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ *"Yüce Rabbini hamd ile tesbih et!"*[212] emrine imtisal ediyor ve, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ *"Büyük Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehtir."* diyerek "Meleklerin tesbihatıyla senin kapını çalıyorum." der ve kendi kusuru karşısında Rabbin kusursuzluğunu ilan ve itiraf eder.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), rükûa gittiği zaman şöyle dua ederdi:

---

211 Beled sûresi, 90/8-11.
212 Vâkıa sûresi, 56/74, 96; Hâkka sûresi, 69/52.

اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، أَنْتَ رَبِّي خَشَعَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي، وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي، لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Allahım, Sana rükû ettim, Sana inandım ve Sana teslim oldum. Sen Benim Rabbimsin. Kulağım, gözüm, beynim, iliklerim, kemiklerim, sinirlerim ve ayaklarımın taşıdığı her şey, Âlemlerin Rabbi Allah'a boyun eğmiş, itaat etmiştir."[213]

Yine rükûdaki duruş, iki büklüm yürüyen mahlûkatın ibadetidir ki mü'min onu da hatırlar ve orada yaptığı dua ile sanki, "Sana hamdolsun Rabbim! Beni, iki büklüm yürüyen mahlûkatın gibi değil de elif gibi dümdüz yarattın. Her ne kadar şimdi Senin azamet ve ululuğunu ifade ve itiraf için eğildim ise de yine doğrulabileceğim." demek ister.

e. Secde

Mü'min, bütün bu mânâları rükûda kalbinde duyduktan sonra, Rabb'inden gelen bir recâ (ümit) meltemi ile başını kaldırır ve yeniden O'nun rahmetine doğru nazar eder. Sahih hadis kitaplarında, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle bir hadis rivayet edilir:

"Mahşer meydanında bir kulun hesabı görülmektedir; günahı ağır bastığından dolayı 'Cehennem'e götürün.' diye ferman edilir. Melekler, onu derdest eder Cehennem'e doğru götürürler. Kul, bir aralık geriye döner bakar. Zamandan ve mekândan münezzeh olan Rab –kulunun niçin geriye dönüp baktığını bildiği hâlde– meleklere hitaben, 'Kuluma bir sorun bakalım niçin dönüp bakmış?' der. Kul şu cevabı verir, 'Ya Rabbi! Ben Senin hakkında hiç böyle düşünmemiştim. Ben zannetmiştim ki dağlar ağırlığında günahlarla huzuruna gelsem dahi beni mağfiret eder ve Cennet'ine koyarsın. Senin hakkındaki zannım bu istikamette idi. Sen ise beni Cehennem'e gönderiyorsun!..' Bunun üzerine Allah (celle

---

[213] Nesâî, *iftitah* 104; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/268.

celâluhu), 'Kulumun Benim hakkımdaki zannı neyse Ben ona öyle muamelede bulunurum. Kulumu bu ümidinde yalancı çıkarmayacağım. Onu Cennet'e götürün!' diye ferman eder."[214]

İşte kul, rükûdan tekrar doğrulurken bir inşirah hisseder gibi, سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ *"Allah, kendisine hamd edeni işitir."* der. Âdeta bir *"elif"* gibi dimdik ayağa doğrulduğu zaman da "Rabbim! Hamd sanadır. Beni insan olarak yarattın. Hesabın dehşetinden rahmetinle beni kurtardın ve daha pek çok lütufta bulundun." mânâsına رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ der.

Bazen mü'min bunu yeterli bulmaz ve Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi;

اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

"Allahım, gazabından rızana, azabından afiyetine, Senden Sana (celâlinden cemaline) sığınırım. Seni senâ etmekten âciz olduğumu itiraf ederim. Seni senâ etmenin hakkını verebilecek olan da yine ancak Sensin."[215]

Ya da;

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ، وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَىْءٍ بَعْدُ

"Ey Allahım, ey Rabbimiz, semalar dolusu, arz dolusu, bu ikisi arasında ne varsa onlar vüs'atinde ve bunlardan başka istediğin her şey dolusu hamdler Sanadır."[216] şeklinde dua eder.

Rabbin rahmetinin kendisiyle beraber olduğunu düşünerek hesabın ağırlığıyla ilgili endişeleri bir nebze hafifler de ruh dünyasında ümit meltemleri esmeye başlar. Sonra da

---

214 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 2/9.
215 Müslim, *salât* 222; Tirmizî, *daavât* 76, 113; Ebû Dâvûd, *salât* 152, 338.
216 Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 201; Tirmizî, *daavât* 32; Ebû Dâvûd, *salât* 118.

Cenâb-ı Hakk'a karşı şükranın ifadesi olarak yüzünü yere koyup secdeye kapanır. Orada da üç defa, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى *"Yüce Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehtir."* demek suretiyle Rabbi tazimde bulunur.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân-ı Kerim'in فَاسْجُدْ لَهُ *"Allah'a secde et..."*[217] emrine imtisal edip secde ediyor; bazen اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ، وَجِلَّهُ، أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ *"Allahım! Büyük-küçük, eski-yeni, gizli-açık bütün günahlarımı mağfiret buyur!"*[218] diyerek kendinden geçiyor; bazen de: اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ فَصَوَّرَهُ، فَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"Allahım! Sana secde ettim, Sana inandım, Sana teslim oldum. Yüzüm de kendisini yaratıp şekillendiren, ona kulak, göz takan Yaratanına secde etmiştir. Yarattığı her şeyi en güzel surette yaratan Allah ne yücedir!"*[219] şeklinde dua ederek Rabbisine karşı tazimat ve tekrimatını ifade ediyordu.

Hâsılı mü'min, yaptığı bu secde sayesinde –tıpkı Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kulluğuyla yükselip Miraç'ta Rabbisiyle görüştüğü gibi– bir görüşme ve mülâkat için O'nun arkasında alması gereken yeri alacaktır. O, namazını, bu yüce mevkiye talip olma niyetiyle eda etmelidir. Rabbinin kendisine yaptığı emir ve teklifi, yine Rabbinin kendisine vaat ettiği şeyi elde etmek için yapan mü'min, namazın bütün erkânında tatlı bir zevk ve sınırsız bir lezzet duyacaktır. Zira bu vaadin arkasında rıza-i ilâhiyi elde etme ve cemal-i ilâhiyi müşâhede vardır. Ayrıca bu büyük vazifeyi eda ederken rehber olarak önde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve

---

217 İnsân sûresi, 76/26.

218 Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 201; Ebû Dâvûd, *salât* 118; Tirmizî, *daavât* 32.

219 Müslim, *salât* 216; Ebû Davud, *salât* 147.

sellem) vardır. Cenâb-ı Hak, namazın neşvesini ruhlarımıza sindirsin ve bizi hep onunla dopdolu kılsın! Yine namaz adı altında eda edeceğimiz miracı hepimize müyesser kılsın!

Muhakkikîn-i ulema, namazın rükünleri arasında yer alan secdeyi, "insanın ulaşabileceği en son zirve" olarak kabul eder ve "Diğer rükünler, secdeye ulaşabilmek için birer basamak hükmündedir." derler. Evet, insan, abdest ile başlayan huzur-u ilâhiye çıkma ameliyesinde çeşitli safhalardan geçer ve Allah Resûlü'nün ifadesiyle, *"Kulun Rabbine en yakın olduğu..."*[220] mekâna, yani secde hâline ulaşır. Yalnız burada önemli olan, secdedeki insanın, Rabbi ile olan kalbî münasebeti ve duyduğu, hissettiği şeylerdir. Mesela namaz kılan bir mü'min, kıyamda dururken, "Rabbim, şayet Sen teşrî kılmasaydın, Sana karşı nasıl kulluk yapılır ben bilemezdim; Sana sonsuz hamd ü senâlar olsun!"; rükûda "Bu hâlim benim ubûdiyetimi ifade etmede yeterli mi, değil mi bilemiyorum ama Efendimiz'i örnek alarak yapabildiğim kadar yapmaya çalışıyorum, Sen kabul eyle!" ve secdede; "Eğer muktedir olsaydım Allahım, başımı ayaklarımdan da aşağıya koyardım." gibi düşüncelerle namazın her bir rüknünü duya duya eda etmelidir.

Evet, namaz, Mirac'ın gölgesinde, öteler ötesine yapılan bir seyahat; secde ise o seyahatin en önemli bir rüknüdür. Dolayısıyla insan, secdede nihaî kurbeti hissetmeye ve kalbinde onu yakalamaya çalışmalıdır.

Secde, –Mevlâna'nın tabiriyle– "şeb-i arûs" misali insana değerlendirmesi için verilmiş bir fırsattır. Herkesin mârifet ufku ve kâmet-i kıymeti ölçüsünde "âsâr-ı feyz"e mazhar olabileceği bir zemindir.

Secde, insanın, Allah'ın haricindeki her şeyi ve herkesi silip *"illallah"* diyeceği ve Rabb'le kurbet yudumlayacağı yerdir.

---

[220] Müslim, *salât* 215; Ebû Dâvûd, *salât* 148; Nesâî, *mevâkît* 35, *tatbîk* 78.

Evet, Cenâb-ı Hakk'ın şanına muvafık kemal-i inkiyadın adıdır secde. Öyleyse burada ne, nasıl, ne şekilde ve niçin yapılması gerekiyorsa bunlar nazara alınarak yapılmalıdır.

f. Teşehhüde/Tahiyyata Oturma

Tahiyyata oturma, kulun, namazda terakki için çabalaması ve bütün gayretini sarfedip sonuçta bitip tükenmesinin ifadesidir. Kul, vücudunda ne kadar enerjisi, dimağında ne kadar duyarlılığı, ruhunda ne kadar heyecanı var ve hisleri ne kadar uyanıksa bütününü Rabbine terakki için kullanacak, sonra da tahiyyata oturacaktır. Zira tahiyyatta Miraç destanlaştırılmaktadır. Miraç ki, insanların yüz çevirmelerine mukabil Resûl-i Ekrem'e gök kapılarının açılıp, sema ehlinin tebessüm ettiği ve Allah'ın "Buyur, ey kulum!" diye iltifatta bulunduğu kutlu yolculuktur. Her mü'min, kendi çapına ve kalbinin enginliğine göre namazını inişli çıkışlı zikzaklarıyla eda ettikten sonra, ister kendisini hesabın ağırlığı altında ayağa kalkamayacak şekilde tasavvur etsin ve otursun, ister her şeyden âzâde, nimetleri elde etmenin havası içinde ferih ve fahur olarak âdeta Cennet'in koltukları üzerine kuruluyor gibi otursun, isterse de –Necm sûre-i celilesinde anlatıldığı üzere– Rabbin huzuruna çıkma, vücûb ve imkân arası bir yeri ihraz etme, karşılıklı olarak Rabbiyle konuşma mualla makamında otursun. Burada, bütün maddî ağırlık ve külfetiyle namazı eda ettikten sonra kalbinin enginliğine ve duygularının hüşyarlığına göre miracın destanını okuyacaktır.

Evet, tahiyyat, miracı anlatmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki kendi kendimize huzur-u ilâhiye çıkmamız çok zor; ne kadar kulluk yapsak da bizden evvel gelip geçen, iz bırakan ve bir şehrah açan Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) uğramadan, O'na selam çakıp O'nun aracılığını temin etmeden Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna çıkmak imkânsızdır. Onun içindir ki Rabbimize karşı tahiyyatımızı, yani yaptığımız

bedenî ve malî bütün ibadetlerimizi O'nun için yaptığımızı ifadeden hemen sonra, Resûl-i Ekrem'e selam veriyor, *"es-selâmu aleyke eyyühe'n-nebiyyü"* diyoruz. Bunun tasavvurda mânâsı; günah ve seyyiatımızla Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna giderken Hz. Muhammed'in arkasında saf bağlama ve bu tatlı mülâkatta konuşulan şeylere kulak kesilme, ne dendiğini anlamaya çalışmadır.

Orada önce Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Tahiyyat, tayyibat ve salavat Allah içindir."* yani, "Zerrat-ı vücudumuzla yaptığımız bütün ibadetler, kazanıp topladığımız maldan sarf ettiğimiz şeyler sanadır ve senin rızan içindir Allahım! Ben, böylesine ahd ü peymanımı ve sadakatimi dile getirmek için huzuruna geliyor, bu sözlerle seni selamlıyorum." der ve Allah'a (celle celâluhu) selam verir. Cenâb-ı Hak da kendisine bu şekilde selam sunan Habib'ine, *"Ey Nebi! Selam, Allah'ın rahmet ve bereketi senin üzerine olsun!"* sözleriyle mukâbelede bulunur ve âdeta, "Ey şanı yüce Nebi! Selamına mukabil sana da selam olsun." der.

Bütün bu konuşmalar, aklın almayacağı, mekânın var mı, yok mu idrak edilemeyeceği bir makamda cereyan ederken melekler, *"Selam, bizim üzerimize ve Allah'ın salih kulları üzerine de olsun!"* der ve bu sözlere kulak kesilirler. En sonunda Cebrail (aleyhisselâm), bu senfonizmaya tatlı bir hava ve bir âhenk katar, arşı-ferşi çınlatacak şekilde, *"Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, yine şehadet ederim ki Muhammed, Allah'ın kulu ve resûlüdür."* der; Allah'ın, Mâbud-u Mutlak ve Maksud-u bi'l-İstihkak olduğunu; Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise şanı yüce bir nebi olduğunu bütün yer ve gök ehline haykırır.

Demek tahiyyat, Miraç'ta bu serencamenin tasavvur ve tahayyülünden, kulun kulluğu sayesinde Allah'a doğru yükselişinin destanlaştırılmasından ibarettir. Allah Resûlü

(sallallâhu aleyhi ve sellem), bu destanı yaşadıktan sonra, اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا اَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ *"Allahım, geçmiş-gelecek, gizli-açık ve haddi aşarak işlediğim bütün günahlarımı mağfiret buyur ve bunlardan da öte Senin benden çok daha iyi bildiğin günahlarımı da bağışla. Öne geçiren de geri bırakan da Sensin. Senden başka ilâh yoktur."*[221] duasını okur ve namazından ayrılırdı. Allah (celle celâluhu), namazımızı eda ederken, tahiyyatta bu serencameyi tasavvur etmeye bizleri muvaffak kılsın.

3. Namazı Tamamlayıcı Unsurlar

a. Namazda İç ve Dış Tadil-i Erkân

Tadil-i erkân; namazın rükünlerini, namazı oluşturan hareketleri hakkını vererek yapmak; her bir rüknü, rükünler arasındaki fasılaları, en azından azalar sükûnete erip uzuvlarda itmi'nan hâsıl oluncaya kadar uzatmaktır. Bu, insan cesedinin maddî olarak namazda alacağı vaziyettir ki, ona riayet etmeden namaz tamam olmaz.

Hz. Ebû Hüreyre anlatıyor: "Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mescitte otururken mescide bir adam girdi, bir köşede namaz kıldıktan sonra Efendimiz'in yanına geldi ve selam verdi, Efendimiz de selamını aldı. Adam tam oturacağı sırada Allah Resûlü ona, *'Git namazını tekrar et, namazın olmadı.'* dedi. Adamcağız gitti, tekrardan namaz kıldı, geldi, selam verdi, selamı alındı ama aynı söze muhatap oldu: *'Git namazını tekrar et, namazın olmadı.'* Adam ikinci ya da üçüncüde: 'Yâ Resûlallah! Benim bildiğim

---

[221] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 201, *zikr* 70; Tirmizî, *daavât* 32; Ebû Dâvûd, *salât* 121, *fezâil* 358.

bundan ibaret, neresinde yanlışlık varsa öğretseniz!' deyince Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

'Namaza kalktığın zaman tekbir getir ve namaza başla. Sonra bir miktar Kur'ân oku. Sonra rükûa git ve azaların sükûnet buluncaya, oturaklaşıncaya kadar rükûda kal (başka bir rivayette; 'mafsalların kendilerini salıp gevşeyinceye kadar'). Sonra başını rükûdan kaldır ve vücudun dimdik oluncaya kadar secdeye gitme. Sonra secdeye var ve azaların oturaklaşıncaya kadar secdede kal. Sonra secdeden başını kaldır ve vücudun oturma durumunda sükûnet buluncaya kadar otur. Sonra tekrar secdeye git ve azaların sükûnet buluncaya kadar da kalkma... ve bütün namazlarını böyle kıl.'"[222]

Bu ve benzer delillerden hareketle, içlerinde Hanefi mezhebinden İmam Ebû Yusuf'un da olduğu fukahanın pek çoğu, tadil-i erkâna riayeti farz kabul etmişlerdir. Hanefi mezhebinde fetvaya esas olan görüşe göre ise vaciptir. Dolayısıyla namaz eda edilirken, mutlaka tadil-i erkâna riayet edilmelidir. Kanaatimce tadil-i erkâna farz diyenlerin görüşünü amelde esas almak ihtiyata daha muvafıktır. Madem bunu söyleyen müçtehit imamlar kendilerini tamamen Kur'ân'a vermiş; Kur'ân ve Sünnet'i anlamayı hayatlarına gaye edinmiş büyük insanlardır, onların aralarında ihtilaf ettikleri hususlarda ihtiyata muvafık olanla amel etmek en doğru hareket tarzıdır.

Bu, namazın bütün rükünlerini ve esaslarını usûlüne uygunca yerine getirmek, onu matlaşmaya ve renk atmaya maruz bırakmadan hep ilk günkü neşve içerisinde devam ettirmeye çalışmaktır. Bunun için namazda Kur'ân-ı Kerim'i uzunca okuyup kıyamı uzatma, rükû ve secdede uzunca durma gibi hususlar da çok önemlidir. Bir yönüyle esas olan, rükünlerin hakkıyla yerine getirilmesi ve meşakkatlerine katlanılmasıdır. Çünkü bu rükünlere hakkıyla riayet etmek, insana her namazda ayrı ayrı buudlar kazandıracaktır. Bundan

---

[222] Buhârî, *ezân* 95, 122, *ist'zân* 18, *eymân* 15; Müslim, *salât* 45.

dolayıdır ki insan, kıldığı namazlarını bir kere daha yorumlamalı; kıyam, rükû ve secdeyi derinlemesine bütün benliğinde duymaya çalışmalıdır.

Namazı şekil olarak eksiksiz kılmak, onun ne rükün ve şartlarında ne de sünnet ve müstehaplarında ve hatta âdâbında bir noksanlığa meydan vermemek şüphesiz çok önemli bir meseledir ve hiç kimse basit göremez. İnsanın, Rabbiyle münasebetinde asıl olan mânâdır, özdür, ruhtur. Fakat onları taşıyan da lafızlardır, şekillerdir, kalıplardır. Bundan dolayı, mutlaka o lafızlara, kalıplara da dikkat edilmelidir. Esas alınan mânâyı, mazmunu o kalıpların taşıması lazım. Dolayısıyla, kalıp ve şekillerin hiçbir mânâsı yok denilemez. Zâhirî ahkâm onlara bina edilir. Fakat söylediğimiz gibi asıl olan işin ruhudur, bu da namazı huşû ile eda etmekle hâsıl olur.

Her ne kadar fıkıh kitaplarında öyle bir tabir olmasa huşû ve hudû için "iç tadil-i erkân" denebilir. Huşû ve hudû, meseleyi namazın mazmununa bağlı götürmektir.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde *"ihsan"* kavramı anlatılırken o, *"Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek."* olarak tarif edilmekte ve *"Sen O'nu görmesen de O, seni görüyor ya!"*[223] buyrulmaktadır. Namaz, böylesine engin bir şuurla eda edilmeli, her hâlükârda dikkatli ve huşû içinde kılınmalıdır. Kılınan her namaz, bir öncekinden farklı bir hava ve farklı bir buudda eda edilmelidir.

Namazın muhtevası, insanların çok engin düşünmelerine vesile olacak kadar geniştir. Namaz kılarken, derinlemesine bir aşk u şevk içinde Allah'ın huzurunda bulunmanın şuurunda olmaktan, onu Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasındaki cemaatten bir fert olarak kıldığını hissetmeye kadar; doğrudan doğruya kendisini meleklerin safları arasında

---

[223] Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre* (31) 2; Müslim, *îmân* 5, 7.

görmekten, bir hamlede bizim ufkumuzu aşan, Arş'ın örtüsüne alnını koyuyor gibi onu eda etmeye kadar geniş bir yelpazede namazı duyma şekilleri vardır.

İnsanın buna muvaffak olmasının şart-ı evveli, namazı tıpkı bir miraç veya miracın gölgesi gibi bilmesidir. Zira o, sadece yatıp kalkmaktan ibaret bir hareketler mecmuası değildir. Mü'min için, her namaz bir miraç vesilesidir ve ona düşen, her namazda, farklı farklı buudlarda bile olsa miracını tamamlamaktır.

Namazın Gayesi

Cenâb-ı Hakk'a yapılan bütün ibadetlerde mutlaka bir feyiz ve bereket vardır. O'nun rahmet kapısına yönelen bir insanın mahrum kalması düşünülemez. Ancak insan, yapacağı ibadetlerini, alacağı feyze, daha doğrusu haz ve zevke bağlamamalıdır. Bazen öyle namaz olur ki siz onu kabz hâlinizde, yani ruhunuzun sıkıldığı, gönlünüzün daraldığı bir anda eda etmiş olursunuz. Zâhire göre ve acele ile hüküm verecek olursanız böyle bir namaz hakkında kötümser düşünebilirsiniz. Hâlbuki o en makbul namazlardan biri olmuştur. Zira maddî-mânevî füyûzât hislerinden tecerrüt etmiş olduğunuz bir zamanda dahi siz, kulluğunuzu unutmamış ve Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna gelmişsiniz. Size hiç avans verilmiyor fakat bu durum aynı zamanda sizin sadakatinizden bir şey de eksiltmiyor.. ve işte hâlis kulluk da budur.

Madem Cenâb-ı Hak, اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ *"Bana dua edin, icabet edeyim."*[224] buyurarak dudaklarımızdan dökülecek her duaya icabet edeceğini bildiriyor; öyle ise ben de O'nun kapısının eşiğini aşındırmaya devam etmeliyim." deyip oradan ayrılmamak, bir bağlılık ve sadakat ifadesi olacaktır. Eğer bir

[224] Mü'minûn sûresi, 23/60.

insan hayatı boyunca, hiçbir haz ve lezzet duymadan böyle bir kulluk yapıyorsa bütün ömrünü, ihlâs ve samimiyet içinde en hâlisane kullukta geçirmiş sayılır.

Diğer taraftan, mânevî dereceler elde etmek de kulluğa hedef ve gaye yapılmamalıdır. Onun içindir ki, Cennet arzusuyla kulluk yapan için *"Abdü'l-Cenne"* (Cennet'in kulu) denmiştir. Hâlbuki Cennet, amel ve ibadet için maksat olamaz. İbadet, Hak emrettiği için ve O'nun rızasını elde etmek maksadıyla yapılır.

Evet, ibadetin gerçek sebebi, Allah'ın emridir. Yani biz ibadeti Allah emrediyor diye yaparız. Cehennem endişesiyle tir tir titreyerek namaza kalkan ve Allah (celle celâluhu) karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde iki büklüm olan insana ise *"Abdü'n-nâr"* (Cehennem'in kulu) denilmiştir.

O zaman, *"Abdullah"* (Allah'ın kulu) nasıl olunacak? Kişi ibadetini ne Cennet sevdası ne de Cehennem korkusundan değil, sırf Allah'ın kulu olduğu ve Allah emrettiği için yapacaktır.

İnsan, maddî-mânevî bütün füyûzât hislerinden mahrumiyet içinde bulunduğu kabz hâlinde de mutlaka namazını kılmalıdır. Hatta onun ağlama ve sızlaması bir feyiz ve bereket vesilesi olabileceği gibi, bazen bir iptilâ ve imtihan da olabilir. Kalbini, her an fikir ve murâkabe elinde tutamayan bir insanın ağlayıp sızlaması bile onun için ciddi bir tehlike olabilir. Çünkü o, kalbinin derinliklerine her zaman vâkıf ve nigehbân olamaz. Hatta bu hâller tamamen namaza verilmiş atiyye ve ihsanlar da olsa, bu yüzden de insan namaz kılarken hep onların peşinden koşsa, ihlâsa dair çok mühim bir kısım noktaları kaybetmiş olur. Zira kapalı bir sandık gibi, Allah huzuruna, sadece Allah rızası duygusuyla meşbû ve meşgul olarak gitmek çok önemlidir.

Rabbimizden dileyelim, samimiyette, Kendisine bağlılıkta, ihlâsta bizi zirvelere ulaştırsın! Buna karşılık durumumuz

halkın nazarında varsın yıkık-dökük ve hırpanî olsun. Böyle bir dış görünüşün pek önemi yoktur. Önemli olan, Allah'ın nazarında büyük olmaktır. Bu noktada herkes endişe ile iki büklüm olmalı ve اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي فِي عَيْنِي صَغِيرًا وَفِي عَيْنِكَ كَبِيرًا *"Allahım, beni kendi nazarımda küçük, nazar-ı ulûhiyetinde de olabildiğince büyük kıl!"*[225] diye dua etmelidir.

Bir diğer husus da şudur: Cenâb-ı Hak ibadet yapanlara bir kısım ruhanî zevkler ihsan edebilir. Bazı büyük kimseler vardır ki, bunlar *"ucb"* (kendini beğenme) denen şeyi kalblerinden silip tam tevhide erdikleri için, mazhar oldukları bütün bu güzellikleri, o güzellikleri sırtlarına bir urba gibi giydiren Zât'tan bilirler. Onun için, bu gerçeği gürül gürül söylemeyi *"tahdis-i nimet"* (mazhar olunan nimetlerin, şükür sadedinde söylenmesi) sayarlar. Mesela Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: *"Herkes haşrolduğu zaman, ben Livâü'l-Hamd'in sahibi olarak haşrolacağım."*[226] Başka bir hadislerinde ise; *"Allah bana beş şey verdi ki, başka peygamberlere vermedi."*[227] buyurur.

Bunlar tahdis-i nimet makamında söylenen sözlerdir. Biri bana güzel bir elbise giydirmiş, gezdiğim her yerde, o zatın bana karşı cemilesini, hediyesini ifade ediyorum. Avazım çıktığı kadar bağırıyor ve şöyle diyorum: "Bu sırtımdaki elbise güzel, hatta bana da güzellik katıyor, Rabbim'in yarattığı hilkatteki güzelliğe ayrı bir buud kazandırıyor. Ama bu güzellik benden değil, bu elbiseyi bana giydiren Zât'tan ve bana giydirdiği elbiseden kaynaklanmaktadır." İşte bu mânâda Rabbimiz'in, üzerimizde olan ikramlarını söylemede beis yoktur; hatta çok defa onları gizlemek belki nankörlük olur.

---

[225] el-Bezzâr, *el-Müsned* 10/315; ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/473.
[226] Tirmizî, *menâkıb* 1; İbn Mâce, *zühd* 37.
[227] Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesâcid* 3, 5.

İşte Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) yine böyle bir tahdis-i nimet sadedinde, إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ لِكُلِّ نَبِيٍّ شَهْوَةً، وَإِنَّ شَهْوَتِي فِي قِيَامِ هَذَا اللَّيْلِ *"Allah her nebiye, bir şeye karşı şehvet (kuvvetli arzu) vermiştir. Benim arzum ise gece ibadetine karşıdır."*[228] buyurmuştur. Ancak Efendimiz, hiçbir zaman namazdan aldığı ruhî haz için namaz kılıyor değildi. Bu ifadelerde, bu türden şeylere açık olan insanlara işarette bulunulmaktadır. Himmet âli tutulacak ve namaz o hâle gelinceye kadar çalışma ve gayret devam edecektir.

b. Cemaatle Namaz

Namazları cemaatle kılmak, hiçbir zaman ihmal edilmemesi gereken çok önemli bir sünnettir. İmam Ahmed İbn Hanbel'in cemaat hakkındaki anlayışı dikkate değerdir. O, cemaati, namazın farzlarından biri sayar. Tabiîn efendilerimiz de cemaat hususunda son derece titizdirler. Mesela büyük imam A'meş (Süleyman İbn Mihran), –tebe-i tabiîn imamlarından Vekî İbn Cerrah'ın şehadetiyle– yetmiş sene boyunca ilk tekbiri hiç kaçırmamıştır. Yetmiş sene, tek bir rekâtı bile kaza ederken görülmemiştir. Bir başkası, ömrü boyunca namazlarda başkasının ensesini görmemiştir; çünkü hep en ön saftadır.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), namazın cemaatle kılınmasına çok ehemmiyet vermiş ve her vesile ile bunu teşvik etmiştir. *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki içimden geçiyor; ezan okunduğunda birini imamlığa geçireyim, ben de yanıma biraz odun alayım da gidip şu namaza gelmeyenlerin evlerini başlarına yakayım."*[229] hadisi O'nun cemaate verdiği önemi

---

[228] et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/84.
[229] Buhârî, *ezân* 29, 34, *ahkâm* 52; Müslim, *mesâcid* 251-254.

göstermektedir. Nitekim fukaha, bu hadisten hareketle cemaate farz, vacip ve sünnet-i müekkede gibi hükümler vermişlerdir. Ahmed İbn Hanbel Hazretleri; وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ *"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin."*[230] gibi âyet-i kerimeler ve arz ettiğimiz hadis ve benzeri pek çok hadis-i şeriften hareketle, namazın cemaatle kılınmasının farz-ı ayn olduğu hükmüne varmıştır. Bir kısım Şafiî fukahası, namazın cemaatle kılınmasını farz-ı kifâye olarak kabul ederken, Hanefi ve Malikiler ise sünnet-i müekkede olduğunda ittifak etmişlerdir.

İnsanlığın İftihar Tablosu, *"Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür."*[231] buyurmuştur. Sevab-ı uhrevînin umuma terettüp etmesi itibarıyla, bir ferde verilen sevaptan diğerlerinin mahrumiyeti söz konusu değildir. O sevabın tamamı, nuraniyet sırrıyla herkesin amel defterine işlenir.

Bu hadisler, aynı zamanda bize, Allah yolunda yapılan ibadet ü taat ve seyr u sülûkteki ferdî muvaffakiyetlerin, mutlak mânâda mükâfat ve karşılık göreceğini, ancak neticede bunların yine ferdiyet plânında kalıp, hiçbir zaman cemaat hâlinde eda edilme keyfiyetine ulaşamayacağı hakikatini öğretmektedir. Bu husus namaz, oruç, hac vs. ibadetlerde olduğu gibi, iman ve Kur'ân yolunda yapılan gayretlerde de mevzubahistir.

Evet, tek bir ferde, Allah'ın vaat ettiği şeylere ulaşma teminatının olmadığının bilinmesi gerekir. İnsan, iman ve Kur'ân adına tek başına harikulâde bir şeyler yapsa bile bu, daima ferdiyet plânında kalır. Fakat bir iş, duygu ve

---

230 Bakara sûresi, 2/43.

231 Buhârî, *ezan* 30; Müslim, *mesâcid* 249.

düşüncede aynı değerleri paylaşan bir topluluk hâlinde eda edildiği takdirde, iştirak-i a'mâl-i uhreviye düsturundan hareketle, o insanların her bir ferdi bu amelden kazanılan sevaptan hissedar olur. Hususiyle yaşadığımız asır kolektif şuur asrıdır ve ancak bu şuurla hareket edilerek Kafdağı'ndan ağır yükler kaldırılabilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

NAMAZ VAKİTLERİ

Hayat, namaza göre tanzim edilmeli ve namaz, bir takvim gibi hayatın her noktasını kuşatmalıdır. Hayatın gerçek takviminin blokajı namaz üzerine oturtulmalıdır. Namaz vakitleri köşe taşları olmalı ve sair işler bu köşe taşlarına göre programlanmalıdır. Eskiler bir iş için sözleştiklerinde, "Sabah namazından önce... Öğle namazından sonra..." derlerdi. Kur'ân'da da bu espri muhafaza edilir ve pek çok yerde *"Namaz kılındıktan sonra..." "Filan namazdan önce..."* gibi ifadelere yer verilir.

O hâlde mü'min, rahmet ufkundan ulûfe adı altında kendisine verilecek şeyleri almak üzere mescidin yolunu aşındıracak, kalbini kontrol edecek ve mescit mirsadından Rabbini gözetleyecektir. Sahabe efendilerimiz, o huzurun vermiş olduğu mehâbet ve mehâfeti anlatırken, "Biz Efendimiz'le otur sohbet ederdik ama namaza durduğumuzda sağımıza-solumuza bakmaz, birbirimizi tanımaz olurduk ve nazarlarımız bütün dikkatiyle bilemediğimiz başka âlemlere dikilirdi." derler. Çünkü Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), onlara, لَا يَزَالُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ فِي صَلَاتِهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ، فَإِذَا صَرَفَ وَجْهَهُ انْصَرَفَ عَنْهُ *"Allah, namaz kılan kuluna nazar eder, teveccühte bulunur. Sağa sola bakıp ondan yüzünü çevirdiğinde ise O da ondan teveccühünü keser."* buyurmuştu.[232]

Evet, Rabb'e teveccüh ederken dahi, ruhunda bu olgunluğu duymayan insan, mescitte de olsa cismaniyetinden çıkıp kalb âlemlerinde pervaz edemeyecek, oturup-kalkışına bir istikamet kazandıramayacak, evindeki ve sokaktaki perişaniyetini camide de devam ettirecek, namaz kılacak fakat semeresini elde edemeden dönüp geri gidecektir. Bir kısım ehl-i tahkik, bu hususta çok titiz davranmış ve bir ölçü olarak namazda yanındakini tanıyanın namazı bozulur demişlerdir.

---

[232] Ebû Dâvûd, *salât* 164; Nesâî, *sehv* 10.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ادْعُوا اللّٰهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالإِجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ *"Allah'a duayı, size icabet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah (celle celâluhu) gafletle başka meşguliyetlerle oyalanan kalbin duasını kabul etmez."* buyurur.[233]

O hâlde mü'min, âdeta hırsıza veya tefeciye karşı cüzdanını koruduğu gibi, fısk u fücurun kol gezdiği sokaklardan geçip mescide geldiği zaman da kalbini yoklamalı, Cenâb-ı Hak'tan uzaklaştıracak dünya ve dünyalıkları kalbinden çıkarıp atmaya çalışmalı ve teveccüh-ü tâmmı elde etmeye gayret etmelidir. Aksi hâlde Rabbisiyle münasebet kurma ve onunla Rabbin huzuruna gelme adına, kalbine cüzdanı kadar ehemmiyet vermemiş olur ki, Rabbi katındaki kendi değer ve kıymeti de o kadar olur. Mü'min, namazda sadece Rabbini bilecek, bütün kalbiyle O'na teveccüh edecektir. Günde eda ettiği beş vakit namazla, kendisini Rabbinden uzaklaştıran gafleti, âdeta ense köküne bir balyoz yemiş gibi dağıtıverecek ve kulluğunu bütün zamana hâkim kılacaktır. İtibari bir hat şeklinde telakki edilen zaman, yapılan bu kulluk sayesinde değer kazanacak ve ebedî âleme bir sel gibi akacak; gece gündüzü, gündüz de geceyi takip edecek ve neticede Cennet'te kula tebessüm eden Cennet meyvelerini meydana getirecektir.

Evet, kulun orada karşısına çıkacak her şey, burada Rabbisiyle kuracağı alâkanın bir ifadesi olacaktır. Şayet burada, her namaz kıldığında ayrı bir neşve duymuş, hep derinleşmiş, her defasında yepyeni hüzme ve mânâlarla kendine dönmüşse bütün bunları Rab orada teker teker kendine döndürecektir.

---

233 Tirmizî, *daavât* 65; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/670.

1. Namazın Beş Vakte Tahsisi

Namazın günde beş vakit olduğunu, hem Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden hem de Efendimiz'in Sünnet'inden anlamak mümkündür. Biz, öncelikle Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden namazın beş vakit olduğuna dair işaretleri zikredecek, daha sonra da hadislerde bunun uygulamalarını göreceğiz.

a. Kur'ân-ı Kerim'de Beş Vakit Namaz

İnsan olmanın gereği olarak bizler, mazhar olduğumuz şeyleri hemen unutuverir ve hatırlamaz oluruz. Bizi bizden daha iyi bilen Rabbimiz bu gafletimizi çok iyi bildiği için, günün yirmidört saatini belli parçalara ayırmış ve bu parçaların belli bölümlerinde kendi huzuruna gelip, âdeta hesap verme havası içinde ve sahip olduğumuz nimetleri hatırlamamız için el-pençe divan durmamızı istemiştir. Çünkü kul, semt-i ulûhiyete yakın olduğu müddetçe hayret ve hayranlığı devam eder; O'ndan uzak kaldığı müddetçe de behimîyet (gerçek insanlıktan uzaklık, hayvanî hisler) onun yakasını bırakmaz. İşte Cenâb-ı Hak, bu gafleti kıralım diye, إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا *"Namaz, mü'minler üzerine, vakitleri belli olarak farz kılınmıştır."*[234] buyurmakta ve bizleri belli vakitlerde mescide davet etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim pek çok âyetiyle namaz vakitlerine işarette bulunur. Bunlardan birkaç tanesini zikredecek olursak:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler, günahları silip

---

[234] Nisâ sûresi, 4/103.

giderir/güzellikler kötülükleri izale eder. Bu, düşünen ve ibret alanlara bir nasihattır."[235]

أَقِمِ الصَّلاَةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

"Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar belli vakitlerde namaz kıl, bir de sabah namazını.. sabah namazının şahitleri vardır (melekler o namaz esnasında hazır bulunurlar)."[236]

فَاصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى

"Onların söylediklerine sabret ve güneşin doğumundan ve batımından önce Rabbinin yüceliğini ilan et, O'na hamdet. Gecenin bazı vakitlerinde, gündüzün bazı taraflarında da O'na ibadet et ki Allah rızasına eresin."[237]

Cenâb-ı Hak başka bir âyet-i kerimede, فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ۞ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ *"Akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde), sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur."*[238] buyurmakta ve namazın günde beş vakit olduğunu bildirmektedir.

O hâlde kul, göklerin meleklerle, arzın da âbidlerle dolup hamd ü senâ ile O'nu nida ettikleri akşam, yatsı ve sabah vakitlerinde, yine bütün âlemin dil kesilip Allah'ı takdis, tahmid ve tesbih ettikleri öğle ve ikindi vakitlerinde tesbih, tekbir ve tazim ifade eden sözlerle o geniş senfonizmaya iştirak

---

235 Hûd sûresi, 11/114.
236 İsrâ sûresi, 17/78.
237 Tâhâ sûresi, 20/130.
238 Rûm sûresi, 30/17, 18.

edecek, o âhengi bozmayacaktır. Nafi İbn Ezrak, Resûl-i Ekrem'in tefsir anlayışını İbn Abbas'tan dinlemiş olanlardan biridir. O, İbn Abbas'a, "Beş vakit namaz Kur'ân-ı Kerim'de anlatılıyor mu?" diye sorduğunda İbn Abbas, bu âyeti okumuştur.[239] Evet, âyet gösteriyor ki, günlük namaz beş vakittir ve vakit bevakit kılınması gerekmektedir. Sadece İbn Abbas değil, pek çok sahabi bu âyet-i kerimeden aynı mânâyı çıkarmıştır.

"Âyette sadece dört vakit zikrediliyor." şeklinde bir şüphe akla gelebilir. Ancak, حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ *"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın."*[240] âyetinde bu sayı daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Arapçada üçten az olan şeyler, çoğul sigasıyla ifade edilmez. Dolayısıyla "namazlar" kelimesiyle ifade edilenin en az üç namaz olması gerekir. Âyette bir de "orta namaz" dan bahsedilmektedir. Bununla birlikte en az dört vakit eder. Bir namazın orta namaz olabilmesi için iki tarafında da eşit sayıda namazın olması gerekir. Dolayısıyla dört olamaz. Öyleyse en az beş vakit namaz olmalıdır. "Orta namaz"ın hangi namaz olduğunda ihtilaf edilmiş olsa da, onun ikindi namazı olduğuna dair görüş ağır basmaktadır. Bu görüşü destekleyen rivayetlerden bir örnek vermek gerekirse; Hendek vak'asında, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm), savaşın şiddetinden o günün ikindi namazını vaktinde kılamamışlardı. Bunun üzerine şöyle dedi: *"Ey Allahım! Bizi orta namazdan, ikindi namazından alıkoyanların evlerini ve kabirlerini ateşle doldur."*[241]

Evet, namaz o kadar mühimdir ki, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) harbin şiddetinden dolayı kılamadığı

---

239 Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/247; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/445.

240 Bakara sûresi, 2/238.

241 Buhârî, *cihâd* 98, *megâzî* 29, *daavât* 58; Müslim, *mesâcid* 202-206.

namazlara çok üzülmüş; o zamana kadar hep insanlığın hayrı ve selameti için dua etmiş iken, bu sefer namazlarına engel olanlara ellerini kaldırıp bedduada bulunmuştur. Rahmet peygamberi niçin böyle yapmıştı? Çünkü namazın O'nun katında ayrı bir değeri vardı. O gün, *"salât-ı vustâ"* kaçırılmış, dolayısıyla gün parçalanıp ikindi vaktinde Rabb'e teveccüh edilememiş ve miracın bir cüz'ü terk edilmişti.

Demek namaz, günde beş vakit olmalı ve kul, günde beş defa Allah'ın huzuruna gelebilmeli ki, kemale yükselme adına hız alabilsin; beş defa hayatın hesabını vermeli ki, gafleti izale edip Rabbiyle münasebet kurabilsin; edeple Rabbin huzurunda oturmasını bilmeli ki, feyz-i akdesten gelen sırra kalbi müheyya hâle gelebilsin, letaifi bu işte oturaklaşsın, ruhunda bir zerafet ve nezaket hâsıl olsun ve böylece hayvaniyete ait hususları sırtından atsın ve fuzulî bir yük taşımasın.

Âyette dikkat çekilen bir diğer husus da namazın, "tesbih" sözüyle ifade edilmesidir ki, zaten namazın mânâlarından biri de budur. Zira mutlak zikir kemaline masruftur. Biz, Cenâb-ı Hakk'ın büyüklüğünü ve bizim küçüklüğümüzü ifade etmek için kelime arar, O'na karşı kavlî, fiilî ve hâlî tazim, tesbih ve tekbiratımızı ifade etmenin yollarını araştırırız. Hâlbuki O'na karşı ifade edebileceğimiz en tazimkâr ifadeler –ki, bunlar *"sübhânallah", "elhamdülillah"* ve *"Allahu ekber"*dir– hepsi bir bütün hâlinde namaza serpiştirilmiştir. Daha kıraate başlamadan Sübhâneke duasında, *"Allahım, Seni her çeşit noksan sıfatlardan takdis ederim, hamdim Sanadır."* der; yine Fâtiha'ya başlarken, *"Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir."* âyetini kıraat eder ve rükûdan doğrulurken de, *"Ey Rabbim! Bütün hamdler Sanadır."* der ve bütün bu ifadelerle Allah'a hamd ederiz. Aynı şekilde namazda, Allah'ın başdöndürücü icraatı karşısında hayret ve hayranlığımızı *"Allahu ekber"* sözüyle ifade eder, onun her rüknünde *"Allahu ekber"* der yatar, *"Allahu ekber"* der kalkarız. Yine

O'nun semt-i ulûhiyetine el uzatmamayı ve O'na karşı koymamayı *"Sübhânallah"* sözü ile ifade eder; bazen de celâli cemâlle yan yana getirir ve "Allahım! Seni hamdinle tesbih ederim; Yüce Allahım, Seni tenzih ederim." sözünü söyleriz. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), beşaret gamzeden bir sözünde şöyle buyurmuştur:

كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ على اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ في الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إلى الرحمن سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ

"İki söz vardır, bunlar dile hafif, terazide ağır, Rahman'ın katında da pek sevimlidir: 'Sübhânallahi ve bihamdihi, sübhânallahil azim' (Allahım! Seni hamdederek tesbih ederim, yüce Allahım seni her türlü noksanlıklardan tehzih ederim) sözleridir."[242]

Hâsılı, namaz, bütünüyle Cenâb-ı Hak tarafından formüle edilmiştir. Bu kudsî kelimelerle bezenmiş günde eda edilecek beş vakit namaz, bizi hem tesbihat hem tazimat hem de tekrimatla serfiraz kılacak ve kendisi bir miraç vesilesi olarak bir anda bizleri kalben ve ruhen Rabbin huzuruna taşıyacaktır.

b. Hadislerde Beş Vakit Namaz

Namazın beş vakte tahsisi, sadece âyetlerde geçtiği şekilde mücmel kalmamış, Cenâb-ı Hak doğrudan doğruya melek vasıtasıyla da namaz vakitlerini Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) talim buyurmuştur. İbn Abbas'ın (radıyallâhu anh) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Allah Resûlü, bu hakikati şu şekilde haber vermektedir:

"Cibrîl bana, Beytullah'ın yanında, iki gün boyunca namaz kıldırdı. Bunlardan birincisinde öğle namazını, gölge, ayakkabı bağı kadarken (yani gün ortasında cisimlerin gölgesi

---

[242] Buhârî, *eymân* 19, *tevhîd* 58; Müslim, *zikir* 31.

en kısa olduğu vakitte) kıldık. Sonra ikindi namazını, her şeyin gölgesi kendi misli kadarken kıldık. Akşam namazını, güneş battığı ve oruçlunun orucunu açtığı zaman; yatsı namazını, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca; sabah namazını, şafak söküp oruçluya yemek-içmek haram olunca kıldık. İkinci gün öğle namazını, bir önceki gün ikindiyi kıldığımız vakit, yani her şeyin gölgesi kendisi kadar olunca kıldık. İkindi namazını, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olunca kıldık. Akşam namazını, bir önceki gün kıldığımız aynı vakitte; yatsı namazını, gecenin üçtü biri geçtikten sonra; sabah namazını ise gök biraz aydınlandıktan sonra kıldık. Sonra Cibrîl bana yönelip şöyle dedi: 'Ey Muhammed! Bunlar senden önceki peygamberlerin namaz vakitleridir. Sizin namaz vakitleriniz de bu iki vakit arasında kalan zamandır!'"[243]

Evet biz, beş vakit namazı Efendimiz'in sünnetinde açıkça görürüz. Buhârî ve Müslim gibi sahih hadis kitapları, Efendimiz'in Miraç'tan döndüğünde, diğer ümmetlere farz kılınan elli vakte bedel, kendi ümmetine beş vaktin farz kılındığını bildirdiğini haber verir. Hadisi, Hz. Enes (radıyallâhu anh) şu şekilde rivayet etmektedir:

"Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) miraca çıktığı gece elli vakit namaz farz kılındı. Sonra bu azaltılarak beş vakte indirildi. Sonra da şöyle hitap edildi: *'Ey Muhammed! Artık, nezdimde (hüküm kesinleşmiştir), bu söz değiştirilmez. Bu beş vakit, (Rabbinin bir lütfu olarak on misliyle kabul edilecek ve) Sen ve ümmetin için elli vakit sayılacaktır.'"*[244]

Yine sahih bir hadis-i şerifte Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde her gün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?"* diye sorar. Ashab ise, *"Bu hâl, onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!"* şeklinde cevap verir.

---

243 Tirmizî, *salât* 1; Ebu Dâvûd, *salât* 2.
244 Buhârî, *salât* 1; Müslim, *îmân* 263.

Bunun üzerine Efendimiz, *"İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler."*[245] buyurur ve beş vakit namazı sarahaten ifade eder.

Namaz vakitleriyle ilgili olarak hadis kitaplarında anlatılan ve beş vakit namazın vakitlerini gösteren diğer bir vak'ayı ise Ebû Musa el-Eş'arî (radıyallâhu anh) şu şekilde rivayet etmektedir: "Resûlullah'a (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir zat gelerek namaz vakitlerini sordu. Efendimiz ona hiçbir cevap vermedi (Bir başka rivayette, *'Bizimle iki gün boyunca namaz kıl.'* dedi). (Sabah vaktinde) şafak sökünce, henüz kimse kimseyi tanıyamayacak kadar ortalık karanlık iken Bilal'e emretti ve o da sabah namazı için kâmet getirdi (ve namaza duruldu). Sonra güneşin tam tepe noktasından batıya dönüm (zeval) anında yine Bilal'e emretti, öğle namazı için kâmet getirdi. Bu vakit için –öbürlerinden daha iyi bilen– birisi, 'Bu, gün ortasıdır.' demişti. Sonra güneş henüz parlak ve yüksekte olduğu bir vakitte Bilal'e, ikindi namazı için kâmet getirmesini emretti. Güneş batınca akşam namazı için, ufuktaki aydınlık (şafak) kaybolunca da yatsı namazı için kâmet getirmesini emretti ve namaz kılındı. Ertesi gün sabah namazını geciktirdi. O kadar ki, namazı bitirdiğimizde birbirimize, 'Güneş doğdu mu?' diye sorduk. Öğle namazını, bir önceki gün ikindiyi kıldığımız (âna yakın) vakitte kıldık. İkindi namazını, güneş artık parlaklığını kaybedip sarardıktan sonra; akşamı, ufuktaki aydınlığın kaybolmasından hemen önce kıldık. Yatsıyı ise, gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar tehir ettik. Ertesi gün sabah olunca Allah Resûlü, soru sahibini çağırdı ve, *'Namaz vakitleri işte bu iki vakit arasıdır.'* buyurdu."[246]

Hâsılı, beş vakit namazın eda şekli Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğrettiği biçimde günümüze kadar nasıl devam etmişse namaz vakitleri de aynı şekilde devam etmiştir.

---

[245] Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *menâkıbü'l-ensâr* 42; Müslim, *îmân* 259.
[246] Müslim, *mesâcid* 178; Ebu Dâvûd, *salât* 2; Nesâî, *mevâkît* 15.

Dolayısıyla bizim için beş vakit namaz nasıl mühimse onları vaktinde eda etmek de o kadar mühimdir. Başka bir ifadeyle namaz kılmak nasıl farz ise onları vaktinde kılmak da öyle farzdır; yine namazı terk etmek nasıl haramsa onları vaktinden geriye bırakmak da haramdır. O hâlde bütün namazların, Efendimiz'in tespit buyurduğu vakitler içinde kılınması gerekir. Sahabe, en faziletli amelin ne olduğunu sorduklarında, Efendimiz'in saydığı üç esastan biri, vaktinde kılınan namaz olmuştur.[247] Yani vaktin namazla nurlanması, onunla değer kazanmasıdır. Zikredilen diğer esaslardan ikincisi, anne babaya iyilik ve ihsanda bulunma; üçüncüsü ise Allah yolunda cihattır. O hâlde bunlar birbirleriyle müsavi fiillerdir.

2. Namazın Beş Vakte Tahsisinin Hikmetleri

Biz, Cenâb-ı Hakk'ın, günün belli vakitlerine tahsis ettiği beş vakit namazda, Kur'ân, kâinat, insan ve onun kulluğunun iç içe girdiğini müşahade ederiz. Kâinat kitabı, onun küçük bir misali ve çekirdeği olan insan ve onların da tercümesi olan Kur'ân, namazda iç içe girer ve âdeta bir vahidin üç yüzünü teşkil ederler. Şöyle ki bütün bir kâinatın küçük bir misali ve hulâsası olan kul, kâinatın tercümesi olan Kur'ân ve O'nun da hulâsası olan Fâtiha ile Rabbinin huzurunda elpençe divan durur ve kulluğun hulâsası olan namazını eda eder.

Konuyu biraz daha açmak gerekirse, insan, esmâ ve sıfat-ı ilâhiye adına şerh edilmiş kâinatın bir fihristesidir. Bütün âlemler onda pinhân ve bütün cihanlar da onda matvidir (onun mahiyetine gizlenmiştir). Yani kâinat, satır satır onda yazılmıştır; tıpkı *"yâ sîn"* lafzında Kur'ân'ın yazıldığı gibi. Dikkatli bir göz, bütün kâinatı insanda okur

[247] Buhârî, *mevâkît* 5, *cihâd* 1, *edeb* 1, *tevhid* 48; Müslim, *imân* 138-140.

ve bütün mânâları onda görebilir. Yine bütün kitapların hulâsası Kur'ân'dır; *Tevrat, Zebur* ve *İncil* gibi diğer mukaddes kitapların hepsi Kur'ân'da hulâsa edilmiş, bütün sahifeler O'nda özetlenmiş, geçmiş peygamberlerin gönül heyecanları ve ilhamları Kur'ân'a derc edilmiştir. Kur'ân'ın bütünü ise Fâtiha'da hulâsa edilmiştir. Bundan dolayı günümüze kadar nice müfessirler, Fâtiha'nın ihtiva ettiği mânâ ve verdiği derse dikkat çekmiş, bu gayeye matuf ciltlerce eser takdim etmiş ve Fâtiha'nın her yönüyle Kur'ân'ın hulâsası olduğunu ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla namazda okunan Fâtiha, Kur'ân'ın muhtevasını ifade eden bir dil hâline gelir. Biz, bütün takdis, tesbih, tahmid ve tekbirleri onunla ifade eder, kulluğumuzu onunla Allah'a takdime çalışırız. Tabi yalancı çıkmamak için, sonra da bütün bunları fiilimizle ispat eder, "Rabbim! Bizler, söylediğini yerine getirmeyen münafıklar değiliz; dilimizle ifade ettiğimiz şeyleri mühürlemek için mescide gidip yüzümüzü yere koyacağız. Oruçla ağzımıza mühür vuracak, gece sıcak döşeği terk edecek, تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için) vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar."*[248] âyetine ittiba edeceğiz." der, bütün bunları bir de hâlimizle gösteririz. Zira dil, kalbin tercümanı; ameller de dilin bürhanıdır. Kalbde temizlik varsa dilde karşılığını bulacak; dilde söylenen şey doğru ise amellere aksedecektir. Bu üç şeyi birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Evet, kâinatın hulâsası olan kul, Kur'ân'ın hulâsası olan Fâtiha ile ibadetlerin hulâsası olan namaz miracıyla Rabbin huzuruna gelir. Böylece kâinat, dürülmüş bir kitap hâlinde onda makes bulur. Bunu daha anlaşılır bir dille şu şekilde

---

[248] Secde sûresi, 32/16.

ifade etmek de mümkündür: Saatin saniye, dakika ve saatleri sayan ibreleri olduğu gibi, öyle bir saat düşünün ki, onun seneyi, beşerin ömrünü ve kâinatın ömrünü gösteren ibreleri olsun ve onların her birinin miadı dolunca, ibre "tık" diye atsın. Bu ibrelerden biri hareket edince, diğeri de hareket etsin. İşte kâinat, Allah'ın böyle bir saatidir; eşya ve hâdiseler zaman içinde âdeta bir sel gibi akıp giderken, böyle bir saat de işleyerek hareket etmektedir. Onda günü, haftayı, ayı, seneyi gösteren ibreler vardır; her birinin zamanı gelince de "tık" diye atmaktadır. Biz, o büyük saatte seneyi gösteren ibreleri gördüğümüzde, insan ömrünü gösteren bir ibrenin de olduğuna inanır ve onun da hareket ettiği kanaati içimizde hâsıl olur. Bir gün gelecek كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۞ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ *"Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacak, ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zatı baki kalacak."*[249] sırrı tecelli edecek; bütün saatler duracak, işleyen her şeyin "tik tak"ı kesilecek. İşte o gün sadece Allah bâki kalacak, O konuşacak, O duyacak ve O hükmedecektir. Dolayısıyla insan, O'na nispeti ve bağlılığı oranında meçhul bir keyfiyetle varlığını sürdürebilecektir. Zira o, Allah'tan geldi ve O'na dönecektir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Veda hutbesinde, *"Zaman döne döne, Allah'ın arz ve semavatı yarattığı gündeki düzenini tekrar buldu. Sene on iki aydır."*[250] buyurur. Haddizatında cahiliye döneminde müşrikler, her ne kadar kamerî takvimi esas almakta iseler de haram ayları ticaret mevsimlerine düşürmek için yaptıkları "nesî" denen bir uygulama sebebiyle ayların yeri, sırası dolayısıyla takvim karmakarışık olmuştu. Bu durum da, Cenâb-ı Hakk'ın zamanla ilgili takdir buyurduğu haram ve helâllerin karışmasına

---

[249] Rahman sûresi, 55/26, 27.

[250] Buhârî, *fiten* 8; Müslim, *hac* 147.

sebep olmuştu. Çünkü tıpkı normo âlemde bir zaman olduğu gibi, makro âlemde de büyük bir düzen hareket etmekte ve bir saat işlemekte idi. İşte Allah Resûlü'nün içinde neş'et ettiği toplumda bu iki ayrı zaman birbirine muvafık değildi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), nübüvvet hayatını ikmal ettiği zaman, Veda hutbesinde bunu da bildirmiş, zamanın tekrar doğru raylarına oturduğunu haber vermişti. Yani o büyük âlemdeki zamana mukabil, küçük âlemdeki zaman da âhenk içinde çarpan bir kalb gibi işlemeye başlamış; küçük âlemdeki dakika, saniye ve âşirelerle ifade edilen zaman, büyük âlemdeki yıllara, haftalara ve günlere denk düşmüştü. İşte bu dakik sır içinde beş vakit namazın taşıdığı sırrı görmek gerekir.

Evet, büyük âlemde bir zaman cereyan ediyor, âdeta bir ok gibi bu zamanın ucu incele incele bize kadar geliyor, sonra da saatler, dakikalar, saniyeler ve âşireler hâline dönüşüyor. Hatta bizim görme ve duyma sınırımızı aşan küçük âlemde bu hat o kadar inceliyor ki, biz onu ancak âşirelerle ifade ediyoruz. Mesela elektronların çekirdek etrafında dönüş hızını, kolumuzdaki saatlerle ölçmemiz mümkün değildir. Aynı şekilde ayın, güneşin deveranını ölçmede de bu saatler çok küçük kalır. Fakat yine de âşireler, saniye, dakika ve saatlerin; onlar gün ve haftaların; gün ve haftalar, ay ve senelerin; onlar da, ömr-ü beşerin ve ömr-ü kâinatın müjdesini haber vermektedir. Öyle ise siz, kolunuzdaki hareket eden saniyeye baktığınız zaman, Samanyolu içinde dönen Güneş'i görecek, adım adım feleğin ecel çarkınıza yaklaştığını duyacak, tabakat-ı beşer ömrünü kurcaladığını müşâhede edeceksiniz. Ve bütün bu duyup sezmeler içinde, bir gün "güm güm" diye atan kâinatın kalbinin duracağını, her şeyin biteceğini düşüneceksiniz. İşte bu anlayış içinde sabah namazı bize ne anlatıyor, öğle vakti neyi hatırlatıyor, ikindi ne diyor, akşam ve yatsı vakitleri neler söylüyor.. anlamak daha kolay olacaktır.

a. Sabah Vaktinin İfade Ettiği Mânâ

Biz, sabah vaktine fecrin doğuşuyla birlikte yeni ve aydın bir güne kavuşma neşvesi içinde girer, biz de böyle bir gün gibi doğmuştuk deriz. Zira bu yeni gün, hem bizim anne karnına düştüğümüz günden hem de kâinatın yaratılmasında geçen altı günün ilk gününden haber verir. Belli bir şeritten büyük saate doğru tırmanır, yani başımıza doğan bir günün fecrinden, anne karnına düşmemiz ânına, ondan da kâinatın yaratıldığı ilk güne intikal eder, Allah'ın (celle celâluhu), nimetleriyle eteklerimizi doldurması adına bu günleri yaratmasını hatırlarız. Sonra da O'ndan onca uzaklığımıza rağmen kurbiyetiyle bize yakın olmasını diler; tazim, tekbir ve tesbih için huzura geliriz. İşte bu mânâ içinde eda edilen sabah namazı ne denli yerinde bir ibadettir.

Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri, böyle bir vakitte eda edilen namazla ilgili mütalâalarını şöyle dile getirmektedir: *"İnsan, fıtraten gayet zayıftır. Hâlbuki her şey ona ilişir, onu müteessir ve müteellim eder. Hem, gayet âcizdir. Hâlbuki belaları ve düşmanları pek çoktur. Hem, gayet fakirdir. Hâlbuki ihtiyacatı pek ziyadedir. Hem, tembel ve iktidarsızdır. Hâlbuki hayatın tekâlifi gayet ağırdır. Hem, insaniyet onu kâinatla alâkadar etmiştir. Hâlbuki sevdiği, ünsiyet ettiği şeylerin zeval ve firakı, mütemadiyen onu incitiyor. Hem, akıl ona yüksek maksadlar ve bâki meyveler gösteriyor. Hâlbuki eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır. İşte bu vaziyette bir ruh, fecir zamanında bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına niyaz ile, namaz ile müracaat edip arz-ı hâl etmek, tevfik ve medet istemek, ne kadar elzem ve peşindeki gündüz âleminde başına gelecek, beline yüklenecek işleri, vazifeleri tahammül için ne kadar lüzumlu bir nokta-yı istinad olduğu bedâheten anlaşılır."*[251]

---

[251] Bediüzzaman, *Sözler*, s. 45 (Dokuzuncu Söz, Beşinci Nükte).

b. Öğle Vaktinin İfade Ettiği Mânâ

Öğle vakti, günün kemale erme ânıdır. Dolayısıyla gün, ağacın başında meyve verme seviyesine gelmiştir. Yine öğle vakti, bir insanın ömür ibresinde delikanlılık çağına geldiği âna benzer, ona işaret eder. Kâinatın yaratılması hengâmında Âdem babamız ilk nebinin meydana gelmesine, mahlûkatın mânâsının anlaşılacağı dönemin başlamasına, iradenin, eşya ve hâdiselerin mânâsını anlayacağı zamanın başlamasına işaret eder. Bütün bunları bir sıra hâlinde takip etmek gerekirse; bizim delikanlılığımızdan günün kemale ermesine, ondan kâinattaki günlerin kemale ermesine, ondan da Hz. Âdem'in Allah'a muhatap olma nimetine yükselmesine işaret eder ki, bütün bunlara hamd için öğle vaktinde Rabbin huzuruna gelme, yine bu kemali müdrik olarak el-pençe divan durup, "Ey Hz. Âdem'in yaratılmasından şu günün öğle vaktine gelmesine kadar eteklerimizi nimet cevherleriyle dolduran Allahım! Sana hamd etmek ve bu ulu icraatını tazim etmek için öğle namazını kılmaya geldim." deme ve *"Sübhânallah", "Elhamdülillah", "Allahu ekber"* sözleriyle bunu ifade etme, mahz-ı hikmet ve maslahat bir ibadet olsa gerek.

Evet, öğle vakti, günlük işlerin kemale erdiği ve Allah'ın nimetlerinin doruğa ulaştığı ânı hatırlatır. İnsan, o vakitte günlük işlerin sıkıntısından âdeta boğulacak hâle gelir. Bu hengâmda o, bir taraftan bütün bu sıkıntıları atıp kurtulmak, diğer taraftan da günün o saatine kadar Rabbin, başından aşağıya yağdırdığı nimetlere karşı şükürde bulunmak maksadıyla mescide koşar ve dünya işlerinden muvakkaten sıyrılarak bir nefes alma fırsatı bulur. Aczini, fakrını, "Büyük Sensin, küçük de benim Allahım!" diyerek yeniden bir kere daha itiraf eder. Sonra da, "Senin azametin karşısında bütün uzuvlarım inkiyat içindedir." mânâsına rükûa gider ve secdeye kapanır. Bütün bunlar, ruh için öyle bir teneffüstür ki,

insan gerçekten ruhunu dinlese ve kalbinin atışlarına kulak kesilse âdeta onda dersten bunalan talebenin teneffüse kavuşma heyecanı duyacaktır.

Yine Efendimiz'in, إِنَّ شِدَّةَ الحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ *"Sıcağın şiddeti, Cehennem'in bir kabarmasıdır."*[252] buyurduğu öğlenin şiddetli hararetinin başa vurduğu zaman mescide koşma, Allah'a dehalet edip hiçbir gölgenin bulunmayacağı günde Rabbin gölgesi altına sığınma, Resûl-i Ekrem'in Livâhü'l-hamd sancağı altına girme ferahlığı taşır.

Evet, bu mânâda öğle namazına gelme, cismaniyeti muvakkaten bırakıp kalbin feryadına kulak verme ve ruhun terminolojisini dinlemedir ki, bu da ayn-ı huzur ve saadettir.

c. İkindi Vaktinin İfade Ettiği Mânâ

İkindi vakti, güneşin gurûba meyl hengâmıdır. Dolayısıyla bu vakit insanlığın ihtiyarladığı ânı ve son peygamber Fahr-i Kâinat'ın tulûuyla birlikte gurûbunu da hatırlatır. Biz, ikindiyi eda ederken, her şeyin gurûba doğru yüz tuttuğunu ve birkaç saat sonra yeryüzünde her şeyin silinip kaybolacağını ve ayaklarımızdaki sızı, belimizdeki ağrı, başımızdaki beyaz tüylerle kendi nefsimizin de fani ve yavaştan zevale doğru yaklaştığını anlarız. İşte tam ümitsizliğe ve inkisara düşeceğimiz böyle bir vakitte ezan sesi kulaklarımıza gelir ve bu fani hayatı bâkileştirme yolunu bulduğumuz için sevinir, bu neşve ile namaza koşarız.

Yine bu vakit, Efendimiz'in asrına da delâlet eder. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisinin ikindi güneşi olduğunu bildirir ve kendi ümmetiyle geçmiş ümmetlerin kıyasını şöyle yapar:

"Sizden önce geçen ümmetlere nazaran sizin bekânız, ikindi vakti ile güneşin batması arasındaki müddet gibidir.

---

[252] Buhârî, *mevâkît* 9-10, *bed'ü'l-halk* 10; Müslim, *mesâcid* 180-184, 186.

Tevrat ehline Tevrat verildi, onlar gün ortasına kadar onunla amel ettiler. Daha fazla devam etmekten âciz kaldılar. Onlara kırat kırat ücretleri verildi. Ardından ehl-i İncil'e İncil verildi. Onlar da ikindi namazına kadar çalıştılar. Sonra onlar da âciz kaldılar, kırat kırat onlara da ücretleri verildi. Bize ücretimiz ikişer kırat verildi. İki kitap mensupları, 'Ey Rabbimiz! Sen bunlara ikişer kırat verdin. Hâlbuki bize birer kırat vermiştin. Hâlbuki biz, amel yönüyle onlardan ileriyiz!' dediler. Allah da (celle celâluhu), 'Ben ücretlerinizde bir haksızlık yaptım mı?' buyurdu. Onlar 'Hayır!' dediler. Allah da, 'Öyleyse bu benim lütfumdur, onu dilediğime veririm.' dedi."[253]

Dolayısıyla Asr-ı Saadet, beşerin zevale doğru meylinin habercisidir. Resûl-i Ekrem'in, bütün peygamberlerin sonuncusu olması itibarıyla, belli ki beşerin ömrü az kalmıştır; ikindi güneşiyle kendi ihtiyarlığımız gibi, Asr-ı Saadet ile de bunu hatırlarız. Biz, birbirine muttasıl bu hâdise ve vakalar karşısında, ister bir hüzün ve teessüf ifadesi olarak, isterse ahirete intikal ve irtihal edip Cennet nimetlerinden istifade etme neşvesiyle Rabbin huzuruna gelir, ikindi namazını eda ederiz. Kur'ân, Asr sûresinde bu vakte kasem etmektedir. Üzerine yemin edilen böyle bir vakitte bu duygularla Rabbin huzuruna koşmakla sanki biz, eşyanın fena ve zeval seli içinde akıp gitmesi karşısında onları bakileştirme yolunu araştırmış oluruz. Minarelerden yükselen *"Allahu ekber"* sözleri, bize can getirir ve yeniden hayat nefheder.

d. Akşam Vaktinin İfade Ettiği Mânâ

Akşam vakti bir gurûb ânıdır; gün biter, güneş batar ve biz ayrı bir zaman dilimine gireriz. Bu hâl, yirmi dört saatlik bir günün bitişiyle birlikte bizim ölümümüzden de haber verir. Zira bir gün gelip ölecek, bir kefen içine sarılacak, el, ayak

---

[253] Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 17; *enbiyâ* 50; *fezâilü'l-Kur'ân* 17; *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edep* 82; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/121, 124, 129.

ve çenemiz bağlanarak kabre konacağız. Başımıza bir çift taş diktikten sonra eş-dost bırakıp gidecek ve orada yalnız kalacağız.

Diğer taraftan bu vakit, bir can çekişmesi içinde küre-i arzın hırıltılarına da dikkat çeker. Güneşin batması, doğan her şeyin bir gün gurûb edeceğini, bütün sistemlerin batacağını hatırlatır ve, إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۝ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ *"Güneş katlanıp dürüldüğü, yıldızlar (kararıp) döküldüğü, dağlar (sallanıp) yürütüldüğü zaman..."*[254] işaret eder. Bu dehşet ve hayret içinde hüzünlenen kalbimize teselli vermek ve ruhumuzu inşiraha kavuşturmak için akşam namazına koşarız.

Evet, akşam vakti, bir gurûb başında ya ağlayıp inkisara düşmenin veya öbür âlemdeki durumumuzu mamur kılma heyecanını yaşamanın ifadesidir. Her şeyin birbirine "elveda" diyerek ayrılık türküleri çağırdığı ve binbir vaveyla ile inkisarını dile getirmek istediği böyle bir hengâmda duyulan ezan sesleri bize gurubun içinde yeni bir fecrin haberini verir; ölümle birlikte yeni bir diriliş ve var oluşu bütün canlılığıyla birlikte ruhumuzda yaşarız. Başka bir ifadeyle bu vakitte okunan ezan, âdeta İsrâfil'in kıyamette haşir için sûra üflediği bir ses gibi olur; her şeyin ölüp bittiği bir anda "Yeniden dirilme ve Rabbin huzuruna gitme var." denilir.

Yine Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm), لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ *"Batıp gidenleri sevmem."*[255] dediği gibi, "Batıp gidenlerden, benimle hemdem olup sabah-akşam benimle beraber bulunmayanlara razı olamam." deyip bâki ve lemyezel olan Allah'a yönelme mânâsı taşır. Çünkü Allah (celle celâluhu), Ehad ve Samed'dir; yokta varlık cilvesi gösteren O'dur, batanları O batırır, zevale mahkûm olanları O mahkûm eder. Yine

[254] Tekvir sûresi, 81/1-3.
[255] En'âm sûresi, 6/76.

yokluğu varlığa çevirecek, zeval bulduktan sonra kudret ihsan edecek, gönüllerde aşk ve heyecan öldükten, kafalarda fikir adına her şey silindikten sonra yeniden aşk ve heyecan verecek, ölü gönülleri hayata kavuşturacak olan da O'dur.

e. Yatsı Vaktinin İfade Ettiği Mânâ

Yatsı vakti, akşam şafağının kaybolup, göğün bütün bütün karardığı, güneşe ait hiçbir emarenin kalmadığı zamandır. Bu zamanda, arkada bırakılan bir günün mevcudiyeti hakkında bize fikir verecek hiçbir şey yoktur. Zira gün gittikten sonra, akşam vakti izini gökteki kızıllığa bırakmış, beni bir parça daha hatırla demişti. O da gidince her şey gitmiş ve bitmiş olmaktadır.

Yatsı vakti, her şeyin bitişiyle birlikte insan ömrünün de bitip kaybolmasını hatırlatır. Vefat ayrı bir şeydir; insan öldüğü zaman arkasından ağlayanlar, musalla taşında ayağının bağı çözülenler ve kendinden geçenler olur. Fakat aradan belli bir müddet geçtikten sonra, o insanın hatıraları dahi zihinlerden silinir, ruhlar, ona ait mânâya karşı bomboş hâle gelir ve âyet-i kerimenin ifadesiyle *"unutulup gitmiş"* olur.[256] Nice kimseler vardır ki, vefat eden anne babalarını ya da akrabalarını ancak yedisinde, kırkında ya da elli ikisinde hatırlar, onun için ağlar sızlar ya da hayır hasenat yaparlar. Demek insan, aradan seneler geçtikçe hiç yaşamamış gibi olur.

İşte yatsı vakti, insana, her şeyin bitip tükendiği ve kendisinin kabirde her türlü aydınlıktan mahrum kalacağı bir ânı hatırlatır. Böylesine gönlü kırık, hissi yıkık ve bütün duyguları alt-üst olmuş bir kulun yapacağı tek şey; o dakikada dahi teselli dilemek ve dilenmek için yatsı namazında Rabbine koşmak, gecesini o huzurla aydınlatmak, kışına bahar havası

---

[256] Meryem sûresi, 19/23.

serpmek, dökülüp saçılan yıldızları yeniden semasına perçinlemek ve zevale meyleden ömrünü, yeni bir hayatın başlangıcı yapmak, "Burada bitip tükendik ama bu batış bir doğuşun müjdesini de taşıyor, öldüğümüz gibi tekrar dirileceğiz." demek ve bu duygularla seccadeye alnını öptürmek olacaktır.

Yine böyle bir vakitte Allah'ın yüce adının minarelerden yükselmesi, arkasından bir Fâtiha okunmasını, rahmetle yâd edilmesini ve mağfiretle müjdelenmesini bekleyen bir insanın berzah hayatına nur serpecek ve öbür âlemini aydınlatacaktır. Dolayısıyla kabrin vahşeti içinde yalnız kalmadığını, salih amellerinin kendisini takip ettiğini ve yapmış olduğu ibadetlerin, hususiyle de namazın sağında solunda, önünde arkasında temessül etmiş kendisini beklediğini.. bunlardan da öte karanlığın kendisini kıskıvrak yakaladığı, kabrin, kemiklerini birbirine geçirdiği, Münker-Nekir'in sualleri karşısında dilinin tutulup lâl kesildiği anda, bütün dostlardan daha yakın olan Rabbisinin, rahmetiyle orada kendisini intizar ettiğini ve kendisine âdeta bir dost olduğunu görecektir.

f. Gece Karanlığı ve Teheccüd

Gece karanlığı, kabrin dehşeti karşısında insanın bütün ümitlerinin kesildiği, ses ve soluğunun tükendiği, el, kol ve ayaklarının bağlandığı bir anla birlikte bütün kâinatın yıkılacağı zamanı da hatırlatır. Kabrin bu dehşeti karşısında insan, üzerine kâbus çökmüş gibi olur; konuşmak ister fakat konuşamaz, elini-ayağını hareket ettiremez, bağırır, fakat kimseye sesini duyuramaz.. ve o hâlde kaderini beklemeye durur.

İşte tam bu vakitte onun kalkıp namaz kılması, gecenin karanlıkları üzerine bir âh bırakması, bütün hayatını nurlandırması, karanlık gecesini aydınlatması için ne kadar nurlu, ne kadar feyizli ve bereketli bir harekettir.. bunu ancak insan olan anlayabilir.

Kur'ân, ısrarla gece ibadeti üzerinde durmakta ve Efendimiz'e hitaben, يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ۞ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ۞ نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ۞ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا *"Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve bir kısmı hariç geceni ibadetle geçir. Gecenin yarısını ya da bundan daha az veya daha fazlasını. Kur'ân'ı tertil ile, tane tane, teemmülle oku."*[257] buyurmaktadır. Bu âyetlerden hemen sonra da, إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ۞ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا *"Muhakkak gece ibadeti daha tesirlidir, daha düzgün bir Kur'ân tilâveti sağlar. Hâlbuki gündüz Seni meşgul edecek yığınla iş vardır."*[258] diyerek âdeta Efendimiz'in Cenâb-ı Hakk'a müracaat zamanını tayin buyurmaktadır.

Başka bir âyet-i kerimede ise şöyle buyurmuştur:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا

"Gecenin bir kısmında uyanarak, Sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, Seni, övgüye değer bir makama ulaştıracağını umabilirsin."[259]

Açacak olursak bu âyet-i kerimede, "Bu makam (Makam-ı Mahmûd), gafletle, ağyarla iştigalle, sıcak döşekte döne döne yatmakla tahsil edilemez; bu ancak başını öpen seccade ve oraya akıttığın birkaç damla gözyaşıyla tahsil edilebilir." denmektedir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ise bu emirlere ciddi bir hassasiyet içinde eğilmiş, hayatının en lezzetli anlarında dahi, cismanî duygulara sırtını çevirmek suretiyle kalb ve ruhun derecesine yükselmiş ve Rabbini hep o zaviyeden tarassut etmiştir. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) tarafından rivayet edilen bir hadis-i şerifte, O'nun gece ayakları şişinceye kadar ayakta durduğu ve ibadet ettiği bildirilir. Kendisine,

---

[257] Müzzemmil sûresi, 73/1-4.
[258] Müzzemmil sûresi, 73/6-7.
[259] İsrâ sûresi, 17/79.

“Allah Senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti (niye kendini bu kadar hırpalıyorsun?)” dendiğinde de, أَفَلاَ أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا *“Şükreden bir kul olmayayım mı?”*[260] cevabını vermiştir. Şair Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde*’sinde bu durumu anlatırken:

ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ أَحْيَى الظَّلَامَ إِلَى   أَنِ اشْتَكَتْ قَدَمَاهُ الضُّرَّ مِنْ وَرَمِ

“Ben o Nebiy-yi Zîşan’ın sünnetine muhalefet ettim ki, ayakları şişmeden yatmıyor, gecenin karanlığına nur çalıyordu.”[261] der âdeta “Bense döne döne uyuyor ve döşeğin tadını çıkarıyorum.” der ve kendi nefsini levmeder, kınar.

Evet, insan, gece namazıyla Allah’la münasebet kurar, sohbet eder ve O’nun dostu olma durumunu kazanır. Gece namazı, mü’minin şerefidir; mü’min onunla nimete erer, şeref kazanır. Herkesin matlub ve mahbubuna kavuştuğu bir anda, kalkıp huzura gelme ve O’nunla sohbet etme, insana öyle bir şeref kazandırır ki, hiçbir şeref onunla boy ölçüşemez. Bizler, bugün insanlığımızın muktezası olan fakat yitirdiğimiz şeyleri yeniden elde etmek zorundayız. Bunun büyük bir vazife olarak hissedilmesi ve yapılıp yerine getirilmesi için, öncelikle Rabb’e dayanma, O’nun rahmetine sığınma şarttır. Sultanın güç ve kudretine istinat edip şahları dahi esir eden neferler gibi, biz de her türlü problemimizi O’na intisabımızla halledeceğiz. Zira ancak O’na dayanma sayesinde dağlar yerinden oynatılabilir, O’na istinatla çığlar koparılabilir ve yine ancak O’nun güç ve kudreti sayesinde şakır şakır akan çağlayan ve şelaleler meydana getirilebilir.

Evet, O’na dayanmadan hiçbir şey yapılamaz. Bugün İslâm âleminin istikbal ve ikbali, tamamen Kur’ân’a teveccühe bağlıdır; Hz. Muhammed’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasında ve Kur’ân’ın rehberliği altında Cenâb-ı Hakk’a

[260] Buhârî, *teheccüd* 6; Müslim, *sıfâtü’l-münâfikîn* 79-81.
[261] el-Bûsîrî, *Dîvânü’l-Bûsîrî,* s.239.

kulluk vazifesi yapılabildiği nispette Cenâb-ı Hak bizleri aziz ve şerefli kılacaktır. Yoksa çaldığımız kapılar geri yüzümüze kapanacak, taleplerimiz yüzümüze çarpılacak ve iki-üç asırlık zilletimize, zincirleme yeni zilletler ilave edilecek.. dokuz asır O'nun öncülüğünü yapmış aziz İslâm milletleri olarak bir türlü dilencilikten kurtulamayacağız. Çünkü Allah (celle celâluhu), bu terakki ve saadetimizi kendisine ve kendi nefsimize dönmemize bağlamıştır. Gece-gündüz dualarımızla O'na teveccüh edecek, yanık gönlümüzle rahmetinin ihtizaza gelmesini temine çalışacağız.

Zira bizler yaratılış itibarıyla oldukça aciz ve fakir kullarız. Buna karşılık ihtiyaç dairemiz, sera ile süreyyayı tutacak kadar geniştir. Cenâb-ı Hakk'a dayandığımız nispette kuvvet kazanıp ihtiyaçlarımızı giderecek ve düşmanlardan emin olacağız. Namaz, bize bu kuvveti kazandırır. Bir insan, bu kadar korkunç hasımlar çemberi içinde uykusunu terk edip gecenin zülüflerinde Rabbine el açıp el-pençe divan durmakla, sinesinde bir yara gibi kendisini hissettiren bu ağırlıktan kurtulmuş olur. Bu durum, aynı zamanda ruhun teneffüs etmesine medar olabilecek öyle faziletli bir vaziyettir ki, ondaki gerçek neşveyi insan ancak melekiyet yönüyle idrak edebilir.

ALTINCI BÖLÜM

NAMAZIN MEYVELERİ

1. Ferde Bakan Yönüyle Meyveleri

a. Gönle Huzur ve İnşirah Verir

Namaz, insanın, zâhirî pisliklerden temizlendikten sonra kalb ve ruhuyla da yunup yıkanması, huzur-u kibriyaya kabul edilmeye hazır hâle gelmesi demektir. Bu yönüyle o, insanın manen inşiraha kavuşmasını temin eden müstesna ve hususi bir ibadettir. Onun sayesinde kul, hem kalbî itminana kavuşur hem de Rabbin rızasını kazanmış olur. Onda huzur bulamayan bir insan hiçbir yerde huzur bulamaz. Mescidin yoluyla gerçek huzur ufkuna ulaşamayan birisi hiçbir yolla huzura ulaşamaz. Bizim kanaatimiz o ki insanlık birgün bütünüyle namaza teveccüh ettiğinde gerçek huzuru da bulmuş olacaktır. Günde kılınan beş vakit namaz, terakkiye müştak gönüller için, günde beş defa miraç yapmak ve Allah'a ulaşmak için bir merdiven vazifesi görür. Onun için Efendimiz, namaza *"göz aydınlığı"* demiştir.[262] Bununla namazın, kendisine inşirah verip ferahlatacak ve uzaktan gelen bir mesaj havasıyla içine itminan salacak bir şey olduğunu bildirmiştir.

Miraç'ta, huzur-u kibriyaya yükseldiği ve gelecek önemli bir haberi iştiyakla beklediği anda, namaz bir sürpriz olarak Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşısına çıkmış ve ümmetine farz kılınmıştır. Allah Resûlü, âdeta cismaniyet yolunu takip edip canlılar âlemine girdikten sonra Allah'a kulluğuyla melekleşip arş-ı kemalâta yükselmiş, yeryüzünde derbeder yaşayan ümmeti için kurtuluş vesilesi istemiş, Cenâb-ı Hak da beş vakit namazı vermiştir. O, ilk defa elli vakit olarak emredilmiş, ümmetin bunu kaldıramayacağı mülâhazasıyla beş vakte indirilmiş ve sıdk ile eda edilirse elli vaktin sevabının verileceği bildirilmiştir.

---

[262] Nesâî, *işretü'n-nisâ* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/128, 199, 285.

İşte bu keyfiyetteki beş vakit namaz, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve ümmeti için bir göz aydınlığı olmuştur. Evladından uzak kalan anne-babanın, firak ve hicran içinde yanıp kavruldukları an, içlerine inşirah verip su serpecek ve onları itminana kavuşturacak bir haber karşısında nasıl gözleri aydınlığa kavuşur; aynen öyle de namaz, mü'minlerin içine inşirah salar ve onları itminana ulaştırır.

Evet, namaz, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) "gözün aydın olsun" mânâsına, Miraç'ta verilmiş bir hediyedir. Onun için her mü'min namaza geldiğinde, kendi şuuru taalluk etsin veya etmesin, içine inşirah estiğini hisseder. Ne kadar gaflet içinde olursak olalım, çoğu defa namazda duyduğumuz hazzı başka bir şeyde duyamayız. Ne var ki bu haz kesintisiz devam etmez. Allah'a karşı yapmış olduğumuz kulluğun mükâfatını dünyada tüketmememiz için Rabb-i Rahîm çoğu defa o hazzı bize duyurmaz. Fakat duyduğumuz zaman da dünya ve mâsivâyı ayağımızın ucuyla itiyor gibi istihkar edecek ve Yunus'un diliyle, "Sadece Seni istiyorum." diyeceğiz.

İslâm'ın bir yanını emirler diğer yanını nehiyler (yasaklar) teşkil eder. Mü'min olarak bizler de hayatımızı bu emir ve nehiyler çerçevesinde tanzim eder, namazlarımızla bu müstakim çizgiyi korumaya çalışırız. Haddizatında namaz, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının iç içe geçiş keyfiyetinin bir ifadesidir ve bu yönüyle kapsamlı bir ibadettir. Hem emredici hem de nehyedici bir hüviyet taşır. Namaz, emrolunduğumuz şeylerin en ağırıdır. Fakat aynı zamanda Allah'la kul arasında bir bağ teşkil edip kulu Allah'la irtibata geçirmesi bakımından onun tatlı bir yönü de vardır. Dudağı, ulûhiyet âleminin neşvesiyle mütebessim herkes, namazda, başka ibadetlerde duyamayacağı şeyleri duyar. Bundan dolayı da namaza çağrıldığı zaman zevk ve şevk içinde koşa koşa gider. Bu hâl, onun için âdeta günde beş defa içtimaî hayatın boğucu ve bunaltıcı havasından teneffüs etme ameliyesi olur. Mescitler, bu teneffüsün

mahalli hâline gelir; gelir de oralardan semalara doğru yükselen tekbirler, tehliller, tahmidler, Allah'ın rahmet ve merhamet nazarının celbine vesile olur. Bu yüzden namazda mü'minin nazarı devamlı yukarılardadır. O, bu seyre *"Allahu ekber"* diyerek başlar ve kenz-i mahfî (gizli hazine) olarak kalbinde duyduğu ve bildiği Rabb-i Kerim'e teveccüh eder.

Bu mânâlarla huzur-u ilâhiye gelen bir insan, okuduğu her bir âyetle gayb âlemine açılır ve gözündeki perdeler bir bir kalkarak Cennet ve Cehennem'e ait bütün hususiyetleri müşâhede etmeye başlar. Bir insanın gözündeki perde kaldırılarak, bir yanda alev alev yanan ateş, diğer yanda da cennet bahçeleri gösterilse o insanın aklı varsa elbette Cehennem yolunu terk edip Cennet yolunu seçer. Öyle de namaz, içindeki mânâ ve mahiyetiyle günde beş defa gözümüzden bu perdeyi kaldırır ve bizi mânâ âlemine nazar ettirir.

İşte namaz, bu mânâları ifade ettiği için gönül onda itminan ve inşiraha kavuşur. Bu itibarladır ki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), öğle sıcağının yavaş yavaş şiddetini yitirdiği bir demde Hz. Bilal'e (radıyallâhu anh), "Bize bir ezan oku!" deme yerine, *"Bizi biraz ferahlandır ey Bilal!"* demiştir.[263] Hz. Bilal, söylenmek istenen mânâyı çok iyi anlar, aldığı bu emirle mescidin damına çıkar, ebedlere kadar devam edecek olan *"Allahu ekber, Allahu ekber"* nidalarıyla Medine-i Münevvere'yi inletirdi.

Halk, ferahlamak, içlerine nur serpmek, gönül âlemlerini inşiraha kavuşturmak, ruh ve his âlemleriyle de pervâz edip semalara yükselmek için mescide koşardı. Onların mescide geliş maksatları, bir ağırlığı üzerlerinden atmak, bir mükellefiyetten kurtulmak değil; ruh ve kalbin gıdası olan namazı almak, alıp yukarılara doğru pervâz etmekti. Biz de müezzinin seslenişine böyle bakacak, mescide koşarken bu hava içinde koşacak,

---

[263] Ebû Dâvûd, *edeb* 78; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/364, 371.

Cenâb-ı Hak karşısında el-pençe divan dururken tam huzuru idrak şuuru içinde duracak ve Efendimiz'in fiilen yapmış olduğu miracı namaz merdiveniyle eda etmeye çalışacağız. Esas olan da namazın bu şekilde duyularak eda edilmesidir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh), namazda duyduğu bu mânâlarla hasta olup yatağa düşüyordu. Hâkeza Hz. Ali (radıyallâhu anh), rivayete göre, vücuduna saplanan okun çıkartılabilmesi için namaza duruyordu. Çünkü namazda hissettiği mânâlar onu çepeçevre kuşatıyor, başka şeyleri duymasına engel oluyordu.

Evet, Rabbi azametine uygun büyüklüğüyle anma bu olsa gerek. Zaten imanın gereği de budur. Mü'min, bu derin anlayış içinde Rabbin adını hayatının her zerresine işleyecek ve melekler gibi bir hayat yaşayacaktır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), حُجِبَتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، وَحُجِبَتِ الجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ *"Cennet'in etrafı, nefsin hoşlanmadığı şeylerle sarılmıştır; Cehennem'in etrafı da nefsin arzuladığı cazip şeylerle sarılmıştır."*[264] buyurur. Dolayısıyla Cennet'e girmek için bir kısım meşakkatlere katlanmak, Cehennem'den kurtulmak için de bir kısım şehevî şeylere sabretmek gerekmektedir.

Evet, Allah'ı zikir, O'nu her an hatırlayıp hatırdan çıkarmama çok yüce bir haslettir. Her cuma, imam minberden inerken bize bunu hatırlatır ve وَلَذِكْرُ اللهِ أَكْبَرُ *"Allah'ı anmak, elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür."*[265] âyetini okur. Gerçek bir mü'min, O'nu hatırdan çıkarmaya tahammül edemez.

Huzur-u Kalbi Elde Etmek İçin

Mü'minin, namazlarını şuurlu olarak eda etmesi, onun düzensiz hayatına bir düzen, dağınık kalbine bir denge ve insicam getirecek, perişan hislerini ayağa kaldırıp bulanık yönlerine de

---

[264] Buhârî, *rikâk* 28; Müslim, *cennet* 1.
[265] Ankebût sûresi, 29/45.

bir ışık saçacaktır. Ve o, bu sayede doğru görme, doğru düşünme, doğru konuşma imkânını elde edecektir. Günde beş defa Rabbin huzuruna gelip şuurla eda edilen namaz, Allah'ın izniyle bütün bunları insana kazandıracak mahiyettedir.

Evet, gerçek namaz, mü'minin huşû içinde eda ettiği namazdır. Ama huşûun temini için bir kısım şartlar vardır. Evvela huzur-u kalb lazımdır; sonra meseleyi kavrama; sonra da bir recâ ve ümitle Rabb'e bel bağlama.. daha sonra da utana sıkıla Rabb'in huzuruna gelme.

Huzur-u kalb, namazda yapılan hareketlerin ve ifade edilen mânâların dışına çıkmamakla elde edilebilir. Mesela Rabbin huzurunda belli bir miktar ayakta durduktan sonra rükûa gidilir. Niçin? Çünkü artık ayakta durmaya takatimiz kalmamıştır da ondan. Rükûdan sonra, aynı şekilde Rabbin büyüklüğü karşısında kendi küçüklüğümüzü itiraf için secdeye kapanırız. Biz, daha namaza başlarken, *"Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."* deriz. Çünkü O, bizlere merhamet edip dil dudak verdi ve biz onlarla konuşuyor, meramımızı onlarla dile getiriyoruz. Yine vücudumuza, rahatlıkla yatıp kalkabileceğimiz mafsallar yerleştirdi, onlarla hareket ediyoruz. Bu nimetlerin değeri, bel ve bacağındaki ağrılardan dolayı bin defa âh ettikten sonra ancak bir kere ayağını hareket ettirip belini doğrultabilenlere sorulduğu zaman öğrenilir.

Aynı şekilde namazda, ecel pençesiyle vurulup sıratta yürüdüğümüzü, ayaklarımızın altında alev alev yükselen Cehennem'i ve bu hâlin dehşetinden dolayı insanların secdeye kapanışını hatırlar; "Rabbim! Dünya ve ahirette sözü geçen, mahşere hükmeden Sensin. Öyle olduğu hâlde, neden başkalarına kulluk yapayım? Ben sadece Sana kulluk yapar, dünya ve ukbanın onca dehşetinden kurtuluş için yardımı ancak Senden dilerim. Beni bu kulluk yolundan ayırıp dalâlete düşenlerin, dolayısıyla her iki dünyada da rezil ve rüsvay olanların yoluna götürme!" deriz.

Evet huzur-u kalb, namazda söylenip ifade edilen bütün bu mânâların dışına çıkmamaktır. Zaten *"huzur"* Arapça mânâsı itibarıyla "hazır olma", "hazır bulunma" demektir. Avamca ifadesi ile çarşı-pazara çıkarken cüzdanınızı yanınızda taşıdığınız gibi, namazda kalbinizi yanınızda taşımanız demektir. Zira Allah indinde geçer akçe bir şey varsa, o da kalbdir. Siz, kalbinizi O'na verecek, karşılığında da O'nun rahmet ve rızasını alacaksınız. Ama huzura gelirken kalbiniz yanınızda değilse bu pazarlığı yapamazsınız. Başka bir ifadeyle namazda iken çarşı-pazarda dolaşan, evde çoluk-çocuk neşvesiyle dolu bulunan kalb, bu pazarda geçerli akçe olamaz. Sen kalbini namazda hazır tuttuğun an, gözlerin dört açılacak ve gördüğün şeylerin mehâbeti altında ezileceksin. Kur'ân âyetlerini tilâvet ederken, mârifet adına uçsuz bucaksız sahillerde gezdiğini anlayacaksın. O âyetler, senin elinden tutup mârifet ve iç zenginliği adına rehberlik yapacak, bilmediğin sahillerde seni dolaştıracaktır.. dolaştıracak ve birden bire mârifetullah adına bilmediğin şeyler, farklı bir âlemden içine tulû ediyor gibi gelecektir. Ve sen, seradan süreyyaya kadar bazen kürelerde, bazen de kendi iç âleminde dolaşacaksın. Topyekün küre-i arzın âdeta bir kalb gibi atışlarına ve çıkardığı tarrakalarla Allah'ı haykırışına kulak kesileceksin; ondan sıçrayıp güneşe intikal edecek, onun da büzülüp açılarak "Allah" diyen bir kalb gibi, Samanyolu içinde kendi yolunu almaya çalıştığını göreceksin.

Hâsılı, kendi kalbinin tik tak'ıyla birlikte bütün sistemlerin dehşet verici görüntüleriyle "Allah, Allah" dediğini duyacak, bu sistemler arasında seyahat eden bir mekik gibi gelip-giderken, aynı zamanda bir mârifet peteği meydana gelecek ve içinde bir iclal ve tazim hissi hâsıl olacaktır. Sonra da o koskocaman kevn ü mekânı idare eden Zât'ı *"Allahu ekber"* sözüyle tazim edecek; *"Allahu ekber"* deyip rükûa gidecek;

"Allahu ekber" deyip secdeye kapanacak: *"Allahu ekber"* deyip celseye geleceksin...

Evet, Allah (celle celâluhu) çok büyüktür.. kul, namazda bu sözlerle O'nun azametine tanıklık eder, bu büyüklüğe nigehbân olur. Hatta O'nun bu büyüklüğü, bazen kulun içine dehşet salar, onu kendisinden geçirir ve ne yapacağını bilemez hâle gelir. Fakat bir an kendine geldiğinde de daha namaza başlarken "Rahman" ve "Rahîm" diye tavsif ettiği Cenâb-ı Hakk'ın, rahmet ve merhametiyle kâinattaki her şeyi kuşattığı gibi, kendisini de kuşattığının farkına varır. Öyle ki O'nun sadece kendisine nazar ettiği hissine kapılır; yalnız beni görüyor, beni duyuyor, ses ve soluğumda benim heyecanlarıma tercüman oluyor der. Müthiş derecede bir korku ve endişeye düştüğü hengâmda, böyle bir recâ ve ümitle yüz yüze gelmesi onun için bir rahmettir. Kul, bu mânâları duyduğunda, "Bu bezme ayak basıp Rabbimle hemdem oldum, artık O'ndan gelenlerle mest ve sermestim." diyecek; ancak kendisi naz makamında olmadığı için, hayâya da dikkat edecektir. Çünkü O, yaratan; kul ise yaratılan ve rahmete muhtaç olandır.

Hâsılı, mü'min, daima hakiki namaza muvaffak olma ümidi içinde bulunmalıdır. Bu ümitle hareket ettiği müddetçe, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden, ona hakiki namaz kılma sevabının verileceği ümit edilir. Belki hepimiz, kıldığımız namazlarda hakiki namaza muvaffak olabilmek için ara sıra gayret gösterir, çırpınır dururuz. Yaptığınız bir secdeyi dahi, mahbuba koşar gibi değerlendirir, "Ah, şuna bir muvaffak olabilsem!" deriz. Ama asıl olan, her an Allah'ın azametini bütün parlaklığıyla vicdanımızda duyma, kendi küçüklüğümüzü kendi ruhumuzda sezme ve bu duygular içinde kıyamı, rükûu, sücudu ve celseyi Rabbe sunabilmedir. Zannediyorum ancak böyle eda edilen bir namaz, ruha ve kalbe istikamet kazandıracaktır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem); إِنَّ الرَّجُلَ لَيَنْصَرِفُ وَمَا كُتِبَ لَهُ إِلَّا عُشْرُ صَلَاتِهِ تُسْعُهَا ثُمْنُهَا سُبْعُهَا سُدْسُهَا خُمْسُهَا رُبْعُهَا ثُلُثُهَا نِصْفُهَا *"Kişi vardır, namazını kılar bitirir de, kendisine namaz sevabının onda biri yazılır. Kişi vardır, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri, yarısı yazılır."*[266] buyurur. Hâlbuki namaz odur ki hepsi mü'minin lehine yazılır. Bunu da ancak akıl ve şuurla Rabbin huzurunda eda edilen namaz temin eder. Allah (celle celâluhu), bizleri mağfiret ve merhametine mazhar etsin, kendisine karşı bizdeki tazim ve iclal hissini içimizde kabarttıkça kabartsın ve tepeden tırnağa bize hâkim kılsın! Ümitsizliğe düşüp, yeis bataklığında boğulacağımız hengâmda recâ menfez ve kapılarıyla imdadımıza yetişsin. Huzurunda edepsizlik etmemek için de bir lahza bile bizleri edepten mahrum kılmasın.

b. Duygulara İstikamet Kazandırır

İnsan, hemen elde edeceği bir menfaate karşı hırslı, daha sonra elde edeceği daha güzel şeylere karşı ise çoğu zaman alâkasızdır. Kur'ân, bu hakikati, وَكَانَ الإِنْسَانُ عَجُولاً *"İnsan çok acelecidir."*[267] âyetiyle ifade eder. Bir başka âyette, إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا *"Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır."*[268] buyrulur. Devamında, إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا *"Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder."*[269] Yani başına bir musibet geldiği zaman feryadı basar, yanar yakılır, her yerde kendi musibetini destanlaştırır, kendi

[266] Ebû Dâvûd, *salât* 127; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 1/211-212; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 2/281.

[267] İsrâ sûresi, 17/11.

[268] Meâric sûresi, 70/19.

[269] Meâric sûresi, 70/20.

derdiyle başkalarını da ağlatmak ister. Hâlbuki aceleci davrandığından bilmez ki başına gelen musibet belki kendisi hakkında hayırlıdır. Yine bilemez ki üzerinde müheymin ve nigehbân olan Allah (celle celâluhu), günahlarından arınmış olarak yeryüzünde salına salına gezmesi için musibetleri onun başına sağanak sağanak yağdırmaktadır. Fakat o peşin ücretin müptelası olduğundan hiçbir şekilde musibete karşı tahammülü yoktur. وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا *"Kendisine imkân verildiğinde ise pinti kesilir."*[270] Tek kuruşun dahi elinden kaçmasına imkân vermez, birini bin etmek ister.

Evet, insanın mahiyetine yerleştirilen bu ve benzeri duygular ancak namazla istikamet kazanır ve doğru bir şekilde kullanılmış olur. Bu duyguların hedefi, aslında insanı a'lâ-yı illiyyîn-i kemalâta (insanlığın en yüksek mertebesi) yükseltmektir. Fakat insan, Rabbiyle arasında bir münasebet temin edemediği zaman, bunları nerede kullanacağını da bilemez. Bu şekilde suistimal edilen bu istidatlar dolayısıyla insanı a'lâ-yı illiyyîn-i kemalâta çıkaracağı yerde, onu başaşağı getirir ve esfel-i sâfilîne (en aşağı seviyeye) düşürür.

Mesela *inat duygusu,* Cenâb-ı Hakk'a teveccüh etme ve rahmetle rezonans olma suretiyle insanı a'lâ-yı illiyyîne çıkartabilir. Zira bu duygu, insanın hakta sebat etmesini temin eder. Kendisine gelip çarpan küfür dalgaları karşısında dişini sıkar ve, "Ben hayatımda bir kere Rabbime döndüm. Ölüm gelip çatıncaya kadar başka bir yere dönmem bahis mevzuu olamaz." der ve direnir, وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ *"Yakin (ölüm) gelip çatacağı âna kadar Rabbine ibadet et."*[271] ferman-ı Sübhânisi doğrultusunda hareket eder. Böylece

[270] Meâric sûresi, 70/21.
[271] Hicr sûresi, 15/99.

inat, yüce bir haslet hâline gelir ve insanın evc-i kemalâta (olgunluğun en üst noktası) yükselmesine vesile olur.

Hırs da böyledir. İnsan, uhrevî güzellikleri ancak hırs sayesinde elde eder. Haddizatında bu duygu, onun, yüce insanlara has keyfiyetleri kazanması, Rabbine kullukta alabildiğine derinleşmesi hatta onda hiç doyma bilmemesi, "Rabbim! Sana ibadet ne kadar tatlı, daha yükseğine beni ulaştır." demesi ve neticede de Cennet'teki derecesini artırması için fıtratına dercedilmiştir. İnsan, Allah'la irtibatı kopuk olarak yaşarsa bu defa hırs, insanı Rabbisinden uzaklaştıracak olan dünyaya ve onun cazibedâr güzelliklerine sarfedilir ki bu, onun suistimal edilmesi demektir. İnsan, bu bataklık içinden bir daha da çıkamaz.

Hâlbuki bir sineğin kanadına mukabil gelmeyen bir dünya veya onun cüzî lezzetleri karşısında bu istidatların kullanılması, tamamen hüsran ve kaybetmişliktir. Bu korkunç hastalıklı hâle karşı Kur'ân-ı Kerim bize yol göstermekte ve, إِلَّا الْمُصَلِّينَ ۝ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ *"Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar ki, onlar namazlarında devamlıdırlar (ihmal göstermezler)."*[272] buyurarak, ancak namaz kılanların böyle bir vartaya düşmeyeceklerini haber vermektedir. Demek günde beş defa huzur-u ilâhiye gelen kimseler, kötü birer haslet olan hırsı, kini, nefreti, şehveti dünyevî hesaplarında kullanmayacak, belki ahiretleri hesabına kullanacaklardır.

c. İlâhî Davete İcabettir

Namaz, bir inşirah ve itminan vesilesi olduğu kadar, Rabbin davetine bir icabet mânâsı da taşır. Günde beş defa minarelerden *"Allahu ekber, Allahu ekber"* diye ezan-ı Muhammedî okunur ve umum insanlara bir davetiye çıkarılır.

---

[272] Meâric sûresi, 70/22, 23.

Âdeta onlara, "Allah büyüktür, küçük olan sizlersiniz. Muhtaç olduğunuz şeyleri kazanmak için, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) vesilesiyle Rabbin huzuruna çıkın, ulûfe dağıtılacak mescitlere koşun, felaha kavuşun." denir.

Mü'min, bu davete icabet eder. Zira bu davet, onun davasının davetidir. O, bu hâliyle sanki, "Allahım! Beni günde beş defa camiye çağırdın; çağırdın ve işte ben icabet ediyorum. Beş değil, günde elli defa da çağırmış olsaydın ben yine gelecektim." demek ister. Onun bu niyetine karşı Cenâb-ı Hak da, "Kulum! Biliyorum sen bu niyet içindesin. Ben de sanki elli defa camiye gelmişsin gibi sevap yazıyorum." der ve beş vakit namaza karşılık elli vakit sevabı yazar.

Mü'min olmayana gelince o, günde beş defa okunan ezan-ı Muhammedî'ye kulak vermediği ve kılınan beş vakit namaza iştirak etmediği için, hayatı bâd-ı heva geçiyor, dolayısıyla defterine kaydedilen hiçbir hasenat da olmuyor demektir. Mü'min, yümünlü ve bereketli bir hayata sahiptir; o, dünya tarlasına bir olarak attığı tohumunu ahirette on, yüz, yedi yüz ve daha fazla katlarıyla hasat eder. Çünkü onun niyeti, amelinden daha büyüktür. Bu yüzden o, kulluk şuuru içinde bulunduğu müddetçe hayatının her safhası kulluk hesabına geçiyor demektir.

Bu kutsî davetin Cenâb-ı Hakk'a bakan yönüne gelince; Allah (celle celâluhu), namazla bizi kendi rahmetine davet eder. Tıpkı davet sahibinin, davetlilerini kapının önünde karşılayıp onlara izzet ü ikramda bulunması ve eli boş geriye göndermemesi gibi, günde beş defa minarelerin başından yükselen en güzel sesle –ki Kur'ân-ı Kerim, ezan-ı Muhammedî'nin büyüklüğünü anlatırken, وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللهِ *"Allah'a davet edenin sözünden daha güzel söz*

mü olur?"[273] demektedir– mescitlere davet eden Allah (celle celâluhu), oraya gelenleri boş çevirmeyecek; sonsuz ihsan, kerem ve rahmetinden kullarının ruh ve kalblerine gıda lütfedecek, onların gözünden perdeyi kaldırıp lâhut âlemine açacak ve oraya ait cilveler gösterecek, –kul farkına varsın ya da varmasın– bir miraç yapma lütfuyla onları serfirâz ve şerefyâb kılacaktır. Kul, bu davete icabet edip Rabbin huzuruna vardığı zaman, namazının bir merdiven hâline geldiğine ve kendisini yukarı doğru yükselttiğine şahit olacaktır. Öyle ki yükseldiği o doruk noktada Rabbini müşâhede edecektir.

Madem Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Miraç'ta Rabbini müşâhede etmiş; kul da aynı hakikati namazda yaşayacaktır. Zira Muhbir-i Sâdık şu sözleriyle bunu haber vermiştir: إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ *"Bir kavmin kerimi (önde geleni) geldiği zaman ona hürmet gösterin, ikramda bulunun."*[274] Allah'a iman etmiş gönüller, yeryüzündeki bütün canlıların en kerimi sayılırlar. Çünkü onlar, Allah'a şirk koşup başkalarına secde etmemiş, ezan-ı Muhammedî okunurken davete icabet etmişlerdir. Bütün gönlümüzle ümit ediyoruz ki, Habib-i Edib'ine bu şekilde söylettiren Allah (celle celâluhu), kendi davetine icabet edip huzuruna gelenleri bu ihsandan mahrum bırakmayacaktır.

d. Rabb'le Konuşmadır

Namaz, gücü-kuvveti sınırsız olan bir varlığa teslim olma, O'na dayanma, işlerin hallini O'ndan beklemedir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ciddi bir mesele karşısında daralıp bir sıkıntıya maruz kaldığı ve bir tereddüde düştüğü zaman namaza kalkar, Rabbinin karşısında el-pençe divan

---

[273] Fussilet sûresi, 41/33.

[274] İbn Mâce, *edeb* 19; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 5/234.

durur ve böylece kalbini itminan ve huzura kavuştururdu. Çünkü bunu Cenâb-ı Hak istiyordu. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ *"Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir."*[275] âyeti bunu emreder. Yani, "Ey Allah'a inandık diyenler! Herhangi bir zorlukla karşı karşıya kaldığınız, dünyevî problemleriniz üst üste yığılıp çözüm beklediği zaman, içinizdeki sıkıntıları atmak ve ferahlamak üzere namaza durun ve dua etmek üzere huzur-u ilâhiye gelin. Zira namaz, acz ve fakr içinde bocalayan insanın, güç ve kuvvet sahibi olan Zât karşısında kemerbeste-i ubûdiyet içinde durarak acz ve fakrını ifade etmesi demektir."

İşte bu mânâda namaz, insanın, Cenâb-ı Hak'la karşılıklı konuşma makamına yükseldiği yüce bir mevkidir. Yaptığı hareket, okuduğu âyet ve dualarla, Cenâb-ı Hak'la kalbî irtibata geçer ve konuşur; kâh mütekellim olur, kâh muhatap olur. Daha önce de zikrettiğimiz bir kudsî hadis bu hakikati şöyle ifade etmektedir:

"Allah (celle celâluhu) buyurdu ki, "Ben, kıraati, kulumla kendi aramda iki kısma böldüm; yarısı bana diğer yarısı da ona aittir. Kuluma istediği verilmiştir. Kul, الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *'Âlemlerin rabbi Allah'a hamd ü senâlar olsun.' deyince, Azîz ve Celîl olan Allah, 'Kulum bana hamdetti.' der.* الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ *'O Rahman'dır, Rahîm'dir.' deyince, Allah, 'Kulum bana senâda bulundu.' der.* مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ *'Hesap gününün sahibi…' deyince, Allah, 'Kulum beni tebcil ve ta'ziz etti (yüceltti).' der.* إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ *'Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım isteriz.' deyince, Allah, 'Bu benimle kulum arasında bir (sözleşmedir). Kuluma istediğini*

[275] Bakara sûresi, 2/153.

verdim.' der. اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۞ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ *'Bizi doğru yola sevket, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerin değil.' dediği zaman, Allah (celle celâluhu), 'Bu da kulumundur; kuluma istediği verilmiştir.' buyurur."*[276]

Hâsılı, kul, namazda Rabbiyle âdeta yüz yüze gelecek ve kalbinin derinliğine, sözünün samimiyetine, hareketlerinin inandırıcılığına göre bir mükâfat elde edecektir. Cenâb-ı Hak bunu taahhüt etmektedir.

e. İnsanı Fuhşiyattan Alıkoyar

Namaz, hayatın hesabını vermek üzere günde beş defa huzur-u ilâhiye çıkmadır. Başka bir ifadeyle o, her an, arkasında Azrail'in nefesini, önünde Rabbin hesabını hissetmedir. Solda şeytanın saptırmasından Rabbin dergâhına sığınma, sağda ise meleklerin teyidi altına girme neşvesi içinde, Rabbin huzurunda el-pençe divan durmaktır. İşte bu mânâda eda edilen namazdır ki insanı fuhşiyat ve münkerattan alıkor. Çünkü bu mânâda kılınan bir namaz, günde beş defa günahlardan kurtulma ve Rabbin huzuruna çıkma liyakatını kazanma mânâsına gelir. Bundan sonra artık günahlara girmenin bir mânâsı ve mâsivânın kir ve paslarına bulaşmanın mantıkî bir gerekçesi olamaz.

Allah (celle celâluhu), Kur'ân-ı Kerim'de, إِنَّ الصَّلاَةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ *"Muhakkak namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor."*[277] buyuruyor. Fuhşiyat ve münkerat, kendilerine has o menhus yönleriyle mü'mini, esasen yapması gerekli olan miraçtan ve Rabbin huzuruna çıkmadan alıkoyacak bir

---

[276] Müslim, *salât* 38; Tirmizî, *tefsir* 2; Nesâî, *iftitah* 23.
[277] Ankebût sûresi, 29/45.

ağırlık, dolayısıyla Allah'ın sevmediği birer günahtırlar. *"Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var."*[278] hakikatince, günahlara dalan bir insan, o nispette de Allah'tan uzaklaşmış ve şeytana yaklaşmış olur. Başka bir ifadeyle, namazla kazandığı kurbiyeti, günahla kaybetmesi, adım adım tırmanıp zirvesine ulaştığı merdivenden, mânâsız şeyler için, yeniden hem de başaşağı düşmesi demektir. Öyleyse Rabb'e yakınlığı ideal edinmiş, onun arkasından koşan bir mü'min, kendini Rabbinden uzaklaştıracak fuhşiyat ve münkerata dalmaktan –sahih hadisin ifadesiyle– ateşe atılmaktan korktuğu gibi korkmalı ve kaçmalıdır.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Üç haslet vardır ki bunlar kimde bulunsa imanın tadını duymuş demektir. Bir: Allah ve Resûlü'nü her şeyden ve herkesten daha çok sevmek. İki: Sevdiklerini sırf Allah rızası için sevmek. Üç: Allah, küfürden kurtarıp kendisine İslâm'ı nasip ettikten sonra tekrar küfre girmekten, ateşlere atılmaktan korktuğu gibi korkmak."*[279] buyurur. O hâlde imanın tadını duyanlar, küfür ve küfre sebebiyet verecek şeylere maruz kaldıklarında ateşin içine götürülüyor gibi bir his duyacaklar ve tekrar ona dönmemek için ellerinden gelen her şeyi yapacaklardır.

İşte bu ruh ve bu şuur içerisinde namazı eda, Rabbin karşısında el-pençe divan durup bir ahd ü peymân yenileme, Allah'la olan bağları kuvvetlendirme demektir. Bu hadd zatında çok kolaydır; ama meselenin neşvesine eremeyenler için de zorlardan zordur. Namaz kılma Allah'a yaklaşmaya bir vesile olduğu gibi onu terk etme de şirke ve küfre girmeye bir vesiledir. Efendimiz, إِنَّ بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكَ الصَّلاَةِ *"Kul ile küfür ve şirk arasında sadece namazın*

[278] Bediüzzaman, *Lem'alar,* s.9 (İkinci Lem'a, Birinci Nükte).
[279] Buhârî, *îmân* 9, 14, *ikrâh* 1; Müslim, *îmân* 67.

terki vardır."[280] buyurur. Başka bir hadislerinde ise, مَنْ صَلَّى صَلاَتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ، فَلاَ تُخْفِرُوا اللهَ فِي ذِمَّتِهِ *"Kim namazımızı kılar, kıblemize yönelir, yediğimizden yerse o Müslümandır ve Allah ve Resûlü'nün himayesi altındadır. Allah'ın himayesini hafife almayınız."*[281] buyurur. Tıpkı gayrimüslimlerin, İslâmî bir idarenin zimmetini kabul edip o idarenin himayesi altına girmekle, Müslüman tebaanın istifade ettiği bütün haklardan istifade ettikleri gibi, Müslüman da âdeta namazını kılıp kıbleye teveccüh etmekle Allah ve Resûlü'nün himayesine girmiş olmaktadır. Artık kimse ona dokunamaz. Himaye altındaki bir insana yapılacak eza ve cefa, doğrudan doğruya onu himayesi altına alan kişiye karşı işlenmiş sayılır!

Demek Allah'ın himayesini kabul eden bir insan, büyük bir koruma altına girmiş, Müslümanlığa ait şeâir sayesinde küfür ve şirkle kendisi arasına bir perde çekmiş demektir.

f. İman Esaslarını Hatırlatır

Namaz, bir erkân-ı imaniye manzûmesidir. O, en başta Allah'la kul arasında bir münasebet tesis eder. Kul, *"Allahu ekber"* deyip namaza durduğu zaman, âdeta kendisini Allah'tan alıkoyan her şeyi arkaya atar ve nazarını mânevî âlemlerin menfezlerine dikerek oradan gelecek şeylere dikkat eder. Yine o, kat'iyen bilir ki namazda ağzından çıkan ve duygular hâlinde içinde kabaran her şey, kelime-i tayyibe olarak Allah'a yükselme istidat ve kabiliyetindedir. Kur'ân'daki, أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ *"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti)."*[282] âyeti,

---

[280] Müslim, *îmân* 134; Tirmizî, *îmân* 9; Ebû Dâvûd, *sünnet* 15.
[281] Buhârî, *salât* 28, *edâhî* 14; Tirmizî, *îmân* 2; Nesâî, *îmân* 9.
[282] İbrahim sûresi, 14/24.

bu hakikati ifade eder. Bir başka âyette de Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ "*Güzel ve temiz sözler O'na yükselir. Amel-i salihi, güzel ve makbul işi de Allah yüceltir (Güzel ve makbul işler, güzel sözlerin kıymetini artırır.)*"[283]

Kul, mâsivâya gözünü kapamakla, sadece o âlemin müşahidi hâline gelir ve bu zevkle namazını eda eder… Zevkle eda eder çünkü Cenâb-ı Hakk'ın azameti karşısında kulun kendi küçüklük ve fakirliğini idrak ederek O'nun huşûuyla ürpermesinde ayrı bir zevk vardır.

Yine, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ "*Sadece Sana kulluk yapıyor, sadece Senden yardım diliyoruz.*" dediği zaman, mâbudiyetini itirafla birlikte O'na yeterince kulluk yapamadığını da itiraf etmiş olur. Bu acz ve fakr içinde O'na sığınır ve sanki şöyle der: "Rabbim! Sana kulluk yapıyorum, boynumda Sana ait tasmalar var, kulağımda Sana ait acz ve fakr küpelerini taşıyorum. Ben bir köleyim ama bu ne şerefli bir kölelik ki Senin kölenim!"

Evet, Allah (celle celâluhu), Sultanlar Sultanı, bizler de o kapının halâyıkıyız ve bunu –sünnet namazlarla birlikte– günde kırk defa tahiyyâta oturduğumuz zaman, أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ "*Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet ederim.*" demekle, Allah'ın, hakiki mânâda mâbud ve maksud olduğunu, daire-i ulûhiyet ve Rububiyetinde şerîki bulunmadığını, her şeyin zimamının O'nun elinde olduğunu ilan ve itiraf etmiş oluyoruz.

Namazda, aynı zamanda peygamberlere imanın ikrarı vardır. Kelime-i şehadet içerisinde, وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ deyip, Resûl-i Zîşân'ın ismini zikretmekle ve O'nun

[283] Fâtır sûresi, 35/10.

peygamberliğine şehadette bulunmakla aynı zamanda Hz. Âdem'den Efendimiz'e kadar gelip geçmiş peygamberlerin peygamberliklerine de şehadette bulunmuş oluruz. Bu söz, bizi yer yer gemide Hz. Nuh'un yanına, yer yer Tur'da Hz. Musa'nın yanına, yer yer gökten bir esrar hâlinde tecessüm ve temessül eden Hz. Mesih'in yanına ve yer yer de bir bakıma bütün peygamberlerin hususiyetlerini kendisinde toplamış olan Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına götürür ve geri getirir. Yine tıpkı O'nun huzuruna çıkmış ve O'nunla diz dize vermiş gibi, اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ *"Ey künhünü idrak edemediğim ve benim için idrak edilmez meçhul olan, fakat Allah'ın talimi içinde kendini 'Muhammedün Resûlullah' diye tanıtan nebi! Sana zerrat-ı vücudum adedince selamlarımı takdim ediyorum. Sen onları kabul buyur!"* der, selam veririz.

Biz, peygamberlere imanla maziyi karanlıklar diyarı görmeyecek ve gelecekte en tehlikeli noktaları yine onların vesayeti altında âdeta şimşek gibi geçecek, huzur dolu yerlere ulaşacağız inşâallah.

Yine bu esas içerisinde, meleklere imanı da hatırlarız. Onların varlığına iman sayesinde, hiçbir zaman kendimizi yalnız hissetmez, nerede olursak olalım bir vefalı dost gibi onların da yanımızda olduklarını ve bize, doğruya giden yolları gösterdiklerini, eğri yollar üzerine de setler ördüklerini düşünürüz. Onlara olan bu inancımız, burada içimizde bir sekîne ve huzur hâsıl eder, ahirette de tâklar altından geçerek krallara yakışır bir şekilde bizi karşılayacakları ve oluşturdukları kordon arasında Cennet'e gireceğimiz mülâhazasını aşılar.

Hâkeza, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ *"O, hesap gününün sahibidir."* dediğimiz zaman, burada bize sahip ve hâkim olan Allah'ın, vefatımızdan sonra da bize sahip ve hâkim olacağını ve O'nun

huzurunda hesap vereceğimiz günü hatırlarız. Öyle ki o günde O'nun iyi dediğine kimse kötü diyemeyecek, O'nun kötü dediğine de kimse iyi diyemeyecektir. اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ *"Bizi doğru yola ilet!"* dediğimiz zaman ise din-i mübin-i İslâm'ı, Kur'ân'ın ahkâm ve muhtevasını ve onların bizden taleplerini hatırlarız.

Evet, bütün bunlar, bir erkân-ı imaniye manzûmesi olan namaz içinde bizlere hatırlatılmaktadır. Belki biz, rukûda, secdede, tahiyyatta hatırlanması ve hissedilmesi gereken şeyleri bilemez, bir şaşkınlık içinde yatıp kalkabiliriz. Ne var ki Allah (celle celâluhu), ferman-ı samedânisiyle, içimizde kabaran kulluk arzusunu bir sistem hâlinde formüle ediyor, belli şekil ve kalıplara sokuyor ve "Ancak böyle yaparsanız razı olurum." buyuruyor.

g. Günâhlara Kefarettir

Namaz, kâmil mânâda kılınırsa –birçok hadis-i şerifte de işaret buyrulduğu gibi– günahları siler, temizler. Zira namazda tevbenin şuur hâline gelmesi söz konusudur. Yani namaz ile yapılan tevbe kasdî ve iradî olmamakla beraber, istenen ölçüler içinde eda edilmiş bir namazla bütünleşme ve bu bütünlük içinde huzur-u ilâhiye gelme, insanda tevbe adına bir şuur mayalar.

Diğer taraftan namaz, yekpare tevbe demektir. Tevbe, namazın bütün rükünlerine öyle sinmiştir ki onu tevbeden ayrı mütalâa etmek âdeta imkânsızdır. Her tevbe elbet namaz değildir; fakat şuurla kılınmış her namaz aynı zamanda bir tevbedir. Ne var ki namazın böyle bir tesir icra edebilmesi için öncelikle onun istenen seviyede yerine getirilmesi lazımdır.

Burada, konuyla ilgili hadislerden anlaşılabilecek şöyle bir nükteye de dikkatinizi çekmek istiyorum: Cenâb-ı Hak dilerse her namazda günahları affedebilir. Ancak kul, günahının ızdırabını, yirmi dört saat gönlünde duymalıdır ki bu, o günahların affına ciddi bir davetiye olsun ve o gün işlenen günahlara mukabil, yine o gün dolu dolu tevbeyle geçsin.. ve kul, bu tevbenin kabulünü o günün bütün namazlarında arasın ve bulmaya çalışsın. Her gününü böyle geçirenler için bu şuurla namazın eda edilmesi de ayrı bir lütuf olsa gerek. Nasıl ki Ramazan içinde Kadir gecesi, cuma içinde duaların makbul olduğu vakit gizlidir ve bununla da bütün Ramazan ayının ve bütün cuma gününün değerlendirilmesi hikmeti gözetilmiştir. Bunun gibi günaha kefaret olacak namaz da gizli tutulmuştur ki, insan her namazında bunu arasın ve namazını bu duygularla eda etsin. Neticede namazlarından herhangi birinde kefaret meyvesini devşirmiş olsun.

h. Allah'a Yakınlığa Vesiledir

Namaz, Rabb'e yakınlığa en büyük vesiledir. Mü'minin, Rabbine, secdeden daha sevimli bir şeyle yaklaşması bahismevzu değildir. Bunu Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ *"Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duayı çok yapın."*[284] sözleriyle ifade eder. Mü'min, içi kıvrım kıvrım ve kalbine sadece Allah'ın nigehbân olduğu bir secdeyle Rabbine o kadar yaklaşmış olur ki, o Allah'a yaklaştıkça şeytan da feryadı basarak ondan uzaklaşır. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hâli şöyle ifade eder:

"Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse şeytan ağlayarak ayrılır ve, 'Yazık bana, insanoğluna secde etmesi

---

[284] Müslim, *salât* 215; Ebû Dâvûd, *salât* 148; Nesâî, *mevâkît* 35, *tatbîk* 78.

emredildi ve secde etti, mukabilinde ona Cennet var. Ben de secde emrine muhatap oldum ama ben itiraz ettim, benim için de ateş var.' der."[285]

O hâlde mü'min, şeytanı kendisinden bu denli uzaklaştıran ve yine kendisini bu denli Rabb'e yaklaştıran namazdan hiçbir zaman uzak olmamalıdır. Hususiyle o, secdeye çok ehemmiyet vermeli, Rab karşısında başını yere koyup derdini şerh etmek için bahane aramalı ve, "Rabbim bu gönlümün feryadını kimse dinlemedi, dertlerime kimse derman olamadı.. onun için derdimi Sana açıyorum." deyip içini O'na açmalıdır. Zaten onun secdede söylediği, سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى *"Büyük olan Rabbim (her çeşit kusurdan) münezzehtir."* sözleriyle, "Rabbim! Ben kendi nefsime zulmettim, cirmimin küçüklüğüne bakmayarak büyük cürümler işledim. Fakat şu anda Senin azametin karşısında gururumu kırıyor, Sana dehalet ediyor ve başımı yere koyuyorum. Beni mağfiret et! Çünkü Sen'den başka mağfiret edecek kimse yoktur. Sen her şeye şahit ve nigehbânsın. Günahkâr dahi olsam başkasının kapısını çalmadım, kimse karşısında secde ve rükû etmedim. Belki her şeyime karışsalar bile secdeme kimseyi karıştırmadım. Şeytanın vâveyla edip kaçtığı yerde ben فَفِرُّوا إِلَى اللهِ *"Allah'a kaçın, O'na iltica edin!"*[286] emrine uydum, Sana doğru firar ediyorum. Sana sığınıyor ve Sana dehalet ediyorum." mânâlarını dile getirmektedir.

Evet, namaz, Rabb'e yakınlık ile –meleklerin de şehadetiyle– affa vesile olabilecek en büyük ibadettir. Namazın bu kıymetinden ötürüdür ki, melâike-i kiram görev değişimini namaz vakitlerinde yaparlar. Sahih bir hadiste Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

---

[285] Müslim, *îmân* 133; İbn Mâce, *ikâme* 70; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/442.
[286] Zâriyât sûresi, 51/50.

“Gece ve gündüz bir kısım melekler nöbetleşe aranızda bulunurlar. Bunlar sabah namazı ile ikindi namazında toplanırlar. Sonra sizi geceleyin takip eden melekler (hesabınızı vermek üzere huzur-u ilâhîye) yükselir. Sizi çok iyi bilen Allah, bu meleklere sorar: ‘Kullarımı nasıl bıraktınız?’ Melekler de, ‘Biz onları namaz kılıyorken bıraktık, zaten yanlarına vardığımızda da namaz kılıyorlardı.’ derler.”[287]

İşte namaz, mânâ ve muhtevası bu kadar ağır, her rüknü semada bir topluluk tarafından yerine getirilen melâike-i kiramın ibadeti, Nebi’ye aracısız verilen bir vazifedir. Diğer bütün ibadetlerde Cibrîl’in tavassutu söz konusudur; ama namaz öyle değildir. O, Cenâb-ı Hakk’ın Miraç’ta Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) vasıtasız olarak takdim ettiği bir hediyedir. Bu yüzden o, sıdk ile eda edildiği zaman –Efendimiz’in ifadesiyle– insana elli vaktin sevabını kazandırır.[288]

Yine o, insanı, bütün küçüklüğüne, eksikliğine ve esfel-i sâfilîne düşmeye müheyya olmasına rağmen, bir anda Allah’ın (celle celâluhu) huzuruna taşır ve O’nunla muhatap kılar. Tabir caiz ise kul, namazda Allah ile bir pazarlığa girişir; bazen o konuşur, bazen Rab konuşur, bazen de melekler bu işe iştirak eder. Kul, namaza gelirken sanki, “Ey beni yaratan! Küçüklüğüme rağmen huzuruna alan, bana hitap etme imkânını veren ve kendisi hitap etmek suretiyle beni tekrim ve teşrif eden Rabbim! Sana karşı içim saygı dolu olarak bir şey yapmak istiyorum. Bana vermiş olduğun bunca ihsanının şükrünü ne ile ödeyebilirim, içimde bunca nimete tercüman olabilecek bir şey bulamıyorum. Bana bir dil ver, bir soluk lütfet

---

[287] Buhârî, *mevâkîtu’s-salât* 16; *bed’ü’l-halk* 6; *tevhid* 23, 33; Müslim, *mesâcid* 210.
[288] Buhârî, *bed’ü’l-halk* 6, *menâkıbü’l-ensâr* 42; Müslim, *îmân* 259.

de Seni tazim ve tekrim edip Sana karşı şükrümü eda edeyim! Tıpkı Senin Kendini tazim ve tekrim ettiğin gibi.” der.

Cenâb-ı Hak da onun bu arzusuna, “Hz. Muhammed’in eliyle, Miraç’tan uzanan bir dil hâlinde sana namazı verdim; namaz diliyle konuşacak, bana karşı içinin saygısını onunla ifade edeceksin. Ondaki her bir rükün, bir dil hâline gelecek ve sen o dillerle şükrünü ifa edeceksin.” şeklinde cevap verir. Kul, bu konuşmadan sonra bazen ayakta durarak, bazen rükûa eğilerek, bazen de secdeye kapanarak Rabbine karşı şükrünü eda eder. Bütün bunlardan sonra da, “Rabbim! Âdeta bir makine gibi, yüzlerce mafsalı vücuduma takmak suretiyle, namazda saygı ve huşûumu eda etme imkânını lütfettin. Bundan ötürü de ayrı bir saygı ve haşyet duyuyor, Seni ayrıca tebcil ve tazim etmek istiyorum. Bunu da niyetim itibarıyla kabul et!” der.

Hâsılı, namaz, bütün erkânıyla birlikte, kulun dile getiremediği ya da getirmek için pervane gibi pervaz ettiği iç sıkıntılarına tercüman olur. Cenâb-ı Hak da o dillerden yükselen seslere kulak verir, “Kulum bana secde etti, kulum bana rükû etti ve kulum bana kulluk vazifesini hakkıyla eda etti. Ben de onun istediğini verdim.” buyurur ki, bu hâl zaten insan için bir gâye-i hayaldir. Cenâb-ı Hak’tan ümidimiz, namazda böyle bir miracı bütün pâk ve temiz vicdanlara duyurması; ibadet ü taate yabancılaşmış, namazı ağır bir yük kabilinden eda eden ve onu sadece formalite olarak yerine getiren insanlara da namazın gerçek mânâsını duyurmasıdır.

2. Topluma Bakan Yönüyle Meyveleri

İslâm, cihanşümûl bir dindir. Bu sebeple o, bir yandan bütün milletleri Allah önünde birlik olmaya çağırırken diğer

yandan Müslümanların kendi içlerinde bir birlik teşkil etmelerini ve birbirleriyle kardeş yakınlığı içinde bulunmalarını ister; buna vesileler arar. إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ *"Şüphesiz mü'minler birbirleriyle kardeştirler."*[289] âyeti bu hakikati ifade eder. İslâm'ın en önemli esaslarından olan namaz, kulun Rab'le irtibatından başka, insanlar arası diyaloğunu da en iyi şekilde sağlar. Bu yönüyle onun içtimaî bir ruhu da vardır. Mü'minin günde beş defa din kardeşleriyle bir araya geldiği mescit, sadece ibadet mekânı değildir; Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Medine-i Münevvere'ye teşrif eder etmez, hem topluca Allah'a ibadet edecekleri hem askerî ve sivil şurayı toplayıp devletle ilgili işleri istişare edecekleri hem de ümmetin halkalar hâlinde ilim tedris edecekleri bir mescidin inşasına koyulmuştur. Bu uygulama, Efendimiz'den sonra bir sünnet olarak kabul edilmiştir. Nitekim Osmanlı'nın ilk dönemlerine baktığımızda durumun bundan farklı olmadığını görürüz. Tarihte bir yol bulup Bursa'ya gittiğimizde, orada Mehmet Çelebi'nin, Murat Hüdavendigar'ın ve daha nice sultanların, şadırvanlardan akan suyun şırıltıları altında, mescidin bir tarafında askerî şurayı diğer tarafında da sivil şûrayı toplayıp meselelerin hâlline çalıştıklarını ve stratejiler belirlediklerini görürüz. Onlar, ezân-ı Muhammedî okununca şadırvana koşup abdest alıyor, o duruluk içinde namaza duruyor, huzurdan ayrıldıktan sonra da oturup meseleleri müzakere ediyorlardı. Günde beş defa Rabbin huzuruna gelip "Allah büyüktür." ikrarında bulunurken aynı zamanda duru ve berrak bir kalble yapacakları işlerin de bir hazırlığını yapmış oluyorlardı. Müzakere edilen bütün bu meselelerin, Rabb'e hesap verme şuuru içinde görüşüldüğü düşünülecek olursa sonucun ne kadar duru, ne kadar itminan verici ve hedefe götürücü olduğu anlaşılmış olacaktır.

[289] Hucurât sûresi, 49/10.

a. İnsanlar Arasında Eşitliği Sağlar

İbadetler, toplum içindeki farklılaşmayı asgarî seviyeye indirir ve insanlığın öteden beri rüyalarını görüp durduğu eşitliğin gerçekleştirilmesine katkıda bulunur. Namaz, oruç, hac, zekât böyle bir fonksiyon eda eder.

İslâm ibadet sisteminin amaçlarından biri de insanı ruhen ve bedenen sağlam tutarak ruhî ve bedenî hastalıklara karşı korumaktır. Gurur ve kibir, kendini bulamamış küçük insanlara ait birer boşluk ve ruhî birer hastalıktır. İnsanın bu tür zaaflara düşmesi her an muhtemeldir. Dolayısıyla bu tür zaaflarla bir ömür boyu mücadele edilmesi gerekir. Diğer taraftan ihlâs, mahviyet ve tevazu ise insan benliğindeki bu boşlukları dolduracak fazilet budlarıdır. Bütün bu mânâları üzerinde taşıyan en şümullü ibadet ise namazdır.

Evet, namaz, insandaki kötü duyguları yok eder; diğer insanlarla kaynaşmayı engelleyen mânileri ortadan kaldırır ve onlar arasında gerçek eşitliği tesis eder. İnsanlar, namazdan başka hiçbir yerde zenginiyle-fakiriyle, amiriyle-memuruyla, küçüğüyle-büyüğüyle bu ölçüde bir araya gelemez, birlikte omuz omuza saf tutamaz. Sokaklarda korumalarıyla dolaşan, yanlarına kimsenin yaklaştırılmadığı devlet başkanları dahi namaz için camiye geldiklerinde sade vatandaşlarla aynı safı paylaşmak mecburiyetinde kalır. Zira Rabbin huzurunda, bir köleyle onun efendisi arasında fark olmadığı gibi, üzerinde takım elbise taşıyanla, eski bir hırka taşıyan arasında da fark yoktur. Aralarındaki fark sadece takva iledir.

İslâm, bu içtimaî anlayışla gelir ve insanlara bu denli bir eşitlik salıklar. Namazdaki bu anlayış öyle bir ülfet ve ünsiyet peyda eder ki artık hayatın her safhasına taşınır ve hâkim olur. Dolayısıyla insanlar, birbirlerine tepeden bakmaz,

birbirlerinden kaçıp uzaklaşmaz. Aksine, tıpkı namazda olduğu gibi içtimaî alanlarda da bir bünyan-ı mersûs (sağlam bir yapı) teşkil ederler.

b. İnsanı ve Toplumu Disipline Eder

Namaz, mü'minin hayatını disipline eder ve ona itaat ruhu kazandırır. Mü'min günde beş defa namaza durmak suretiyle yirmi dört saatini beş sabit parçaya bölmüş olur. Dolayısıyla bütün işler bu vakitlere endeksli olarak –Rabbin huzuruna durup hayata bir muvazene getirdikten ve fikre bir istikamet kazandırdıktan sonra– yapılır.

Aynı zamanda mü'min, namazı eda için imama uyduğu zaman, Rab'le konuşmayı imama bırakır; imamın kıraati kendi kıraati olur ve onun dediklerine sadece "amin" der, temenna çeker. Zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Câbir'in rivayet ettiği bir hadiste, مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ *"Kim imama uymuş ise imamın kıraatı onun da kıraatidir."*[290] buyurur. İmam, rükûa eğildiğinde o da eğilir; secdeye gittiğinde o da gider.. ve bu hâl selam verinceye kadar devam eder. Bu yönüyle İslâm'da imametin mânâsı çok büyüktür. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendi ashabına daima imamlık yapmış; hayatta olduğu sürece de hiç kimsenin arkasında namaza durmamıştır. Sadece hayatının sonlarına doğru, hastalanıp mescide gelmekte zorlandığı an Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) mihraba geçip namaz kıldırmıştır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisini biraz iyi hissedip de mescide geldiğinde ise O'nun gelişini sezen Hz. Ebû Bekir imamlık mevkiinden geriye çekilmiş ve O'nun önünde namaz kıldırmak istememiştir. Çünkü O, bir peygamber olmakla

---

[290] İbn Mâce, *ikâme* 13; Abdurrezzak, *el-Musannef* 2/136.

birlikte aynı zamanda bir devlet reisi ve bir imamdı; dolayısıyla bu imamın önüne geçilemezdi.

Diğer taraftan imama itaat, körü körüne bir itaat da değildir; o hata eder ya da unutursa doğruya irşad edilir. Nitekim Resûl-i Ekrem, bir defasında namaz kıldırmakta iken misal âleminden nazarına arz edilen bir manzara ile canı sıkılmıştı. Ebû Hüreyre, Allah Resûlü'nün bu durumunu anlatırken, "Kaşları çatılmış, yüzü her zamankinden farklı bir görünüm almıştı." der. Bundan dolayı da yanlışlıkla dört rekâtlık namazın ikinci rekâtında selam vermişti. Namaz bitince sahabeden Zülyedeyn ileriye atıldı ve, "Ya Resûlallah! Namaz mı kısaldı yoksa siz mi unuttunuz? Bize hergün dört rekât kıldırdığınız namazı, Allah'tan bir emir mi geldi de iki kıldırdınız?" dedi. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına dönerek, *"Zülyedeyn ne diyor?"* buyurdu. Ashab, "Doğru söylüyor Ya Resûlallah. İki rekât kıldınız." dediler.[291] Bunun üzerine Efendimiz: *"Namaz hakkında bir değişme vukû bulsa elbette ben onu size haber veririm. Lakin ben de sizin gibi bir insanım. Sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum; unuttuğum zaman bana hatırlatın."* buyurmuştur.[292] Sanki Allah (celle celâluhu), Efendimiz'e namazın rekâtlerini unutturmakla ümmete hatırlatma ruhunu aşılamak istiyor, o mevzuda yapacakları şeyi ilham ediyordu.

Hâsılı, imam, öne geçer namaz kıldırır. Şayet bilerek-bilmeyerek bir hata yaparsa o zaman da siz onu ikaz edersiniz. Bu yönüyle namaz, yüksek bir cemaatin disipline edilmesi hususunda en mühim bir unsurdur ve sağlıklı bir itaat ve teslimiyet fikrinin formüle edilmiş şeklidir.

---

[291] Buhârî, *salât* 88, *ezân* 69, *sehv* 3,4,5, *edeb* 45, *ahbâr* 1; Müslim, *mesâcid* 97, 99.

[292] Buhârî, *salât* 89; Müslim, *mesâcid* 89.

c. İnsana Cömertlik Kazandırır

Dünyanın ileri toplumlarına bakıldığı zaman onların bir kısım vasıflara sahip oldukları ve bu özellikleriyle diğer toplumlardan ayrıldıkları görülür. En ideal toplum; fertleri, küçüğüyle-büyüğüyle mütevazi ve yüzü yerde, itaat ve teslimiyet duygusu içinde hareket eden, birbirlerine karşı saygılı, sahip oldukları her şeyi cömertlik duygusuyla muhtaç insanlara veren toplumdur. Namaz, işte bütün bu hususları içerisinde barındıran yüce bir ibadettir. O, hem tevazunun formüle edilmiş bir şekli hem de insanlara cömertlik hissi kazandıran kudsî bir çağrıdır.

Evet, insan namazda cömertlik antrenmanı yapar; başta vaktinden fedakârlık gösterir; her vakit gelir geçer de onun namazda vakti sonsuzluğa ulaşır, zaman onunla değer kazanır ve vücubla imkân arası nuranî bir çizgi hâlini alır. Bunu bir misalle arz etmek gerekirse; insan, zamanının yaklaşık üçte birini dünyaya sarfederek elde ettiği maldan, Allah rızası için zekât verir. Verdiği bu zekâtı ana maldan değil de ondan elde ettiği mahsülden verir. Hâlbuki namaz öyle değildir; o tamamen sermayeden Rabb'e verilir. Günde beş defa namaz kılan bir mü'min, abdestte ve mescide giderken yolda geçirdiği vakti de içine katacak olursak her gün sahip olduğu 24 saatlik sermayesinden önemli bir kısmını Rabbine ayırıyor, yatırımını doğrudan doğruya zamana yapıyor demektir. Bu durum âdeta ağacın meyvesinden zekât verme yerine, doğrudan ağacın verilmesi gibi bir şeydir. İşte mü'min, bu cömertlikle namazda zamanını sonsuzluğa ulaştırır.

Evet, günde beş defa camiye gelen insanlar, anaparalarını dahi Allah için verecek kadar hiss-i semahat içindedirler.

Zira günde beş defa bunu yapabileceklerine dair ahd ü peymânda bulunmaktadırlar. Allah'a hamdolsun ki günümüzde zengin simaların, secde eden mütevazi gönüllerin, daha doğrusu zenginiyle-fakiriyle, yaşlısıyla-genciyle Allah'ın çok sevdiği bir topluluğu oluşturma yolunda olan fertlerin binlercesine şahit olmaktayız.

YEDİNCİ BÖLÜM

CUMA NAMAZI

1. Cuma Namazının Önemi

Cuma namazı, namaz olarak sair namazlardan farksızdır; yani o da kıyam, kıraat, rükû, sücud ve celseden ibarettir. Başka bir ifadeyle, insanın kanat çırpıp Rabbisine yükselmesinden, bir arşiye çizip miracını gerçekleştirmesinden, fikren ve hayalen on dört asır evvel yaşamış Rehber-i Ekmel'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanına gidip, O'nun arkasında durmasından ibarettir. Biz, günün yirmi dört saatini beşe bölüp, her parçasını beş vakit namazla nurlandırdığımız gibi, haftayı da cuma ile böler, bir biçime koyar ve üzerine nur serperiz. Haftalık saatimizi, cuma'ya göre ayarlar, o an gelip çattığı zaman bütün hissiyat, letaif ve kalbimizle Rabbimize teveccüh ederiz. Çünkü cuma günü, Allah'ın yarattığı günler içinde en kıymetli bir gündür. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), cuma gününün hususiyetlerini şu şekilde sıralar:

"Cuma günü, (haftanın diğer) günlerinin efendisidir. Allah katında da en mühim olanıdır. O, Allah katında, Kurban ve Ramazan bayramı günlerinden daha mühimdir. Bu günün beş hasleti vardır: Allah (celle celâluhu), Âdem'i bugünde yarattı, bugünde yeryüzüne indirdi ve ruhunu bugünde kabzetti. Ayrıca bugünde bir vakit vardır ki, kul o vakitte Allah'tan haram bir şey talep etmedikçe her ne isterse mutlaka kendisine verilir. Kıyamet de bugün kopacaktır. Bütün mukarreb (Allah'a yakın) melekler, sema, arz, rüzgâr, dağ, deniz... hepsi bugünün kadrinin azametinden çekinirler."[293]

Bu âlemde gün dediğimiz şeyler devrini tamamlarken, makro âlemde de bir dönüş vardır. Bu âlemde cuma günü, Efendimiz'in ifadesiyle yeryüzünde beşerin meydana geldiği gündür. Dolayısıyla normo âlemdeki cumalar, cumartesiler, pazarlar… makro âlemdeki günlere tevafuk ettiği zaman, kilidin noktaları birbirine gelmiş gibi şifre çözülür ve

---

293 İbn Mâce, *ikâme* 79; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/430.

insan ancak o zaman kalbî arşiye ve kavsiyesini tamamlama imkânına sahip olur. Bu günler arasında bir ihtilaf olduğu zaman ise insanlar feyz-i akdesten gelen sırlardan istifade edemezler. İşte Yahudi ve Hıristiyanlar, cumartesi ve pazar günü demek suretiyle bu sırlardan istifade edememişlerdir. Ümmet-i Muhammed ise cuma gününün ehemmiyetine binaen, bu güne sahip çıkmış ve her hafta coşkulu bir şekilde onu idrak etmektedir, –inşâallah– kıyamete kadar da idrak edecektir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hakikati, *"Allah Teâlâ, bizden öncekileri cumayı bulma işinde şaşırttı. Bu sebeple cumartesi Yahudilerin, pazar da Hıristiyanların oldu. Allah (celle celâluhu), bizi yarattı ve bizlere cuma gününü bulma hususunda hidayet nasip etti: cumayı da, cumartesini de, pazarı da (ibadet günleri) kıldı. Onlar, kıyamet günü de bize tâbidirler. Biz, dünya ehli arasında sonuncusuyuz, fakat kıyamet günü birinciler olacağız ve bütün mahlûkattan önce hesapları görülüp bitirilecekler olacağız."*[294] şeklinde ifade eder.

Evet, ifsat edilmiş bir vasıtayla yol alınamaz, bozulmuş bir sistemle mesafe katedilemez, matlub ve maksuda ulaşılamaz. Bizler, zaman itibarıyla sonradan geldik, fakat onlara sebkat ettik, yarışı biz kazandık. İşte bu yüzden cuma namazı, diğer namazlar arasında en muhtevalı ve en çaplı bir namazdır. O hâlde mü'min, onun kadr ü kıymetini bilecek ve her ne pahasına olursa olsun onu eda etmeye çalışacaktır.

Evet, cuma namazı, haftayı tamamlar ve insanları, Allah'a yaklaşabilecekleri bir yere yükseltir. Onlar da, cuma sayesinde Rabbin rahmetinden istifade etme yolunu düşünürler. Başka bir ifadeyle, altı gün namaz kıldıktan sonra, ulûfe almak üzere belli bir gün belli bir noktaya yükselirler ki, o gün, şuurluların, Hakk'a gönül vemişlerin etekleri mücevherlerle dolar taşar. Dolayısıyla cuma, bir haftalık seyahatin

[294] Müslim, *cuma* 22; Nesâî, *cuma* 1; İbn Mâce, *ikâme* 78.

neticesinde belli şeyleri Rabb'den almak üzere belli bir doruğa ulaşmanın ifadesidir. Bu hakikati Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), şu hadisiyle ifade etmiştir: الصَّلاَةُ الْخَمْسُ، وَالْجُمْعَةُ إِلَى الْجُمْعَةِ، كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ، مَا لَمْ تُغْشَ الْكَبَائِرُ *"Beş vakit namaz, bir cuma namazı diğer cuma namazına kadar, hep kefarettirler; büyük günah irtikâp edilmedikçe aralarındaki günahları affettirirler."*[295]

Görüldüğü gibi Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), günü, haftayı ve seneyi belli bölüm ve parçalara ayırır; o parçalarda eda edilen namazların, namazsız geçen diğer bölümleri nurlandırdığını ifade ederler.

Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerim'de, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلاَةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman, alışverişi bırakıp hemen Allah'ı anmaya koşun. Bu sizin için daha hayırlıdır, bir bilseniz!"*[296] ferman etmekte ve sanki, "Sizi davet eden Zât, Mâbud-u Mutlak'tır, Maksud-u bi'l-İstihkak'tır. Cuma namazına davet etmekle sizi yükseltip kurb-u huzuruna almak istiyor." demekte ve âdeta düğün sahiplerinin, düğün davetiyesinin altına imza attıkları gibi, bu davetin altına *"Allahu ekber, Allahu ekber..."* sözleriyle imza atmaktadır.

Âyette *"nida"* kelimesiyle, ezan-ı Muhammedî kastedilmektedir. Zaten Müslümanların gülbangı, günde beş defa minarelerden semalara doğru şehbal açan ezan-ı Muhammedî'dir. *"Zikir"*den maksat ise hutbe ile başlayan namazdır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde bu ezan, imam minberde iken okunur, sonra da namaz için kâmet getirilir ve namaza durulurdu. Bu uygulama Hz. Ebû

---

[295] Müslim, *tahâret* 10, 15, 16; Tirmizî, *salât* 46; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359.
[296] Cum'a sûresi, 62/9.

Bekir ve Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) devrinde de devam etmiştir. Fakat Müslümanlar, gün be gün çoğalıp şehirler genişledikçe, ses her tarafa ulaşmaz ve duyulmaz oldu. Bundan dolayı da Hz. Osman, hatip minberde iken okunan ezana ilave olarak halka duyurmak için dış ezanı okutmaya başladı ve bu usûl üzerine icma vaki oldu. Hutbede okutulan ezana da, sünnete riayet olsun diye teberrüken devam edildi.

Sahabe, âyetteki فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللهِ *"Allah'ın zikrine koşun."* ifadesi, "hemen gidin" demektir. Abdullah İbn Mesud: *"Eğer bunun mânâsı bildiğimiz koşmak olsaydı, ezan okunduğu zaman, vallahi hırkam sırtımdan düşecek derecede koşardım."*[297] der. Sahabe, bu kelimeyi, şevk içinde mescide yürüme şeklinde anlamıştır ki, haddizatında namaza giderken vakar ve sekine içinde gidilmesi esastır. Belki içiniz koşmak isteyecek fakat siz, mü'mine yakışır bir vakar ve ciddiyetle, iç coşkunluğunuzu frenleyecek, ağır ağır gideceksiniz.. gidecek ve namazdan yetişebildiğinizi eda edecek, yetişemediğinizi de, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in, إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَلاَ تَأْتُوهَا تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا تَمْشُونَ، عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا *"Namaz için kâmet getirildiği vakit, ona koşarak gelmeyin, yürüyerek gelin, ağırbaşlılığı elden bırakmayın, yetiştiğinizi kılın, yetişemediğinizi sonra tamamlarsınız."*[298] fermanına uyarak kaza edeceksiniz.

Sahabe efendilerimiz ne zaman namaza çağrılsalar, aşk ve şevk içinde giderlerdi ve ezan-ı Muhammedî, onların içine âdeta su serper; dünyanın boğucu ahvalinden bir nebze de olsa rahatlamalarına vesile olurdu. Bu durum, aynı zamanda bir mü'minlik şiarıdır; mü'min, Allah'tan bir davet aldığında vakit kaybetmeden davete icabet eder. İşte Kur'ân, bu ruh hâletine tercüman oluyor.

---

[297] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 1/482; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/207.

[298] Buhârî, *cuma* 18; Müslim, *mesâcid* 151.

Âyette dikkat çeken başka bir husus ise, *"Alışverişi bırakın."* ifadesidir. Dünyada insan için en cazip olan şey, bir kazanç peşinde koşması ve her defasında üç-beş kuruş daha fazla elde etmesidir. Dolayısıyla tüccar, kendisi için cazip olan ticaretini bırakıp camiye gelecek; memur, memuriyet masasından kalkıp camiye koşacak; işçi, tezgâhını kapatıp ezan-ı Muhammedî'ye kulak kesilecek ve camiye gidecek...

Âyetin sonundaki, *"Bu sizin için daha hayırlıdır, bir bilseniz!"* ifadesi şunu söyler: Rabbi hoşnut etme ve uhrevî saadetinizi temin adına, her türlü işi bırakıp Hz. Muhammed'in getirdiği ziyafet sofrasındaki ilâhî nimetlerin en üstünlerinden olan cuma namazına gitmeniz, sizin için daha hayırlıdır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân'ın emirlerinin ne demek olduğunu ağırlığıyla vicdanınızda hissediyor ve namazın içinizde hâsıl ettiği neşveyi duyuyor iseniz, cuma'nın faziletini size anlatmaya lüzum yok, siz onu daha iyi bilirsiniz. Öyleyse nida kulağınıza geldiği an, alışverişi terk edip mü'mine yakışır bir vakar ve ciddiyet içinde mescide koşacaksınız demektir.

Bir sonraki âyet-i kerimede ise, فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *"Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki, kurtuluşa erersiniz."*[299] buyrulmaktadır ki, bu lütfun ne olduğu hususunda İbn Abbas şu değerlendirmede bulunur: *"Bu âyetle mü'minlere dünyalık peşinden koşmaları emredilmedi, Allah'ın lütfundan kasıt, hasta ziyaret etmek, cenazeye iştirak etmek ve Allah için din kardeşini ziyaret etmek gibi şeylerdir."*[300] Fakat biz meseleyi biraz daha şümullü ele alacak olursak şöyle diyebiliriz: Namazı eda edin ve içiniz durulaşıp berraklaşsın, sonra mesuliyet duygusu

---

299 Cum'a sûresi, 62/10.
300 el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 4/345; es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 8/165.

altında yeryüzüne dağılın, Allah'ın dünyevî ve uhrevî lütuflarından istifade edin. Nurlu ve yümünlü bir hayat yaşayın ki, hayatınız düzene girsin. Böylece felaha erersiniz.

Sûrenin son âyetinde de, وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ *"Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman Seni oracıkta bırakarak kalkıp ona giderler. De ki: 'Allah'ın nezdindekiler, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.'"*[301] buyrulmakta ve Efendimiz döneminde vuku bulan bir hâdiseye dikkat çekilmektedir:

Birgün Efendimiz minberde hutbe irad ediyordu. Medine'de açlığın ve pahalılığın hâkim olduğu bu dönemde, bir ticaret kervanının Şam'dan döndüğü haberini bildiren kös veya def-davul sesi etrafta duyulunca mescittekiler Efendimiz'i dinlemeyi bırakıp kervana koştular. Tabi bu hareketi, Efendimiz'i minberde dinleme mecburiyetini henüz müdrik olmadıklarından, hutbenin ve cumanın adabı mevzuunda yeteri kadar bir şey bilmediklerinden yapmışlardı. Vakayı nakleden Selman-ı Fârisî, İbn Mesud, Bilal-i Habeşî gibi sahabiler, orada sadece on iki erkek ve bir de kadının kaldığını bildirirler. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu duruma oldukça canı sıkılmış ve: *"Muhammed'in canını elinde bulunduran Allah hakkı için eğer hepiniz gitmiş olsaydınız, vadiyi ateş seli doldurur, sizi götürürdü."* başka bir rivayette ise, *"O kalanlar olmasaydı, üzerinize gökten taş yağdırılırdı."*[302] buyurmuştur.

Evet, Nebi'nin hutbede terk edilmesi korkunç bir şeydi; bundan dolayı da sahabeye korkunç bir itap vardır. Ancak az sayıdaki kutlu, işin şuuruna varmış; Allah Resûlü'nü yalnız

---

[301] Cum'a sûresi, 62/11.

[302] Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 3/468; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 9/317; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 4/345.

bırakmamak suretiyle büyük bir belanın gelmesine mâni olmuşlardır. Bundan sonra sahabenin, Efendimiz'i dinlerken âdeta ayağına pranga vurulmuş gibi dinlediği bildirilir. Artık hutbe dinlerken, öylesine edep içinde oturuyorlardı ki, o oturmaları âdeta namaz hüviyeti alıyor, Said İbn Cübeyr'in ifadeleri içinde, devr-i risalette hutbe dinlemek, iki rekât namaza mukabil sayılıyordu.[303]

Hâsılı, cuma günü, günlerin efendisi olduğu içindir ki yerinde sabit durur, kendine has durumunu muhafaza eder, haftanın diğer günleri ona göre vaziyet alırlar. Bayram, Arefe vb. günler hep değişir ve farklı zamanlara denk gelir. Bu yüzden mü'minler, bayramlardan daha ziyade cumaya ihtimam gösterirler. Haftada bir defa cuma namazına gelmeyi ağır bulanlar da teselli olmak için bayramdan bayrama camiye-cemaate gelirler. Hâlbuki nerede bayram namazları, nerede cuma namazı! Sahabe, bayrama verdiği ehemmiyetin belki yüz katını cuma gününe veriyordu. Zira Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), مَنْ تَرَكَ ثَلَاثَ جُمَعٍ تَهَاوُنًا بِهَا، طَبَعَ اللّٰهُ عَلَى قَلْبِهِ *"Kim önemsemeyerek (başka bir rivayette mazeretsiz olarak) üç cumayı terk edecek olursa, Allah onun kalbini mühürler."*[304] buyurmuştu. Yani o insanda ibadet aşkı ölür, cumadan başka beş vakit namazın neşvesinden de mahrum kalır, Allah'ı sevemez, Rehber-i Ekmel'i takdir edip, O'nun arkasında yerini alamaz. Allah'ın huzuruna sanki boynunda ip, sürükleniyormuş gibi gelir.

Başka bir hadis-i şerifte de tehdit ve tedip mahiyetinde, لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ، أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ، وَلَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ *"Bir kısım insanlar ya cumayı terk etmekten vaz geçecek veya Allah onların kalblerine mühür vuracaktır da*

303 el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,* 18/114.
304 Ebu Dâvûd, *salât* 209; Nesâî, *cuma* 2.

gayri ondan öte gafiller güruhu içine girecek, duymaz, duygulanmaz fertler hâline geleceklerdir."[305] buyrulur.

Evet, cuma bu kadar ağır ve bu kadar büyüktür. Bütün bu hadisler, cumanın ehemmiyeti mevzuunda Fahr-i Kâinat Efendimiz'in hassasiyetini, daha doğrusu Cenâb-ı Hakk'ın bu mevzuda O'na talim ve tebliğinin ağırlığını ifade etmektedir.

2. Cuma Namazı Kapsamlı Bir İbadettir

Araplar, haftanın yedi gününü isimlendirirken, birinci gün, ikinci gün, üçüncü gün.. der; cuma gününe de mâşerî vicdanın belli bir noktaya teveccüh etmek suretiyle Cenâb-ı Hak'tan gelenlerden istifade etme günü mânâsına "cumua (toplanma) günü" derler. Cahiliyede bu güne *"arûba"* diyorlardı. Her ne derlerse desinler cuma bir içtima; yani Allah karşısında resm-i geçide hazır hâle gelme, teftişe hazır olma günüdür. Başka bir ifadeyle, günde beş vakit namazın mesuliyetini üzerimizden attıktan sonra, toplu olarak hesap vermek üzere Rabbin huzuruna gelme ve O'nun emrine âmâde olduğumuzu itiraf etme günüdür.

Tabi biz, bu davete koşup gelirken ve bizim için kârlı saydığımız şeyleri terk ederken, nasıl bir doruğa ulaşacağımızı düşünerek geliriz. Çünkü melekler, yeryüzünde cuma kılan cemaatle birlikte namaz kılar, onlara iştirak ederler. Dolayısıyla cemaatin dualarıyla birlikte meleklerin duası da Allah'a yükselir; o masumların arasında, biz aciz kulların duası ne kadar çelimsiz kalırsa kalsın, ümit edilir ki kabule karin olur.

Evet, cuma, ferdî bir ibadet değil; toplu olarak mâşerî vicdanın Yüce Allah'a teveccühüdür. Âdeta kul, Allah'ın

[305] Müslim, *cuma* 40; Nesâî, *cuma* 2.

nimetleri karşısında gerekli şükrü tek başına eda edemez ve, "Rabbim! وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللهِ لَا تُحْصُوهَا *"Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız."*[306] diye bize anlattığın nimetlere karşı, ben ferdî durumumla mukabele edemem, vicdanım buna kâfi gelmez. Bu yüzden de biz, bir araya gelerek cemaat hâlinde kulluğumuzu ve şükrümüzü Sana takdim ediyoruz. Benim cılız sesime bakma Allahım! Cemaatin gür ve dolgun bir hâlde *"Allahu ekber"* deyip kıyama duruşlarına, *"Allahu ekber"* deyip rükûa gidişlerine, *"Allahu ekber"* deyip secdeye kapanışlarına ve orada *"Sübhânallah"* deyip Seni tesbih edişlerine bak. Bu gür cemaat sesi içinde, ben Senin sonsuz nimetlerine karşı şükrümü eda etme niyeti içinde bulunuyorum." der.

Diğer taraftan cuma, esmâ-i ilâhiyenin bir makes noktasıdır. Dolayısıyla o, büyük âlemde icraat-ı ilâhiye olarak yaratılan her şeyin belli bir noktada fihristleştirilmesinden ibarettir. Bunun mânâsı; bir şeyin konsantre hâline getirilmesi ve icap ettiği zaman sulandırılarak eski vazifesinin kat kat üstünde bir vazife görmesi demektir. Bu yönüyle cuma, hilkatteki bütün günleri bir araya getiren bir mânâyı taşımaktadır. Haftayı bölen cuma, aynı zamanda ayları, seneleri de böler ve böylece onunla bütün bir seneye, bir ömr-ü beşere ve bütün zamana nur serpilmiş olur. Aynı zamanda cumada biz, bütün bir ömrü boyunca rükû ve secde eden, kıyamda duran meleklerin neşvesini de duyarız.

3. Cumada Dikkat Edilecek Bazı Hususlar

Cuma namazının ehemmiyetine binaen onun için birtakım şartlar öngörülmüş, bu şartlar yerine getirilmeden Cuma namazının kabul olmayacağı bildirilmiştir. *En başta,* yukarıda

[306] Nahl sûresi, 16/18.

da ifade ettiğimiz gibi, ferdin cuma namazını tek başına değil; bir cemaatle birlikte eda etmesi gerekmektedir. Cuma, cemaatle birlikte kılınır ve onda okunan hutbe, cemaat tarafından dinlenirse cuma olur.

Evet, cuma, cemaat namazıdır; dolayısıyla biz ona giderken en nezih elbiselerimizi giyecek, en güzel kokuları sürünecek ve bu hava içinde onu takdime çalışacağız. Cuma günü, âlemin yaratıldığı altı günün sonuncusudur. Büyük âlemde günler, devirler hâlinde kendisini gösterir. Bunlar, göklerin ve yerin yaratılmasından, küre-i arzın, hayatın devamına müsait hâle gelmesi ânına kadar geçen devirlerdir ki, Allah katında altı gün olarak isimlendirilir: إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ *"Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan Allah'tır."*[307]

Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) rivayet ediyor: "Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün elimden tuttu ve şöyle dedi: *'Allah, toprağı cumartesi günü yarattı. Dağları pazar günü yarattı; ağaçları pazartesi günü yarattı. Hayat için gerekli olan şeyleri salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı ve hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Âdem'i (aleyhisselâm) cuma günü ikindi vaktinden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahlûk olarak yarattı.'"*[308]

Yahudiler, bu meseleyi yanlış anlamış; "Cuma günü iş bitti, cumartesi de Allah istirahat etti." demek suretiyle, Allah'a yorgunluk isnadında bulunmuşlardır. Müslümanlar ise Resûl-i Ekrem'in rehberliği sayesinde böyle bir vartaya düşmemişlerdir.

Cumanın vakti ise zeval vakti; yani beşerin rüşte erdiği vakittir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Cenâb-ı

---

307 A'râf sûresi, 7/54.

308 Müslim, *sıfâtu'l-münâfikîn* 27; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/327.

Hakk'ın rü'yetine vesile olacak bu namazı, Allah'ın emriyle zeval vaktinde kılmayı tayin buyurmuştur. O vakitte Rabb'e teveccüh, O'nu görmeye vesiledir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir temsille bunu anlatır ve, *"Öğle vaktinde açık seçik güneşi gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz."*[309] buyurur.

Diğer bir şart da, cuma için belli bir mekânın olması lazımdır. Hâlbuki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) diğer namazlar için, وَجُعِلَتْ لِي الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، فَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَدْرَكَتْهُ الصَّلاَةُ فَلْيُصَلِّ *"Yer bana temiz, pâk ve mescid kılındı. Her kim namaz vaktine girerse, nerede olursa olsun namazını kılar."*[310] buyurmaktadır. Ama cuma öyle değildir; siz, dağ başında sopanızı sütre yapıp cuma namazını eda edemezsiniz. O, ancak şehirleşip medenileşmiş, mâşerî vicdanın ne demek olduğunu kavramış ve toplu hareket edebilecek hâle gelmiş yerlerde eda edilir.

Bunlardan başka, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), cuma için gerekli bir takım hususlara da dikkat çekmiştir. Mesela bir defasında minberde hutbe irad ederken, insanlar, meşakkatli işler yapmaları ve sıcak bir günde yünlü elbiselerle camiye gelmeleri sebebiyle terlerler ve çıkan ter kokusu ortalığı sarar, herkesi rahatsız eder. Bunun üzerine Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ashaba camiye gelirken yıkanmalarını, bulabildikleri en güzel kokuyu sürmelerini ve cuma için ayrı bir elbiselerinin olmasını tavsiye eder. Bunu ifade eden hadis-i şerif şöyledir, الغُسْلُ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنَّ، وَأَنْ يَمَسَّ طِيبًا إِنْ وَجَدَ *"Cuma guslü büluğa eren herkese vaciptir. Misvak kullanması ve bulduğu takdirde koku sürünmesi de öyle."*[311] Fukaha, bu meselenin geniş

---

[309] Buhârî, *ezân* 129, *rikâk* 52, *tevhîd* 24; Müslim, *zühd* 16.
[310] Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesâcid* 3, 4, 5.
[311] Buhârî, *cuma* 2-5, 12, 26; Müslim, *cuma* 1-12.

bir şekilde münakaşasını yapmış, kimisi Efendimiz'in *"vacip"* sözünü olduğu gibi kabul etmiş, cumaya gelirken gusletmenin vücubuna hükmetmiş; kimisi de bunun bir mükellefiyet ifade etmediğini belirterek sünnet olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen bir hâdiseye göre, aynı tartışma Hz. Ömer'le ileri gelen bir sahabi arasında da yaşanmıştır. Hz. Ömer (radıyallâhu anh), cuma günü minberde hutbe irad ederken, sahabi mescidin kapısından içeri girer. Hz. Ömer, birden hutbeyi yarıda bırakarak, ona doğru yönelir ve, *"Bu vakte kadar nerdeydin? Cuma günü ezan okunduğu zaman hemen camiye gelmen gerekmez miydi?"* der. O ise şu cevabı verir: *"Ey Allah'ın peygamberinin halifesi! Ezan-ı Muhammedî'yi duyar duymaz hemen koştum. Abdest almanın dışında başka bir meşguliyetim de olmadı."* Hatayı kabullenmekle birlikte, mazeret meşrudur; ezanı duyduğu zaman hazırlanıp koşmuş ve ancak o kadar yetişebilmişti. Fakat Hz. Ömer, meseleyi burada kesmez ve devam eder: *"Ezanı duyunca abdest alıp mescide koştun. Fakat abdestle yetinmen de bir eksiklik. Biliyorsun, Resûlullah bize yıkanmayı da emretmişti."*[312]

Sahabi, cuma günü gusletmenin ne farz ne de cumanın şartlarından biri olmadığını çok iyi biliyordu. O, Efendimiz'in bu sözünün bir gereklilik ifade etmediğini bildiği için de onu sadece bir fazilet olarak telakki ediyordu. Onun için de cumaya gelirken sadece abdest almış öyle gelmişti. Ne var ki ashab, en küçük âdab-ı şeriatta dahi kardeşini ikaz ediyor, hesaba çekiyordu. Zira onlar çok fıtrî idiler ve aynı zamanda birbirlerinden gelecek şeylere karşı tahammüle hazırdılar. Aralarında bir kırılma, gücenme yoktu. Bu yüzden de birbirlerinin kusurlarını rahatlıkla

[312] Buhârî, *cuma* 2; Müslim, *cuma* 3-4.

yüzlerine karşı söylüyor, ikaz edebiliyorlardı. Bu durum ise doğal olmayı, riyadan süm'adan uzak bulunmayı iktiza eder. Bu hâl, günümüz toplumunun kaldırabileceği bir şey değildir. Günümüzde âdeta hiç kimseye kusurunu söylemeniz mümkün değildir; çünkü herkes kendisini kusursuz görmektedir. Bu yüzden söylediğiniz şeyler hafif de olsa, hemen karşınızdaki şahsın temerrüdü ve size karşı bir reaksiyonuyla karşı karşıya kalıyorsunuz. Belki kendimiz de aynı durum içindeyiz; çoğu defa nefsimiz adına gelecek kusurları kabullenmeye hazır olduğumuzu ifade etmemize rağmen, yine de bazen temerrüt ediyor, bir türlü onları kabule yanaşmıyoruz.

Asır, enaniyet ve gurur asrı. İnsanların kusurunu yüzlerine karşı söylemek âdeta imkânız. Bana öyle geliyor ki, Fahr-i Kâinat Efendimiz minbere çıksa ve günümüz insanına bir şeyler anlatsa, yaralarımıza dokunan sözlerine karşı O'na bile rahatsızlıklar izhar edilecekti. Mesele çok zordur. O bakımdan keşke bütün kusurlarımızı hiç çekinmeden yüzümüze söyleme selahiyetini kendisine verdiğimiz arkadaşlar edinebilseydik.. edinsek de o bizim, biz de onun kusurlarını söyleyiversek ve böylece kendi kendimizi kontrol etseydik, heyhat!.. Hâlbuki sahabe, topyekün kendi kendini kontrol ediyordu; bazen halife, bir sahabiye, "Abdest aldım, camiye geldim diyorsun, nerede bunun guslü?" diyor, soru soruyor; bazen de bir sahabi kalkıp halifeye, "Sen sırtındaki gömleği nereden adın? Bana düşen kumaştan bir gömlek çıkaramadım!" diyor hesap soruyordu fakat hiç kimse hesap sorulmasından rahatsız olmuyordu. Belki halife, gömleği nereden aldığını makul bir şekilde anlatıyor, mü'minin kalbindeki tereddüt ve şüpheyi izale ediyor; sahabi de hatasını kabulle birlikte meşru sebepler gösteriyor ve nedenini açıklıyordu.

4. İlk Cuma Namazı

İnsanlarla bir araya gelme, onlarla kaynaşma, birbirinin kederiyle üzülüp sevinciyle sevinme, medenî olmanın bir muktezasıdır. Onun içindir ki daha Muhacirler Medine'ye hicret etmeden, Ensar kendi arasında, "Yahudiler ve Hıristiyanlar her yedi günde bir bir araya gelirler. Gelin biz de bir gün tespit edelim, o gün toplanalım. Allah'ı zikredip ibadet yapalım, şükredelim." diye konuşmuştu. Daha sonra da tespit ettikleri günde Es'ad İbn Zürâre'nin evinde bir araya geldiler ve Es'ad onlara namaz kıldırdı. Dili, kılıcı kadar keskin ve müessir olan Ka'b İbn Malik, gözleri görmez hâle gelip torunu tarafından elinden tutularak mescide götürüldüğü devirlerde, cuma günü ezanı duyduğu zaman o ânı hatırlar ve, "Allah (celle celâluhu), Es'ad İbn Zürâre'ye merhamet etsin. Medine'de biz Mus'ab vasıtasıyla Müslüman olduktan sonra, –Resûl-i Ekrem'den haber gelip gelmediğini bilmiyorum– o paçaları sıvadı ve Medine'nin içinde dolaşarak, arkasında kırk (bir rivayete göre on iki) kişi toplayıverdi. Sonra bize cuma namazı kıldırdı. Sonra da bir oğlak kesti ve bize ziyafet verdi. Böylece ilk defa cumanın beşaretini Es'ad İbn Zürâre getirdi. Hayatının sonuna kadar Allah ona merhamet etsin!" der.[313] Daha sonra da, Efendimiz tarafından yazılı emir gelince Mus'ab İbn Umeyr, cuma namazlarını kıldırmaya başlar.

Bütün bunlardan biz şunu anlıyoruz: En az haftada bir defa da olsa bir araya gelme, hep birlikte ibadet etme, sonra da dupduru vicdanlarla konuşup dertleşme içtimaî bir mesele ve zarurettir. Müslümanlığın, daha yeni yeni şehbal açtığı bir devirde dahi şuurlu mü'minler bu durumun farkına varmış, cumanın lüzümuna inanmış, Efendimiz'den bu hususta henüz bir emir gelmemesine rağmen cuma namazı kılmışlardır.

---

[313] Ebû Dâvûd, *salât* 209; İbn Mâce, *ikametü's-salât* 78.

İbn Hacer'in ifadesine göre ise Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), daha Mekke'de iken cuma namazı ile mükellef kılınmıştır.[314] Bu büyük imamın muhakkak bir dayanağı vardır; ancak cumanın edası için şartların tahakkuk etmediği bir yerde Cenâb-ı Hakk'ın teklifinin mânâsını anlamak mümkün değildir. Yani şartlar müsait olmadığından, o dönemde Efendimiz'in cuma namazı kılamayacağı muhakkaktır. Bu hususta bildiğimiz şey ise, Efendimiz'in Mekke'de bir defa olsun cuma namazı kılmadığıdır. Cuma, cemaat namazıdır; önde, hakka gönül vermiş, halkın işlerini de gören bir imam, arkada da ona itaat eden ve hakkı dinleyen bir cemaat ister. Bütün bunlar olmadığı için Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Mekke'de cuma ile mükellef tutulmamıştır. Ancak hicretle memur kılınıp Medine'ye yol açılınca önce Kuba'ya gelmiş; orada kaldığı dört-beş gün içinde kendi elleriyle Kuba mescidini inşa buyurmuş, cuma günü oradan ayrılıp Salim İbn Avf oğullarının vadisine gelince de Cibrîl haber getirmiş ve orada cuma namazını kılmışlardır. Çünkü Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), artık bir tebaa bulmuş, İslâm'ın şeairinden olan cuma namazını açıktan açığa ilan etme imkânına sahip olmuştu. Yine O, kuracağı site devletinin sınırları içine girmişti. Dolayısıyla artık sikkeyi O kesecek, tuğrayı O basacak, imam O olacak ve cemaat kendisini dinleyecekti.

Cumanın beşaretiyle sevinç, sürur ve huzur içinde Medine'ye giren mü'minlerin, Efendimiz'le birlikte yaptıkları ilk iş, bir harabeyi alıp orada bir mescit inşa etmek olmuştur. Daha sonra cuma namazları orada eda edildi. Bugün biz oraya ister Mescid-i Nebevî diyelim, isterse Ravza-i Tâhire diyelim, dış elfazla oranın hakiki mahiyetini hiçbir zaman anlatmış olamayız. Zira Allah Resûlü'nün yattığı yerin toprağı, dünyada hiçbir yerin toprağıyla tartılamaz; o, Cennet'ten mi

---

[314] Bkz.: İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc* 2/405.

gelmiştir yoksa nur-u ilâhiden hususi mahiyette mi yaratılmıştır, bilemeyiz. Ama Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), لاَ تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلاَثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِ الحَرَامِ وَمَسْجِدِ الأَقْصَى وَمَسْجِدِي *"Uzaktan sefere çıkılıp gelinecek yalnızca üç mescid vardır: Mescid-i Haram, Mescid-i Aksâ ve benim mescidim."*[315] buyuruyor. Çünkü Mescid-i Nebevî, beşerin üstadı Hz. Muhammed tarafından inşa edilmiştir. Bilal, Ammar gibi sahabilerle birlikte o da eliyle harç karmış, sırtında kerpiç taşımış, manivela ile taşları kırmıştır.. kırmış ve böylece bir mescidin temelleri hayır üzerine tesis edilmiştir. Bu yüzden orada kılınan bir rekât namaz, sair yerlerdeki yüzlerce rekât namaza muadil sayılmıştır.

5. Cumada Aranan İcabet Vakti

Namaz, sefine-i dinin direği ve mü'mine gideceği yönü gösteren pusula gibidir. Başka bir ifadeyle o, mü'mini miraca yükseltecek, bir ucu kendi elinde, diğer ucu da Allah'ın elinde olan bir merdiven ve bir habl-i metindir (sağlam bir ip). Bütün bu evsafa sahip namazın özü ise mâşerî vicdanın heyecanlarının ifadesi, cuma namazıdır. Dolayısıyla o, uyanık bir kalb ve gönülle idrak edilmelidir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), فِيهِ سَاعَةٌ، لاَ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ، وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي، يَسْأَلُ اللّٰهَ تَعَالَى شَيْئًا، إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ *"Onda bir zaman vardır; Müslüman bir kul namaz kılar olduğu hâlde o vakti idrak ederse Allah'tan her ne istemişse onu Allah kendisine mutlaka verir."*[316] buyurur. Bu vaktin ne zaman olduğu hususunda sahabe, tâbiin ve daha sonra gelen fukaha-i izam, değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bana öyle geliyor ki, tıpkı Kadir gecesi, Ramazan'ın

[315] Buhârî, *fezâilü's-salât* 6, *hac* 26, *savm* 67; Müslim, *hac* 288.
[316] Buhârî, *cuma* 37, *talâk* 24, *daavât* 61; Müslim, *cuma* 13-15.

içinde değişip durduğu gibi o an da cuma günü içinde gezip durmaktadır. Dolayısıyla o dakikayı yaşayabilmek, cuma gününü bir bütün olarak yaşayıp Allah'a tam bir teveccühle yönelmeye bağlıdır.

Bu yüzden Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bugünü ashabıyla birlikte şuurlu olarak ve yekvücut hâlinde âdeta bir miraç yapıyor gibi geçirmiştir. Rahmet-i ilâhiyeden ümit edilir ki, bu ruh ve hava içinde cumayı değerlendirdiğimiz müddetçe, Cenâb-ı Hak duaların geçerli olduğu o dakikaya denk getirir ve dualarımıza hüsn-ü kabul gösterir. Çoğu defa Nebiler Nebisi ve duası makbul olan kimseler o lahzayı yakalamış, Allah'a duada bulunmuşlar, Allah (celle celâluhu) da onların dualarını kabul etmiştir.

İşte Efendimiz'in bu müstecap dualarından bir örnek; Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İnsanlar kıtlığa maruz kaldılar. Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir cuma günü hutbe verirken bir bedevi kalktı, "Ey Allah'ın Resûlü! Mallarımız helâk oldu, ailelerimiz aç kaldı, bizim için Allah'a dua ediver!" dedi. Bunun üzerine Efendimiz (aleyhissalâtu vesselam) ellerini kaldırdı. Gökte tek bulut yoktu. Nefsim elinde olan Zât'a yemin olsun, daha ellerini indirmeden, semada dağlar gibi bulutlar peydah oldu. Derken daha minberden inmemişti ki, sakalından yağmur damlaları dökülmeye başladı. O gün, ertesi güne kadar yağmur yağdı. Daha sonraki gün de yağdı, onu takip eden gün de yağdı, müteakip cumaya kadar yağış devam etti. Öyle ki o bedevi veya bir başkası kalkıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Binalarımız yıkıldı, mallarımız suda boğuldu, bizim için Allah'a dua ediver (artık yağmur kesilsin)." dedi. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ellerini kaldırıp: *"Allahım, etrafımıza yağdır, üzerimize olmasın! (Başka bir rivayette ise şöyle geçmektedir:) Allahım, (yağmur) etrafımıza yağsın, üzerimize değil! Allahım, dağların ve tepelerin üzerine, vadilerin içine, ağaç biten yerlere yağdır)."* diye dua etti.

Eliyle bulutlara doğru işaret etti. Hangi buluta işaret etti ise o bulut oradan açıldı. Gökte bulut kalmadı. Biz de çıkıp güneşte yürüdük."[317]

Evet, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ellerini kaldırmış, Allah da O'nun isteğine icabet buyurmuştur. O hâlde, bizler de o ânı yakalayıp dua ettiğimiz zaman, Allah (celle celâluhu) dualarımıza icabet edecektir.

---

[317] Buhârî, *istiskâ* 7; Müslim, *istiskâ* 1.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

NAFİLE NAMAZLAR

1. Nafile Namazların Fazileti

a. Farzları Tamamlarlar

Nafile namazlar, *"cebren li'n-noksan"* teşrî kılınmıştır. Bunun mânâsı şudur; onlar farzlarda meydana gelecek herhangi bir eksikliği gidermek için eda edilir. Dolayısıyla bizim, beş vakit namazla birlikte onlara tahsis edilen revatib sünnetleri eda etmemiz, mânevî ve ruhî hayatımızda meydana gelen çeşitli yaraları tedavi edecek, günahlarımıza kefaret olacak ve eksik olan farz namazların yerine sayılmak suretiyle Cennet'e girmemize vesile olacaktır. Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hakikati ifade eden bir hadisini, Hureys İbn Kabîsa (radıyâllahu anh) şöyle rivayet ediyor:

"Medine'ye geldim ve, "Ey Allahım! Bana salih bir arkadaş nasip et!" diye dua ettim. Derken Ebû Hüreyre'nin (radıyâllahu anh) yanına oturdum. Kendisine, "Ben, Allah'a bana salih bir arkadaş nasip etmesi için dua ettim. Bana, Resûlullah'tan işittiğin bir hadis söyle! Olur ki Allah Teâlâ ondan faydalanmamı nasip eder!" dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Ben, Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle dediğini işittim*: "Kıyamet günü, kişi amelleri arasında önce namazın hesabını verecek. Bu hesap güzel olursa kurtuluşa erdi demektir. Bu hesap bozuk olursa hüsrana düştü demektir. Eğer farzında eksiklik çıkarsa Rab Teâlâ, 'Bakın, kulumun (defterinde yazılmış) nafilesi var mı?' buyuracak. Böylece, farzın eksikleri nafile (namazları) ile tamamlanacak. Sonra diğer amelleri de bu minval üzere hesaptan geçirilecektir."*[318]

b. Allah'a Yakınlaşmaya Vesile Olurlar

Nafile namazların bir diğer mânâsı ise kurbet-i ilâhiyeye (Allah'a yakınlaşma) vesile olmasıdır. Cenâb-ı Hakk'a kurbet

---

[318] Tirmizî, *salât* 305; Nesâî, *salât* 9; İbn Mâce, *ikâme* 202.

kazanma, O'nun sevgi dairesi içine girme demektir ki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadis-i şeriflerinde bu hakikati şöyle ifade ederler: *"Allah Teâlâ şöyle ferman buyurdu: 'Kim, benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana yaklaşmasını nafile ibadetlerle devam ettirir, sonunda muhabbetime mazhar olur, onu severim. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli olur; kendisini daima hayra yürütürüm. Benden bir şey isteyince veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum.'"*[319]

Evet, insan, nafilelerle Allah'a yaklaşır, O'nun sevgisine mazhar olur. Allah (celle celâluhu) bir insanı sevince onu başkalarına da sevdirir. Ebû Hüreyre'nin (radıyâllahu anh) rivayet ettiği bir hadiste Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: *"Allah bir kulu sevdi mi Hz. Cebrail'e, 'Allah falanı seviyor, onu sen de sev!' diye seslenir. Onu Cebrail de sever. Sonra Cebrail Aleyhisselam, sema ehline, 'Allah falanı seviyor, onu siz de sevin!' diye nida eder, derken bütün sema ehli de onu sevmeye başlar. Sonra onun için yeryüzünde (insanlar arasına) hüsn-ü kabul vaz' edilir. Allah (celle celâluhu), bir kula da buğzetti mi Cebrail'e, 'Ben falancaya buğzettim sen de buğzet!' diye seslenir. Ona Cebrail de buğzetmeye başlar. Sonra Cebrail sema ehline nida eder: 'Allah (celle celâluhu) falan kimseye buğzetti, siz de buğzedin!' Sonra yeryüzünde onun için buğz vaz' edilir."*[320]

Demek bugün birkaç milyarı bulmuş nüfusuyla âlem-i İslâm, Allah'tan bir iltifat, inayet ve ihtimam görmüyorsa mahbub-u ilâhî olma durumunu kazanamamış olmasındandır. Hepimizin dileği Cenâb-ı Hakk'ın, mescide gelen, başını

---

[319] Buhârî, *rikak* 38; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/256.
[320] Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.

yere koyan bütün zümreleri kurb-u huzuruyla müşerref kılmasıdır. Ama çoğu defa camiye gelen insan bir vadide, Allah'ın rahmeti başka vadidedir. Kur'ân'la aynı vadide buluşamamış, dolayısıyla mescide gelirken de onun mânâsından habersiz gelmektedir. Böyle bir hâl, hiçbir zaman mescide reva görülemez. Oraya ancak hüşyâr (uyanık) bir gönülle gelinir; duyulan mehâbetten kalb titrer, göz yaşarır. Cenâb-ı Hakk'a tahsis edilmiş bir vakte ve O'nun adına yapılacak ibadetlere başka şeyler, başka niyetler karıştırılmaz. Bu şekilde değerlendirilen bir vaktin ân-ı seyyalesi, binlerce sene sürecek nursuz bir hayata tercih edilir.

c. Dereceleri Yükseltirler

Nafile ibadetler, kulun bir kısım günahlarına kefaret olması hasebiyle, ona derece kazandırır. Bu yüzden her nafilenin ayrı bir değeri vardır. Muhbir-i Sâdık (sallallâhu aleyhi ve sellem), mesela kuşluk namazıyla alâkalı şöyle buyurmuştur: *"Her gün, sizin her bir mafsalınız için bir sadaka terettüp etmektedir. Her tesbih (sübhânallah) bir sadakadır. Her tahmid (elhamdülillah) bir sadakadır, her tehlil (lâ ilâhe illallah) bir sadakadır. Emr-i bi'l-maruf bir sadakadır. Nehy-i ani'l-münker bir sadakadır. Kişinin kuşluk vaktinde kılacağı iki rekât namaz bütün bu sadakalara kâfi gelir."*[321]

Evet, insan vücudunda yüzlerce mafsal vardır. Bunların düzenli bir şekilde çalışması ve insanın onlar sayesinde rahatça eğilip kalkması ayrı bir nimettir. Diskopati hastalığına müptela olmuş bir insan için eğilip kalkmanın ne kadar zor olduğu ortadadır. Yine romatizmaya, siyatiğe maruz kalmış, dolayısıyla belinde ve bacağındaki ağrılarla kıvranan insanlar için rahatça ayağa kalkabilme ya da oturabilmenin ne büyük bir nimet olduğunu söylemeye zannediyorum gerek yoktur. Sadece ellerimizdeki parmak eklemleri bile

---

[321] Müslim, *salâtü'l-müsafirin* 84.

hareketsiz bir kemik yapısından meydana gelseydi ne olurdu? Vücudumuzda bunun gibi pek çok eklem vardır.

Evet biz, tepeden tırnağa nimetlerle kuşatılmış bulunuyoruz ve bu nimetlerin hiç birini kendimiz kazanmadık veya onlar bizim liyakatimize binaen verilmedi. Dolayısıyla bütün bu nimetler şükür ister. Biz sadece gözümüzün açılıp kapanmasının şükrünü eda etmeye çalışsak hayatımızın sonuna kadar eda edemeyiz. Yanıma gelip saatlerce oturduğu hâlde, göz sinirleri felç olduğundan, göz kapaklarını hiç hareket ettiremeyen bir arkadaşın durumu aklıma geldikçe, hâlâ içimde bir ürperti hâsıl olur ve sadece göz kapaklarımızı dahi açıp kapayabilmenin ne kadar büyük bir nimet olduğunu hatırlarım. O arkadaş bana, “Hocam uyurken dahi kapatamıyorum, ancak elimle kapatırsam kapanıyor.” demişti.

Ya vücudun diğer organları! Göz ayrı bir nimet, kulak ayrı bir nimet, burun ayrı bir nimet.. Cenâb-ı Hak, güç ve kudretini göstermek için, et ve kemikten meydana getirdiği bu organları vücudumuza yerli yerince yerleştirmiş ve onlara büyük hikmetler takmıştır. Bizim de O’nun bu devamlı lütuflarına karşı her an şükürde bulunmamız gerekir. Hatta Sâdî’nin ifadesiyle, her nefes alış verişimizde O’na iki defa şükretmemiz gerekir.[322] Çünkü nefes alıp verişimiz bizim hayatımızı teşkil eder; nefes alışımızla oksijen alır, ciğerlerimizin temizlenmesini sağlarız; nefes verişimizle de karbondioksit gazını dışarı atar, vücudumuzu zehirli gazlardan temizlemiş oluruz. Vücudumuzdaki zararlı gazları dışarı çıkaramasak vücudumuz zehirlenir ve ölürüz; nefes alıp oksijenle ciğerlerimizi temizlemesek yine ölürüz.

Demek Allah (celle celâluhu), her nefes alışverişimizde hayatımızı bizlere iki defa bağışlamaktadır. O hâlde, hayatımızı –âdeta idam sehpasında– her defasında bizlere geri

---

[322] Bkz.: Sâdî-i Şirâzî, *Bostan ve Gülistan,* s.309.

bağışlayan Allah'a şükretmemiz gerekmez mi? İşte Allah'ın formüle edip belli bir şekle koyduğu namaz, farzıyla, vacibiyle, nafilesiyle O'na karşı böyle bir şükrü eda etme imkânını bizlere bahşetmektedir.

Yine gece namazının önemini bildiren bir hadis-i şeriflerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve, 'Kim bana dua ediyorsa ona icabet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim. Kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım.' der."*[323] buyurur. Yani rahmet-i ilâhiye tenezzül eder, gönüllerimizde kenzen bilinir, kalbgâhımıza tecelli eder, liyakatimiz olmadığı hâlde yüzümüze bakar, kabiliyetimiz olmadığı hâlde gönlümüzü okşar, dua edenin duasını kabul eder, isteyenin istediklerini verir ve bağışlama talebinde bulunanları da mağfiretine mazhar eder, bağışlar.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), hayatı boyunca söylediği sözlerin arkasında olmuş, geceleri kalkıp uzun uzadıya namaz kılmış ve Rabbisine yönelmiştir. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) validemiz bununla alâkalı yaşadığı bir tecrübeyi şöyle anlatır:

"Gece yanımda yatarken, bir ara Resûlullah'ı kaybettim. Evde yanan bir ışık da yoktu. El yordamıyla etrafı yoklayınca elim ayağına dokundu, başı secdedeydi. Sonra da kulak kesilip, ne dediğini dinledim. Rabbine şöyle yalvarıyordu: اَللّٰهُمَّ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ *"Allahım! Senin rızanı şefaatçi kılarak öfkenden sana sığınıyorum. Affını şefaatçi yaparak cezandan sana sığınıyorum. Senden yine Sana sığınıyorum. Sana, lâyık olduğun senâyı yapamam. Sen, kendini senâ ettiğin gibisin."*[324]

---

[323] Buhârî, *teheccüd* 14, *daavât* 14, *tevhid* 35; Müslim, *salâtü'l-müsafirîn* 168-170.
[324] Müslim, *salât* 222; Tirmizî, *daavât* 76, 113; Ebû Dâvûd, *salât* 340.

Evet, Hz. Âişe'nin de (radıyâllahu anhâ) müşâhede ve ifadeleri içinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) sabahlara kadar başı yerde, yüzü secdede Rabbine kullukta bulunuyordu. O hâlde sen, gündüz âleme, gece de Rabbine misafir gidecek, sadece O'nu duyacak, O'nu düşünecek, O'nun eşsiz sanatıyla kendinden geçeceksin. Bir sineğin, bir akrebin ısırıp sokmasından dahi ne kadar müteessir ve perişan olduğunu, gökte çakan bir şimşeğin dahi korkusunu sırtında taşıyan âciz vücudunun nasıl bir iradesizlik içinde olduğunu idrak edeceksin. Teneffüsünü sağlamakla büyük bir ihtiyacını karşılayan hava zerrelerinden, şakır şakır akan sulara, ondan da Allah'ın, ağaçların eliyle takdim ettiği meyvelere kadar muhtaç olduğun şeyleri ve kendi şahsi ve zati iktidarınla bunların binde birini dahi temin etmeye muktedir olmadığını düşünecek, sonra da bütün ihtiyaçlarını O'na havale edeceksin. Zira ihtiyaç dairesi sonsuz, iktidar dairesi ise alabildiğine dardır. Acz ü fakr nâmütenâhî, bunun karşısında sığınman gereken hasım ve düşmanlar ise bir hayli fazladır. Bu kadar büyük yükleri sırtında taşıyan bir varlık olarak, وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا *"(Rahman'ın kulları) gecelerini Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geçirirler."*[325] ferman-ı sübhânisine inkiyat edecek, kendinden geçmiş gibi yatağından fırlayacak ve Rabbin huzurunda el-pençe divan duracaksın. Kendi küçüklüğüne karşılık O'nun büyüklüğünü itiraf edecek, "Vermezsen alamam, ihsan etmezsen sahip olamam, lütfetmezsen bu geniş kâinatta hükmedip sözümü geçiremem.. bütün bunların hepsi Senden. Mülk bütünüyle Sana ait. Öyleyse minnet ve şükran da Sanadır Allahım!" diyeceksin.

İşte o zaman, kapısını çaldığın Zât seni içeri alacak, önemli bir misafir gibi karşılayacak ve izzet ü ikramda bulunacaktır.

[325] Furkan sûresi, 25/64.

Bunun müjdesini Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kıyamet koptuğu zaman insanlar haşrolur ve göklerden şöyle bir nida gelir: 'Rabbinin rahmetini umarak ve O'nun azabından korkarak, gece yanlarını döşekten uzaklaştıran kimseler (rahatını, Rabbine ibadet için terk edenler, kısa gecelerde sabah namazına kalkanlar ve mescide koşanlar) nerede?'"* Fahr-i Kâinat devamla şöyle buyurmuştur: *"Sayıları az bir topluluk Rabbin huzurunda toplanır. Allah emir verir, Cennet'e, kendilerine soru sorulmadan girerler. Sonra diğerleri hesaba çağrılır."*[326] hadisiyle vermektedir.

O hâlde mü'min, herkesin gaflete daldığı, kendi dost ve ashabına kavuştuğu bir zamanda huzura gelmeli ve, "Rabbim! Bütün gün başka şeylerin arkasından koştum, şimdi ise Senin kapını çalmaya geldim; herkes gözüyle başkasını aradı, başka şeylerin arkasına düştü, ben ise Senin peşindeyim ve Sana ulaşmak için çırpınıyorum." deyip karanlık gecelerde Rabbin kapısını çalmalı, O'na teveccüh etmeli ve Resûl-i Ekrem'in gece kalktığı zaman yaptığı şu dua ile Allah'a yönelmelidir:

اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، لَكَ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ الْحَقُّ وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ، وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ، وَمُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ، اَللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ، وَإِلَيْكَ أَنَبْتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ، فَاغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ

"Allahım, Rabbimiz! Bütün hamdler Sanadır. Sen, arz

---

[326] el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/169.

ve semavatın ve onlarda bulunanların kayyumu ve ayakta tutanısın, hamdler yalnızca Sanadır. Semavat, arz ve onlarda bulunanlar Senin mülkündür, hamdler yalnızca Sanadır. Sen, semavat ve arzın ve onlarda bulunanların nurusun, hamdler yalnızca Sanadır. Sen, semavat ve arzın ve onlarda bulunanların yegâne hâkimisin, hamdler yalnızca Sanadır. Sen haksın, vaadin de haktır. Ahirette Seninle mülâki olmak da haktır. Sözün haktır. Cennet haktır, Cehennem haktır. Peygamberler haktır, Muhammed de haktır, kıyamet de haktır. Allahım! Sana teslim oldum, Sana inandım, Sana tevekkül ettim, Sana yöneldim. Hasmına karşı Senin (bürhanın) ile dava açtım. Hakkımı aramada Senin hakemliğine başvurdum. İşlediğim/işleyeceğim kusuratımı affet. Gizli-açık yaptığım günahlarımı bağışla! Yükselttiklerini yükselten, ileri alan, alçalttıklarını alçaltıp geri bırakan da Sensin. Senden başka ilâh yoktur."[327] Çünkü onun şerefi, gece kalkıp Rabbin huzurunda el-pençe divan durmasında, bütün dertlerini O'na açmasında ve ağyardan istiğna etmesinde gizlidir.

2. Bazı Nafile Namazlar

a. Teheccüd Namazı

Teheccüd, gecenin namazla ihya edilmesi demektir. Gece, melekût âleminin kapılarının aralandığı, semavî birtakım menfezlerin açıldığı ve ötelerin müşâhede edildiği bir zaman dilimidir. Bediüzzaman'ın tespitiyle, teheccütle gecenin ihya edilmesi, berzah âlemini aydınlatan bir projektördür.[328] Gece ibadeti bir ölçüde, inziva, halvet, teveccüh ve tebettül mânâlarını da ihtiva eder. Kur'ân, وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً[329] yani

[327] Buhârî, *teheccüd* 1, *daavât* 10, *tevhîd* 8, 24, 35; Müslim, *salâtu'l-müsâfirîn* 199.

[328] Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler,* s.44 (Dokuzuncu Söz, Dördüncü Nükte).

[329] Müzzemmil sûresi, 73/8.

“Allah’tan başka her şeyle bir mânâda alâkanı keserek kendini tamamen O’na ver! Ve sadece O’nun mârifeti, O’nun muhabbeti, O’nunla alâkalı zevk-i ruhanîler ve O’nun tecellîleri ile otur-kalk.” tarzındaki bir üslûpla bu önemli hususa işaret etmektedir. Bu ise ancak insanın kendini o işe hazırlaması, iradî olarak uykusunu, sıcak döşeğini terk etmesi ile gerçekleşebilir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamberlik öncesi de belli ölçüler içinde inzivada bulunarak, her zaman Rabbine yakınlaşma yollarını araştırıyor.. iç âlemini, zaten temiz olan duygularını ve sürekli Hakk’a açık gönlünü, tıpkı günebakan çiçekleri gibi, mukabele arayışlarına bağlı götürüyor ve rasat ufuklarında gezdiriyordu. Yine o, rüyalarla berzahî derinliklere açılmanın, ledünnî düşüncelerle baş başa kalmanın yanında, ukbâ hayatının kapılarını aralayarak, Rabbine kurbetini hızlandıracak ve akdes-mukaddes feyizlerin sağanak sağanak üzerine yağmasına vesile olabilecek her şeyi değerlendiriyor ve farklı bir düşünce haritası çiziyordu.

Yukarıda verdiğimiz âyetin geçtiği Müzzemmil sûresinde açık iki önemli husus vardır: Birincisi, İnsanlığın İftihar Tablosu’nun, bir sevk-i ilâhî ile inzivaya yönelmesi. İkincisi de, ileride dava-yı nübüvvet adına önemli bir misyonu ifa edebilmesi için bir ruhî hazırlıkta bulunması.

Bunları biraz daha açacak olursak; Allah (celle celâluhu), başta Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere, hemen her büyük insanı, sevk-i rabbânîsiyle yönlendirmiştir. Bu durum bütün enbiya ve mürselîn için söz konusu olduğu gibi, bütün asfiya için de söz konusudur: Mesela İmam Gazzâlî, belli bir dönemde kendini ulûm-u âliye-i İslâmiyeye vermiş, ömrünü tekye ve medreselerde geçirmiş.. ve derken *İhyâu ulûmu’d-dîn* gibi feyyaz bir kaynakla hayatının gayesini noktalamıştır. Keza İmam Rabbânî, senelerce, Hindistan’ın değişik kesimlerinde gezmiş-dolaşmış, okumuş-düşünmüş,

riyazet yapmış, ötelere açılmış, Müslümanların itikatlarını sağlam zemine oturtma istikametinde ciddi faaliyetlerde bulunmuş ve yepyeni bir düşünce sistemi kurmuştur.

Bediüzzaman'ın hayatı da onlardan farklı değildir. O, –kendisinin de *Lahikalar*'da "tahdis-i nimet" nev'inden anlattığı gibi– ömrünün ilk yıllarını tekye ve medreselerde geçirmiş; o üstün dimağ ve zekâsı ile medreselerde okutulan metinler arasında dolaşmış, dinî ilimler ve fennî bilgilerle haşır neşir olmuş, tekyenin ruhunu yudumlaya yudumlaya yetişmiş ve bir gün gelmiş kendini, beyan-bürhan-irfan çizgisinde imana hizmet zemininde bulmuştur. Yani o, kendi döneminde, birbirinden kopuk gibi gözüken malumatı yoğurarak, tefekkürle besleyerek mahz-ı mârifet hâline getirmiştir. Bu arada, şartların gereği ülke müdafaasına koşmuş, cephelerde mücadele etmiş ve aynı anda talebeleriyle ders okumuş, derken hapishane, mahkeme ve zindanlarda ömür tüketerek hep bir yüksek iradenin sevkine bağlı yaşamıştır.

İşte Allah Resûlü de (sallallâhu aleyhi ve sellem), bu hazırlık döneminde sürekli, lâhut âleminin dilini öğrenmeye çalışmış, berzah âlemiyle diyaloğa geçmiş, iç murâkabe, iç müşâhede ve bir nevi riyazetle, eşyanın perde arkasına nüfuz edebilme menfezlerini araştırmış ve bu uzun hazırlığın arkasından da peygamberlik vazifesiyle serfiraz kılınmıştır.

Şimdi bu ölçüde ciddi ve fevkalâde önemli bir göreve getirilen birinin bütün gece uyuması, böylesine önemli vazifenin gerektirdiği sorumlulukla uyuşmasa gerek. Öyleyse bu vazife ile muvazzaf olan kimse, geceleri kalkıp Rabbine ibadet etmeli, hem öyle bir ibadet etmeli ki onun Yaratanı karşısındaki tavırları vazife ve misyonuna muvafık düşsün.

İşte bütün bunlara işaret sadedinde Kur'ân diyor ki: يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ ۞ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا ۞ نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا ۞ أَوْ زِدْ

عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا *"Ey örtüsüne bürünmüş yatan! Kalk, bir kısmı hariç bütün geceni ibadetle geçir, namaz kıl. Gecenin yarısı ya da biraz daha az ya da çoğunu. Kur'ân'ı da tane tane, teemmülle oku!"*[330]

Neden? Zira böylesi bir misyon, insanî normları aşan bir fevkalâdelik ister ve böylelerinin hayatları hep fevkalâdelikler içinde cereyan etmelidir. Oysaki bu konuda, eğer bizim gibi düz insanlara bir şey denecekse şöyle denir: Yatsıyı –vitir namazı dâhil– kıldıktan sonra, sabah namazına kalkma niyeti ile yatınız. O zaman uykudaki soluklarınız bile ibadet olur. Peygambere ise, *"Gecenin pek azı müstesna, kalk, Rabbin huzurunda kemerbeste-i ubûdiyet içinde dur."* deniliyor; çünkü yüklendiği misyon O'nun öyle olmasını gerektirmektedir.

Âyet-i kerimedeki نِصْفَهُ gecenin yarısı demektir. Âyetin devamında ise, bunun biraz azaltılması veya çoğaltılması emri yer alıyor. Gece şöyle hesaplanır: Mesela Güneş saat 6'da batıyor, sabah da 6'da doğuyorsa, bu, bütün gecenin 12 saat olduğunu gösterir. Öyleyse gecenin yarısı 6 saattir. Ondan biraz azı 4-5 saat, ondan çoğu da en az 6,5-7 saat olur. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), vahyin ilk tayflarıyla sonsuza yöneldiği ilk günden, yaşlandığı dönem, hatta hayat-ı seniyyelerinin sonuna kadar bu ölçüdeki ibadet hayatına devam etmişlerdi. O, geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılar; şayet herhangi bir mazereti sebebiyle, bu şekildeki gece ibadetini aksatacak olsa, bu defa onu gündüz katlayarak kaza ederdi.[331]

"Kur'ân'ı tane tane oku!" şeklinde mealini verdiğimiz, Kur'ân'ın tabiriyle *"tertil"e* gelince; Kur'ân harflerinin hakkı

---

[330] Müzzemmil sûresi, 73/2-4.

[331] Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 141; Tirmizî, *salât* 348; Ebû Dâvûd, *tatavvu* 26; Nesâî, *kıble* 13, *kıyâmü'l-leyl* 2, 64.

verilerek ve kalb, ruh ufku itibarıyla duyularak okunması demektir. Bediüzzaman Hazretlerinin *Mesnevî*'sinde belirttiği gibi, Kur'ân'ı, Allah'tan dinliyor, Cibrîl'den işitiyor veya Allah Resûlü'nden alıyor gibi okuma ve anlama, Allah Resûlü'nün veya bizlerin kıraat adına memur olduğu üç ayrı buuttur.[332] Bir başka ifadeyle tertil; insanın Kur'ân'ı kendi düşünce, tasavvur ve tahayyül mekanizmalarının üstünde, vicdanında duyarak, lâhûtîliğin yamaçlarında gezerek ve hissederek okuması demektir. Öyle ki insan, okuduğu âyetin her kelimesini telaffuz edişinde, susuz bir insanın suyu yudumladığı zaman hissettiği şeyi hissetmelidir. Ne var ki bu bir seviye işidir ve herkese de müyesser olmayabilir.

Bugün çoklarının okuduğu şekilde Kur'ân okuma, tertil değildir ve onun insan vicdanında ürpertiler meydana getirmesi mümkün değildir. Böyle bir okuyuşla, Kur'ân âyetlerinin insana yeni yeni şeyler ilham etmesi, duygu ve düşüncede ya da amel ve aksiyonda bizleri yenileştirmesi de mümkün değildir. Öyleyse Kur'ân'ın hakkını vermek için bizler de bir ölçüde onu, –peygamberlikten tecrit düşüncesi içinde– kendimize nazil oluyor gibi okumalıyız.

Abdullah İbn Ömer'in (radıyâllahu anh) rivayet ettiği bir hadis ve bir hâdise bu mevzumuza ışık tutar. Abdullah İbn Ömer Hazretleri diyor ki: "İnsanlar rüya görür ve gelir Allah Resûlü'ne anlatırlardı. Ben de kendi kendime, "Keşke berzah âleminin kapıları bana da aralansa, ben de bir kısım şeyler görsem ve gördüğüm şeyleri gelip İnsanlığın İftihar Tablosu'na anlatıversem; O da bunları tabir etse." derdim. Derken bir gün rüyamda gördüm ki, iki zat beni kollarımdan tutup derdest ederek, derin ve alevli bir kuyunun başına getirdiler. O derince kuyunun içinden âdeta bir hortum gibi döne döne alevler yükseliyordu. Anladım ki bu, Cehennem'dir.

---
[332] Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat,* s.451 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Altıncı Nükte).

Beni başına getirdiklerinde, oraya atacaklar diye çok korktum. Allah'a sığınıp, "Yâ Rab!" diye yalvarmaya başladım. Birisi bana dedi ki: "Korkma! Senin için endişe edecek bir şey yok. Sen oraya girmeyeceksin." Sonra uyandım ve ablam Hafsa'ya rüyamı anlattım ve bunun tabirini Resûlullah'a sormasını istedim. Ablam sorunca Allah Resûlü buyurdular ki: *"Abdullah ne güzel bir insan, ah bir de geceleri ihya etse!"*[333]

Burada berzah âleminin dehşetinden kurtulma yolunun gösterildiği açıktır. O da geceleri ihya etmektir. Evet, gönüllerin diri ve canlı olması, bir yönüyle gecelerin canlı olmasına bağlıdır. Bu hakikate hayatında erken uyanmış ve o engin ansiklopedik kültürüyle hemen herkesin dikkatini üzerine çekmiş, pek çok alanda söz sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri bu konuda ne hoş şeyler söyler:

"Ey dîde, nedir uyku, gel uyan gecelerde
Kevkeblerin et seyrini seyran gecelerde
Bak hey'et-i âlemde bu hikmetleri seyret
Bul Sâni'ini ol âna hayran gecelerde
Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gafil
Ko gafleti dildârdan utan gecelerde
Az ye, az uyu, hayrete var, fani ol andan
Bul bekâ ol âna mihman gecelerde
Gafletle uyumak ne revâ abd-i hakîre
Şefkatle nida eyleye Rahman gecelerde
Cümle geceyi uyuma Kayyûm'u seversen
Tâ hay olasın Hayy ile ey cân gecelerde
Âşıklar uyumaz gece hem sen uyuma kim
Gönlün gözüne görüne Cânan gecelerde
Dil, beyt-i Hudâ'dır onu pâk eyle sivâdan

---

333 Buhârî, *teheccüd* 2, 21, *fezâilü ashâbi'n-nebi* 19, *tabir* 35, 36; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 139, 140.

Kasrına nüzul eyleye Sultân gecelerde
Az ye, az uyu, hayrete var fani ol ondan
Bul cân-ı beka, ol O'na mihmân gecelerde
Allah için ol halka mukarin gece gündüz
Ey Hakkı, nihân-ı aşk oduna yan gecelerde."

Eşyanın melekût cihetine vâkıf olma, insanlığın irşadıyla yakından alâkalıdır. Aslında bu, *"Kulum Bana bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir arşın yaklaşırım, o Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak giderim."*[334] kudsî hadisi zaviyesinden de değerlendirilebilir.

Evet, insanlığın kurtuluşu mesajıyla gelen Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendi iradesiyle Allah'a yaklaşmaya azmetmiş, Allah da kendi azamet ve rahmetinin enginliği ölçüsünde O'na yaklaşmıştır. Ama burada dikkat edilecek bir husus var ki, o da, her zaman insanlığın kurtuluşunu arayan Allah Resûlü bunu, ötelere açılmakta ve eşyanın melekût cihetine vâkıf olmada aramış ve onun için de her gece ayrı bir gece yolculuğuyla hep Allah'a (celle celâluhu) yürümüştür. O, her işinde olduğu gibi bu konuda da yapması gerekli olanı yapıyordu. Evet, madem O'nun yükü herkesten fazlaydı, öyleyse O her gece ayrı bir *"isrâ"* (gece yolculuğu) yaşamalı ve Kur'ân'ı da duya duya ve doya doya okumalıydı.

O'nun yükü çok ağırdı; Kur'ân devamla O'na, إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا *"Senin üzerine çok ağır bir söz yükleyeceğiz."*[335] diyordu ki, buradaki ağırlıktan kastın peygamberlik misyonu olduğunda şüphe yoktu. Allah O'na, muhatapları anlasa da anlamasa da anlamak istemese de hep anlat diyordu. Böyle bir hizmette müessir olmak da her zaman Rab'le irtibatın kuvvetli olmasına bağlıydı.

---

334 Buhârî, *tevhîd* 15, 50; Müslim, *tevbe* 1, *zikr* 1, 20-22.
335 Müzzemmil sûresi, 73/5.

Kur'ân, gece kalkışının hikmeti adına şu değerlendirmeyi yapar: إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا ۞ إِنَّ لَكَ فِي اَلنَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلاً *"Şüphesiz gece kıyamı, daha tesirli ve sağlam bir kıraat adına da daha elverişlidir. Hâlbuki gündüz Seni meşgul edecek yığınla iş vardır."*[336] Evet, geceler, o büyülü enginlikleriyle, insanın ayağını yere sağlam basması, dediğini duyması, yaşadığını hissetmesi adına önemli bir ortam ve gönüllerin Allah'a (celle celâluhu) açılacağı birer halvet koyu gibidirler.. ve mutlaka değerlendirilmelidirler. İnsan, gündüzleri değişik işlerle meşgul olur, zâhirî duygularının dünyasında dolaşır ve onların tesirinde yaşar. Böyle bir şey, İnsanlığın İftihar Tablosu için, hele bizim anladığımız mânâda asla söz konusu olmasa da, bizim gibi sıradan insanlar için her zaman bahis mevzuu olabilir. Öyle ise, burada âyeti şöyle yorumlamak yerinde olur zannediyorum: Allah, Resûlü'nün şahsında bize, "Siz gündüz şununla bununla meşguliyet içinde gafilane yaşıyor, kendi iç derinliklerinize yönelemiyor ve ötelerle irtibat kuramıyorsunuz; kuramazsınız da. Zira bu hususta esas olan gecelerdir. Yani hiç kimsenin olmadığı bir zemin ve zamanda, insanın Allah'a yönelerek hicranla yanıp yakılacağı ve seccadesine baş koyup, gözyaşı dökeceği bereketli zaman dilimi gecelerdir. Siz içinizi dökerken sadece O bilecek ve siz de O'nun bilip görmesine göre bir tavır alacaksınız."

Dava-yı Nübüvvetin Vârislerinin Gece Hayatı

Peygamberlik, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile son bulmuştur. Ama O'nun davası, ilelebet devam edecektir. Kimlerle? Dava-yı nübüvvetin vârisleriyle. Nebilerin eda ettiği misyonu eda edebilmek için, onların geçtiği köprüden geçmek gerekir. Bu bir vecibe ve bir zarurettir.

---

[336] Müzzemmil sûresi, 73/6.

Öyleyse geceler ihya edilecek, melekût âleminin kapıları aralanacak ki, o yüce söz ve beyanlar beyanı etrafında dönüp duran bu ağır yük hakkıyla taşınabilsin. Her zaman kayma zemini üzerinde bulunan, beşerî hırslarının, kaprislerinin, nefretlerinin ve kinlerinin tesirinde olan kimseler, bu olumsuz huylardan sıyrılarak değişik sahalardaki imtihanlara karşı mukavemet edebilsin; edebilsin ve kazanma kuşağında kaybedenlerden olmasınlar!

Evet, Allah, peygamberlerle temsil edilen bu davayı ve bu kudsîler hizmetini, öteden beri hep yeni, ter ü taze insanlara temsil ettirmiştir; ölmüş ya da pörsümüş ruhlara değil. Yani hep işin önünde göründüğü hâlde bir türlü önde olamayan –olma ile görünme arasında yer-gök farkı var– insanlara değil. Keza bazı şeylere karşı tepki gösterse de aksiyon ve hamle insanı olamamış kimselerle de değil; kalb ve ruh kahramanlarıyla temsil ettirmiştir. Aksine bu dava kalbsizlere, ruhsuzlara kalınca, Allah (celle celâluhu), مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ... *"Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, (onların yerine) sevdiği ve kendisini seven bir toplum getirecektir."*[337] ve, إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ *"Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir."*[338] âyetleriyle ifade buyurduğu gibi, onları alır-götürür ve yepyeni, gecesi ve gündüzü ile bu işi hayatının gayesi yapmış, gözlerini her açıp kapayışında insanlığın irşadını düşünen nesiller getirir. İnşâallah bugün böylelerinin sayısı binlerce hatta milyonlarcadır.

Öyleyse dava-yı nübüvvetin vârisleri gece ibadetlerini, Müktedâ-i Küll, Rehber-i Ekmel Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi yapmalı ve herkes kendi vicdanında;

---

[337] Mâide sûresi, 5/54.
[338] Fâtır sûresi, 35/16.

"Çün gündüz olursun nice ağyar ile gafil
Ko gafleti dildârdan utan gecelerde"

(İbrahim Hakkı)

demeli ve şayet geceyi ihmal etmişse, o günü kaybedilmiş bir gün saymalıdır; saymalı ve Hz. Âdem'in, cürüm işlediğini zannettiği andan itibaren yaptığı gibi, hep aşağıya bakmalı.. süt dökmüş kediler gibi iki büklüm olmalı ve "Kalkıp bu geceyi ihya etmedim, öyle ise sırtımda ölü bir gece var." demelidir. Böyle birkaç gece daha geçirecek olursa, "Galiba ben de ölüp gidecek ve ölülerden bir ölü de ben olacağım." düşüncesinde olmalıdır. Biraz ürpertici olsa da, benim, Allah'ın (celle celâluhu) en sevgili kuluna söylediği bu sözleri, Kur'ân hadimlerine karşı söylemem fazla görülmemelidir.

Barla'daki o yaşlı kadının sözünü hep hatırlarım, Üstad Hazretlerinin evini ziyarete gittiğimizde o kadın aynen şöyle demişti: "Ah Hocaefendi, ah Hocaefendi! (Üstad'ı kastediyor) Sabahlara kadar o çınar ağacının başında arı gibi vızıldar dururdu. Biz sabaha kadar onun uyuduğuna şahit olmazdık."

Ve son bir husus: Bin bir tecrübe ile sabittir ki, gecelerini ihya edenler, gündüzleri de küheylanlar gibi koşarlar. Benim şimdiye kadar bu vasıflarıyla hiç çizgi değiştirmeden hayatlarını sürdüren, tanıdığım dünya kadar insan oldu. Senelerdir başlarını bu eşikten hiç mi hiç kaldırmadı ve gece hayatlarını hiç mi hiç aksatmadılar; tabi, millete hizmetten de hiç geri kalmadılar.

Aksine, gece hayatında zikzak yapanlar, gündüzleri de Hizmet hayatlarında hep zikzak çizdiler. Böyleleri bazen Hizmet'te önde koşar gibi gözükseler de zorluk ve sıkıntılarla karşılaşınca hemen geri durmuşlardır. Evet, bunlar tazyik, meşakkat ve sıkıntının en küçüğüne bile dayanamamışlardır. Diğerlerine gelince, onlar tanıdığım günden beri, geceleri

hep engin bir ruh hâli içinde, ırmaklar gibi çağlamış, gündüzleri de küheylanlar gibi çatlayıncaya kadar koşmuşlardır.

b. Hâcet Namazı/Duası

Hâcet namazı, hâcet duası, –cenaze, istiska veya husuf-küsuf namazı gibi– sünnet-i sahiha ile teşri kılınmış ibadetlerdendir. İnsan bir şeye ihtiyaç duyduğunda iki rekât namaz kılar, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) talim buyurduğu bazı duaları okuduktan sonra hâcetini Rabbülâlemîn'den ister. Hâcet dualarının birbirinden farklı iki rivayeti vardır. Bunların her ikisi de Allah Resûlü'ne ait olduğundan, hiçbirinin feyzinden mahrum kalmama adına biz genelde ikisini de birlikte okuyoruz.

Tirmizî'nin rivayet ettiği bir hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

مَنْ كَانَتْ لَهُ إِلَى اللهِ حَاجَةٌ، أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لِيُثْنِ عَلَى اللهِ، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لِيَقُلْ: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الحَلِيمُ الكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ العَرْشِ العَظِيمِ، الحَمْدُ لِلهِ رَبِّ العَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، لَا تَدَعْ لِي ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ، وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ، وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ»

"Allah'tan ya da insanlardan bir ihtiyacı olan kimse güzelce abdest alsın, iki rekât namaz kılsın, Allah'a hamd ü senâda, Resûlü'ne de salavatta bulunduktan sonra şöyle desin: 'Allah'tan başka ilâh yoktur. O, Halîm ü Kerîm'dir. Arş-ı Azîm'in sahibi Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Rabbim! Senden, merhametini celbedecek şeyleri, mağfiretini netice verecek vesileleri, her türlü iyiliği kazanmayı, her türlü günahtan

selâmette olmayı istiyorum. Bende bağışlamadığın hiçbir günah, gidermediğin hiçbir keder, Senin rızana muvafık olup da karşılamadığın hiçbir ihtiyaç bırakma ey merhametlilerin en merhametlisi!”[339]

Yine başta Tirmizî olmak üzere pek çok hadis kitabının rivayet ettiği bir hadisin bildirdiğine göre, görme özürlü bir zat İnsanlığın İftihar Tablosu’na gelerek, “Ya Resûlallah! Dua etseniz de Allah beni sağlığıma kavuştursa.” dedi. Allah Resûlü, *“Dua etmemi mi yoksa sabredip sabrının mükâfatını almak mı istersin? Bu ikincisi senin için daha hayırlıdır.”* buyurdular. Adamcağız, “Dua buyurun Ya Resûlallah!” deyince Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ona, güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılmasını ve ardından şöyle dua ve niyazda bulunmasını söyledi:

اللَّهُمَّ إني أسأَلُكَ وأتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ إِنِّي تَوَجَّهْتُ بِكَ إِلَى رَبِّي فِي حَاجَتِي هَذِهِ لِتُقْضَى لِي، اَللَّهُمَّ فَشَفِّعْهُ فيّ

“Allahım! Senden diliyor ve dileniyorum; Resûlün, Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed hürmetine Sana teveccüh ediyorum. Ya Muhammed! Şu ihtiyacımın giderilmesi için Rabbime Senin hürmetine teveccüh edip ilticada bulundum. Allahım! Beni O’nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) şefaatine mazhar eyle!”[340]

Bir insanın ihtiyaç olarak gördüğü meseleler, onun kıymeti ve ufku ölçüsünde farklı farklı olabilir. Fakat bununla birlikte hâcet namazıyla talep edilecek şeylerin şu veya bu olması gerektiği mevzuunda bir ayrım yoktur. Mesela bir insan, “Bu benim hâcetimdir.” deyip ekinlerinin çok verimli olması için hâcet namazı kılabilir. Umumun istifadesi adına –istiska duasının dışında– yağmur yağsın diye hâcet namazı kılıp dua edebilir. Veya evlatlarının salahı adına hâcet namazı

[339] Tirmizî, *vitr* 348; İbn Mâce, *ikâme* 189.
[340] Tirmizî, *daavât* 119; İbn Mâce, *ikâmetü’s-salât* 189.

kılıp "Allahım! Bunlara akıl-fikir ver, bozulmalarına fırsat verme!" diye Cenâb-ı Hakk'a niyazda bulunabilir. Bu istekler, şahısların himmetleriyle doğru orantılıdır ve hiçbirini hafife alamayız.

Bir insanın iyi bir eş, iyi bir evlat istemesi, evladı için iyi bir istikbal dilemesi –belli bir himmete göre– güzel bir şeydir ve insanın bunları Allah'tan istemesi gerekir. Sahabi mantığına göre ayakkabımızın bağını kaybetsek, onu da Allah'tan isteriz. Yani en küçük şeyden en büyük şeye kadar her şeyi Allah'tan talep ederiz.

Ne var ki peygamberlerin himmetleri çok yücedir. Mesela onlar ellerini kaldırdıklarında, "Allahım! Ne olur insanların kalblerini imana karşı yumuşat!" diye dua ederler. Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivayet edilen dualar arasında bu ifadelerin aynısı olmasa da bunlara benzer ve fakat daha derin ifadeler vardır.

Herkesin hâcet olarak arz ettiği mesele kendi himmetinin seviyesine göredir. Bazı kimseler hayatlarını tamamen dinin yeryüzünde şehbal açmasına bağlamışlardır. O olmayınca her gün onlar için matemdir. Onlar belki ölmeyecek kadar yer-içerler, belki aileleriyle çoluk çocuklarıyla belli bir münasebet içinde bulunurlar; ama onların gözleri hep Allah'tadır.

Biraz daha açacak olursak, kimisi vardır ki dünyaya ait küçük bir talebi için hâcet namazı kılar. Kimisi umum Müslümanları, cümle insanlığı alâkadar eden işlerle ilgili Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eder, hâcet namazı kılar ve dua eder. Kimisi de din-i mübinin yeryüzünde intişar etmesi, kâfir ve günahkârların kalblerinin yumuşaması, en mütemerrit kalblerin bile o istikamette inşiraha mazhar olup imana karşı duyarlı hâle gelmesi için Cenâb-ı Hakk'a teveccühte bulunur. Zât-ı Ulûhiyet hakkında belli bir fikre sahip olan, Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Kur'ân-ı Kerim'i belli ölçüde

de olsa tanıyan insanların basit şeylere talip olmaması gerekir. Onlar, himmetlerini hep âlî tutmalı ve yüce şeylere talip olmalıdırlar. Zira altının, gümüşün talep edildiği bir yerde gidip de demire, bakıra talip olmak bir bakıma aldanmışlık olur.

Bütün bunların yanında imanın sağlamlaşması ve kalbin kaymaması için de hâcet namazı kılınıp dua edilebilir. Zira bunlar, diğer yüce şeyleri duyma adına önemli birer esastır. Sağlam bir iman olmazsa veya kalb birtakım zik-zaklar yaşıyorsa, insanlık adına yüce duygulara nasıl sahip olunacak ki? İnsanın çok ciddi bir mârifet ufkuna, ciddi bir ilâhî aşk u iştiyaka, mehâfet ve mehâbete sahip olması gerekir. Bütün bunlar için de insan hâcet namazı kılmalı ve dua dua Allah'a yalvarmalıdır.

Hâcet Namazı Nasıl Kılınır?

Hâcet namazı, hadis-i şeriflerde iki veya dört rekâtlık bir namaz olarak tarif edilir.[341] Namazda okunacak sûrelerle ilgili sarih bir beyan olmasa da bir kısım ulema hıfz namazında okunan, Secde, Dehr ve Yâsin gibi sûrelerin bu namazda da okunabileceğini ifade ederler. Ne var ki bu görüş çok mevsuk değildir. Belki daha ziyade Cenâb-ı Hakk'ın engin rahmetini hatırlatan âyetler okunmalıdır. Misal olarak şu âyetleri verebiliriz:

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذابَ الْجَحِيمِ

"Arş'ı taşıyan, bir de onun çevresinde bulunan melekler devamlı olarak Rab'lerini zikir ve O'na hamd ederler. O'na gerçekten inanır ve mü'minler için şöylece af dileyip dua ederler: 'Ey Ulu Rabbimiz, Senin rahmetin ve ilmin her

[341] Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/450.

şeyi kuşatmıştır! O hâlde tevbe edenleri ve Senin yoluna tâbi olanları affet ve onları Cehennem azabından koru!"[342]

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَاعَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ۞ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

"Size kendi aranızdan öyle bir Peygamber geldi ki zahmete uğramanız O'na ağır gelir. Kalbi üstünüze titrer, mü'minlere karşı pek şefkatli ve merhametlidir. Buna rağmen aldırmaz, yüz çevirirlerse, ey Resûlüm de ki: 'Allah bana yeter. O'ndan başka tanrı yoktur. Ben yalnız O'na dayanırım. O, büyük Arş'ın, muazzam hükümranlığın sahibidir.'"[343]

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"Allah, hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şeyle yükümlü tutmaz. Herkesin yaptığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir. Ya Rabbenâ! Unutursak, hatalara düşersek bunlardan dolayı bizi hesaba çekme! Ya Rabbenâ! Sırtımıza, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ya Rabbenâ! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma! Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize! Sensin Mevlâmız, yardımcımız! Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize!"[344]

Bu âyetler, bir yönden Cenâb-ı Hakk'ın engin rahmetini çağrıştırırken diğer yönden insanın kalbinin yumuşayıp konsantrasyona geçmesini temin eder.

---

[342] Mü'min sûresi, 40/7.

[343] Tevbe sûresi, 9/128, 129.

[344] Bakara sûresi, 2/286.

Namazı kıldıktan sonra önce Cenâb-ı Hakk'ı şu ifadelerle tazim ve tekrimde bulunmak gerekir:

اَللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، وَالْحَمْدُ لِلهِ كَثِيرًا، وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ۞ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ، نَصَرَ عَبْدَهُ، أَعَزَّ جُنْدَهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَه، لَا شَرِيكَ لَهُ ۞ اَللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا مُبَدِّلَ لِمَا حَكَمْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الجَدِّ مِنْكَ الجَدُّ

"Büyük Allah'tır. Her türlü hamd ü senâ O Yüceler Yücesi'nin hakkıdır ve sabah-akşam tesbih ile anılmaya lâyık yalnız O'dur. O tek olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Kuluna yardım eden, ordusunu aziz kılan ve tek başına düşman ordularını hezimete uğratan O'dur. O'nun ortağı yoktur. Allahım! Senin verdiğini esirgeyecek, esirgediğini de verecek yoktur. Olmasını dilediğin şeyi geri çevirecek, hükmünü değiştirecek kimse yoktur. Zenginlik, şan ü şeref ve kuvvetin, Sana karşı sahiplerine bir faydası olmaz."

İnsanın, Cenâb-ı Hakk'ı tazim adına bunları söylemesi gerekir. Fakat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunu mutlak bırakıyor. Mesela isterseniz Fâtiha sûresinin ilk üç âyetini de okuyabilirsiniz. Yani O'nun Zât'ını tekbir, tahmid, tesbih adına nasıl tazimde bulunulacaksa, evvela öyle bir tazimde bulunmak gerekir. Sonra kemal-i huşû ile Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) cami bir salat u selam getirilir. Ardından, salat ü selama dâhil edileceklerin hepsi ismen ayrı ayrı sayılabilir. Râşid Halifeleri ayrı bir kategoride zikrettikten sonra Ehl-i Beyt söylenir. Ondan sonra peygamberan-ı izam hazeratı isim isim sayılır. Sonra melaike-i mukarrabin zikredilir. Daha sonra, Allah dostlarından gelmiş geçmiş büyük zatların isimlerini zikredip onları da duamıza dâhil edebiliriz.

Böyle genişçe bir salat u selam getirilir ve noktalanırken de بِعَدَدِ ذَرَّاتِ الْكَائِنَاتِ وَمُرَكَّبَاتِهَا *"Kâinatın zerreleri ve bu*

zerrelerle oluşan şeyler adedince" veya مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَمِلْءَ الْأَرْضِ وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ *"Gökler ve yer dolusunca, bu ikisi arasında ne varsa (göklerin ve yerin atomları, elektronları, molekülleri, iyonları sayısınca) ve Senin –ya Rabbi– dilediğin her şey sayısınca."* denir. Aslında bunların hepsi mahdut yani sayılı, sınırlı şeylerdir. Sonsuzu sonsuzla ifade etme adına, بِعَدَدِ عِلْمِكَ وَبِعَدَدِ مَعْلُومَاتِكَ *"Allahım! Senin ilmin, malumatın sayısınca bunlara salat ü selam eyle!"* de denilebilir.

Bunları yaptıktan sonra ümmet-i Muhammed'e dua edilir. Dua ederken, رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ *"Ey Rabbimiz! Beni, ana-babamı ve bütün mü'minleri, hesapların görüldüğü günde bağışla."* denilebilir. Bir başka dua da sabah-akşam *"ebdâl"*ın[345] yaptığı şu duadır: اَللَّهُمَّ ارْحَمْ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ، اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأُمَّةِ مُحَمَّدٍ *"Allahım! Ümmet-i Muhammed'e merhamet buyur. Allahım! Ümmet-i Muhammed'i mağfiret eyle!"*

Duaya girmeden evvel duanın mukaddimesi olarak yapılması gereken şeyler bunlardır. Bunları yaptıktan sonra hâcet duası okunur:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ ۞ سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۞ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْعِصْمَةَ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ اثم، لَا تَدَعْ لَنَا ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًى إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ۞ اَللَّهُمَّ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا

[345] *Ebdâl;* "bedîl"in çoğulu olup; temiz, safderûn, derviş adam mânâlarına gelen ve evliyâullahtan halkın işlerine nezaret etmeye mezun, ilâhî icraatın perdedârları ve alkışçıları hakkında kullanılan bir tabirdir. (M. F. Gülen, "Veli ve Evliyaullah" *Kalbin Zümrüt Tepeleri* 3/75).

كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۞ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۞ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ ۞ سُبْحَانَ رَبِّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ۞ اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ اَللَّهُمَّ مُفَرِّجَ الْهَمِّ كَاشِفَ الْغَمِّ مُجِيبَ دَعْوَةِ الْمُضْطَرِّينَ إِذَا دَعَوْكَ، رَحْمَانَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا، فارْحَمْنَا فِي حَاجَتِنَا هَذِهِ بِقَضَائِهَا وَنَجَاحِهَا رَحْمَةً تُغْنِينَا بِهَا عَنْ رَحْمَةِ مَنْ سِوَاكَ

"Allah'tan başka ilâh yoktur. O, Halîm ü Kerîm'dir. Arş-ı Azîm'in sahibi Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Rabbim! Senden, merhametini celbedecek şeyleri, mağfiretini netice verecek vesileleri, bütün günahlardan korunmayı, her türlü iyiliği kazanmayı, her türlü günahtan selâmette olmayı istiyorum. Bende bağışlamadığın hiçbir günah, gidermediğin hiçbir keder, Senin rızana muvafık olup da karşılamadığın hiçbir ihtiyaç bırakma ya Erhamerrâhimîn. Allahım! Kullarının ihtilaf ettikleri şeylerde hakem Sensin. Yüce ve Azîm Allah'tan başka ilâh yoktur. Halîm ve Kerîm Allah yegâne ilâhtır. Yedi kat semanın ve Arş-ı Azîm'in Rabbi Allahım! Seni tesbih eder, eksik sıfatlardan tenzih ederim. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Ey kederleri gideren, tasaları kaldıran, dua ettiklerinde çaresizlerin duasına icabet eden Allahım! Ey dünya ve ahiretin Rahman ve Rahîm'i! Şu ihtiyacımın giderilmesi ve tamamlanması hususunda –merhamet için başkalarına el açtırmayacak şekilde– bana merhamet et."

Bundan sonra, Allah'tan ne tür bir dileği ve isteği varsa onu söylemelidir. Mesela himmeti yüce bir insan hâceti adına şunları söyleyebilir:

اللَّهُمَّ أَعْلِ كَلِمَةَ اللهِ وَكَلِمَةَ الْحَقِّ وَدِينَ الْإِسْلَامِ فِي كُلِّ أَنْحَاءِ الْعَالَمِ ۞ وَاشْرَحْ صُدُورَنَا وَصُدُورَ عِبَادِكَ فِي كُلِّ أَنْحَاءِ الْعَالَمِ إِلَى الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَالْإِحْسَانِ وَالْقُرْآنِ وَإِلَى خِدْمَتِنَا

"Allahım! Senin yüce adını, hak ve hakikati, din-i mübin-i İslâm'ı her yerde yücelt. Hem bizim hem de diğer bütün kullarının kalblerini imana, İslâm'a, ihsan şuuruna, Kur'ân'a ve Kur'ân hizmetlerine karşı aç!"

Bir hadiste, Cenâb-ı Hakk'ın, bir kulu sevince yerde ve gökte o kul için hüsnü kabul vaz' edildiği ifade edilir.[346] Buradan hareketle şöyle de dua edilebilir: وَضَعْ لَنَا الْوُدَّ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ *"Allahım! Gökte ve yerde bulunan kullarının kalbine bize karşı sevgi yerleştir!"* Bu sözlerle, bizim için de hüsnü kabul vaz' edilmesini, kalblerin bize karşı açılmasını ve ihlâsla dine hizmet etme imkânlarının bahşedilmesini istemiş oluruz.

Duada önemli bir espri de şudur: Kendiniz için dua edeceğiniz zaman şayet ümmet-i Muhammed'i de yâd ediyorsanız bu durum, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin ihtizaza gelmesine vesile olur. Size, "Benim kullarımı düşünen kulum." nazarıyla bakar ki bu çok önemlidir.

---

[346] Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *birr* 157.

DOKUZUNCU BÖLÜM

NAMAZDA OKUNABİLECEK DUALAR

Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den mervi olup namazın değişik fasıllarında okunabilecek duaların bir kısmı şunlardır:

1. Rükû'da Okunacaklar

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ *"Sübhânsın ya Rab! Seni tesbih ederim, Sen noksan sıfatlardan, eksik ve kusurdan, şerîk ve yardımcıdan münezzehsin, mütealsin."* [347]

سُبْحَانَ ذِى الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ *"Ceberût (esmâ-sıfat veya berzah âlemi), melekût (melâike ve ruhanilere mahsus âlem yani varlığın perde arkası), kibriya (ululuk) ve azamet sahibi Allah'ı tesbih ederim."* [348]

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي *"Seni tesbih ederim Allahım.. Sana mahsus hamd ile Seni tesbih ederim ey her şeyin Rabbi benim de Rabbim.. Allahım, bağışla beni."* [349]

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوحِ *"Ey bütün eksik ve kusurlardan münezzeh bulunan Sübbûh ve bütün üstün vasıfları, kemal, fazilet ve güzellik sıfatlarını Zât'ında cem eden Kuddûs; ey meleklerin ve Ruhun Rabbi! Seni tesbih u takdîs ederim."*[350]

اللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ وَبِكَ آمَنْتُ وَلَكَ أَسْلَمْتُ أَنْتَ رَبِّي خَشَعَ سَمْعِي
وَبَصَرِي وَمُخِّي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَااسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
"Allahım, Sana rükû ettim, Sana inandım ve Sana teslim oldum. Sen Benim Rabbimsin. Kulağım, gözüm, beynim, iliğim, kemiğim, sinirim ve ayaklarımın taşıdığı her şey, Âlemlerin Rabbi Allah'a boyun eğmiş, itaat etmiştir."[351]

---

[347] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 194; Nesâî, *iftitâh* 77, 78, *tatbîk* 9, 26, 77, 86; İbn Mâce, *ikâme* 20, 179.

[348] Ebû Dâvûd, *salât* 147, 147; Nesâî, *tatbîk* 12.

[349] Buhârî, *ezân* 123, 139, *megâzî* 51, *tefsiru sûre* (110) 1; Müslim, *salât* 217.

[350] Müslim, *salât* 223; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *tatbîk* 11.

[351] Nesâî, *iftitah* 104; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/268.

2. Rükû'dan Doğrulunca Okunacaklar

رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ *"Ey Rabbimiz, hamd Sana mahsustur."*[352]

حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ *"Ey Rabbimiz, Sana hamdolsun. Çokça, tertemiz, mübarek hamd ü senâlar olsun."*[353]

رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ، وَمِلْءَ مَا بَيْنَهُمَا وَمِلْءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ

"Rabbimiz, gökler dolusu, yer dolusu, aralarındaki her şey dolusu ve daha başka dilediğin şeyler dolusunca hamd Sana mahsustur."[354]

أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ

"Ey mecd ü senâya lâyık Rabbimiz! Kulların –ki hepimiz Sana kuluz– söyleyeceği en lâyık söz şudur: Allahım, Senin ihsan ettiğine mâni olacak yoktur. Senin mâni olduğunu da lütfedecek yoktur. Sana karşı hiçbir şan ve şeref sahibine, şan ve şerefinin bir faydası dokunmaz."[355]

اللَّهُمَّ طَهِّرْنِي بِالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَالْمَاءِ الْبَارِدِ اللَّهُمَّ طَهِّرْنِى مِنَ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ اْلأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ

"Allahım! Beni kar, dolu ve soğuk suyla temizle! Allahım, beni günahlardan ve hatalardan, beyaz bir elbisenin kirden temizlendiği gibi temizle!"[356]

---

352 Buhârî, *ezan* 51; Müslim, *salât* 28.

353 Buhârî, *ezan* 126; Müslim, *mesâcid* 149.

354 Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 201; Tirmizî, *daavât* 32; Ebû Dâvûd, *salât* 118.

355 Müslim, *salât* 205; Ebû Dâvûd, *tahâret* 143.

356 Buhârî, *daavât* 44; Müslim, *mesâcid* 129.

3. Secdede Okunacaklar

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى *"Sübhânsın ya Rab! Seni tesbih ederim, Sen noksan sıfatlardan, eksik ve kusurdan, şerîk ve yardımcıdan münezzehsin, yücesin."*[357]

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي *"Ey Rabbimiz olan Allahım! Seni, Sana mahsus olan hamd ile tesbih ederim. Allahım, beni mağfiret eyle."*[358]

اللَّهُمَّ إِنِّى أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

"Allahım! Gazabından rızana, azabından afiyetine, Senden Sana (celâlinden cemaline) sığınırım. Zât'ını senâ ettiğin ölçüde Seni senâ etmekten âciz olduğumu itiraf ederim."[359]

اللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِى لِلَّذِى خَلَقَهُ فَصَوَّرَهُ، فَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ، خَشَعَ سَمْعِي وَبَصَرِي وَدَمِي وَلَحْمِي وَعَظْمِي وَعَصَبِي وَمَا اسْتَقَلَّتْ بِهِ قَدَمَيَّ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالِمِينَ

"Allahım! Sana secde ettim, Sana inandım, Sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratan, şekil veren, kulağını ve gözünü yarıp çıkaran (Yaradan)'a secde etti. En güzel yaratıcı olan Allah, Sen ne yücesin. Kulağım, gözüm, kanım, etim, kemiğim, sinirim ve ayaklarımın taşıdığı her şey, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a boyun eğmiş, itaat etmiştir."[360]

سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوح

"Ey bütün eksik ve kusurlardan münezzeh bulunan Sübbûh ve bütün üstün vasıfları, kemal, fazilet ve güzellik sıfatlarını

---

[357] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 203; Tirmizî, *salât* 79; Ebû Dâvûd, *salât* 150, 153.
[358] Buhârî, *ezân* 123, 139, tefsiru sûre (1) 2; Müslim, salât 217.
[359] Müslim, *salât* 222; Tirmizî, *daavât* 76, 113; Ebû Dâvûd, *salât* 340.
[360] Müslim, *salât* 216; Ebû Davud, *salât* 147.

Zât'ında cem eden Kuddûs; ey meleklerin ve Ruhun Rabbi! Seni tesbih u takdîs ederim."[361]

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي كُلَّهُ، دِقَّهُ، وَجِلَّهُ، أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، سِرَّهُ وَعَلاَنِيَتَهُ،
سُبْحَانَ ذِى الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ

"Allahım! Bütün günahlarımı, küçüğünü-büyüğünü, evvelini-âhirini, açığını-gizlisini bağışla. Ceberût (esmâ-sıfat veya berzah âlemi), melekût (melâike ve ruhanilere mahsus âlem yani varlığın perde arkası), kibriya (ululuk) ve azamet sahibi Allah'ı tesbih ederim."[362]

4. İki Secde Arasında Okunacaklar

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي وَعَافِنِى وَاجْبُرْنِي وَاهْدِنِي وَارْزُقْنِي، وَارْفَعْنِي

"Allahım! Beni bağışla, bana merhamet eyle, bana afiyet lütfeyle, beni hidayet eyle, bana rızık ihsan eyle, benim eksiğimi-gediğimi gider, kırığımı-döküğümü sar ve beni yücelt."[363]

اللّٰهُمَّ هَبْ لِى قَلْبًا تَقِيًّا نَقِيًّا مِنَ الشَّرِّ بَرِيًّا لَا كَافِرًا وَلَا شَقِيًّا

"Rabbim, bana, talihsiz ve nankör olmayan, şirkten arınmış, pak, takva duygusuyla dopdolu bir kalb lütfet."[364]

ربِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ، إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ

"Rabbim, bağışla, merhamet et, hata ve günahlarım hesabına bildiklerini işlenmemiş say, affet; şüphesiz ki Sen yegane Aziz ve yegâne Kerimsin."[365]

---

361 Müslim, *salât* 223; Ebû Dâvûd, *salât* 147; Nesâî, *tatbîk* 11.
362 Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 201; Ebû Dâvûd, *salât* 118; Tirmizî, *daavât* 32.
363 Tirmizî, *salât* 211; İbn Mâce, *ikâme* 23.
364 el-Beyhakî, *Fedâilü'l-evkât,* s. 27.
365 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 3/420.

5. Teşehhüdde Okunacaklar

اللَّهُمَّ إِنِّى ظَلَمْتُ نَفْسِى ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِى مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِى إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"Allahım! Muhakkak ben nefsime nâmütenâhî zulümde bulundum; günahları bağışlayacak Senden gayrı kimse yoktur. Nezd-i Ulûhiyetinden hususi ve sürpriz bir mağfiretle beni yarlığa, bana merhamet et; şüphesiz ki Sen yegâne Gafûr ve Rahîm'sin."[366]

اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي مَا قَدَّمْتُ وَمَا أَخَّرْتُ، وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ، وَمَا اَسْرَفْتُ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ

"Allahım! Geçmiş-gelecek, gizli-açık ve haddi aşarak işlediğim bütün günahlarımı mağfiret buyur ve bunlardan da öte Senin benden çok daha iyi bildiğin günahlarımı da bağışla. Öne geçiren de geri bırakan da Sensin. Senden başka ilâh yoktur."[367]

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ

"Allahım! Kabir azabından Sana sığınırım. Allahım! Mesih-i Deccal'ın fitnesinden Sana sığınırım. Allahım! Hayatın ve ölümün fitnesinden Sana sığınırım."[368]

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المَسِيحِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ المَحْيَا، وَفِتْنَةِ المَمَاتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ المَأْثَمِ وَالمَغْرَمِ

"Allahım! Cehennem azabından, kabir azabından, Mesih-i Deccal'ın fitnesinden, hayatın ve ölümün fitnesinden Sana sığınırım. Allahım! Borçtan ve günahtan Sana sığınırım."[369]

---

366 Buhârî, *ezan* 149; *tevhid* 9; *daavât* 16; Müslim, *zikr* 47, 48.
367 Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 201, *zikr* 70; Tirmizî, *daavât* 32; Ebû Dâvûd, *salât* 121, *fezâil* 358.
368 Buhârî, *cenâiz* 86; Müslim, *mesâcid* 129.
369 Buhârî, *ezân* 149; Müslim, *mesâcid* 129, 134.

6. Namazın Her Faslında Dua Niyetine Okunabilecek Âyet-i Kerimeler

Hazreti Âdem Aleyhisselam'ın Duası: رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ *"Ey bizim Rabbimiz, kendimize yazık ettik. Şayet Sen kusurumuzu örtüp, bize merhamet buyurmazsan, en büyük kayba uğrayanlardan oluruz."*[370]

Hazreti Yunus Aleyhisselam'ın Duası: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ *"Ya Rabbî! Sensin ilâh, Senden başka yoktur ilâh. Sübhânsın, bütün noksanlardan münezzehsin, Yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim."*[371]

Hazreti Eyyûb Aleyhisselam'ın Duası: أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ *"Ya Rabbî, bu dert bana iyice dokundu. Sen merhametlilerin en merhametlisisin, yegâne Rahîmsin."*[372]

Hazreti Musâ Aleyhisselam'ın Duası: رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي *"Ya Rabbî, ben kendime yazık ettim, affeyle beni!"*[373]

Allah Yolunda Mücahede Eden Ribbiyyûn'un Duası: رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ *"Ey bizim kerîm Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizdeki aşırılıklarımızı affet! Ayaklarımızı hak yolda sabit kıl ve kâfirler güruhuna karşı bize yardım eyle!"*[374]

Muttakilerin Duası: رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

---

[370] A'râf sûresi, 7/*23*.
[371] Enbiyâ sûresi, 21/*87*.
[372] Enbiyâ sûresi, 21/*83*.
[373] Kasas sûresi, 28/*16*.
[374] Âl-i İmrân sûresi, 3/*147*.

"Ey bizim ulu Rabbimiz, biz iman ettik, günahlarımızı bağışla ve bizi cehennem azabından koru!"[375]

Ashab-ı Kehf'in Duası: رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا *"Ulu Rabbimiz! Katından bir rahmet ver ve şu davamızda doğruluk ve muvaffakiyet ihsan eyle bize!"*[376]

Kalb İstikameti İçin: رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ *"Ey Rabbimiz! Bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla! Şüphesiz bağışı bol olan Vehhâb Sensin Sen!"*[377]

7. Efendimiz'in Diğer Dualarından

يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ، بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ، أَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ وَلاَ تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ

"Ey her şeyi var eden hayat sahibi Hayy ve ey her şeyin varlık ve bekâsını kudret elinde tutan Kayyûm! Rahmetinin vüs'atine itimat ederek Senden merhamet diliyorum; bütün ahvalimi ıslah eyle, her türlü tavır ve hareketimi kulluk şuuruyla beze ve göz açıp-kapayıncaya kadar olsun, beni nefsimle başbaşa bırakma, sürekli kötülükleri emreden nefsimin acımasızlığına terk etme!"[378]

اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيمَانَ وَزَيِّنْهُ فِى قُلُوبِنَا، وَكَرِّهْ إِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ

"Allahım! Bize imanı sevdir ve gönüllerimizi onunla süsle! Küfrü, fıskı ve sana karşı isyanı bize kerih göster ve bizi dosdoğru kullarından eyle!"[379]

---

375 Âl-i İmrân sûresi, 3/*16*.
376 Kehf sûresi, 18/*10*.
377 Âl-i İmrân sûresi, 3/*8*.
378 en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/147; el-Bezzâr, *el-Müsned* 13/49.
379 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/424; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/156.

اللَّهُمَّ أَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا، وَأَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْآخِرَةِ

"Allahım! Bütün işlerde akıbetimizi güzel eyle! Dünya rezilliğinden ve ahiret azabından bizleri koru!"[380]

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ أَسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ اَللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْماً وَلاَ تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

"Ey bütün eksik ve kusurlardan münezzeh bulunan Rabbim, Seni (Zât'ına yakışmayan her şeyden) tenzih ederim. Allahım! Günahımı bağışlamanı diler ve rahmetini dilenirim. Allahım! İlmimi artır ve beni hidayete erdirdikten sonra bir daha kalbimi kaydırma; katından bana rahmet lütfet; şüphesiz ki Sen, çok lütufkâr Vehhâb'sın."[381]

---

[380] Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/181; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/33.

[381] Ebû Dâvûd, *edeb* 99; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/216; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/724.

Karma İndeks

I

İ

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak İbn Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** Çağrı Yayınları, I-VI, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

__________; *ez-Zühd,* Dâru'r-rayyân li't-türâs, Kahire, 1987.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); *Fethu bâbi'l-inâye bi-şerhi'n-Nukaye,* I-III, *[Yayına hazırlayan: Muhammed Nizar Temim, Heysem Nizar Temim],* Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, 1997/1418.

__________; *er-Raddü ale'l-kâilîn bi vahdeti'l-vücûd,* *[Tahkik: Ali Rıza b. Abdillah b. Ali Rıza],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1415/1995.

Bediüzzaman, Said Nursî; ***Emirdağ Lâhikası,*** Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2010.

__________, *İşarâtül-İ'câz,* Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

__________, *Lem'alar,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2004.

__________, *Mektubat,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2006.

__________, *Muhâkemât,* Sözler Neşriyat, İstanbul, 2004.

__________, *Sözler,* Şahdamar Yayınları, İstanbul, 2005.

el-Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mes'ud, (v. 516/1122); ***Meâlimü't-tenzîl,*** I-IIX, *[Tahkîk: Hâlid Abdurrahman el-Ak]*, Dâru'l-mârife, 1407/1987.

el-Belâzurî, Ahmet İbn Yahya İbn Cabir (v. 279); ***Fütûhu'l-büldân,*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1403.

el-Beyhakî, Ahmed İbn Hüseyin (v. 458 h.); ***Fedâilü'l-evkât,*** *[thk. Adnân Abdurrahman Mecid el-Kaysî],* Mektebetü'l-menâre, Mekke 1410 h.

__________, *Sünenü's-suğrâ,* I, *[Tahkîk: Muhammed Ziyâu'r-Rahman ed-Dimyâtî],* Mektebetü'd-dâr, Mekke, 1410-1989.

_________, ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

_________, ***Şuabu'l-iman,*** I-VIII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410.

_________, ***ez-Zühdü'l-kebîr,*** Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.

el-Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed İbn Amr İbn Abdülhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** Çağrı Yayınları, I-VIII, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

el-Bûsîrî, Ebû Abdillah Şerefeddün Muhammed b. Saîd b. Hammad, (695/1296); ***Dîvânü'l-Bûsîrî,*** Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1393/1973.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân (181-255 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

ed-Deylemî, Ebû Şücâ' Şîreveyh İbn Şehridâr İbn Şîreveyh el-Hemedânî (445-509 h.); ***Müsnedü'l-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1. baskı, *[Tahkik: Said İbn Bisyûnî Zağlûl],* Beyrut, 1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman İbn Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** Çağrı Yayınları, I-V, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

Ebû Nuaym, Ahmed İbn Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ya'lâ, Ahmed İbn Ali İbn el-Müsenna (210/307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Gülen, M. Fethullah; ***Kalbin Zümrüt Tepeleri,*** I-IV, Nil Yayınları, İstanbul, 2011.

el-Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed İbn Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (393-463 h.); ***Târîhu Bağdâd,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

el-Heysemî, Nureddin Ali İbn Ebî Bekr (v. 807 h.), ***Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid,*** I-X, Dâru'r-reyyân li't-turâs, Kahire, 1407.

el-Heytemî, Ahmed İbn Muhammed İbn Ali İbn Hacer es-Sa'dî (v. 974/1567), ***Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhîl-Minhâc,*** Dâru ihyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut 1983.

İbn Ebî Şeybe, Abdullah İbn Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** *[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hut],* I-VII, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1409 h.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân İbn Ahmed et-Temîmî (v.354 h.); ***es-Sahîh,*** I-XVIII, Müessesetü'r-risâle, 2. baskı, *[Tahkik: Şuayb Arnavut],* Beyrut 1414-1993,

İbn Hişâm, Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail İbn Ömer ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm,*** I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

İbn Mâce, Muhammed İbn Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

İbn Manzûr, Muhammed b. Zekeriyyâ (v. 711/1311); ***Lisânü'l-Arab,*** I-XV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1414/1994.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed İbn Sa'd ez-Zührî (v.230 h.), ***et-Tabakâtu'l-Kübrâ,*** I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

İmam Rabbânî, Ahmed İbn Abdülahad İbn Zeynelâbidîn Serhendî (v. 1034 h.), ***el-Mektûbât,*** I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.

Kadı Iyâz, Ebû'l-Fadl (v. 544/1149); ***eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafa,*** I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.

el-Kurtubî, Muhammed İbn Ahmed İbn Ebû Bekr İbn Ferah (v. 1273); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Mâlik İbn Enes, Ebû Abdillah el-Esbahî (v. 179 h.); ***el-Muvatta,*** Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

Molla Câmi, ***Heft Evreng,*** (I-II), Centre for Iranian Studies, Tahran 1997.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (v. 261 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-III, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed İbn Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

__________, ***es-Sünenü'l-Kübrâ,*** I-VI, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1991.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahreddin Muhammed İbn Ömer İbn Hüseyin (v. 606/1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

Sâdî-i Şirâzî, Ebu Abdullah Muslihuddin (792/1390), ***Bostan ve Gülistan,*** *(Çev. Kilisli Rıfat Bilge),* Meral Yayınevi, Can Kitabevi, Zafer Matbaası, İstanbul 1980.

es-Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Neysâbûrî (v. 427/ 1035); ***el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân;*** I-X, *[Tahkîk: Muhammed İbn Âşûr],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1422/2002.

es-Semerkandî, Ebü'l-Leys İmamü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed (373/983); ***Tenbîhü'l-gâfilîn fi'l-mev'izeti bi ehâdîsi Seyyidi'l-enbiyâ,*** Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1409/1988.

es-Suyûtî, Abdurrahman İbn el-Kemâl Celâleddin (v. 911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993.

__________; (Abdulğani ve Fahru'l-Hüsn ed-Dehlevî ile birlikte) ***Şerhu Süneni İbni Mâce,*** Kadîm-i kütüphane, Karaçi, tsz.

Süleyman Çelebi, ***Mevlid (vesiletü'n-necat),*** *(Haz.: Faruk Kadri Timurtaş),* Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1990.

et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Muhammed İbn Ahmed (v. 360 h.); ***el-Mu'cemü'l-kebîr,*** *[Tahkik: Hamdi İbn Abdülmecîd es-Selefî],* I-XX, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

et-Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân İbn Dâvûd (v. 204 h.); ***el-Müsned,*** Dâru'l-mârife, Beyrut, tsz.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed İbn Îsa İbn Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,*** I-XXIII, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1413 h

0360-12018210309-ALM-14x21